

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

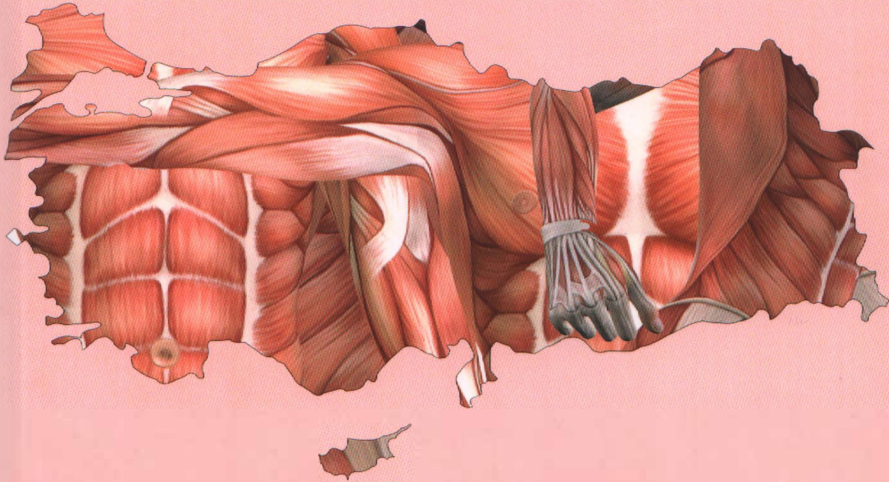
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MODERN TÜRKİYE ANATOMİSİ

ORTA ASYA'DAN ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ
SÜREÇLERİNİN GÜNÜMÜZ TÜRKİYE'SİNE
YANSIMALARI

ERDEM USTA

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Ana Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, Başarı Dağıtım, D&R mağazaları, Dost Dağıtım, Güneş Dağıtım, İktisadi İşler Bankası, İzzet Kitabevi, Rampa Kitapları, Tiyatro Mağazaları

ERDEM USTA

14 Mart 1990 İzmir doğumlu; 2008 yılından itibaren Abant İzzet Baysal, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya ve Hacettepe Üniversitelerinin çeşitli bölümlerinde eğitim aldı. 2015-2016 yıllarında Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsünde master eğitiminde bulunduktan sonra, Hacettepe Tarih bölümünde aynı eğitim derecesini devam ettiren ve sosyal bilimler üzerine çalışmalarını sürdüren bir araştırmacıdır.

Erren USTA'ya ithafen...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	vii
ÖNSÖZ.....	xi
1. TARİHSEL BAKIŞ AÇIMIZIN TEZAHÜRÜ	1
Giriş	1
Güncel Haşiyeye 1: Ana Fikirden Ayrışma, Bidat ve Olası Tehlikeler Üzerine Bağlantılı Analiz	5
İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in İmparatorluk Mirası.....	9
İslamiyet'te Merkez Farklılıkları ve Anadolu	20
Güncel Haşiyeye 2: Popülist Demokrasi Tehdidi ve Güçler Ayrılığı Realitesi.....	23
Osmanlı Sisteminin Çöküşü ve Osmanlı Aydınlanmasının Etkileri	30
Güncel Haşiyeye 3: Zamanın Hızlanma Teorisi Üzerine	42
Devrim Mefhumu	45
Kemalist Hareket ve 21.Yüzyıla Yansımaları	49
a) Mustafa Kemal Atatürk'ün Psikolojik Tezahürü.....	50
b) Devrimden Önceki Hadiseler	59
c) Yunan Harbi ve Yönetimin Tek Elde Toplanmaya Başlaması	88
d) Cumhuriyete Yürürken	99
e) Devrimler Dönemi ve Nizamın Yerleştirilmesi	107
Güncel Haşiyeye 4: Muhafazakarlık Tanımı	137
f) Atatürk'ün Son Dönemi	139

Milli Şef Devri ve 1938-1950 Yıllarına Kısa Bir Bakış.....	159
Demokrat Parti İktidarı ve Darbeler Çağına Giriş	174
2. SONUÇ VE ÖNGÖRÜLER	185
Modern Türkiye Çağları.....	185
Devlet Prensipleri	191
Modern Türkiye’de Siyaset ve Toplum Üzerine	
Hızlı Bir Gözlem	201
Sonuç.....	216
KAYNAKÇA	219
DİZİN	225

TEŞEKKÜR

Akademik anlamda; tarihsel teorileri ve sağladığı kaliteli eğitimle gelişimimde büyük pay sahibi Hacettepe Tarih bölümünden Mehmet Öz hocama teşekkürlerimi sunarım. Kendisi, eğitimimin ilk anından son anına kadar yardımlarını hiçbir zaman esirgememiş ve usanmadan, akademik çıkmazlar karşısında, bana ilerleyebileceğim noktaları göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, içtimai ve iktisadi oluşum basamakları, hocam Mehmet Öz'ün emekleriyle mantaliteme ve esere entegre oldu. Ayrıca kendisi; bibliyografya, belge ve tasnif konularına, tarihçilik mesleğiyle eğilebilmemi sağlamıştır.

Üslubuma eleştirel bir derinlik kazandıran; lezzetli sohbeti, entelektüel birikimi ve aktardığı kaynaklarla Erken Cumhuriyet dönemini inşa etmeme vesile olan saygıdeğer hocam Mehmet Özden'e teşekkür bir borç bilirim. Eğitimime başladığım ilk zamanlarda, Cumhuriyet tarihini akademik açıdan bitirmiş olduğumu sanarak ne büyük bir kabahat işlediğimi anlamamda ve daha sonra, bu döneme eğilim gösterip, iştahla; ihtisasımın merkezine yerleştirmemde büyük etkisi olmuştur.

Ayrıca; Fatih Yeşil, Selda Güner, Hakan Kaynar ve Serhat Küçük ile Nevin Güngör Ergen ve Metin Yüksel hocalarımın değerli bilgi birikimlerinden yararlanma fırsatına nail olduğum için her birine ayrı ayrı teşekkür ederim. Beş bin yıldır

değişmeyen öğretici ve öğrenenin bulunduğu sınıf ortamından ayrılarak akademik birikimi, istişarelerde bulunduğum her ortamda, bana aktarmaya çabalamışlardır.

1965-1969 yılları arasında Adalet Partisi'nin Trabzon Mebusluğunu yapmış ve Demokrat Parti devrinden günümüze kadar, bu uzun sürecin bizzat içerisinde bulunarak, memleket kavgası vermiş ve yaşadığı siyasal ve toplumsal çalkantılarla bakış açımı aydınlatmış olan dedem Ömer Usta'ya, hürmet, sevgi ve minnettarlığımı sunarım. O'nu; entelektüel bir birikim ve canlı bir Cumhuriyet tarihi olarak görmek yerinde olur. Nitekim kendisi, jenerasyon itibarıyla, birinci nesil Cumhuriyet çocuklarına mensup olarak, bu neslin; çalışkanlığını, coşkunluğunu, devlete, vatana ve millete olan bağlılığını ve bütünüyle Anadolu genlerini bünyesinde barındıran saygıdeğer bir şahsiyettir. Bu çalışmaya eklenen birçok teori, onun tarihsel şahitliğini aktarması neticesinde zihnimde tebarüz etti. Kısacası; dindarlığın ve Atatürkçülüğün bir potada nasıl eritilebildiğini, küçük yaşlardan itibaren, onun eğitimsel sohbetleriyle öğrenmiş bulunuyorum.

İlaveten; muhafazakâr bakış açısıyla hayatı ve yarını sorgulamama vesile olan Emrah Karatan'a ve tarihsel teorileriyle beni aydınlatan Cengâver Kalfa'ya teşekkürü bir borç bilirim. İslam'ı, İslamiyet'i ve Cumhuriyet dönemini analiz etmemde ve çalışmama aktarmamda büyük yardımları olmuş ve konuyla ilgili, metinde yaptığım hataların düzeltilmesinde yol göstererek, eğitimleri ve diyalektik yetenekleriyle, daha geçerli sonuçlar çıkarmama doğrudan katkı sağlamışlardır.

Ayrıca; ailemin farklı ideoloji ve farklı inançlar içinde doğup Anadolu kültürünü saygıyla yansıtmaları, karakterimin fikri inkişafı açısından, büyük bir ayrıcalığa erişmeme neden olmuştur. Bu realite aktarılmadan teşekkür bölümü tamamlanmış sayılamaz. Çünkü ailem; farklılıklar üzerinden tanım yapabilmeme ve bizzat olayların içerisinden bakarak bütün görüşlerimi objektif bir perspektifle analiz etmeme vesile olmuşlardır. Toplumsal bakış açımı derledikleri ve beni kabul

edip yanımda durdukları için onlara sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ailemin varlığı olmadan bu metni hiçbir şekilde inşa edemezdim. Michel Bourse'nin *Melezliğe Övgü's*ünün ne anlama tekabül ettiğini, bana bizzat yaşatarak ve tatbik ederek öğretiler.

Son olarak; çalışmamın yayımlanmasında emeği geçen Nobel Bilimsel Eserler Yayınevi ve değerli çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim. Bu denli yoğun mesailerine rağmen kısıtlı zamanlarını ayırarak çalışmamı sabırla inceleyip, onaylamaları; benim için büyük bir onurdu. Kendilerine minnet ve şükranlarımı sunuyorum.

Erdem USTA

Ankara

ÖNSÖZ

Bu çalışma, günümüz Türk toplumunun olaylara karşı gösterdiği reaksiyonları göz önünde bulundurarak, bireylerin istem dışı veya farkındalıkla genleri ve çevreleri üzerinden devrıldıkları birtakım hisleri analiz etmekte ve Modern Türkiye anatomisinin, 1960 yılına kadar yaşadığı gelişmeler ışığında; tarihsel, sosyolojik, siyasi ve psikolojik yapısının, günümüze olan yansımalarına dokunmaktadır. Çalışmada siyasal ve tarihsel teoriler oluşturulmakla birlikte olay aktarımı hızlı bir şekilde ele alınarak, bu olayların Modern Türkiye Anatomisi üzerine etkileri sorgulanmış ve konunun güncel meselelerle olan bağlantısı okuyucunun tamamlama gücüne bırakılmıştır. Bu yüzden tarihsel birtakım olaylar okuyucunun hazır bulunuşluğu göz önüne alınarak özet şeklinde verilmiş ve böylece eser, Çağdaş Türkiye dizaynını hızlı bir şekilde nakletmiştir. Bunun yanı sıra kronolojik olay örgüsünden uzak durulan; geçmiş, yaşadığımız an ve gelecekte yaşanması olası hadiseleri “Güncel Haşiyelerle” harmanlayarak çapraşık bir anlatım metodu takip edilmiştir. Kaynağı hatırlanmayan alıntılara dipnot verilememiş; onun yerine tırnak içerisine alınıp, başka bir araştırmacıya ait olduğu belirtilmiştir.

19. Yüzyılda, bilimsel araştırmaların çıkmazlarına çözüm aranırken; özellikle sosyal ve siyasi konular üzerinde çalış-

manın, ideolojilerimizden tamamen arınmış bir çıplaklıkla yapılamayacağı neticesine varılmıştı. Bu gerçeği kabul etmekle birlikte çıkarıma naçizane bir öneri sunma ihtiyacı duyuyorum. Bir bilim insanının, araştırmacının veya yazarın ideolojilerinden tamamen ayıklanması mümkün değildir ve böyle imkânsız bir eyleme girişmesinin de lüzumu yoktur. Onun yerine her ideolojiyi zihninde canlandırarak çalışacağı konuya zıt görüşlerle ayrı ayrı odaklanması, yolunu biraz uzatsa da doğru noktaya ulaşmasını sağlamaz mı? Yani neden İslam Tarihini aktarırken bir materyalist gibi, Türk Tarihini yazarken bir ecnebi gibi ve Cumhuriyet Dönemini aydınlatırken bir İslamcı gibi eleştirel bir gözle bakamayalım? Belki bu şekilde de yüzde yüz bir objektiflik mertebesine ulaşamayacağız; ancak objektifliğe en yakın analiz biçiminin bu olduğunu düşünüp; çalışmamı materyalist, ecnebi ve İslamcı bakış açılarının sokaklarında gezinerek yapmaya çalıştım. Şüphesiz bu durum normal yaşantımda ideolojiler karmaşası içerisinde hapsolmama ve bir süre ne olduğumu karıştırmama sebebiyet verdi; ama olsun! Uzun süredir gözlemlediğim ve araştırdığım bu hadiselerde olabildiğince doğru çizgileri takip edebildiysem hayatımdaki bu küçük artçıların ne önemi vardı? Ne de olsa insan; günah, sevap ve çelişkileriyle varlığını sürdürmeye çabalamaz mı?

Geçtiğimiz beş yıllık dönemde; toplumun bir ferdi olarak, toplumu yerden yere vurmak yerine, onu idrak etmeye gayret ettim. Eylemlerinin, siyasi tutumlarının, baskılarının, korku ve cesaretlerinin kökenlerine inerek psikolojik analizlerde bulunmaya çalıştım ve pek çok enteresan neticeyle karşılaştım. Mesela hangi ideolojiden olursak olalım, inanmak istediğimiz şeylere inanmanın bir yolunu bulduğumuzu keşfettim. Mahalle baskısının, kendisi gibi düşünmeyeni vatan haini ilan etme sendromlarının ve bireysel çelişkilerin hat safhada olduğu kinetik bir fertler bütününe Modern Türkiye Anatomisine saf eklentileriydi bunlar. Aslında her siyasi taraftarın kendine göre doğruları ve haklı yanları mevcut olduğundan sanıldığı kadar vatan haini bol olan ayırık bir

millet de değildik. Bunalımlarımız, travmalarımız ve umutlarımız aynıydı ve bu duygularla geleceğin bilinmezliğine sürükleniyorduk. Beslediğimiz bütün hisleri tarihten devraldığımızı, bu devir teslimin psiko-sosyal ve siyasal tutumlarımızı yönlendirdiğini ve değişime mukavemet edenin dahi değişmekte olduğunu kavradım.

2017 senesiyle birlikte ister muhafazakâr olsun ister yenilikçi; bilfiil herkesin aynı sürecin içerisinde ama az ama çok harmanlandığını fark ettim. Nuh'un gemisinde gibiydik. Ara sıra kavga ediyor, sonrasında barışıyor, ama hep bir ağızdan bu büyük tufandan kurtulup sağ salim hayatlarımıza kaldığımız yerden devam etmek için haykırıyorduk. Ancak gemimizin tabanını kemiren fareler de yok değildi. Bir kısmımız onları belki insani duygularla besleme eğilimindeyken; bir kısmımız fareleri okyanusa savurmakla meşguldü. En azından tufan bitene kadar yaşayabilmek arzusuyla kemirgenlerle mücadele edenlerin yanlarında saf tutmalıydık. Çünkü hepimiz aynı geminin içerisinde yaşam mücadelesi veriyorduk. Tek bir kültürün çocukları olarak birleşebilmemiz için evvela geçmişten gelen sesleri tanımlamalı, tutumlarımızın kökenlerini anlamalı ve bir bütün olarak onları sorgulamalıydık. Çünkü tufanın sonuna yaklaştıkça saflar yavaş yavaş belirmeye başlıyordu.

Amacı itibariyle tarihsel bir metin olmayıp; teori, aktüel siyaset ve sosyolojik münasebetleri irdeleyen bu kitapta ki olası yanlışlıkların tüm sorumluluğu şahsıma aittir. Kelimelerin okuyucuyu bunaltmadan bir çırpıda kıraat edilebilmesi amaçlanarak, seri bir üslupla inşası tamamlanmıştır. Eksiklikleriyle beraber aydınlatıcı bir çalışma olması ümidiyle...

1.

TARİHSEL BAKIŞ AÇIMIZIN TEZAHÜRÜ

Giriş

Genel kabul görülen görüşe göre Türkler, Orta Asya steplerinde göçebe bir yaşam tarzını benimsemiş, kabile yığınları halinde, kısmi tarım¹ ve hayvancılıkla geçimlerini sağlayan savaşçı bir bozkır toplumu idiler. Step insanlarında var olan sertlik ve çetin tabiat şartlarına adapte olma mecburiyeti bu ırk mensuplarının yılmaz birer savaşçı kimliği kazanmalarına vesile olmuştur. Öyle ki; Türklerin düşmanlarıyla yaptıkları savaşlar, onları tabiatla giriştikleri mücadeleden daha fazla yormamakta idi. İklim sertleşerek dayanılmaz bir hal aldığı ve beraberinde salgın hastalıkların hayvan ve insan sürülerini yok etmeye başladığı vakit Türkler, Batı'ya doğru uzun süren aralıklarla kitlesel göç eylemleri yapmaya mecbur kalarak, genlerinde taşıdıkları step özelliklerini de beraberinde getirmiş bulundular. Türklerin yalnızca militarist ve toplumsal güçlerle değil; aynı zamanda zihinsel tutumlarla da Batı'ya doğru yol almaları bu tarihten itibaren başlamıştır. Onların bedenleri, büründükleri coğrafyalara alışırken; kafaları da bu uzun serüvene ayak uydurarak Türk batılılaşmasını bu şekilde rahme düşürmüş oluyorlardı.

¹ Türkler günümüzde yayla hayatına benzer bir tarzda tabiat şartlarına göre yer değişikliği yaparak, belirledikleri bölgelerde ikamet ediyorlardı. Aylar süren bu ikamet esnasında kısmi olarak tarımla uğraşmışlardır.

Horasan üzerinden kuzeye ve güneye yayılan cepheyle birlikte, Karadeniz'in Kuzey kolundan akan Türk yığınları, iklimin yaşanabilir olduğu bölgeler keşfederek buralara yerleştiler. Bu ikamet eylemini; Türklerin göçebelikten arınmaya başlamalarının ilk basamağı olarak tanımlamamız yerinde olacaktır.²

Orta Asya ikliminden daha ılıman olan bu bölgeler; geleneksel ve teşkilatçı Türk yığınları için yeni bir vatan ve kendileriyle kaynaşacakları "uydu medeniyetler"³ yaratma devresi olarak görüldü. Ancak daha Batı'ya, Hristiyan memleketlerin içlerine doğru ulaşan yığınlar bir süre sonra Asyatik genlerinin bir kısmından feragat ederek dini ve sosyal değişikliğe uğradılar. Tabi ki bu vaziyetten, Avrupa Hun Konfederasyonunu bir süre için münezzeh tutmalıyız. Fakat sonrasında bu yığınlar da Balkan kozmopolitliğine adapte olarak benliklerinin büyük bir kısmını yitirmişlerdir. Bu duruma; Hristiyanlığın baskıcı tutumları ile yalnızlık çeken Türk yığınlarının, onları anavatana bağlayarak kültürel açıdan besleyebilecek Türk kabilelerinden uzak kalışları etkili olmuştur.

Günümüzde siyasi tarih popüler bir meşgaleye dönüşse de siyasi tarihi şekillendiren nedenleri kavramadan amatör tarihçilik yapmak kişilerin, geçmiş ile bugün arasında bağ kurması engelleyerek onları bugünün gözüyle geçmişi yargılama hatasına düşürmektedir. Böylece kavramsal ve popüler karmaşaların içinde sağduyusu zayıf ve bilgi birikimi noksan bir toplumla baş başa kalmış oluyoruz. Bunun için, tarihsel bir olayın derinliğine inerken her şeyden önce "iklim ve coğrafya" seçeneğinin üzerinde durmamız ve hadiseleri bu

² Yerleşik hayata adapte olmuş Uygurlar da, hudutlar arası etkileşim neticesinde oluşan inançları gereği, bir süre sonra göçebelikten vazgeçmişlerdir.

³ Uydu medeniyet: İki farklı kültürün bütünleşerek yeni bir kültür birikimi yaratma olayıdır. Örneğin; Osmanlı ve Roma İmparatorluğu kozmopolit birer uydu medeniyetleridir. Günümüzde mevcut olan Amerikan medeniyetini de bu kategoriye dahil etmemiz yanlış sayılmaz.

çerçevede ele almamız gerekmektedir. Çünkü iklim ve coğrafya; insanların yaşayış tarzı ve ekonomik uğraşlarını şekillendirirken toplumun gelenek, örf ve adetlerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Hülasa; iklim ve coğrafya ekonomiyi, ekonomi; inanç, gelenek ve toplumu, bu üçlü de siyasi tavırları yönlendirmektedir. Bu birlikteliği kavramadan yalnızca siyasi tarihi yorumlamak toplumumuzu yanlışla sürükleyerek tarih bilimini cepte taşıyan ve anlık ihtiyaçları karşılayan popüler delil müsveddelerine çevirmektedir.

Orta Asya'da ki Türklerin göçebe bir yaşam tarzını benimsemiş olmalarındaki etken bölgenin iklim ve coğrafik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bir mevsimde daha yaşanabilir olan kısım diğer mevsime geçildiğinde onlara çekilmez şartlar sunarak, bu yığınları daha ılıman bölgelere göç etmeye zorlamakta idi. Böylece örfler, adetler ve hatta Türklerin tabiat kuvvetlerine olan inançları dahi bu şartlar altında evirilerek yüzyıllar boyunca genden gene aktarılmıştır. Bu gen aktarımını sadece kültürel açıdan sınırlandırmak yerine; vücut ve göz yapılarından, bağışıklıklarına ve oradan da laktoz duyarlılığına kadar genişletmek mümkündür.

Türklerin Orta Asya'dan Batı'ya doğru göçlerini bir anda olup bitmiş bir olay olarak algılamaktan ziyade bir olgu olarak değerlendirmemiz daha doğru olacaktır. Bu kitlesel hareketler, obalar şeklinde olsa da tüm milletin birkaç on yıl içerisinde yerlerini tamamen terk ederek Batı'da yeni bir hayata başladıkları anlamına gelmez. Bu reaksiyon, Asya Devrinden⁴, Büyük ve Rum Selçuklulara, oradan Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine kadar sürmüş ve hatta yaşadığımız şu çağda dahi, başta ekonomik nedenler olmak üzere⁵, muhtelif sebeplerle Türk göç hareketi azalarak devam etmiştir. Ata toprağından ayrılmayan Türkler de insan kaynaklarını tazeleyerek bu tükenmez eylemi ister istemez desteklemiştir.

⁴ Eski Orta Asya Türk Devletleri döneminden bahsedilmektedir.

⁵ Özellikle Orta Asya kökenli işçiler.

Halil İnalıcık'ın Osmanlı'nın genişlemesine dair geliştirdiği tezini temel alıp, ilk devrede Osmanlı devletinin Asya'dan gelen göçler sayesinde Balkanlara yayıldığını söyleyerek bu göçün devamlı oluşunu kanıtlamak mümkündür. Öyle ki; Osmanlı siyasi erki, Asya'dan akan, daha çok Şii ve göçebe Türkleri, Osmanlı'nın yerleşik sistemine zarar vermelerini önlemek amacıyla ecnebi topraklarına yönlendirerek hem onlara yurt tedarik etmiş hem de fetih hareketlerinin devamlılığını sağlamıştır. İşte bir zamanlar Osmanlıdaki güçlü alevi kültürünün özü, sürekliliği olan bu göç hareketlerinden kaynaklanmıştır.

Türkler Batı mevzilerine yayıldıkça muhtelif kültürlerle daha hızlı münasebet kurmaya başladılar. Çağımızın en büyük ideolojik tartışmalarından biri olan "Türklerin İslam'ı kılıç zoruyla mı yoksa kendi rızalarıyla mı kabul ettikleri" mevzuu burada göze çarpmaktadır. Türkler batıya doğru ilerledikçe oralarda barınan medeniyetlerle ekonomik ve siyasi ilişkileri hızlanmaya başladı. Günümüz teknolojisinde dahi siyasi sınırların güvenliği sağlanamazken, o devirde serhatlerdeki geçişkenlik ve buralardaki otorite zayıflığı, devlet denetiminden uzak farklı kitleler arasındaki etkileşimi kolaylaştırmakta idi. Böylelikle herhangi bir baskı olmaksızın bu yığınlar arasında bir kültür kaynaşması (din-örf-adet ve anane) kendiliğinden vücut buluyordu. Nitekim Türklerde ki birtakım inançlar da İslam doktrinleriyle paralellik teşkil etmekte idi. Birkaç yüzyıl içerisinde yeni bölgelerine alışan Türkler, kendi inançlarına aykırı gelmeyen yeni bir dinle de tanışmış oluyorlardı. Elbette bu yeni dini, kitleler halinde bir an da kabul etmeleri step insanlarının inatçı yapılarıyla tezatlık teşkil edeceğinden, din değişimi uzun bir müddet münferit olarak devam etti.

Step ikliminin yetiştirdiği sert Asya ırkı, Halife Ömer'in Sasaniler (İran) ile yaptığı M.S 642 tarihli Nihavend savaşından itibaren Müslümanlarla etkileşim içine girmiş, hatta birtakım Türk kabileleri Müslüman-Arapların Asya'ya yayıl-

masını engelleyerek⁶ onlara mukavemet etmişlerdir. Daha sonra M.S 751 Talas Harbi ve yukarı da bahsedilen sebepler ışığında Türklerin İslam'a geçişi hızlanarak, kitlesel olarak Erdoğan Merçil'in *Müslüman- Türk Devletleri Tarihi* çalışmasının önsözünde neşrettiği gibi *"Türkler X. Yüzyılın başlarından itibaren İslam dinini kabul etmeğe başladılar. Hicri 349/m. 960 yılında ikiyüzbin çadır halkının birden İslam dinini kabulleri Türk tarihinde bir dönüm noktası olmuştur."*⁷

Güncel Haşiye 1: Ana Fikirden Ayrışma, Bidat ve Olası Tehlikeler Üzerine Bağlantılı Analiz:

Bir toplumu yönlendiren ve olaylara karşı gösterdiği reaksiyonları belirleyen en önemli etkenlerden biri de kuşkusuz inançlardır. "Her birey bir inanç içinde doğar", o inancı geliştirir ve kendisinden sonra gelenlere kendi inancını aşılamakta bir beis görmez. Böylelikle bireyin inancı birkaç kuşak sonra dallanarak toplumun özüne karışmaya başlar. Gelişen bu öz, o medeniyetin anatomisinde hayati bir uzvu teşkil ederek büyük bir eklentiler bütünü halini alır. Tabi ki bu inançların ve eklentiler bütünü'nün birleştiriciliği olduğu kadar ayrıştırıcı yanları da mevcuttur.

Zaman içerisinde ana fikirle uyumsuzluk gösteren bu eklentilere karşı şiddetli bir mukavemet meydana gelir. Burada ana fikrin taraftarları bidatçıların karşısında saf tutarak onları heterodoks ilan eder. Bidatçılar ise "onların" ana fikirden saptığını ve büyük bir yıkım içerisinde olduklarını ifade ederek, ana fikrin yegâne savunucuları olarak kendilerini gösterirler. Böylece tek fikirden türeyen ve zaman içerisinde birbirlerini sapkınlıkla damgalayan guruplar, içlerinden çıkan muhtelif bidatçıların peşlerinden sürüklenerek, ana fikrin birleştirici yanlarından uzaklaşır ve birer bidatperver halini alırlar. Bu durum, mevcut bulunan ana fikrin minimal

⁶ Türgişler

⁷ Erdoğan MERÇİL, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., 6. Baskı, Ankara 2011

bir Rönesans devrini ifade etmektedir. Bu devir ayrıştırıcı olmakla birlikte, aynı doğrultuda seyreden güruhun birbirine sıkı sıkıya kenetlenerek gücü ve iktidarı elde etme yarışı halini alır. Öyle ki; bir müddet sonra heterodoslarla yapılan güç mücadelesi, ötekilerle-yabancılarla girilen mücadelelerin önüne geçer. Avrupa içinde yüzyıllarca yaşanan ve Osmanlı, İran, Yemen ve Cebel-i Lübnan hadiselerin özünde yatan nedenleri bu çerçevede ele alırsak; aynı menşeden çıkıp kuşaktan kuşağa farklılaşarak evirilen fikirlerin, bölgedeki ruhsal anatomiyi hangi şekillerde etkilediğini rahatlıkla anlamlandırabiliriz.

Avrupa bidatlarından kurtularak son büyük Rönesans'ını 1 Ocak 2002 tarihinde ortak para birimine geçişle ekonomik açıdan da tamamladı. Ardından 2004 ve 2013 büyümeleri ve sonrasında Lizbon Anlaşması çerçevesinde daha demokratik bir yapıya yönelerek birlikteliğini kuvvetlendirmeye çalıştı. (Avrupalı yöneticilerin asıl gayesi de birleştirici kültürün yok oluşunu önlemeye çabalamaktır. Çünkü olası bir ayrışmanın yeniden bir Avrupa iç savaşına dönüşeceği kat'i suretle bilinmektedir.) Ancak İngiltere'nin Brexit hamlesi Avrupa Birliği'nin ömrünü kısaltarak, birleşmenin önündeki en büyük engel olan bidatçı zihniyeti yeniden alevlendirmiş durumdadır. İster ekonomik olsun ister dini ister ise kültürel; bu bidatçı eğilim, kısa zamanda Avrupa'nın sonunu getirerek zaten erimekte olan Avrupalı nüfusunu dinsel ve ideolojik açıdan aynı inanca sahip guruplara ayıracak ve bu sayede militan ırkçılığın gelişmesinin önündeki engelleri kaldıracaktır. Bu durum bir süre için Avrupa da barınan Doğulu insanların baskı ve şiddet altında yaşamalarına ve hatta birtakım istenmeyen büyük hadiselerin oluşmasına sebep olacak olsa da kısa zamanda Avrupalılar, Doğulu komşularını unutarak, bidatçı zihniyetin gelişiyi birlikte, yeniden heterodoks ilan ettikleri guruplarla, yani birbirleriyle, mücadele etmeye başlayacaklardır.

“Batı Avrupalılar Balkanlardaki Sava Nehrinden Doğusunu -Yunanistan hariç; çünkü Yunan antikitesi Avrupa’nın temeli sayılmaktadır- Avrupalı olarak görmemektedirler” ve bu sebeple Doğu Avrupa’da alçaklık kompleksiyle birlikte gelişen bir ırkçılık dalgası oluşarak, ilk ayrışmanın fitili yine Harb-i Umumi ’nin başlangıcında olduğu gibi, Balkanlarda atılacaktır.

Avrupa şu an da hassas ve suni bir ana fikrin üzerine oturtulmuş farklı inanç ve duygu sistemlerine dayalı insan topluluklarından meydana gelmektedir. Yeniden parlamakta olan Alman Milliyetçiliği ve ekonomisi, Fransız kibri, İngiliz muhafazakarlığı, İrlanda, İskoç, Katalan ve Bask hareketleri ile minimal Galler tavrı, İtalyan Venetoları, Belçika Flamanları ve Doğu Avrupa sorunlarıyla patlamaya hazır bir bomba şeklinde karşımıza çıkar. Bu vaziyet, Avrupa’nın ana fikrini oluşturan Roma’dan ayrıştığı ve 1945 sonrası çabaların beyhude kaldığını gözler önüne seren basit bir özetten ibarettir. Bunun yanı sıra İslam Peygamberinin bidatları ve gelenekleri yıkarak büyük bir birlik mirası oluşturma çabasına geçmeden önce; Doğu’daki bidatların varlığıyla birleşmenin önüne geçen güncel duyguları mercek altına almakta fayda vardır.

Avrupa’yı bir kenara bırakarak, Doğu’daki ayrışma da en az Batı’nın kaynamakta olan içsel dinamikleri kadar derin ve tehlikeli boyutlardadır. Öyle ki, Türkiye ve İran’ın dış tehlikeleri bertaraf etmeleri halinde ilk savaşıacakları ülke yine birbirleridir. Çünkü Doğuda ki ayrışmanın temelinde de keskin mezhepsel ayrılıklar mevcuttur. Bu ayrılıkların iki ana unsuru Şiilik ve Sünnilik olarak karşımıza çıkar. Bu unsurlar kendi içerisinde yaşanan coğrafyanın verdiği farklılıklarla küçük dallara ayrılmaktadır. Sünni mezhebinde; Hanefilik, Şafiilik, Malikilik, Hanbelilik, daha da ayrıştırarak Zahirîyye ve Vehhabilik (Muvahhidun)⁸; Şiilik de Zeydiler, İsmaililer ve On

⁸ Vehhabilik konusunda ayrıntılı bilgi için bknz: Selda Güner, *Osmanlı Arabistan’ında Kıyam ve Tenkil Vehhabi-Suudiler (1744-1819)*

ikiciler olarak boyutlara yayılmıştır. Mezheplerin ayrı ve uzun bir araştırma konusu olmakla birlikte Türkiye ve İran'ın Sünni ve Şii gurupların ana merkezini teşkil eden çekirdeksel bir form olduğunu söylememiz hiç de yanlış sayılmaz. Türkiye Osmanlı'dan devraldığı Sünni kalıbın savunucusu ve en büyük mirasçısı olmakla birlikte; İran da Şiiliğin zirvesi ve koruyucusu olarak dünya klasmanında boy göstermektedir. Bu iki duruşun temelinde yukarıda bahsettiğimiz minimal Rönesanslar, yani bidatlar, rol oynamaktadır.

İki ülkenin de tarihlerinden miras aldıkları inatçı ve fütursuz yanları mevcut olduğundan, şu ana kadar güçlü bir birliktelik sağlayamamışlardır. Olası bu birlikteliğin ne muazzam bir güç açığa çıkaracağını anlayabilen tek ülke Aleksandr Dugin'in Avrasyacı tavrı ile şekillenen Rusya Federasyonu'dur. Türkiye ve İran'da mevcut bulunan kozmopolit yapı, bu iki ülkenin ittifakına derin katkılar sunabilecek olsa da yönetici ve ulemalarının uzlaşmaz tavırları ve İslam'ın ana fikrinin yegâne savunucuları olduklarını düşünmeleri sebebiyle, bu birleşme hiçbir zaman gerçekleşemeyebilir. Halbuki İran ve Türkiye'nin olası ittifakı Batı'yı zayıflatarak O'nun Doğu toplumlarına olan bağımlılığını hızlandıracak büyük bir etken olarak karşımıza çıkabilir.

Tarihsel devinim yeniden Rus emperyalizmi ile başa çıkma hadisesini önümüze getirecek olsa da komünist Çin'in yayılmacılığı bir süre sonra Rus gücünü ikinci plana iterek, Çin'in karşı konulamaz işgalciliğine karşı dünyayı savunmasız bırakacaktır. Çünkü Rusya ve Çin ittifakı hiçbir şartta mümkün olamaz ve Çin, Rus iç korumacılığını da aşmanın bir yolunu bularak Rusya ile Gölge Savaşları içerisinde kalacaktır. Bu yeni Kızıl Süper Gücü önlemek için Amerika ve Batı'nın bir an evvel hassas karnı olan İsrail'i adaletin insafına bırakıp, kızıl emperyalizmin yayılmacılığına karşı Rusya, Japonya, İran ve Türkiye'nin müttefikliğini tesis etmelidir. Japonya'nın da derhal halkını ikna ederek Uzakdoğu'da silahlanma ve yayılmacı hamlelerde bulunması kendi geleceği ve ulusal

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

çıkarları açısından elzemdir. Ancak yaşanmakta olan Batı ve Japon toplumlarının, Çin ile mücadeleye girişebilmeleri için evvela dinamik bir nüfusa sahip olmaları gerekir. Bu potansiyeli kısa zamanda oluşturmamaları bu nüfus gücüne sahip Rus ve İslam toplumlarından destek alabilirler. Aksi taktirde Çin kural tanımaz tavırlarıyla dünyanın geri kalanını önce ekonomik sonra da siyasal yönden gizli bir işgale kalkışarak kendi bünyesine dahil edecektir. Şayet Batı, İslam toplumlarını ayrıştırmakta ısrar eder ve yüz yıl önceki planlarını tatbik etmeye yönelerek Çin tehlikesine karşı gereken önemi vermez ise; bundan en büyük zararı yine kendisi görecektir. Çünkü Rus ve İslam toplumlarının Batı olmadan da Çin ile mücadele edebilecek insan potansiyelleri zaten mevcuttur. Yeni dünyanın kaderi Avrupa, Amerika ya da Ortadoğu'da değil; Afrika ve Uzakdoğu'da yazılmaktadır.

Yukarıda ki çıkarımlardan anlaşılacağı üzere, bidat hadisesini yalnızca dinsel bir durum olmaktan ziyade kültürel ve hatta ekonomik temellere dayanan bir fikir olarak algılamakta yarar vardır. Doğu toplumlarının İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in çizgisini takip edip eski alışkanlıklarından vazgeçmesi ve uyuşmazlıkları asgari düzeyde tutarak dünya siyasetinin sürüklendiği rotayı iyi analiz etmesi gerekmektedir. Aksi halde Avrupa'da olduğu gibi Doğu toplumlarında da büyük bir hayal kırıklığı ve savunmasızlık baş gösterecektir. Şimdi geçmişe dönüp, İslam Peygamberi Muhammed'in getirmek istediği yeni sistemi analiz ederek bu sistemin Müslüman dünyası ve Türkiye üzerindeki geçmiş ve modern etkilerini analiz etmeye devam edelim.

İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in İmparatorluk Mirası:

İslam Peygamberinin Hira'da başlayan serüveni; Rusya, Mağrip, İber, Balkanlar, Ortadoğu ve Orta Asya'dan Viyana geçitlerine kadar yayılmıştı. Türkleri bir kenara bırakarak evvela İslam Uygarlığının içinde doğduğu Arap toplumunu

ele alırsak, acaba kan davalarının hiç eksik olmadığı bu dağınık bedevi toplumundan Emevi ve Abbasi gibi devletler nasıl teşekkül etmiş ve bu toplum sonrasında peygamberinin imparatorluk mirasını neden başka bir kavme devretmek zorunda kalmıştır? Bu soruların yanıtlarını aydınlatmadan önce İslam Peygamberinin İmparatorluk mirası üzerine giriştiği çabayı nakletmek yerinde olacaktır.

İslam inancı, bireylerin üstünlüğünün yalnızca takva ile olacağı hükmünü getirerek ırksal ve kavimsel ayrımları on dört asır önce ortadan kaldırmıştı. Bir bireyin Arap, Berberi, Türk ya da Farsi oluşu; veyahut daha uzak bir kültürden gelerek Müslümanlığı tercih etmesi, İslam Peygamberinin yaratmak istediği toplumda herhangi bir üstünlük teşkil etmiyordu. Çünkü İslam Peygamberi Hz. Muhammed tüm dünyaya yayılacak bir inanç ve imparatorluk sistemi tahayyül etmişti.

Mekke’de ki baskın kültürel yapının içeriden bir hareketle kuşatılması o günlerde imkânsızdı ve bu geleneksel kültür savunucularının şiddetli tutumları Müslümanları şehirde barınamaz bir halde bırakıyordu. Mekke Toplumunun, Peygamberin aykırılığına hazır olmamakla birlikte, içinde kalınarak değiştirilmesi olanaksız olduğundan, Peygamber 619’da bir vaha olan Taif’e giderek ahaliden destek istedi. Ancak Taif’li çocuklar tarafından taşlanarak şehirden kovuldu. (Hz. Muhammed bugünü hayatındaki en acı gün olarak nitelendirmiştir.) Peygamberin Eşi Hatice ve amcası Ebu Talip’in peş peşe ölümleriyle birlikte kendi klanının desteği de ona karşı zayıflamış görünüyordu. İslam Peygamberi bu çıkmazdan Medinelilerin kendisini, şehirlerindeki anlaşmazlıkları çözmesi amacıyla, davet etmeleriyle kurtuldu.

Yesrib ’deki (Medine) Evs ve Hazrec kabilelerinin yıllarca süren kan davaları şehri büyük bir kaosa ve korkuya teslim etmişti. “Fakat Peygamberi Yesrib’e davet ederek burada tebliğine izin vermek, İslam’ı kabul etmeleri ve özellikle

Mekke ve diğer Arap kabileleriyle ilişkilerinin düşmanca bir tavra sürüklenmesi demektir.” Fakat kaos ve anarşiden bunalan Yesrib halkı, “Roma’nın Kudüs tehciri sonrasında şehre akan Yahudilerden ötürü, zaten tek tanrı inancına aşına idiler.” Yesribliler, Arap kabilelerinin kendilerine sırt çevirme ve düşmanlık besleme tehlikesini göze alarak birtakım görüşmeler sonrasında tek tanrısı olan İslam’ı ve onun Peygamberini şehirlerine kabul ettiler.

Peygamberden önce bireyin işlediği suç mensubu olduğu klanı da alakadar etmekte idi. İslam inancı günahları bireye indirgeyerek cezayı kan parasına ya da direktme halinde failine teslim etmiş ve kısas uygulaması ile beraber Medine’deki karmaşanın sebebi olan intikam ve kan davalarının büyük bir kısmını engellemiştir.

Peygamber evvela eski adı Yesrib olan bu şehre M.S. 622 yılında hicret ederek burada yerleşik bir devlet kültürü oluşturup peygamberlik vasfının yanı sıra devlet başkanlığı statüsüne de sahip oldu. (Hicret aynı zamanda bir korunma, günahların terk edilmesi ve göç etme manasında kullanılmaktadır. Müslümanlar Hicret ile Mekkelilerin saldırılarından korunmuş, o zamanlar günahkâr ve putperest Mekke’yi terk etmiş ve yeni bir şehre taşınmış-göç etmiş oluyorlardı.) Adapte olunan yeni şehir hayatı Mekke geleneklerinden kopuşu da simgeliyordu. İslam Peygamberi Hz. Muhammed Allah’ın yönlendirdiğine inanılan devenin çöktüğü yere evini ve medeniyetini kurdu. Böylece hem halktan biri olduğunu ispat ediyor hem de kimseyi incitmeden, davasına en uygun şekilde, bütün olasılıkları hesap etme yetisine sahip bir liderle dönüştüğünü kanıtlamış oluyordu.

Medine’de inşa edilen mekân, yepyeni bir medeniyeti temsil etmekte idi. İç disiplini kuvvetlendirmek amacıyla Medine Sözleşmesi ile beraber Yumuşak Cihat⁹ yöntemini yürürlüğe koydu. (Medine Anlaşması; barış, ortak akıl ve

⁹ Yumuşak Cihat kavramı ilerleyen sayfalarda açıklanmıştır.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

savunma konularını işleyen bütünsel bir devlet yaklaşımı idi.) Bu yöntem daha sonra uygulanacak ve içteki gayrimüslim tehditlerini asgariye indirecek İslam imparatorluk sisteminin çekirdeğini oluşturmuştur. Çünkü cihat uygulamasının bir nedeni de içten ve dıştan beslenebilecek fitne akıntılarını kesmek idi.

Mekkelilerle yapılan bir dizi savaşlardan sonra (Bedir, Uhud, Hendek) Hz. Muhammed'in zaferleri Mekke ticaretine büyük oranda zarar vermişti.¹⁰ Artık İslam Peygamberi Arabistan'daki en güçlü siyasal otoriteyi temsil ediyordu. Yeterince güce kavuştuğu anda Mekke'yi fethedip putperest-bedevisi Arapları bir araya getirerek aralarındaki husumetleri giderdi. "Kültür ve iktidar bu fetihle beraber Mekke'de birleştirilmiş oluyordu."

"Aşiret reislerinin Onunla anlaşmaya ihtiyaçları vardı, çünkü O, vahaları ve pazarları denetliyordu."¹¹ Ayrıca dönemin iki büyük gücü Doğu Roma ve Sasanilerin çatışmalarından faydalanıp üçüncü bir bölgesel güç olarak sahneye çıkmayı, İslam inancı ve devletin sınırlarını genişletmeyi amaçladı. Otorite boşluğunda kalan bölgelerin parça parça bu devlete ekleneceğini ve kısa süre içinde kozmopolit bir imparatorluk halini alarak, fetihlerin dünyanın dört bir yanına yayılacağını öngörmüştü. Kendi kurduğu ve çoğunluğu Arap olan bu devlet parçalansa dahi, kutsal yerlerin birleştirici mevcudiyeti ve iki farklı bireyin İslam inancında harmanlanarak kolaylıkla entegre olabileceğini gözlemlediği ve İslam Tanrısı "Allah" a olan sarsılmaz imanından ötürü, Ortadoğu'da farklı milletler karışımı yeni bir İslam İmparatorluğunun tezahür edeceğini biliyordu. O'nun davası Araplıktan ziyade Müslüman bir üst kimliği yaratmaktı.

¹⁰ Ira M. LAPIDUS, *İslam Toplulukları Tarihi*, Çev. Yasin Aktay, İletişim Yay., 3. Baskı, cilt.I, İstanbul 2002, s.71

¹¹ Albert HOURANI, *Arap Halkları Tarihi*, Çev. Yavuz Alogan, İletişim Yay., 8. Baskı, İstanbul 2009, s. 42

Müslümanlar en büyük ibadetleri olan hac görevlerini, statü ayrımı yapmadan, aynı renk ve aynı tarzda kıyafetlerle, kadın-erkek birlikte gerçekleştirir. Bu toplanma ayini Allah'ın inananlara emrettiği bir çeşit mahşer provası hükmündedir. *"Her yıl gerçekleşen hac ile İslam dünyasının her bölgesinden çok sayıda Müslüman'ın bir araya gelerek aynı kutsal yerlerde aynı törenleri yerine getirmeleri, ortak bir kimliğin yerleşmesi ve sürdürülmesi açısından oldukça önemlidir."*¹² Cahiliye Devrinde put ticaretini ön planda tutarak ibadeti ikinci plana iten bu uzun yolculuğun, İslam Devriyle birlikte ticari fonksiyonu azaltarak tek tanrının birleştiriciliği yansıtılmış ve düşen Kâbe gelirleri Müslümanları yeni fetihler gerçekleştirerek İslam İncancını yayma ve ganimet elde etme duygularında itici güç oluşturmuştur. Bir süre sonra Müslümanlar da fetih ganimetlerinin, put ticaretinden daha tatmin edici olduğunu keşfettiler. Böylece Kâbe, İslam'dan önce de İslam'dan sonra da çevresine ortak bir kültür ve amaç yaymaya devam etti.

Peygamberden sonra Araplar O'nun bu mirasını dört asır kadar sürdürme başarısını gösterdiler. Emevi, Abbasi ve Endülüs medeniyetleri bu öğretinin genişleyip yayılmasına ön ayak oldu. Arap milliyetçiliği yapmakla damgalanan Emevi hanedanı dahi, özellikle kendisinden sonra kurulacak İslam devletlerinin sistemlerine kılavuzluk etmiştir. İslamiyet'in kutsal kitabı olan "Kuran" da İslam öğretilerine aykırı olmadıkça, devlet yönetimine dair herhangi bir "buyruk" bulunmadığından, daha sonraki devletler, Peygamberin Medine devleti ve Emevi hanedanlığının sistemini, kendi kültürlerine entegre ederek ülkelerini karma bir metodolojiyle yönetmeye devam ettiler.

Arap-İslam fetihleri yayıldıkça Sasani ve Doğu Roma İmparatorluklarından kalan ve imparatorluk sisteminin hangi

¹² Bernard LEWIS, *Ortadoğu*, çev: Selen Y. Kölay, Arkadaş Yay., 9. Baskı, Ankara 2013, s.218

şekillerde işlediğini bilen gayrimüslimler, Medine Sözleşmesinden gelen Yumuşak Cihat uygulaması sonrasında, İslam İmparatorluğu'nun kurumsal yapısını inşa etmelerinde Müslümanlara yardımcı oldular. Böylece Peygamberin arzu ettiği kozmopolit medeniyet ve imparatorluk oluşmaya başlıyordu.

Yaklaşık dört yüz yıl sonra Arap kitleleri Peygamberin İmparatorluk mirasını unutarak, aynı step Türklerinin barındırdığı birtakım özellikleri olduğu gibi, klan genlerine dönmeye başladılar. Bu geri dönüş onları, Peygamberden devraldıkları İslam ittihadına yabancılaşma tavrına itti. Zaten İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in asli amaçlarından biri de Araplar arasındaki hurafeleri ortadan kaldırarak dini ve siyasi bir birliktelik sağlamak idi. Bunun için yalnız müşrik Araplarla değil aynı zamanda onların İslam öğretilerine aykırı gelen birtakım kültürel özellikleriyle de savaşmak mecburiyetinde kalmıştı. Ancak dört asır sonra yeniden siyasi ve içtimai olarak cemiyet topluluğuna yönelen Araplar, İslam'ın cemaatçi yapısından ayrılmış bulundular.¹³ Bu durum Arap reislerinin yönlendirdiği Arap topluluklarını Peygamber ve Allah yolundan ayırmasa da; Arap toplumunun İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in İmparatorluk ve Fetih mirasını istemeden başka bir kavme devretmesi sonucunu doğurmuş ve Arap genlerindeki bu cemiyetçi tavır; onları vatan, ittihat ve millet bilincinde zayıf bırakırken; bireysel bir eğilim olan kültürel ve ticari aktivitelerde üstünlüğe kavuşturmuştur. Ancak bu vaziyet "dört yüz yıl süren Mekke iktidarının sonunu getirmiş bulundu." Hristiyanlık dışında, Zerdüştlük, Manicilik ve yöresel Yemen Tanrılarına inanan bölgeler ekseriyetle İslam'ın farklı formlarına yöneldi. Hristiyan dönmeler ise daha çok siyasal otoritenin temsil ettiği Sünni mezhebe

¹³ Cemaatçi toplum yapısı: Bireylerin çıkarlarından çok topluluğun çıkarlarını ön planda tutan içtimai sistem;

Cemiyetçi toplum yapısı ise; Topluluğun çıkarlarından ziyade bireyin çıkarlarını ön planda tutan içtimai sistemdir.

dahil oluyorlardı. Emevi soyu, Şiatül Ali (Ali'nin Partisi, daha sonra Şiiler olarak anılacaklar) ve haricilerin iktidar mücadeleleri, Arap birliğini zayıflatarak parçalanmasına neden oldu.

Türklerin İslam'la tanışması ve kısa zamanda İslam fetihleri ve imparatorluğunu devralmasındaki temel etkenlerden bahsedecek olursak; Türklerin Asyatik genlerinde var olan cihan hakimiyeti fikriyatı, çabuk teşkilatlanma ve cemaatçi tutumları, Peygamberin tahayyülü olan ve “kıyamet gününe kadar” dünyaya hâkim olacak bir İslam İmparatorluğu yaratma gayesiyle, adete bir elmanın iki yarısı misali, birbiriyle kısa zamanda kaynaşma gösterdiler. Fakat Türklerin de Araplar da olduğu gibi bu mirasa aykırı gelen birtakım özellikleri de yok değildi. Örneğin; Türklerde ki göçebe kültür, Medine şehir zihniyetiyle tezatlık teşkil ediyordu. Bu tezatlık, uydu bir medeniyet kurarak, nasyonalizmi parçalayıp, yerleşik bir imparatorluk medeniyetinin yaratılmasına engel olmakta idi. Birtakım Türk toplulukları Arap topluluklarının yaptığı gibi, genetik mirasını devam ettirme çabası gösterdi ve bu sebeple İslam Peygamberinin mirasını devralamadılar. Çünkü bu mirasın vasilğine nail olabilmek için her şeyden evvel göçebelik kültüründen vazgeçilmesi gerekmekte idi. Siyasi ve toplumsal açıdan göçebe ağırlıklı bir medeniyetin; büyük fetihlere girişse dahi iskân ve otorite zayıflığından ötürü umumi bir Cihan İmparatorluğuna dönüşmesi imkansızdı. Çünkü iskân olmadan yeni fethedilen bölgelerdeki asayiş ve devamlılığı sağlamak mümkün olamazdı. Bu nedenle Türkler uzun bir müddet göçebe kültürle mücadele verdiler ve bu mücadeleden başarıyla çıkan boy reisleri Peygamberin Fetih ve İmparatorluk mirasına sahip oldu.

Peygamberin gizli mirasına sahip olmanın diğer bir şartı da siyasi ve devlet işleri açısından son sözü söyleyen tek hükümdar ve onun ikamet ettiği tek merkezli bir devlet hiyerarşisi teşekkülü idi. Peygamberin son döneminde hastalığından ötürü namaz kıldırma görevini sahabe Ebubekir' e vererek O'nu bir nevi kendisinden sonraki halef olarak tayin

etmesini, mirasının gereksinimlerinden biri olarak algılamamız gerekmektedir.

Daha evvel belirtildiği gibi; İber’de ve Ortadoğu’da Araplar bir müddet bu mirası elde etmeye yaklaştılar; Türkler ise Osmanogulları’ndan II. Mehmed’e kadar, devlet sisteminde tek egemen olan, hükümdarlık gücünü tam manasıyla tesis edemedikleri için bu miras kavgasında geri plana düşmüşlerdi. Mehmed II.’nin¹⁴ ikinci kez tahta çıkmasıyla birlikte (1451) Türk Devlet teşekkülü, yerini İslam Peygamberinin öngördüğü, nasyonalist olmayan, ümmet üst kimliğine dayalı, umumi bir Cihan İmparatorluğu yapısına bıraktı.

II. Mehmed arkadaki Karamanoğlu tehlikesini bertaraf etmesinin ardından Konstantiniyye’ye yöneldi.¹⁵ Burayı fetbettikten sonra kozmopolit, uydu bir medeniyetin temellerini atmış oldu. Devlet yönetiminde ağırlığı olan Türk kökenli bürokratları ve aile servetlerini tasfiye ederek, bu kadroları ecnebi toplumlarından devşirilen mühtedilere bıraktı. Böylece hayatları, Padişahın hayatıyla birleşen ve Sultandan başka kimsesi olmayan devlet adamlarıyla, devletin bürokratik iç güvenliğini sağlam temeller üzerine oturttu. Kanun-ı Kadim ile birlikte yeni sosyolojik ve siyasal yapının gereksinimlerini karşılamaya yöneldi ve sonrasında Padişahlık statüsünü “Zillullah-ı fi’l-alem”e¹⁶ çıkararak, Sultanı yalnız ve gizemli yaşayan, istenildiği her an ulaşılamayan fakat her şeyi duyan ve gören insanüstü bir varlığa dönüştürdü. Bu varlık Padişahın kulu olan devşirme bürokratları “siyaseten katl” yöntemiyle dilediği vakit ortadan kaldırmaya muktedirdi. Böylece devlet, tek ve tam egemen bir hükümdarın müşterek kabul etmeyen mülkü oluyordu. İslam’a aykırılık

¹⁴ Mehmed (Mehemmed); Türkçede Muhammed isminin kısaltmasıdır. İslam Peygamberinin mirasını kucaklayan hükümdar, tarihin bir cilvesi olarak, Peygamberle aynı ismi taşımaktadır.

¹⁵ İstanbul’un Fethi ve o dönem meydana gelen olaylar için bkz: Feridun M. Emecen, *Fetih ve Kıyamet 1453*

¹⁶ Allah’ın yeryüzündeki gölgesi.

teşkil etmeyen bu devlet sistemi, İslam Peygamberinin İmparatorluk mirasını elde ederek, bu mirasın öngördüğü harici hedeflerini artık gerçekleştirebilecek içsel kuvvete sahipti.

Tam bu noktada aydınlatılması gereken birkaç hadiseye değinmemiz yerinde olacaktır: Örneğin Mehmed II.' den itibaren Osmanlı Verasetinde görülen bu değişikliğin kardeş katli gibi İslam dini ile örtüşmeyen sert yöntemlerle elde edilmiş olması -ki daha evvelde de bu tarz eylemler mevcut iken II. Mehmed bu eylemi yasalaştırmıştır- bu devlet reislerinin nasıl olur da İslam Peygamberinin İmparatorluk ve Fetih mirasını devralarak, O'nun Halifeleri olabildikleri hususudur. Objektif olarak izah etmek gerekirse, Osmanlı Hanedanında ki erkek çocuklar, birer evlat olma statüsünden ziyade sistemin şu anını ve geleceğini temin eden bir "devlet uzvu" olarak görülüyorlardı. Kız çocukları hanedan üyeleri tarafından şımartılırken; erkek çocukların izinsiz olarak yapacağı herhangi bir iyi niyet davranışı dahi devleti yıkmaya yönelik bir eylem olarak algılanıp bizzat babaları tarafından feci şekilde cezalandırılırdı. Hatta bazen izinsiz yaptıkları bu eylemler onların hayatlarına mâl olabiliyordu. Fakat Sultanların korktukları kendi erkek evlatlarından ziyade onların yapacakları eylemin doğuracağı sonuçlar idi.

Şehzadeler Osmanlı'da güç kazanmak ya da gücünü sürdürmek isteyen bürokrat ve ağa sınıfı tarafından desteklenirdi. İntisab dediğimiz bu sistemde, hangi beyin veyahut bürokratin taraftar olduğu şehzade padişah olursa, o grup devletin üst mevkillerini işgal etmeye hak kazanırdı. Böylece daha şehzadeliklerinden itibaren hanedan erkek çocuklarının etrafı bu güçlü adamlar tarafından sarılırdı. "Kardeş kavgalarının bu denli kanlı geçmesinin bir nedeni de şehzade taraftarlarının onları kardeşlerine karşı kıskırtması durumu idi."

"Bir Sultan için tahta giden yol evvela bir erkek evlada sahip olmasından geçmekteydi; fakat baba tahta çıktığı an-

dan itibaren oğulları arasında kaçınılmaz bir psikolojik savaş başlıyordu.” Ayrıca Selim I. örneğinde olduğu gibi şehzadeler babasına karşı da ayaklanabilir, padişahın yanında olanlarla şehzadenin yanında olan ordu ve beyler arasında kavga cereyan ederek devlet bir iç savaş tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirdi. Osmanlılardaki kardeş katli; iç savaşın patlak vermesini önlemek ya da iç savaşı devlete büyük zararlar gelmeden bir an evvel neticelendirmek için uygulanan bir yöntem oldu. Tartının bir ucunda birkaç evlat ve kardeşler; diğer ucunda ise binlerle ifade edilen hayatlar ve kozmopolit İslam İmparatorluğunun ebedi var oluşu konulduğunda, akli selim davranarak birinci seçeneği tercih etmek, belki de daha az arzulanan fakat; daha mantıklı bir yol olarak görülmüştür.

II. Mehmed “*Fatih*” unvanını kazandıktan sonra Türk Sultanlarının kullandığı sıfatlara bir yenisini daha ekledi. Daha önceden halife, sultan, padişah, han gibi sıfatları kullanan hükümdarlar, Doğu Roma’nın fethiyle birlikte “Kayser-i Rum”¹⁷ unvanını da kullanmaya başladılar. Birçok tarih otoritesi tarafından, bu unvan ve Romalı kanı taşıyan kadınlarla yapılan evlilikler bir kanıt olarak gösterilerek, Osmanlı İmparatorluğunun, diğer kurulan birçok imparatorluk gibi Roma’nın devamını sağlama ve Roma’ya öykünme eylemi olarak yorumlanmaktadır. Fakat bu tarih otoritelerinin ve Türk entelektüelinin dini bilgi açısından zayıf olmaları sebebiyle göremedikleri vaziyet, İmparatorluk yöneticilerinin entelektüel bir akılla, İslam Peygamberi Hz. Muhammed’in öğretilerini zannettiklerinden çok daha iyi kavramış oldukları gerçeği idi. Nasıl ki Hitit Devleti fethettiği ülkelerde tapınılan tanrıları, o bölgedeki halkları zorlanmadan idare etmek gayesiyle, kendi tanrıları olarak kabul edip “Bin Tanırlı Devlet” oldularsa; Osmanlı Sultanları da fethettikleri bölgelerdeki eski hükümdarların kullandıkları unvanları alarak, o teritoryal de yaşayan

¹⁷ Kayzer: Romalıların Sezar’ı.

halkları rahatlıkla idare etmek ihtiyacıyla bu sıfatları kullanmakta idiler. Yani II. Mehmed'in İtalya seferi ve Süleyman I.'in (Kanuni) Roma şehrini fethetme gayesiyle öykündüğü durum; bir Roma Sezar'ı olmaktan ziyade, kökeni tek tanrıdan gelen bütün inanç (Katolik, Yahudi ve Ortodoks Hristiyan) topluluklarının kutsal şehir ve mabetlerini ele geçirerek onları İslam egemenliğinin himayesi altına almaktı. Bu öykünme hali Peygamberin Kozmopolit İslam İmparatorluğu ve Fetih mirası üzerine kurmuş olduğu bir stratejiye dayanmakta idi. Çünkü Peygamber'in dizayn ettiği sistem, gayrimüslimlere yaşam ve inanç hürriyeti vererek, onları devletin güvencesine kavuşmuş zimmiler¹⁸ olarak esnek ve diğer devletlere nazaran, nispeten daha özgür oldukları bir hayata entegre ediyordu. Elbette bu himayenin ekonomik ve siyasi boyutları da mevcuttu:

Ekonomik açıdan, gayrimüslimlerden detaylı vergiler alınıyor; bu durum hem devletin zenginleşmesine hem de gayrimüslim halkın İslam dinini tercih ederek bu detaylı vergilerden¹⁹ muaf olmasına olanak veriyordu. Yani her iki açıdan da İslam medeniyeti galip ve hâkim durumda idi. Siyasi açıdan ise bu himaye yöntemini inceleyecek olursak; eklenmiş bölgelerdeki yerel gayrimüslim unsurların devletin varlığını tehlikeye atacak eylemlerde bulunmasını engellemek ve onlarla birlikte kurulan kozmopolit inanç kültürü ve imparatorluk içerisindeki huzur ortamını tesis edip,²⁰ darü'l-harp bölgelerinden devlete katılması planlanan yeni gayrimüslim topluluklarına örnek teşkil eden bir cihat yöntemi olarak – elde edilmek istenen yeni pazarlara- sergileniyordu. İmparatorluk dışına yapılan cihat hareketleri harp alanları olurken, imparatorluk içindeki cihat tarzı, Müslüman olmayan unsurların yaratacağı olası tehlikeleri engellemek şekliy-

¹⁸ Zimmi: İslam devletinin egemenliğini kabul eden ve İslam devletinin himayesinde yaşayan gayrimüslim halk.

¹⁹ Cizye ve haraç.

²⁰ Pax Ottomana

le vücut buluyordu. Yukarıda nakledilen bu **Yumuşak Cihat** stratejisi İslam yönetimine Medine Sözleşmesi'nden miras kalmıştı. Bu şartlar altında Osmanlı Devleti'nin klasik çağını, yanlış bir şekilde Roma İmparatorluğuna öykünen bir sistem olarak değil; İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in devamını sağlayan bir İmparatorluk Mirası olarak nakletmek yerinde olacaktır.

Modern Türkiye çalışmasında bu tarihsel teori ve çıkarımlara yer verilmesinin sebebi; Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı bu altın çağın, Modern Türkiye anatomisi üzerinde halen daha büyük bir etkiye sahip itici bir kuvvet olarak göze çarpması oldu. Siyasal tavırların şekillenmesi ve hatta halkın birtakım eylemlerinin temelinde yatan sebep bile bu "imparatorluk sendromunun" insanların zihninde, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde, atak durumunda olması ve dolayısıyla İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in mirasına yeniden sahip çıkılarak İslam İmparatorluğunun, Türkiye'nin önderliğinde, Müslüman memleketlerin siyasal sınırlarını ihlal etmeden, bir İslam İttihadı gerçekleştirme fikrinin doğuşundan kaynaklanmaktadır. Yanlışıyla-doğrusuyla bu durum, İslam Medeniyetleri arasında, yeni bir kültür ittifakının sağlanma çabası olarak yorumlanmalıdır.

İslamiyet'te Merkez Farklılıkları ve Anadolu:

Her köylü, genlerine aşılana dinini kendi köyünde yaşar. O'nun için köyden çıkmak, dinden çıkmakla eşdeğerdir. Şehirdeki din ile köydeki din arasında büyük farklılıklar mevcuttur. Köylü, bedensel olarak köklerinden ayrılırken, gittiği yer ile ruhani bir etkileşime girer. Bu etkileşimin sonucunda köyünden getirdiği din anlayışı ile şehirde bulunduğu dini harmanlayıp yepyeni bir sentez meydana getirerek şehirdeki manevi kozmopolitliğe katkıda bulunur. Şayet köylü inandığı dinden farklı bir merkeze göç ederse; ya dininden uzaklaşarak yepyeni bir kimlik kazanır ya da gittiği yerde bir süre sonra başkalaşmış bir dinin marjinal tas-

rımcısı halini alır. Eğer göç hadisesi sistematik kriterler üzerinde gerçekleşerek belirli aralıklarla beslenir ve ana kültürle olan bağlantısını bir şekilde devam ettirilebilirse, coğrafik uyum isteğinden kaynaklı, küçük farklılıkları mevcut, yeni bir dini merkez inşasına başlanmış olur. İşte İslamiyet, Arap coğrafyasından dışarı çıktıkça bu şekilde bir merkez çoğalması yaşayarak, başka hiçbir inançta görülmemiş bir kalıcılık elde etmeyi başarmıştır.

Başlarda Hristiyanlık Filistin topraklarında doğmuş yerel bir dinden ibaretti.²¹ Bu mekânda doğmasına karşın Hristiyanlığın ana ve tek merkezini Avrupa olarak belirtmemizde hiçbir sakınca görülemez. Çünkü Hristiyan kültürünün şekillenmesi ve Hristiyanlığın evrensellik kisvesine bürünerek yayılması bu yaşlı kıtada cereyan eden birtakım zincirleme olaylarla meydana gelmiştir. Daha sonraki Amerika yayılmacılığı yine ana merkezin birer kopyası olarak kıtalararası etkileşimin doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Hristiyanlık; bölünmelerini, reformlarını ve bütün dinamiklerini yine bu kıtada (Avrupa) yaşamıştır. Fakat aynı dinamikleri İslam dini açısından tek odaklı bir büyümeyle ifade edemeyiz.

“İslamiyet beş ana merkezden teşekkül etmiş ve kurulduğu andan itibaren evrenselliği hedeflemiş beynelmilel bir din formudur. Bu merkezleri; Ortadoğu, İber, Orta Asya, Balkanlar ve Rus Coğrafyası olarak telaffuz edebiliriz.”²² Her bir coğrafik merkez Arabistan kaynağından beslenerek farklı kültür dizaynları oluşturmuş ve böylece İslam dininin merkezi Hicaz ile sınırlı kalınmadan, dört ayrı iklim ve coğrafyaya yönlendirilmiştir. Bu anlatımın daha net bir şekilde izahı açısından, Hicaz bölgesini İslam vücudunun kalbi olarak nite-

²¹ “Bu yüzden günümüzde ki İsrail devleti Kudüs tavrıyla, yalnızca İslam dünyasını değil aynı zamanda Hristiyan dünyasını da cezalandırmaktadır.”

²² Beş Merkezli İslam Teorisi; Ahmet Yaşar Ocak Hoca'nın, 2013 senesinde, Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde verdiği Klasik İslam Medeniyeti dersinde tuttuğum notlardan meydana gelen bir çıkarımdır.

lendirirsek; İber, Orta Asya, Balkanlar ve Rus Coğrafyasını, kalbin hiç durmadan beslediği İslami uzuvlar şeklinde betimleyebiliriz.

Peygamber hayatta iken Kuran'da açık bir şekilde ifade edilmeyen noktalar O'na sorularak aydınlatılabiliyordu. Peygamberden sonra sahabeler O'ndan öğrendiklerini yeni nesillere aktararak birtakım müphem ayetlerin anlaşılması hususunda çözüm yolu buldular. Fakat İslam coğrafyası genişleyip zaman ilerledikçe Kuran teşbihinin kavranabilmesi için tefsir kitaplarına ihtiyaç duyuldu. Böylece hakikatin mahiyeti, muhtelif merkezlerde yetişen ve kaynağını Peygamber, kutsal kitap ve sahabeden alan, birbirleriyle bağlantılı âlim diyaloglarıyla haklılaştırıldı. Böylece İslamiyet'in kalıcılık, yayılma ve uygulanış açısından en büyük şansı, beş merkezli bir medeniyet silsilesi belirmiş oldu. Bu merkezler, insanlar arasında İslam'ın kapsayıcılığı ve çekim kuvvetini arttıran en mühim faktörlerin başında gelmektedir.

Beş merkez arasında neşriyatın konusunu alakadar eden Anadolu kısmını, merkezden ziyade bir geçiş bölgesi ve bir köprü olarak belirtmemiz yerinde olur. Anadolu; Hicaz, Orta Asya, Balkanlar ve Rus Coğrafyası üzerinde kesişen bir rota olmasının yanı sıra, 1492 Reconquista²³ neticesinde İber merkeziyle de etkileşime giren ve İber' deki Müslüman unsurların da senteze katıldığı suni bir kalıp halini almıştır. Nasıl ki İslam, beş ana merkeziyle kalıcı ve kendiliğinden yayılcı güce sahip dinamik bir din ise; Anadolu da, İslamiyet'in bu gücünü bünyesinde barındırabilen, sosyal kabiliyeti yüksek, yegâne bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'nun bu kısmeti, üzerinde barınan siyasal mekanizma için işlenmeye hevesli bakir bir potansiyeli ifade eder. Çünkü

²³ Yeniden fetih anlamına gelmektedir. Hristiyan Dünyasının İslam unsurlarını bölgelerinden çıkarmaları olayıdır. İber(İspanya) Reconquistası, Rus Reconquistası ve Balkan Reconquistası detaylı bir şekilde araştırılması gereken konulardır.

mozaikli yapının bir ülkeyi ileriye taşıyabilecek en muazzam kuvvet olduğu gerçeğini ifade etmemiz yerinde ve doğru bir yaklaşım olacaktır. Çok kimlikli olmanın artık topluma ve devlete ağır gelen bir yük değil; ilginç bir özellik olduğunun farkına varılması gerekmektedir.

Güncel Haşiyе 2: Popülist Demokrasi Tehdidi ve Güçler Ayrılığı Realitesi:

“Demokrasi Nedir?” sorusuyla başlamadan evvel, demokrasi tanımının uygarlık tarihi boyunca iki farklı anlama tekabül ettiğini belirtmek gerekir. Bunlardan ilki Geleneksel Demokrasi; ikincisi ise günümüzde birçok gelişmiş ve gelişmekte olan memleketlerin omurgasını oluşturan Popülist Demokrasi sistemleridir.

Bir bireyin demokratik bir ülkede yaşadığını iddia ederek kendisini de demokrat bir varlık olarak addedebilmesinin yegâne şartı Geleneksel Demokrasi Sistemini özümseyebilmiş olmasından geçer. Çünkü gerçek demokratik ana damar, medeni bedeller ödeyerek, yerleşik bir mülkün üzerinde, cezai ehliyeti bulunan olgunlaşmış her vatandaşın doğrudan sistemin kılcallarını teşkil etmesi ile mümkün olmaktadır. Aksi taktirde, geleneksel tanımlamanın zihne nüfuz edemediği bir biyolojinin gürültüsünü işitmekten öteye gidemeyiz. Peki bu Geleneksel Demokrasi söylemi ile ifade edilmeye çalışılan kavramın ana hatları nelerdir?

Geleneksel Demokrasi; sitenin, yukarıda yazılan özelliklerle ri tamamlayabilmiş tüm bireylerinin alınacak olan siyasi, ekonomik veya içtimai kararlarda rey haklarını doğrudan doğruya ve anında kullanabildiği sistematik bir şehir parlamentosunun mevcudiyeti manasına gelmektedir. Yani bu geniş parlamentoda; ırk, cinsiyet, eğitim ve hiçbir şekilde statü farkı gözetilmeyerek, herhangi bir loca faaliyetinin yürütülmesine imkân bırakılmadan, reye sunulmuş hadiseyi, her bir bireyin kendi mantalitesine göre yorumlayarak reyini

kullanması şeklinde tanımlanmaktadır. O halde; alakadar olduğumuz tarihsel birikim geleneksel demokrasiye en fazla yaklaşmış iki medeniyeti karşımıza çıkartır. Bu medeniyetlerden kronolojik olarak birincisi Antik Yunanistan'ın Şehir birlikteliği, ikincisi ise İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in Medine devlet sistemidir.

Antik Yunan Şehir birlikteliğinde aristokratik tavrın Medine Sistemine oranla daha bariz bir şekilde hissedilmesi, İslam Peygamberini Geleneksel Demokrasi liginde daha üst bir sıraya taşır. Her iki medeniyette de kölelik olmasına karşın, İslam'daki zayıflayan köleliğin Arap geleneklerini yıkmaya yönelik tedrici bir kazıma çalışması ve kölelerin "Cahiliye Devrindeki" statü ve haklarından ziyade, günümüz modernitesinde de var olan "yaverler" şeklinde algılanması, Peygamberin Medine Sistemini Yunan antikitesine göre geleneksel ve reel demokrasinin en üstün ürünü olarak karşımıza getirir. Bununla birlikte iki demokrasi sisteminin de; kadın-erkek, özgür-köle, aristokrat-köylü olarak tam manasıyla bir demokrasi sistemini oluşturamadığını söylemek yerinde olur. Fakat bu sistemleri tarihimizde demokrasiyi en iyi uygulamış iki büyük geleneksel örnek olarak nakletme zorunluluğumuz mevcuttur. Çünkü iki örnekte de şehir devletleri ve şehir parlamentolarının müşterek umutlarını doğrudan doğruya yansıtabildiğini gözlemlemekteyiz.

Salt çoğunluğa ulaşabilen seçeneğin yürürlüğe gireceği bu geleneksel parlamentonun nüfusu bazen beş yüz, bazen bin, bazen on bin, günümüz de ise sisteme dahil etmeye kalkışırsak, milyonları bulabilir. İnsanoğlu demokrasiden daha işlevsel bir makine icat edememekle birlikte demokrasiye en yakın tavrın, nüfus çoğaldıkça karar alma hızı yavaşlayan bu Şehir Parlamentoları olduğunu söylememiz yanlış olmaz. Ancak modern dünyanın değişen bireysel tavırları neticesinde nüfus yoğunluğu, bireyi bencillığe ve ardından da türüne karşı hissizliğe sürüklemiştir. Kişi hissizleştikçe de reel demokrasiye olan ihtiyacı azalmıştır. Bunun yerine güç-

ler ayrılığını bariz bir şekilde algılayarak farklı güç erkleri tarafından yönetildiğini görmek ister. İşte burada bireyin tedricen alıştırıldığı Popülist Demokrasi sisteminin icadı ile karşılaşmaktayız.

Batı dünyası Tanrının siyasette, ekonomide ve toplumsal hareketlerde yegâne güç olduğu Orta Çağ zaman dilimini yaşarken Anadolu toprakları, birtakım fetih ve istilalara maruz kalarak, Aşiretler Yüzyılı evresine girmiş bulunuyordu. Dönemi aktarmadan önce fetih ve istila olarak ayırım yapılmasının nedenini, daha sonraki anlatımlarımızın doğru bir şekilde algılanabilmesi açısından aydınlatmamız yerinde olacaktır.

Bir memleketin, diğer bir memleket toprağını kendi bünyesine dahil etmesinin ardından, bu hareketin bir fetih mi yoksa bir istila mı olduğunu yorumlayabilmemiz için aradan asgari elli yıl gibi bir zaman diliminin geride kalması gerekir. Bu elli yıllık süre zarfında topraklarını genişleten taraf, mağlup olan medeniyet ile kaynaşarak uydu bir medeniyet oluşturabiliyorsa bu tartışılmaz bir fetih başarısıdır. Örneğin William I.'in İngiltere çıkarması sonrasında Britanya Adası'ndaki yönetimi ele geçirerek ülke tarihini değiştirmesi ve İngiltere'nin omurgasını oluşturması ve bu adımın sonucu olarak tarihsel bir medeniyet ile karşı karşıya kalmamız, bu hamlenin bir fetih hareketi olduğunun göstergesidir. Aynı şekilde 1453 Konstantinopolis Harbi neticesinde Osmanlı ile Doğu Roma medeniyetleri birleşerek yüzyıllarca ortak ve kalıcı bir medeniyet yaratma başarısı gösterebildiklerinden bu hadisenin de Fetih klasmanına dahil olduğunu iddia edebilmekteyiz. Elde edilen yeni topraklarda yarım asırlık bir kalıcılık ve kaynaşma gözlemleyebiliyorsak bunlar istisnasız birer fetih hareketidir.

İstilayı ise; kalıcılık ve medeniyet kaynaşması yaşanmadan, bölgedeki siyasi güçleri kırarak, istilacının kendisini güven altına almak amacıyla bir soykırım gerçekleştirmesi ve

hareketin savaştan sonra durağanlaşması şeklinde gözlemlemekteyiz. Tıpkı kalıcılık yakalayamamış ve yüzeysel bir kaynaşmadan öteye geçememiş Moğol ve Timur devletlerinin yaptığı eylemlerde olduğu gibi. Ancak 1492 ile birlikte Avrupa'nın, Amerika kıtasına olan ilgisi ve yaptığı ticari ve ırksal soykırımları istila kümesine dahil etmemiz mümkün değildir. Bu tavırlar anakaranın asıl sahiplerini eritmiş olmakla birlikte kıtada Avrupa kozmopolitliğini yaratarak yepyeni bir medeniyet kurulmasına vesile olduğundan, Amerika rotasını takip edenlere Fatih, yaptıkları eylemlere de fetih demek durumunda kalmaktayız. Yukarıda bahsettiğimiz gibi bu vaziyette de aslolan nokta medeniyet kaynaşması ve kalıcılığın yakalanması durumudur. Eğer Amerika seferleri sadece altın transferi ile sınırlı kalınarak; soykırım, yüzeysel kaynaşma²⁴ ve istilacının kendisini güven altına alması şeklinde vücut bulsa idi, o zaman bu olguyu da istila kümesine dahil etmek zorunda kalacaktık.

Anadolu toprakları 1071 Malazgirt sonrası Türk fetih hareketleriyle “Birinci Beylikler Dönemi” olarak tabir edilen **Aşiretler Yüzyılı** evresine girmiş oldu. Bu ilk Aşiretleri Erdoğan Merçil'in Türk Tarih Kurumu tarafından neşredilen Müslüman-Türk Devletleri Tarihi eserinden naklederek; Ahlat-Şahlar, Artuklular, Çoban-Oğulları, Danişmendliler, Dilmaçoğulları, İnaloğulları, Mengücekler ve Saltuklular vs. şeklinde tanımlamaktayız. Bu aşiretler umumi olarak Rum Selçuklularının himayesine girerek Anadolu'da ilk Türk birliğine dahil olmuşlardır. Sonrasında Moğol istilası ile birlikte Rum Selçukluları parçalanarak “İkinci Beylikler Dönemi” olarak tabir edilen devreye sürüklenmiş ve Anadolu'daki Aşiretler Yüzyılı Osmanoğulları'ndan Selim I.'e (Yavuz) kadar devam etmiştir. Tarihsel açıdan taksim etmek gerekirse Anadolu'daki Aşiretler Yüzyılını 1071 Malazgirt Harbinden, son aşiret Dulkadi-

²⁴ Yüzeysel Kaynaşma olarak naklettiğimiz kavram, bölgeye istilacı gücün yalnızca bir yönetici ataması ve herhangi toplu bir iskân politikasına girişmemesi anlamındadır.

roğluları'nın Osmanlı yönetimine bağlandığı 1515 Turnadağ Savaşı'na kadar esnetmemiz mümkündür. Yani Anadolu, yaklaşık dört yüz elli senelik bir Aşiretler mevcudiyetinin iç karışıklıkları ve savaşlarıyla idare olunmuştur. Anadolu bu devri yaşarken Avrupa ise, Orta Çağ'ından emekleyerek uzaklaşmaya başlıyordu.

Zaman içerisinde, Avrupa'da Birleşmiş Milletler rolü üstlenen Papalığın tanrısal gücü kırılmaya yüz tuttu. Tanrının sarsılmazlığı yavaş yavaş kralların egemenliğine dönüşerek, devlet ile kralın yek bir organizmada bütünleştiği Tanrılaşan tiranlar, tek ve hâkim yönetim tarzını benimsediler.

"16. Yüzyıl'da bu Krallar, Germen hukukundan Roma hukukuna geçti. Kendi yargıclarını yetiştirerek soyluların yargılama yetkilerini ellerinden aldılar." Halk yığınları, soylularını hiçbir işe yaramayan ve buna rağmen birçok vergiden muaf olan eski sistemin artıkları olarak yorumladı ve böylece büyük bir hak mücadelesinin ilk fitili ateşlenmiş oldu. Louis XIV. (1638-1715) "Devlet nedir sorusuna; Devlet benim!" cevabını yönelterek yönetimi tanrıdan devralan bir "Güneş Kral"a dönüştüğünü ilan etmiş oluyordu. Halbuki Doğu Dünyası bu dönüşümü Mehmed II. ile birlikte, Zillullah-ı fi'l alem kavramıyla, zaten 15. Yüzyılda tamamlamıştı.

Avrupa zaman içerisinde gücünü tanrıdan alan bu Güneş Kralları, zamanında aynen kralların feodal beyleri bertaraf ettiği gibi, yıkmak için bizzat tanrının kendisini devirmek mecburiyetinde kaldı. Bireyselleşme ve ekonomi faaliyetlerinin hızlanmasıyla birlikte burjuvalar, mevcut krallarına isyan etmeye başladı ve bu isyanı başarıya ulaştırabilmek için de köylü yığınlarıyla entegre olmaya çalıştılar. Fakat ilk kez kendi toprağına sahip olan bu yığınlar, Güneş Rejimini devam ettirme taraftarı olsalar da şehirlere göç eden akrabaları, sanayi kollarını ellerinde bulunduran burjuvaların yanlarında saf tuttu. Böylece tüm dünyayı etkisi altına alacak bir burjuva devrimi Fransa'nın kalbinde patlak vermiş

oldu. Bu saatten sonra Kralların eski nüfuzları kırılarak parlamententer sistemler yayılmaya başladı. Avrupa bu olayları yaşarken Doğu'da ise birtakım iç ve dış huzursuzluklarla birlikte güneş krallar, yetkilerini koruma çabasına girişmekte idiler.

Halk yığınlarının doğru bir şekilde güdülenebilirse ne muazzam bir kuvvet teşkil ettiğini keşfeden burjuvazi, yönetim erkini bölüp görsel bir güçler ayrılığı yaratarak karar mekanizmasını kendi tekeline aldı. Artık yeni taban kır değil, şehirlerdi. Şimdi şehirleşen memleketlerde bir güneş kraldan daha kudretli üst bir aklı meydana getirmiş oluyorlardı. Halkın bu kişisel iktidar topluluklarına karşı krallarına yaptıkları gibi birleşmelerini engellemek amacıyla yönetimi tek elde toplamadılar. Onun yerine bütün bu parçalanmışlığı idare eden gölge bir güç olarak perde arkasında kalmayı tercih etmişlerdi. Böylece birtakım bireyler yavaş yavaş tanrının yerine geçmeye başladı. Tanrı tahtını evvela krala, ardından kralı sınırlandıran burjuvazi parlamentolarına ve en nihayetinde de bireye kaptırmış oluyordu. Fakat yeni peygamberler kutsal kitap yerine parayı kullanarak, ona ulaşabilme yolunun bireysellik ve cemiyetçi tavırlardan geçtiğini öğütleyerek, köy kökenli yığınları kendilerinin güçsüz birer klonları haline dönüştürdüler. Demokrasi vaatleriyle beslenen bu klonları daha rahat itaat altına alabilmek için isteklerinin ve hayallerinin tekleştirilmesi metoduna gidildi. Aynı hareketler, aynı demokratik söylemler ve aynı tarz kıyafetlerle popülist demokrasinin bulaşıcı ırkçılığını yarattılar. Şimdilerde bunun adı **Postmodern Faşizmdir**.

"Batı, Fransız İhtilali'nden beri dünyanın geri kalanının kendisi gibi olmasını ister." Kendisi gibi ve kendisini rol model alan ve özlerinden ayrıışan medeniyet yığınlarını böylelikle geleneksel demokrasilerinden kopararak, icat ettiği popülist demokrasinin yapaylığıyla biçimlendirmeyi arzulamaktadır. Bu neticeyle herhangi bir vatan ya da millet bilincine sahip olmayan enternasyonal burjuvazinin tekleştirdiği ami-

yane toplumlara dönüştürülmüş olurlar. Sonrasında bu rejimler güç pastasını pay etmenin pragmatik strateji kapanını hazırlamaya başlar. Böylece asıl erk kendi gücünü ayırır gibi görünerek bireyselleşen halk yığınlarının yekvücut olmasını engellemektedir. Eğer gücü elinde toplayıp Batılı burjuvazi demokrasisini yerle bir ederek geleneksel demokrasinin temellerini atan ve Batı tarafından tiranlıkla suçlanan Şark liderinin, hakiki entelektüeller ile uyanık bir halka sahip değilse, mağlubiyeti kati olur. Çünkü onların icat ettiği güçler ayrılığı ilkesi halkın kendilerine karşı ayaklanmasını önlediğinden, bu Şark liderine karşı burjuvazi dinine alışmış yığınları kıskırtmak gayet kolaylaşır. Burada yöneticinin, halkın alıştığı bireysel tutumların isteklerini iyi analiz ederek onları yerine getirmesi gerekmektedir. Çünkü bireyselleşen modern insan; devletine dini, ırkı ya da ideolojisiyle değil; ekonomik refahıyla bağlı olur. İşte yaratılan suni demokrasinin Batı halklarının yanında tüm dünya insanlarını tehdit etmesi böylesine modern bir çerçevede tecelli etmektedir.

Burjuvazi yönetimleri, dayattığı popülist demokrasi ile toplumuna emperyal yanlarını unutturmaya çabalar. Demokrasisi yalnızca kendi öz insanları içinken; müstemlekelelerinde aynı hürriyetin söylemde kalmasını tercih etmektedir. Çünkü sömürgeci güçler, halklarını Afrika ve Asya'nın nimetleriyle beslemektedirler. Olası bir hakikat ve geleneksellik, sömürenlerin bu nimetlerden koparılmasına sebebiyet verecektir.

Güncelde uygulamaya kalkışırsak reel demokrasiye en yakın olanı tek güce sahip bir yöneticinin yanında onu denetleme ve onaylama yetkisiyle kontrol eden, kozmopolit yapının oransallığına göre dağılmış, bir meclisin mevcudiyetiyle gerçekleştirebiliriz. Antik Yunan ve Medine Şehir Sistemlerini mekanizmaya dahil etmemiz halinde, yerel yönetimlere özerklik vermeli, şehir meclislerini yeniden kurmalı ve bu binalarda sitenin bütün vatandaşlarının oylamasına sunulan kararları işleme alıp yöresel anayasaların naklettiği,

bölgesel eğitim ve ekonomi metotlarıyla siteleri yönetmeye başlamalıyız. Bu geleneksel demokrasinin Türkiye de dahil birçok ülkeye felaket getireceğini söylemeye dahi gerek yoktur. Bunun yerine yukarıda belirtilen sisteme adapte olarak halkın seçtiği tek yöneticiyi sınırlandıran, sorgulayan ve kararlarını onaylayan bir meclisle beraber geleneksel demokrasiyi güncelleyerek enternasyonal burjuvazi felaketinden kurtulabiliriz. Bu kurtuluş sadece Doğu memleketlerini değil, Batı toplumlarını da feraha çıkararak özüne döndürecek ve onları cemaatleştirebilecek bir yapı olmaktadır. Fakat Batı'nın kemikleşmiş popülist demokrasisi ve burjuvazinin topluma enjekte ettiği fikirlerden ayıklanması artık imkânsız gözükmemektedir. Modern dünyaya dikilerek onun anatomisine aşılana burjuvazinin bu eski devrim fikirlerinden kurtulabilen medeniyetler, daha özgür ve daha güçlü bir topluma doğru evirileceklerdir. Bu evrim gücünün başlayabilmesi için de tepkimeyi hızlandıracak bir katalizöre şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır.

Osmanlı Sisteminin Çöküşü ve Osmanlı Aydınlanmasının Etkileri:

İbn-i Haldun'a göre her devlet bir insan bedeni gibi önce doğacak, büyüyecek, gelişecek ve en nihayetinde gelişiminin son noktasından yavaş yavaş ayıklanarak tarih sahnesinden çekilecektir. Buna göre, özellikle üst katmanları işgal eden dünya imparatorluklarının bir süre sonra liderliklerini alttan gelen asabi sistemlere bırakmaları gayet olağan bir durumdur. İnsanın sonunda ölüme boyun eğmesi gibi, devletlerin parçalanması da tabii ve kaçınılmaz bir vaziyet olarak öngörülmektedir. Şu ana kadar Batı ve Doğu Roma, Osmanlı, Hollanda ve halen daha ayıklanmakta olan İngiliz imparatorlukları ile gelişimini tamamlayarak liderlikten yavaş yavaş çekilmeye başlayan Amerikan İmparatorluğu'nun olası akıbeti, İbn-i Haldun'un bu döngüsel teorisini kanıtlar niteliktedir. Batı Roma, Doğu Roma'ya; Doğu Roma, Osmanlı'ya;

Osmanlı, İngiliz İmparatorluğuna ve İngiliz İmparatorluğu da üstünlüğünü alttan gelen Amerikan İmparatorluğuna devredererek İbn-i Haldun'u defalarca haklı çıkarmışlardır. Şimdilerde Amerikan İmparatorluğu da liderliğini Çin Halk Cumhuriyeti yapısına sunma eğilimindedir.

Bu imparatorluklar arasında Modern Türkiye Anatomisini şekillendiren asıl nokta Osmanlı Sisteminin çözülüşü olmuştur. Osmanlı topluluğu küçük bir obadan bir Cihan İmparatorluğuna dönüşerek dünya medeniyet birikimine kalıcı eser ve sistemler bırakmış, ardından küçülmeye başlayıp, içerisinden çıkan aydın bir fraksiyonun ihtilaliyle tarih sahnesinden çekilmiş bir imparatorluk birikimidir. Osmanlının, reformlar çekirdeğinden çıkan bu aydınlar gurubu tarafından yıkılmış olduğu gerçeği şöyle izah edilebilir: Tarihteki Türk devletleri dıştaki düşmanlarıyla kavga halindeyken; içteki kurucu Türk unsurlarının muhtelif hoşnutsuzluklarıyla da mücadele etmeye başladığı vakit, kurucu Türk unsurlarının askeri ve teşkilatçı güce sahip oluşları devletin yıkılışını hızlandırarak, bu gurupların yıkılan devlet üzerinde yeni bir sistem inşa etmeleriyle sonuçlanmakta idi. Asya devrindeki birçok örnekle beraber bunun en yakın misallerini Büyük Selçuklu ve Osmanlı Sisteminin çözülüşünde görmekteyiz. Nitekim Büyük Selçuklu Devletinde kurucu Türk unsurların yönetim ve bürokrasi zemininden çıkarılmaları Türkler arasında hoşnutsuzluk yaratarak devletin sonunu getirmiştir.

Selçuklu olgusuna bir daha dönülmeyeceği ve anlatılacak hadisenin bir önceki bölümlerle olan bağlantısını kurmak amacıyla, bu bölüme bir dip parantez açarak, özellikle Rum Selçuklu yapılarında kullanılan ve Bizans İmparatorluğu'ndan kalma taşların üzerindeki haç simgelerinin zımparalanmadan Selçuklu mimarisinde direkt olarak entegre edilmesi olayını aydınlatmak mecburiyetindeyiz. Selçuklular birtakım yapıları inşa ederken, üzerinde haç işaretleri bulunan taşları revizyona uğratmadan kendi mimarilerinde kullanmışlardı. Bu durum haç simgesini kazımanın zor oluşun-

dan kaynaklı bir hadise olmamakla birlikte; Hristiyanlarla yeni bir medeniyet inşa edildiğinin mesajını barındırmakta idi. Selçuklular bu eylemi ifa ederken topraklarında kalıcılığı ve bağlılığı artırmayı hedeflemişlerdi. Bazı otoritelerin, dönemin teknolojisinde taşları zımparalama işleminin meşakkatli oluşunu dile getirerek haç simgelerine bu nedenle dokunulmadığını ifade etmeleri sıg bir hipotez kurulmasından ibarettir.

Başlarda Rum Selçuklu hanedanının asıl merkez olan İran'a dönme ve orada siyasal erki teşkil etme niyeti mevcuttu. Fakat bu uyarıcı dönemden Bizans siyaseti faydalanamamış ve Rum Selçuklu hanedanı bir süre sonra Büyük Selçuklu isimlerini terk edip, nevi şahsına münhasır lakaplar kullanarak, bir Anadolu medeniyetine dönüşmüştür. Anadolu tarihinin bu en gizemli ve aydınlatılmaya en muhtaç olan kısmı Selçuklu sisteminin, özverili çalışmalarla gün yüzüne çıkarılmasını, dönemin tarihçilerinden merakla beklemekteyiz.

Rum Selçuklu sisteminin parçalanmasının ardından bir uç beyliği olarak tarih sahnesinde boy gösteren Osmanlı Aşiretinin, başlarda Batı'ya doğru ilerlemesinin en önemli nedeni; öteki aşiretlerle uğraşmaları halinde Moğolların, Osmanlı'nın iç işlerine doğrudan karışabilecek olmalarından kaynaklanmakta idi. Aynı zamanda bu uç beyliği, kâfir olarak nitelendirilen, Bizans ile savaşarak Moğol ve öteki aşiretlerin taktirini kazanıyordu. Böylece hem iç işlerinde bağımsız kalabiliyor hem de Doğu'dan gelebilecek Türk aşiretlerinin tehditleriyle uğraşmayarak bütün konsantrasyonunu Batı'da ki bereketli topraklara yönlendirebiliyordu.

Daha önce Türk-Alevi kültürünün erken dönem Osmanlı sisteminde ağırlıklı oluşundan bahsetmiş ve Halil İnalcık'ın göç teorisini esas alarak Asya'dan gelen göçebe Türklerin özellikle Balkanlarda girilen fetihlerde büyük bir rol oynadıklarını aktarmış idik. Şimdi Osmanlı da Alevi gücün kırıl-

rak, Sünni öğretinin resmî ideolojiye nasıl dönüştüğünü aktarmaya çalışalım:

Konuyu çalışan yerli ve yabancı araştırmacılar da Osmanlı'nın Sünnileşmesine dair bir kopukluk duygusu hakimdir. Ahmet Yaşar Ocak gibi duayenler Osmanlı'nın Sünniliğini Yavuz devrinden başlatıp, Kanuni döneminde zirve yaptığını aktararak, geçmişteki birtakım hayati noktaları göz ardı etmektedirler. Aslında Osmanlı ideolojisinin Sünnileşmesi tedricen ve üç aşamada gerçekleşmiştir.

Bu aşamalardan ilki; Bayezid I. (Yıldırım) 'in kızı Hundi Hatunu Emir Sultan ile evlendirme hadisesidir. Bundan sonra Emir Sultan'ın devlet içerisindeki ağırlığı artmış ve ardından gezici evliyalığın etkisi kırılarak tarikatların, dört duvar arasına sıkıştırılıp, kurumsallaştırılması gelmiştir. Tabi ki bu kurumsallaştırma işleminin en büyük gayesi siyasal erkin tüm tarikatları himaye altına almak istemesinden kaynaklanır. Bu durum göçebe alevi kültürüne vurulan ilk darbe ve Sünniliğe geçişin ilk aşamasını oluşturmuştur. Yine Bayezid I. devrinde gerçekleşen M.S 1402 tarihli Ankara Savaşı esnasında Alevi-Türk unsurların Bayezid'i bırakarak Timur'un saflarına geçmesinin sebebi de tarikatlarının kurumsallaştırılmış ve özgürlüklerinin ellerinden alınmış olmasından ileri gelmişti.

İkinci aşama da Börklüce Mustafa, Torlak Kemal ve Şeyh Bedrettin hadiselerinden kaynaklanmaktadır. Türkmen-Alevi kökenli bu tarikat önderlerinin kurumsallaşmaya karşı başlattıkları isyanlar ve bu isyanların siyasal erk tarafından bastırılması, Osmanlı'nın Sünni ideolojiye sürüklenmesini yöneticiler nezdinde haklı göstermiş ve süreci hızlandırmıştır.

Üçüncü ve son aşama ise; Selim I. (Yavuz) dönemindeki Anadolu'ya etki etmeye çalışan Şah İsmail mevzuudur. Bundan sonra zaten sünnileşen devletin resmî ideolojisi tam manasıyla keskinleşerek Şiiliği heteredoks ilan etmiştir. Bu durum, Selim I.'ın oğlu Süleyman I. (Kanuni) devriyle de

zirve yaparak, Anadolu'da ki Sünni ve yerleşik toplumun ibadethaneleri olan, cami sayısında büyük bir artış yaşatmıştır.

Konunun araştırmacıları ilk iki aşamayı atlayarak, Osmanlı'nın resmî ideolojide Sünniliğe geçişini üçüncü ve son aşama olan Yavuz ve Kanuni devirlerinden başlatmaktadırlar.

Pragmatik bir devlet anlayışına sahip olan Osmanlı yapısı, maceraperest alevi fetihçilerin önünü keserek zaman içerisinde bu itici gücünü kaybetti. Nitekim birçok tarihçi tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk büyük duraklama emarelerinin Kanuni devrinde görülmesi tesadüfi bir durum olmamaktadır. Osmanlı, yerleşik imparatorluk sistemine geçmekle birlikte, yukarıdaki aşamalarla, pragmatik mekânîğini farklı bir metotta sürdürmeyi zorunlu gördüğünden sonraki dönemlerde, içeride bulunan unsurların özelliklerinden olabildiğince faydalanarak bu iç dinamizmi, sistemiyle bütünleştirip, bürokrasi ve harp meydanlarına taşıyamadı. Böylece sistem, dönüşü olmayan bir çözülmeye doğru sürüklendi. Nitekim genel-geçer olarak bir medeniyetin kurumsal ve sistemsal varlığını devam ettirebilmesinin tek güvencesi onun sürekli oluşuyla mümkün olmaktadır. Osmanlı sistemi tercih ettiği bu metotla fetih hızındaki sürekliliği zayıflatmıştır. Halbuki baskın yerleşik kültürünü esneterek, maceraperest göçebe Türk-Alevilerin geleneksel özgürlüklerine dokunmadan, imparatorluğun fetih hızını karma bir metodolojiyle de sürdürebilirdi.

Osmanlı İmparatorluğu dıştan gelen etkilerle altı büyük kırılma noktası yaşamıştır. Bu noktalar;

- 1) 1683 Viyana Kuşatması- 1699 Karlofça Anlaşması
- 2) 1768-1774 Rus harbi ve Küçük Kaynarca Anlaşması
- 3) 1853-1856 Kırım Harbi
- 4) 1877-1878 93 Harbi
- 5) 1912-1913 Balkan Harbi
- 6) 1914-1918 Harbi Umumi şeklindedir.

Kırılma anlarından hareketle; Yunan ayrışması, Kırım il-hakı, Arnavut ve Arap bağımsızlığını sisteme en çok zarar veren imparatorluk sendromları olarak tabir edebiliriz. Bu ayrışmalarla, bir zamanlar Tuna'yı takip eden imparatorlu-ğun zihniyet ve serhatleri artık Edirne'ye kadar gerilemiştir. Elbette bu büyük sistemin çözülmesini yukarıda ifade edilen şartlarla sınırlandırmak mümkün değildir. Çünkü hadisenin en can alıcı noktasını teşkil eden ekonomi konusunun ayrıca ele alınması gerekir.

Bilindiği üzere Osmanlı bir tarım sistemi idi. Aslında ta-rım; toprak üzerinde gerçekleştirilen her çeşit faaliyet ve birikim anlamına tekabül etmektedir. Toprak doğurgan olup, üretim odaklı dışı bir kanuna dayandığından Osmanlı, dünya ligine tarımla tutunmuş dışı bir imparatorluktu. Baş-larda bu özelliği onu çağdaşları arasında güçlü kılarken, za-man içerisinde endüstrileşen devletler arasında savunmasız bırakarak, ekonomik tecavüzlerin ana hedefi haline getir-miştir. Osmanlı sisteminin sanayi devrine ayak uydurama-ması ve bu devirde ekonomik cinsiyetini değiştirememesi, sistemin çöküşündeki ana faktörü teşkil eder. Bu minval üzere Osmanlı sisteminin klasik çağda yaptığı en büyük hata bir Türk burjuva sınıfı yaratmaması oldu. Ticaretle uğraşmak cemiyetçi ve bireysel bir tavır olduğundan, Müslüman Türk unsurların ticari faaliyetler neticesinde güçlenerek hanedanı ve İslam Devletini tehlikeye atmasını engellemek için böyle bir yola başvurulmuştu. Zaten dönemin ekonomik konjonk-türü de bu şekil bir zenginleşmeye ihtiyaç duymuyordu.

Sistem içerisindeki bir Türkün, kontrollü bir şekilde, bi-raz olsun ekonomik refahını düzeltmek için yapabileceği tek şey vakıflaşmaya gitmesi idi. Çünkü sistem, sosyal dev-let olma rolünü vakıflaşan bu vatandaşlarına devretmişti. Vakıflaşarak kazandığı gelirin büyük bir bölümünü eğitim ve hayır işlerine aktarmak mecburiyetinde kalan bu kişiler; imarethane, eğitim hane, bimaristan ve çeşitli hayır faali-yetlerini devlet kontrolünde sağlamış oluyorlardı. Böylece

sistem; hem maddi kaynak aktarmadan sosyal devlet görevini dolaylı yoldan ifa etmiş oluyor; hem de Müslüman-Türk unsurların kontrolsüz bir şekilde zenginleşmesinin önüne geçiyordu.

Vakıf işleriyle uğraşmayan ikinci guruptaki Türk yığınları yaşamlarının büyük bir kısmını köylerde, üretim faaliyetlerine katılarak geçirmekte idi. Ayrıca bu guruptakiler, devletin ihtiyaç duyması halinde, uzun süreli askerlik hizmetinde de bulunmaktaydılar. Bundan başka üçüncü guruptaki Türklerin dikey geçişlerini sağlayabileceği tek yol ise; ilmiye sınıfını talep etmeleriyle mümkün olmakta idi. Bu talebin iştirakinde; bir Türk evvela köyündeki bir imamdan okuma yazma öğrenmekle işe başlıyor, sonrasında aldıkları maaşa göre derecelendirilen hocalardan yıllar süren kitap eğitimini tamamlayarak en nihayetinde İstanbul'a ulaşıyordu. Bu uzun süreli eğitimde talebenin her kademe bloğunda hocasından icazet alması gerekmekte idi. Tüm basamakları başarıyla aşması halinde ilmiye sınıfına mensup olarak devlet manskına başlar; görevinden ayrıldığı veyahut emekli olduğu vakit de "aralık" denilen maaşla geçimini sağlardı. İşte Klasik Çağını yaşayan sistemin ekonomik ve bürokratik dengesi, Müslüman-Türk unsurların dikey geçişlerine, bu aşamaya kadar müsaade ediyordu.

Mehmet Genç'in "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi" isimli çalışmasından hareketle, Osmanlı ekonomisi sisteminin üç temel unsur üzerine kurulduğunu görmekteyiz. "Bu unsurlar işçilik, gelenekselcilik ve fiskalizm metotlarıdır. Kısaca bahsetmek gerekirse işçilik; içeride malların bol ve ucuz olması için üretim faaliyetlerinin aksamadan devam ettirilerek üretim bölgesinin evvela kendisini beslemesi, artan malları İstanbul'a göndermesi ve hala artan ürün varsa bunları komşu şehirlere dağıtmasını ön görmektir. Bu metot da ihracatın ikinci plana itilerek önceliğin içindeki gereksinimleri karşılamaya yönelik olduğunu belirtmeliyiz. İşçiliğin uygulanması ihracat faaliyetlerini zayıflatır-

ken; eksik kalan malların ithal edilmesini teşvik ederek devleti büyük bir tarımsal üretim merkezi haline getiriyordu.” Sanayi toplumunun henüz oluşmadığı ve tarım devletlerinin yarıştığı dünya liginde bu özelliği, Osmanlı Devleti’ni zirvede tutan en büyük etkenlerden birisiydi. Bu sebeple bir Türk burjuva sınıfına ihtiyaç duyulmaması, dönemin ekonomik gereksinimlerine uygun düşen doğal bir durum olarak karşılanmaktadır.

“Bir diğer unsur olan gelenekselcilikde de devletin üretim ve tüketim dengesini oluşturarak, israfın ve kıtlığın önüne geçilmesi ve toplum içindeki gelir dengesinin bozulmadan sürdürülmesi amacı güdülmekte idi. Devlet, konjonktürü devam ettirme yönünden koruyucu bir kalkan olarak gelenekselcilik metodunu uygulamakta idi.

Son olarak fiskalizm metodu; hazine gelirlerini arttırıp masrafları kısma yönelik bir hamle idi. Ancak parasal ilişkilerin sınırlı olması, ekonomik hareketliliklerdeki kısıtlamalar, verimlilik ve üretim düzeyinin düşüklüğü ile ulaşım zorlukları bu metodu işlevsiz kılmıştır.”

Yukarıda bahsedilen durumlar Türk burjuvazisi yerine özellikle Rum ve Ermeni unsurların yüzyıllar içerisinde kuvvetlenerek İmparatorluğun en hayati noktalarında faaliyet göstermesi sonucunu doğurmuştur. Rum ve Ermeni unsurlar ayrıştıktan sonra devletin ihtiyaç duyduğu kalkınma hamlelerini gerçekleştirebilecek bir burjuva sınıftan yoksun oluşu, çözülmeyi kurtarılamaz bir boyuta taşımıştır.

Osmanlı İmparatorluğu klasik çağının sonlarından itibaren öz kaynakları olan Türklere, bazı metotlarda esnemeye giderek ekonomik serbestliği tanımak mecburiyetinde idi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu’nun Devlet-i Ebed-Müddet²⁵ olarak görülmesi ve Osmanlı sisteminde iyi muhasebecilerin varlığına ek olarak iyi ekonomistlerin mevcut bulunmayışı,

²⁵ Sonsuza kadar sürecek devlet

Amerika'dan Avrupa'ya getirilen altınların Osmanlı ekonomisine verdiği zararların ve dolayısıyla sistemde yarattığı enflasyonun çok geç fark edildiği göz önüne alındığında, Türk burjuvazi sınıfının niçin yaratılmadığı bizim açımızdan anlaşılabilir bir duruma dönüşmektedir.

Aslında Osmanlı'da Fatih devrinden itibaren Türklerin bürokrasi ve devlet yönetiminden uzaklaştırılmaları Osmanlı Devleti'nin uzun ömürlü oluşundaki en etkili faktörlerden birini teşkil eder. Çandarlı gibi ordu üzerinde etkili olan Türk beyleri bertaraf edilerek geçmişteki yıkım nedenlerinin yeniden tecelli etmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Hatta Padişah çocuklarının, ilerleyen dönemlerde annesinin mensubu olduğu ailenin olası bir hak talebinde bulunmasını engellemek amacıyla, Türk hatunlardan doğmamasına özen gösterilmiştir. Çünkü Türklerin devlet kurmada yetkin oldukları kadar, kurdukları devletleri yıkmakta da mahir oldukları o dönemde de bilinen bir gerçeği yansıtmakta idi.

Nasıl ki Araplar, Peygamberden dört asır sonra geleneksel genlerine dönerek imparatorluk vasfını kaybettilerse; Türkler de Osmanlı'nın yenileşmesiyle beraber devlet sisteminde etkili olup bürokrasiden altın pay kaparak ve bundan sonra Asyatik genlerinin bir kısmını geri kazanarak, imparatorluk zihniyetinden ayrılmaya başladılar. Bu duruma zaten çökmekte olan imparatorluktan küçük bir parça da olsa kurtarma ümidiyle Türkçülüğe sarılmak mecburiyetinde kalışları etkilidir. Ancak bu sarılışın imparatorluğun yıkılışını hızlandırdığı da bir gerçektir.

Osmanlı yenileşmesini Cumhuriyet ile bağdaştırabilmek önemli bir ayrıntıyı görmemizde bizlere yardımcı olur. Çünkü Osmanlı sisteminde Ankara subaylarının yaptığı son reformlar Cumhuriyet Rejimi'nin doğmasına sebebiyet verdiğinden; Osmanlı yenileşmesi ve Cumhuriyet olgularını diyaletik olarak birbirine bağlamamız gerekmektedir. O halde Osmanlı yenileşmesinin başlangıcını Cumhuriyet'in rahme

düştüğü ilk andan itibaren ele almamız yerinde olacaktır. Bu durumda da karşımıza bir tek tarih çıkar; 1789 III. Selim 'in tahta çıkışı.

Genel olarak Osmanlı yenileşmesi denildiğinde akla ilk gelen II. Mahmud ve Tanzimat Fermanı olsa da yenileşmeyi Selim III.'e çekmemiz daha doğru bir yaklaşımdır. Çünkü sistemdeki ilk değişim alametleri bu dönemde karşımıza çıkar. Sonrasında Mahmud II. ve Tanzimat'la birlikte hızlı bir sirkülasyon sürecine girilmiştir.

Bu sirkülasyonda asıl modernleşmeyi doğuran çok büyük bir olayla karşılaşmaktayız. Bu olay Yunan bağımsızlığıdır. Bilindiği üzere Osmanlı sistemi, Fatih devrinden itibaren Türkleri bürokratik kadrolardan uzaklaştırarak onların yerine ecnebi kökenli mühtedileri getirmişti. Devlet mansıbında özellikle Rum ve Ermenilerden yararlanan sistem, Yunanistan'ın bağımsız olmasıyla birlikte boşalan tercüme odaları ve devlet kademelerine Türkleri getirmeye mecbur kaldı. Asırlar boyu, köylülükten başka bir işle uğraşmayan Türklere şimdi devlet kapıları ardına kadar açılmış bulunuyordu. Bu mevkilerde layıkıyla görev alabilmeleri için Türk öğrenciler, Avrupa'nın muhtelif merkezlerinde eğitime gönderildi. Böylece "Jön Türk" dediğimiz aydınlanma hareketi başlamış oldu.

Osmanlı modernleşmesinin en güçlü özelliğini Türklerin yeniden devlet kademelerinde görev almaya başlaması olarak değerlendirmek mecburiyetindeyiz. Aksi halde bu olguyu, ekonomi ve askeri geri kalmışlıktan ötürü devleti kurtarma çabası olarak yorumlama yanlışına indirgemiş oluruz. Bu çıkarımlardan hareketle; Yunan bağımsızlığının Osmanlı modernleşmesinin en güçlü ayağını oluşturduğunu ve Cumhuriyete giden yolu aydınlattığını söylemeliyiz. Nitekim tarihin bir cilvesi olarak 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmeleriyle birlikte Cumhuriyet'in önündeki son engeli de kaldırmış bulundular.²⁶

²⁶ Bu konular daha sonraki bölümlerde detaylı olarak aktarılacaktır.

Bir imparatorluğu farklı etnik akarsu kollarından beslenen bir göl olarak tasavvur etmek mümkündür. Bu etnik akarsu kolları birer ikişer kesildikçe göl küçülmeye ve en nihayetinde son akarsu kolunun buharlaşmasıyla birlikte kuruyup yok olmaya yüz tutar. Osmanlı İmparatorluğu da Boşnak, Arnavut, Arap, Ermeni, Rum, Sırp, Bulgar, Pomak, Romen, Hırvat, Tatar, Makedon, Dürzi, Kopt ve daha nice-sinin kopmasıyla birlikte küçülerek imparatorluk vasfını kaybetmiştir.

Bir devlet kurucu köklerinin yanında içinde barındırdığı azınlıklardan ne kadar faydalanabilirse, problemlere hızlı çözüm yolu bulabilen, o denli güçlü bir sistem analitiğine sahip olur. Tarihte Roma, Osmanlı, Sovyet ve Amerikan imparatorlukları bunun en güzel örneklerini teşkil etmişlerdir. Bu sebeple uydu ve kozmopolit bir medeniyet inşa edebilen topluluklar, farklı zekâ ve karakter özelliklerinin harmanlanmasıyla birlikte ari medeniyetlerin üzerine çıkar. Hülâsa; ırksal karışım, ari milletleri her zaman mağlup etmeye muktedirdir diyebiliriz.

Osmanlıda ki bu karışımın ayrıştırılma kronolojisine baktığımız zaman karşımıza ilk olarak Yunan bağımsızlığı gelmektedir. Yunan Medeniyeti, köklerini antik çağdan alan ve dünyaya hediye ettiği fikirlerle saygınlığa erişmiş bir birikim olarak kabul edilmektedir. Yunan antikitesi ve inanç sistemi, Osmanlı'ya karşı giriştikleri bağımsızlık savaşında birçok milletin desteğini kazanmalarına neden olmuştu. Fakat Yunan bağımsızlığının desteklenmesindeki asıl etkeni, Rumların, Osmanlı bürokrasisi içinde devletin belkemiğini oluşturan bir yapıya dahil olmalarında aramalıyız. Özellikle Rum ve Ermeni unsurların imparatorluktan ayrıştırılarak, bu kopuşun Osmanlı sisteminin çözülmesine sebep olacağı gerçeği, Batılı güçler tarafından çok önceden keşfedilmişti²⁷. Bu çözülüşte bağımsızlık kronolojisinin Os-

²⁷ 1815 Viyana Kongresi

manlı sistemindeki önem sırasına göre gitmemesinin yegâne sebebi, emperyalist kutupların birbirleriyle anlaşmazlık içerisinde bulunmaları idi. Normal şartlar altında Rumlardan sonra Ermeni bağımsızlığının gelmesi gerekirken, İngiliz-Rus anlaşmazlığı Ermenistan Devletinin kurulmasında geciktirici bir rol oynadı. Fakat bu güçlerin Ermeni meselesiyle 19. Yüzyıl'dan itibaren uğraşmaları anlaşılacağı üzere tesadüfi bir durum değildir.

Osmanlı'nın sanayide güçlenmesini ve değişen iktisadi tutumlar neticesinde ekonominin can damarını oluşturan mevcut burjuva sınıfını destekleyerek Avrupa standartlarına yaklaşmasını, Rum ve Ermeni birikimini ayrıştırarak önlemiş oldular. Bu hususta vasıflı olmayan Kürt etnisitesinin bağımsızlığına pek fazla önem verilmedi. Çünkü Kürt gurupları sanayi ve teşebbüslere ihtiyaç duyan uzun süreli bir çalışma olarak görülmekte idi. Zaten Rum ve Ermenileri alarak sistemin sanayi ve ticaret damarlarını tıkamış ve Osmanlı toplumunun nitelikli iş gücü ve teşebbüslerini ellerinden almışlardı. İşte bu sebeple Türk yığınlarıyla antropolojik ve kültürel açıdan birbirine benzeyen Rum ve Ermeni guruplarının bağımsızlık senaryoları tamamen ekonomik bir temel üzerine dayanmaktadır diyebiliriz. Bu çıkarımlarla devletin belkemiği olan iki ana gurubun çekilmesini, Osmanlı Sisteminin çözülmesinde rol oynayan en büyük etken olarak nakletmek yerinde olur. Çünkü Batılı güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalaması, aynı zamanda işgalci ve sapkın olarak gördükleri İslam Medeniyet birikimine verebilecekleri en büyük zarar olarak yorumlanıyordu.

Şu anda modern Türkiye'nin anatomisinde bulunan Rum ve Ermeni tavrı²⁸ ile birlikte "imparatorluk sendromları" Türkleri bölünme korkusuyla, birleştirici ideolojiler ve canlanmaya başlayan "Yeni Osmanlılık" zihniyetine yaklaştı-

²⁸ Aynı şekilde bu tavır Yunan ve Ermeni halklarının bir kısmında da mevcut bulunmaktadır.

maktadır. Yani “Yeni Osmanlı” fikri sadece dini temellere dayanan bir görüş olmaktan ziyade, bütünleştirici ve yeniden eski güce kavuşma eğilimi olarak, Türk toplum yapısının ihtiraslarında mevcuttur. Ancak Türk halkının; Ermeni ve Rum isteksizliğiyle birlikte, Cumhuriyet kurucularının sistemlerini daha kolay yerleştirebilmek amacıyla yaymak zorunda kaldıkları vatan hainliği sendromlarından²⁹ bir an evvel kurulması gerekmektedir. Ermenistan halkını Avrupa ve Amerika’nın en güzel şehirlerinde müreffeh bir hayat süren Ermeni diasporasından; Yunan siyasilerini de bir zamanlar dünyayı Türklerle birlikte yönettiklerinin ve altın çağlarını yaşadıklarının farkında olan Yunan entelektüellerinden ayırması şarttır.³⁰ Ermenistan’ın dünyaya en rahat açılacağı kapı Türkiye iken, Yunanistan’ın da ekonomik buhranlarından ayıklanarak yeniden güç kazanabilmesinin en kolay yolu Türkiye ile siyasi ve ekonomik ittifak kurmasından geçer. Ancak Türk halkı bu durumun nezaketini kavramada muvaffak olamaz ise; Yeni Osmanlı ve yeniden güçlenme ihtirası henüz emekleme aşamasındayken yok olur. Çünkü Ermeni ve Yunan toplumunun şu anda evirildiği dönem, Türkiye’nin atacağı müspet adımlarla birlikte siyasi sınırları muhafaza ederek, kısmi bir birleşmeye hazır durumdadır.

Güncel Haşiye 3: Zamanın Hızlanma Teorisi Üzerine:

Tarih, toplumsal hafızanın, bireysel hafızadan daha hızlı bir şekilde aktarılması ve bireysel hafızaya eklenmesi ile birlikte hızlanmaktadır. Beynelmilel iletişim ve geçişkenlik arttıkça birbirini hiç tanımayan insanlar arasında soyut bir bağ kurulmuştur. Kurulan bu fikrîsel temas, zamanın hız-

²⁹ Bu sendromun bünyesinde bazı padişahlar, bir zamanlar birlikte olup daha sonra Cumhuriyetin kurucu zihniyetiyle ters düşen aydınlar, İttihat Terakki ve daha niceleri bulunmaktadır. Bu güçlü sendrom, maalesef bir alışkanlığa dönüştüğünden, Türkiye’nin ümidi olan bazı siyasilerin söylem ve tutumlarına da yansımıştır.

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Dimitri Kitsikis, *Türk-Yunan İmparatorluğu*

lanması olarak tabir ettiğimiz manada teknolojinin ilerlemesiyle birlikte, etkileşim ve haberleşmenin kolaylaşması ve bu gelişmelerin bireyselleşmeye olan katkılarının “katı sistemler” üzerinde negatif etkiler oluşturmalarını kanıtlar niteliktedir. Böylece devlet güçlerinin hükmü değişkenlik arz ederek; zaman ilerledikçe devletlerin ve süper güçlerin sağlam kalmaları zorlaşmaktadır.

Bireyseller, devletlerin tarihsel kodlarını ve sınırlarını ele geçirip; kurumsallığın, cemaatçılığın ve erklerin ömrünü kısalttılar. Buradan hareketle tarihi hızlandıran en muazzam katalizörün bireyselleşme olduğunu ifade ederek bireyselliğin; toplumdan kopuş, isyan ve itaatsizlikler, doğruların çoğalarak değişmesi ve yeniden üretilmesinde etkin bir rol üstlendiğini su götürmez bir gerçeklikle yansıtmaktayız.

Bilindiği üzere, aşağı yukarı, Roma imparatorluğu bin beş yüz yıl, Osmanlı altı yüz sene, İngiliz İmparatorluğu iki yüz sene hüküm sürmüştü. Zamanın hızlanması göz önüne alınıp bu imparatorlukların hükmettiği yıllar ve çağlarına inildiğinde, zamana karşı gösterdikleri direnç kuvveti birbiriyle denk sayılmaktadır. Yani Roma İmparatorluğu’nun bin beş yüz yılının, Osmanlı’nın altı yüz senesinden veyahut İngiliz İmparatorluğu’nun iki asrından daha başarılı olduğu söylenemez. Bu devletlerin klasik çağlarını³¹ geçirdikleri dönem ve başarıları ayrı ayrı ele alınarak zamansal denklemlerinin yine ayrı ayrı çözümlenmesi gerekmektedir.

Zamanın Hızlanma Teorisi, bağımlı ve bağlantılı olarak, şu dört temel olgu üzerine kurulmuştur:

- 1) **Göç Olgusu:** “Göç; bir bireyin dünya üzerinde tek başına gerçekleştirebildiği en etkili hareket biçimidir. Bu hareket neticesinde bireyin ayrıldığı yer ile bireyin vardığı teritoryal ayrı ayrı etkilenmektedir.” Göç eden

³¹ Klasik Çağ tabiri, bir devletin en güçlü olduğu zaman dilimini ifade etmektedir. Örn; Osmanlı’da Kanuni, Doğu Roma’da İmparator Justinianus devirleri gibi.

organizma, geldiği sistemden bir parça kopartarak, bu parçayı, yeni bölgedeki sisteme entegre eder. Böylece var olan toplumda fikirsel bir kinetik enerji açığa çıkar. Bu enerji, yeni bölgedeki zamansal mekâna hücum ederek bölgenin statüsüne zarar verir. Yani Japon ya da antik Mısır gibi dönemin kapalı toplumlarında var olan değişme hızı ve hükmetme gücü, mütemadiyen göç alan kozmopolit toplumlardaki statükonun müdafaası kadar zor değildir. Kapalı sistemler değişme ve zamanın hızına daha dirençlidirler. Bu nedenle göç olgusu, zamanın hızlanması hususunda birinci basamağı oluşturmaktadır.

- 2) Fikri kıvılcımlar: Bir bölgenin iklim ve ekonomik çatlakları neticesinde bozulan siyasal senaryosunun entelijansiya³² tarafından tenkit edilerek yeniden yazılma isteğini ifade eder. Böylece bir süre sonra bölgenin siyasal erkleri uzun yıllardır sürdürebildiği egemenliklerine veda etmek mecburiyetinde kalırlar. Ayrıca bu fikri kıvılcımlar; ister bireysel bir şekilde, ister ise toplumsal olarak yapılan ve teorinin birinci basamağını oluşturan; göç olgusuyla birlikte yayılarak çevre bölgelere de sıçrayıp, plakalar arası bir hızlanmaya neden olmaktadır.
- 3) İletişim ve teknoloji: Üçüncü basamağı temsil eden iletişim ve teknoloji, ilk iki basamağı da kapsayarak bölgeler arası etkileşimi hızlandırıp, kadim siyasal yapıların çöküntüye uğramaları sonucunu doğurmuştur. İletişim ve teknolojinin içerisinde, kronolojik olarak, translate edilmiş yazılı matbu, gazete, broşür, bildiri ve tarihsel hızın hissedilir derecede ivme kazandığı dönemlerde icat edilen televizyon ve internet ağırları bulunmaktadır. Bu basamak göç olgusundan daha hızlı bir değişimi beraberinde getirerek statükoların direnme gücünü yerle bir etmektedirler.

³² Herhangi bir ülkedeki aydınlar topluluğu

- 4) **Bireyselleşme:** Dördüncü ve son basamak olan bireyselleşmeyi, ilk üç basamağın doğurduğu bir sonuç olarak algılamamızda fayda vardır. Bireyselleşen insan yığınları cemaatçi kültürden ayrışarak, milli ve dini duygularında zayıflama yaşamakla birlikte, daha menfaatçi bir akılla içinde doğduğu sistemi sorgulamaya başlar. Böylece siyasal erk tarafından memnun edilmesi zor ve yönetilmesi meşakkatli bir organizmaya dönüşerek, değişimi ve zamanı hızlandıran bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Hülasa; Zamanın Hızlanması olarak tabir ettiğimiz kavram ile izah etmeye çalıştığımız durum devlet sistemlerinin, yukarıda ifade edilen maddelerle de anlaşılacağı üzere, değişmeden varlıklarını devam ettirebilme kabiliyetlerini oluşturmaktadır. Bir sistemde değişim ihtiyacı az ve ters orantılı olarak statükoya bağımlılık fazlaysa oradaki zaman ve değişme hızı yavaş bir seyir göstermektedir. Bu denklemi zıt bir şekilde kurduğumuzda ise dinamik ve kısa ömürlü bir yapıyla karşılaşırız.

Bu teoriden hareketle Rusya, İran ve Çin'in güçlü oluşları zamanı uyuşturarak kapalı bir sistem ile statükolarını devam ettirebilmelerinden kaynaklanmaktadır. Yeni şartlar göz önüne alındığında bireyselliğin daha az yaşanabildiği ve içteki otoritenin sert ve acımasız olduğu bir sistemin yeni ve modern bir imparatorluk inşa edeceği anlaşılmaktadır. İşte bütün bu çıkarımlar Çin Halk Cumhuriyet yapısının üzerinde yoğunlaşmamıza neden olur.

Devrim Mefhumu:

Tarihte her aydınlanma ve modernizasyonun sonu mutlaka bir ihtilalle noktalanmıştır. Glorious Revolution³³, Amerikan Devrimi, Fransız İhtilali, Sovyet ve Türk Devrim hadise-

³³ 1688 Şanlı Devrim'i de nispeten bir devrim olarak bu guruba dahil etmek mümkündür.

lerinin köklerine inildiğinde, devrimden önce gelen entelektüel tepkiler ve modernizasyon girişimlerinin hemen akabinde bir ihtilalin doğacı anlaşılmaktadır. Bu fikir ve yarattığı yeniliklere, iktisadi darlık ve savaş ya da simgesel bir olayın cereyan etmesi, devrime itici bir güç oluşturarak onun patlak vermesine vesile olur.

Her devrim, selefi olan sisteme karşı bir tepki olarak olduğundan, devrimci kadrolarda bir çeşit gelenekselcilik düşmanlığı mevcuttur. Bu gelenek ya da geçmiş düşmanlığını "laiklik" olarak tarif etmek yerinde olacaktır. Laikliği, yani gelenek düşmanlığını, kökenini geçmişten alan bütün yapılara karşı bir anti-hareket olarak değerlendirmemiz gerekmektedir. Aksi taktirde laiklik dediğimiz hareketi yalnızca bir din karşıtlığı olarak yorumlarız.

Geçmişin içerisinde veraset ve yönetim yapısı, siyasal ve askeri sistemler, örf, adet ve hatta eskiden kalma giyim kuşamla birlikte, din de mevcut bulunduğu için devrimsel hareket bütünüyle bu yapılarla çatışma yaşamak durumunda kalır. Laiklik denilince dini bir tavrın anlaşılmasındaki en büyük etken; insanların, geçmişte var olan ve devrim tarafından saldırı altına alınan alışkanlıklarını, dini duygularına bağlı oldukları kadar içselleştirmemiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Hatta laikliğin değiştirdiği diğer sistemler yenilik adı altında memnuniyetle karşılanırken, aynı laikliğin dinde yaptığı değişikliklerde şoka uğramaları ve bu yüzden laikliği yalnızca dinsel bir mefhum olarak görmelerini olağan karşılamalıyız. Laikliğin halk tarafından, dini gücün siyasal ve toplumsal hayatta kırılıp şahsi bir ibadete indirgenme çabası olarak algılanması devrimci kadroların da işini kolaylaştırmıştır. Böylece halk; laikliğin, dinin egemen yanlarında yaptığı kısıtlamalarla meşgul olurken, aynı laikliğin getirdiği diğer yeniliklere karşı cephe almakta zayıf kalıyordu. Laikliğin yanlış bir şekilde, yalnızca dinsel bir mefhum olarak algılanması ve hakiki manasının yeni siyasal erk tarafından düzeltilmemesi de bu yüzdendir. Devrim, hedeflerine ulaşma

konusunda pragmatik ve geçmişî değiştirme çabasında bütüncül bir eylem olarak hareket eder ki; geçmişin üzerine perde indirip yeni sistemini rahatlıkla oturtabilsin. Peki gerçekte devrim dediğimiz sistematik hadisenin asıl amacı geçmişî tamamen yok ederek, yeni bir sistem inşa etmek midir?

Devrim bir anda olup biten bir olaydan ziyade zaman içerisinde tedrici olarak meydana gelen olgular bütününe denir. Hiçbir dünyevi kuvvet bir gecede temeli olmayan bir devrim yapamaz. Temelsiz bir gecelik kalkışmalar, kısa sürede bastırılan isyan hareketleri olmaktan öteye geçememişlerdir. Nasıl ki Türk Devrimi III. Selim döneminde ana rahmine düştüyse, yaşanan bütün devrimlerin kökeni olaydan çok önceki periyotlara dayanmaktadır. Temeli oluşturmak, tarihin şekillenmesini beklemek, toplumun güçlü katmanlarının hazır bulunuşluğunu da içine alarak büyük bir hadisenin patlak vermesini ve bu hadise sonucunda sistemin değerinin azalarak halk kitlesi nezdinde sorgulanmaya başlaması gerekmektedir. Kalkışılan bir hareket, eğer ki başarıya ulaşırsa, yukarı da yazılan şartların sağlandığını söylemek mecburiyetindeyiz. Ancak başarıya ulaşan bir devrim sisteminde üç kuşak yetişten sonra; (üç kuşak devrimin yerleşmesi için önemli bir zaman dilimidir. Devrimin anını yaşayan kişi, onun evladı ve onun torununu kapsayan süreçte devrim ayakta kalabilmiş ise ancak bu şekilde tam manasıyla başarıya ulaştığını söyleyebiliriz. Aksi olay, kısa süreli egemen ideolojilerin iktidar mücadelesi olarak yorumlanır) yine bir temel oluşmuş, tarih şekillenmiş, toplumun güçlü katmanlarının hazır bulunuşluğu kapsanıp büyük bir hadise patlak vermiş ve bu hadise sonucunda sistemin değeri azalarak halk kitlesi nezdinde sorgulanmaya başlamışsa, mevcut devrim sisteminin zaman içerisinde karşı bir devrimle yüzleşme olasılığı çok yüksektir. Fakat bu durum mevcut devrimin başarısız olduğu anlamına gelmez. Tarihteki misyonunu tamamlayarak yeni toplumun ihtiyaçlarına göre o da üzerine

geldiği sistemin akıbetine uğramaktan kendisini kurtarmayacaktır.

Türk devrimini getiren ve Osmanlı modernleşmesinin en önemli parçasını oluşturan hadisenin; Türklerin Osmanlı bürokrasisinde görev almaya başlaması olduğunu daha önceden aktarmıştık. Özellikle Fransız kültüründen etkilenen Türk aydınlar topluluğu, Batı'da yüzyıllara yayılan reform hamlelerini Osmanlı'nın siyasal ve toplumsal normlarına entegre ederek, devleti kurtarma amacı gütmüşlerdi. Benzer şekilde Rus aydın sınıfı da aynı kaynaklar doğrultusunda hareket etmesine rağmen bu iki gurubu birbirinden ayıran önemli bir nokta mevcuttur. "Rus aydını çarlık devletini yıkmayı düşünürken; Türk aydınlar gurubu ise Osmanlı Devleti'ni ayakta tutma hal çareleri aramakta idi." Bu iki tarafın da ideolojik tutumları Avrupa fikir hareketlerinin etkisinde şekillenmişti. Zaten "Çarlık Rusya'sı ile Osmanlı Devleti yıllar boyunca savaşarak devletlerinin çöküşünde birbirlerine yardımcı olmuşlardır." Bu aydınlar savaşında, bir taraf kendini komünizm apoletleri kuşanmış olarak bulurken; diğer taraf da İhtilal-i Kebir'in milliyetçi postallarını giyerek medeniyet kavgasına başlamış oldular.

Ancak hiçbir devrim, geçmişin izlerini tamamen yok ederek yepyeni sistemler icat etmiş durumda değildir. Devrimci öğretiler bunun aksini iddia etseler de yeni devrim, geçmişten temeli alınan kurumları revize ederek egemen yapının el değiştirme çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çaba, birtakım kitleler üzerinde etkisini korurken, üçüncü kuşaklar için yavaş yavaş değişen ekonomik ve idari gerekliliklere dayanamaz hale gelir. Böylece eski devrimin karşı bir devrim hareketiyle yüzleşmesi şiddetle muhtemel olur.

Şimdilerde modern Türkiye'nin yaşadığı sıkıntılı süreç, değişen toplumsal ve ekonomik yapının, halkın ihtiyaçlarını karşılayamaması sebebiyle, ideolojisi ne olursa olsun, tüm bireylerde sorgulama ve değişim ihtiyacına doğru tedrici bir

şekilde yol almaktadır. Yani 1789 Selim III. ile başlayan devrim süreci; 1839 Tanzimat Fermanı, 1876 Kanun-i Esasi, 1908 Meşrutî Hareketler, 1922 Saltanatın İlgası, 24, 61 ve 82 anayasaları ile birlikte, 1997 engeli sonrasında ikinci kısmını 2002 iktidar değişimi ile açarak; 2007 Dolmabahçe görüşmelerinde askeri vesayeti siyasetin tekeline almış ve 2017 değişikliklerini, 2018 seçimleriyle birlikte yürürlüğe koyarak evrimini devam ettirmiştir. İşte Cumhuriyet devrimi bu 210 yıllık dalgalanmalarla, en başından beri birbirleriyle bağlantılı fikirsel hareketlerin birleşimini oluşturmuştur. Bu sebeple kitlelerin zihniyet ve eylem patolojisini tespit ederken, belki henüz farkına varmasa da, gerçekleşmekte olan İkinci Beyaz Devrim'e karşı göstereceği olası reaksiyonları, aydınlanma ve modernizasyonun etkileri ile kıyaslayarak analiz etmeli ve Modern Türkiye Anatomisini bu şekilde değerlendirmeliyiz.

Kemalist Hareket ve 21.Yüzyıla Yansımaları:

Bu başlık altında sırasıyla; Mustafa Kemal Atatürk'ün Psikolojik Tezahürü, Devrimden Önceki Hadiseler, Yunan Harbi ve Yönetimin Tek Elde Toplanmaya Başlaması, Cumhuriyete Yürürken, Devrimler Dönemi ve Nizamın Yerleştirilmesi ile Atatürk'ün Son Dönemi ele alınmaktadır. Anlaşılabileceği üzere "Kemalist Hareket ve 21. Yüzyıla Yansımaları" güncel hadiselere geçmeden evvel üzerinde duracağımız en ayrıntılı kısım olarak, metnin birinci bölümünde yer alıp, belirtildiği gibi, ihtisasının odak noktasını teşkil etmektedir. Burada Modern Türkiye Anatomisini şekillendiren en mühim hadiseler irdelenerek onların üzerinde yoğunlaşmış, en derin kaynak analizleri ve teoriler özenle aktarılmaya çalışılmıştır.

"Neden böyleyiz" sorusunu yöneltemeden önce "nasıl bir süreçle bu noktaya vardığımız" hususunda kafa yorarak devrimi tüm yönleriyle ele almalı ve ana karakterinin tüm vasıflarını, yaralayıcı ya da tanrılaştırmacı olmadan, gözler önüne serebilmeliyiz. Bu doğrultuda; Türk Toplumunun istisnasız her uzvuna bir şekilde etki etmeyi başarmış bu

dinamizmi, iyi ve kötü olanın değerini ortaya koyan eleştirel bir bakış açısıyla izah etmeye kalkışıp, daha önceki araştırmacıların gözünden kaçan noktaları, gizlendikleri ayrıntılardan çıkararak, okuyucunun zihnine sunulması amaçlanmıştır.

a) Mustafa Kemal Atatürk'ün Psikolojik Tezahürü

Bir devrimi layıkıyla anlayabilmek için, evvela liderinin psikolojisini doğru bir şekilde analiz etmemiz gerekmektedir. Tarihte, liderlerin psikolojik çıkarımlarının yapılmasında bir hayli zorluk çekilmesinin ana faktörü, psikolojik kanıtlarını liderin ağzından neredeyse hiçbir zaman duyamayıp onun yerine en yakınlarının aktarmasıyla ikincil olarak analiz etmeye çabalamamızdan kaynaklanmaktadır. Bu da araştırmacının tarih analizini zorlaştıran ve çözümü olmayan bir sürece doğru sürüklemesine neden olur. Devrim çalışmaları, ana karakterlerinin psikolojilerini tanımlamadan her zaman noksan ve yüzeysel kalmaktan kendini kurtaramayacaktır. Bu çıkmazı biraz olsun aşabilmek gayretiyle kılavuzunun duygusal ve mantıki oluşumunu ele almak mecburiyetinde kalarak; “Kemalist Hareket ve 21. Yüzyıla Yansımaları” bölümünü, hareket liderinin Psikolojik Tezahürü ile başlatma gereğini duyduk. Elbette elde edilen noktalar, olayların içerisinde verilen tepkilere göre, bir varsayım hükmünde olup, ruh bilimi ışığında aydınlatılmaya çalışılarak³⁴ metne işlenmiştir.

Devrimcilerin karakterleri incelendiğinde; onların çocukluklarından itibaren istisnasız olarak, inatçı, bağımsız ve söz dinlemez yapıda kişiler oldukları gözlemlenmektedir. Asi ve dik duruşlarının yanı sıra ilginç olarak, hayatlarının belli dönemlerinde bedensel ve ruhsal bakımdan büyük travmalara maruz kalmışlardır. En baştan itibaren peşlerini bırakmayan sağlık sorunları ile beraber ıstıraplı hatıralar ve önem verdik-

³⁴ Özellikle Rod Plotnik'in çalışmalarından yararlanılmıştır.

leri insanların kayıpları onların üzerinde büyük bir şok etkisi yaratarak zaman içerisinde, olağanüstü durumları olağan karşılayıp ona göre tedbirler almakta insanüstü bir başarı göstermelerine vesile olmuştur. Harekete ve her an gelişebilecek olası duygusal saldırılara karşı soyutsal bir savunma halindedirler. Tabi ki bu hal ile zihinlerine yaptıkları mütemadi baskı bedensel ve ruhsal sorunlarını da kronikleştirmektedir. Hayatları; ya dışarıdan gelen bir saldırı ile ya da beyinsel hareketliliğin ruhlarına verdikleri zararı azaltmak amacıyla alışkanlık haline getirdikleri birtakım maddeleri kullanmaları neticesinde; ortalama insan ömrünün altında kalmaktadır. Bu maddeler, içinde doğdukları sosyokültürel coğrafyaya göre, bazen alkol, bazen uyuşturucu, bazen de yoğun tütün bağımlılığı olarak karşımıza çıkar.

Amin Maalouf'un dile getirdiği gibi "insanın kaderi henüz doğmadan başlar." Mustafa Kemal'in hikayesi de Osmanlı'nın diğer bölgelerine nazaran bireye daha özgür bir ortamın sunulduğu, kozmopolit bir ticaret merkezi olan Selenik'te başlamıştır. Kuşkusuz Balkanları teneffüs eden bireyler; İmparatorluğun diğer merkezlerindeki kitlelere oranla birtakım fikirlere daha açık bir yapıya sahiptiler. Mustafa Kemal'in bu bölgede doğuşu, özgürlükle erken tanışmasına ve erken yaşta farklılıklar üzerinden tanım yapabilmesine vesile olmuştur.

Türk Devrimi'nin müsebbibi Mustafa Kemal Atatürk'ün çocukluğu incelendiğinde inatçı, kavgacı ve hırslı bir yapıda olduğu gözlemlenir. Daha o yaşlarda dahi kendi kapasitesini kanıtlama ve akranlarının bir adım önünde olma azmiyle müfrit eylemlerde bulunduğu saptanabilmektedir. O yıllardan itibaren yaşlılarını kendisinden küçük görerek, ihtiraslı ve kimseyi beğenmeyen bir karaktere doğru evirilmekte idi.

"Komşularından Kadri Bey adında bir binbaşının oğlu Ahmet askeri Rüştiye'ye gidiyordu. Onun asker esvabına imrenen Mustafa ile aynı okula girmek, sokakta gördüğü Üniformalı subaylar

gibi olmak hevesine kapıldı."³⁵ Doğuştan gelen birtakım yeteneklerini bu parıltılı üniformanın altında, sözünü dinleterek, tatmin edeceğini düşünmüş olmalıydı. "Çocukluğunda tarladan kargaları kovalayan Mustafa, büyüyüp asker olduğu zaman vatan topraklarından düşmanları kovacaktı." Bu hikâyenin Antik Yunan vari hoş bir mit oluşturduğu gözlemlenmektedir.

Erken yaşta babasını kaybeden her erkek evlat gibi zihinsel olgunluğa erişmesi hızlı olmuştur. Özellikle babasız kalan erkek çocukları ruhsal anlamda istismar edildiğinden, bu durum onlarda bir kompleks yaratarak, yıllar içinde, insanlara karşı güven sorunu ve herkesten kuşkulama saplantısına kapılırlar. İnsanlar kitap ve film kurgularındaki gibi ya tamamen kötü ya da tam manasıyla iyi olmadıkları ve gerçekte insanlar aynı anda hem iyi hem de kötü oldukları için, savunmasız kalan çocuk bu gerçeği öğrenerek, eksik fakat güçlü bir şekilde, kendi kendini inşa edip kısa sürede kemâle ermektedir. İnsan da bir devlet gibi, sınırlarını keşfettikçe ve sınırlarını ileriye doğru taşıdıkça zihni bir imparatorluğa dönüşür. İşte Mustafa Kemal başlangıçtan itibaren bir zihin emekçisidir.

İnsanın sahip olduğu aile, istemeden de olsa, kişinin ruhunda derin yaralar açmış ise o birey, aile bahislerini her zaman geçiştirme metodunu uygular. Aile yönünden eksik kaldığı için sık sık bu yöntemi kullanan Mustafa Kemal'de de ailevi bir sadakat duygusu gelişmemiştir. Bu eksiklik O'nun karakterine bağımsız ve başına buyruk bir nitelik kazandırır. "Geçmişi yüz çevrilen, unutilan bir yan, bir çöplüktür O'nun gözünde." Ailede ona kol kanat geren, geleceğini planlayan bilgili bir erkek olmamıştır. Birçok arkadaşının ailesinde paşalar ve önemli kişiler mevcut iken; Mustafa Kemal bu koruyuculuktan daima yoksun kalmıştır. Ancak yukarıda bahse-

³⁵ Falih Rıfkı ATAY, *Çankaya*, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi, İstanbul 1969, s.19

dildiği gibi bu yoksunluğu, hiçbir zaman dominant bir aile reisine itaat etmek durumunda kalmayarak, devrimci karakterinin gelişmesine vesile olmuştur.

Annesi Zübeyde Hanım kocasından kalma dul maaşıyla geçimini sağlayamıyordu. O dönemde Larisa'dan göçmen olarak gelen tütün reisi memurlarından *otuz iki otuz üç yaşlarındaki Ragıp Bey'le* izdivaç etti. Ragıp Bey eve içgüveysi olarak geldi. Mustafa Kemal bu evliliği bir türlü kabullenememişti. Evi terk ederek Horhor Mahallesinde ikamet eden halası Emine hanımın yanına gitti.³⁶ Fakat sonraları üvey babası ile iyi denilebilecek bir ilişkisi olmuştur. Annesini babasından başka bir adamla paylaşmak zorunda kalan Mustafa Kemal daha yalnız ve daha bağımsız bir ruh haline büründü. Hayata karşı inatçılığı ve öfkesi gittikçe artmakta idi.

Küçük Mustafa'nın "Kemal" adını alışı iki şekilde yorumlanmaktadır. Birincisi herkesin bildiği üzere öğretmeninin derste parlak bir öğrenci olan adaşı Mustafa'nın daha rahat ayırt edilebilmesini kolaylaştıracak ve zekasını ödüllendirecek olan bir ismi ona hediye etmesidir. İkincisi ise Mustafa'nın kendi kendisine bu ismi verdiği yorumudur. O, yaşından çok üstün bir çocuk olduğunun farkına vararak artık kemale erdiğini düşünüp böyle bir ismi tercih etmiş olabilir. Nitekim "Mustafa Kemal" ismi bir bütün halinde bakıldığında "Seçilmiş Olgun Kişi" anlamına tekabül ettiğinden, kendisine o yaşlarda, biraz da narsist bir duyguyla, bu adı vermesi şiddetle muhtemel gözükmektedir.

Sosyolog Mehmet İzzet "para sıkıntısı dehaların gelişimine engel değildir; bilakis bu sıkıntı onları inatlaştırır" şeklinde umumi bir çıkarım yaparak aslında genç Mustafa Kemal'in talebelik yıllarını özetlemekte, bizlere yardımcı olmuştur. O yıllarda Mustafa Kemal kendisine acıyan melanholik mevcudiyetiyle çatışma halindedir. Dışta sert, ihtiraslı

³⁶ Falih Rifkî ATAY, *a.g.e.*, s.19-20

ve hırslı; iç dünyasında ise muazzam ruhsal zelzeleler ve gittikçe genişleyen boşluklar arasında bir çıkış yolu arayan ve onları doldurma çabası içinde her yolu deneyen olgun bir gençtir. İhtilal-i Kebir'e ve onun filozoflarına hayrandır. Onları inceledikçe karanlığının içinde aydınlık bir nokta yakaladığını düşünür.

Karanlıkta, tozların yalnızca rahatsız edici kokusunu algı-larız; ancak ışıklar açıldığı zaman görüntü kirliliği zihnimizi daha çok yormaya başlar. Aydınlanma, umumi arızanın göz-le görülür farkındalığına varmaktır. O halde münevver insa-nın diğer bireylere nazaran daha çok sorunu olur. Işıklar kapatılsa dahi hafızasındaki görüntü asla silinmez ve böylece münevver kişi ölümüne bir fikir mücadelesine başlar. İşte Mustafa Kemal Atatürk gibi hakiki münevverler biraz da yanmak için yaratılmışlardır.

Büyük İskender diyor ki: "benim hakiki babam Philip de-ğil Aristo'dur. Çünkü birincisi maddiyatımın; ikincisi manevi-yatımın tekevvüne sebep olmuştur." Bu sözü Atatürk'e en-deksleyerek aslında Mustafa Kemal'in manevi babalarının aydınlanma filozofları olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim O; fikren ve manen ihtilal düşünürleriyle telepatik bir kader bağı kurmuştur. Okuyarak, araştırarak, kendisini inşa ede-rek, ıstıraplı anılarından ve o yıllarda yaşadığı hafif çapta depresyon ve uykusuzluk nöbetlerinden kurtulmaya çaba-lamaktadır. Kendini kanıtlayarak, varlığını gerçekleştirebil-mek için bu çarelere başvurmuştur.

Aslında her insan kendini gerçekleştirmeden mutlu ola-mayacağını düşünür. Ancak bu fikrin zihne ekiminden sonra kişide asıl mutsuzluk hali cereyan etmeye başlar. Mutlulu-ğun yegâne kaynağı huzurlu bir aile ortamını sağlamaktan geçmektedir. Fakat ihtiraslı devrimciler mutsuz, ödün ver-mez ve aile bağları zayıf kişilerdir. Doğuştan gelen örgütle-me kabiliyetlerinin yanı sıra yalnızca kendi mevcudiyetlerine iman ettiklerinden, aile örgütlenmesini başarılı bir şekilde

sürdürme olgunluğuna asla erişemezler. Aynı zamanda kendilerine olan sarsılmaz inançları onlar için çok tehlikeli bir müttefiktir. Siyasal yönden tıkanıklık yaşadıkları zamanlarda -Mustafa Kemal'in bir dönem İstanbul'da dışlanarak yalnız kalması gibi- uyuşarak kendi kendilerini tüketmeye başlarlar. Bu zamanlar onların en tehlikeli dönemleridir. Şayet tarihsel devrim önlerini açmaz ise kısa sürede demoralize olup, umutsuzluğa kapılarak, değerlerinin bilinmediği şikayetleriyle, öfke nöbetleri içinde hapsolurlar. Böylece saplandıkları yalnızlık, ümitsizlik, ellerinin ve kollarının bağlı oluşları onları müfritliğe ve birtakım bağımlılıklara doğru sürükler.

Mustafa Kemal Manastır idadisinde iken arkadaşı Ömer Naci'nin etkisiyle edebiyata doğru tehlikeli bir eğilim yaşamıştır. Fakat hocası Mehmet Asım'ın, Mustafa Kemal'i edebiyatçılıktan menedip askerliğe teşvik etmesi onun hayatındaki dönüm noktalarından birini oluşturur. Çünkü edebi hayat; hareketli safhalardan uzak kalınarak icra edilen ve ana karakterlere bağlı saydam bir çizgide hareket etmektedir. Bu saydam dünyanın yolunu aydınlatmak devrimcilere; o yoldaki teferruatlarla uğraşmak ise edebiyatçılara düşmektedir. Devrimci ana roller, edebi karışıklıklara eğilmeleri halinde asıl meşguliyetlerini ifa edememiş olurlar. Bir edebiyat adamı ise fikri ve cesareti ne kadar kuvvetli olursa olsun ihtilal meydanlarında asla liderliği üstlenemez. Bu ana hatlar birbiriyle etkileşimi olan ayrı kulvarları temsil etmektedirler.

Üstleri tarafından yeteneklerinin övülmesinden büyük bir zevk duyan Mustafa Kemal akranları arasında övülmekten pek hoşlanmaz idi. Zaten kendisi ile boy ölçüşemeyecek olan kişilerden üstün olduğunu biliyor ve bir süre sonra bu kişilerin övgülerine karşı bir hissizlik duygusu yaşıyordu. Onun inancının kuvvetlenmesi için daha büyük ve rüştünü ispat etmiş insanlardan o sözleri işitmeye ihtiyacı vardı.

“Mustafa Kemal, arkadaşı Ali Fuat’ın (Cebesoy) babası İsmail Fazıl Paşa’nın Boğaziçi’ndeki yalısına sık sık ziyarette bulunurdu. Bir gün İsmail Fazıl Paşa’nın arkadaşı Ali Nizami Paşa genç Mustafa Kemal ile uzun boylu konuşma fırsatı yakalayarak ona dedi ki: “Sen de büyük adamların özellikleri var. Sen memleket kaderi üzerinde tesirli olacaksın.” Kuşkusuz nitelikli kişilerden duyduğu bu ve bunun gibi övgüler Mustafa Kemal’in kendisinin “biricikliğine” inanmasında büyük bir rol oynamış ve ihtiyacı olan güdüyü bu şekilde temin etmesini sağlamıştır.

Pera eğlencelerini ve giyinmeyi sevmesine karşın çoğu zaman maddi sıkıntılar onu büyük eğlencelerden mahrum bırakarak, arkadaşlarıyla beraber şehirden uzak kırsal alanlardaki dost pikniklerinde alkol tüketmeye yönlendirirdi. Faliş Rıfkı’ya göre daha önce biradan başka bir içki kullanmamış olan Mustafa Kemal ilk rakıyı arkadaşı Ali Fuat (Cebesoy) ile bu minimal pikniklerde tatmış; bu müskirat türüne de “adamı şair eder” diyecek kadar bağlanmıştı. Eğlencenin yanı sıra, o dönem Osmanlı İmparatorluğu’nun dışarıda büyük sıkıntılarla mücadele etmesi, tüm harbiyenin ve idadilerin psikolojisi üzerinde derin izler bırakıyordu.

1897’deki ilk büyük Türk-Yunan harbi, Mustafa Kemal’in içine vatan kaygısı düşürdü. Yıllar sonra yaşanacak ikinci büyük Türk-Yunan savaşında ise Serdar-ı Ekrem olarak kilit bir rol üstlenecek ve vatanını kurtaracaktı. Birinci Yunan harbi sonrası o dönem tüm aydın subaylar gibi O’nun da ilk düşüncesi istibdat yönetimine son vermek idi. Fikri eylemlerinden ötürü çok defa saraya jurnal edildiğinden, insanlara güveni tamamen kaybolmuştu. Nitekim jurnal neticesinde subaylar sürgüne yollanabiliyor, mesleklerinden ve hatta özgürlüklerinden dahi menedilebiliyorlardı. Fakat tehlikeli onu canlı tutmakta; sıradanlık halinde yapacak bir şeyi kalmadığından uyuşan zihni kendi kendisini tüketmeye başlamakta idi. Durağan ve tehlikesiz bir hayata uyum sağlayamıyordu.

Çanakkale Harbi O'nda mistik bir "ölümsüzlük duygusu" geliştirerek cesaretini ve zihinsel kuvvetini arttırdı. Düşman saflarına bir er üniformasıyla yaklaşıyor, yürüyerek düşmanın konumunu inceliyor ve hiçbir şey olmamış gibi karargahına geri dönüyordu. Buradaki mistik havası, askerlerinin arasında Mustafa Kemal'e karşı büyük bir saygınlık ve ilahi koruma altında olan bir zatın emrinde savaşıyor duygusu yaratarak, buyruklarına harfiyen uymalarına sebep olmuştu. Gerçekten de Mustafa Kemal'in Çanakkale'de ölmemesi büyük bir mucizedir ve bu durum O'nda, sonraki psikolojik yapısını etkileyen derin izler bırakmıştır.

Tam anlamıyla emin olup kilitlendiği hükümlerin reddedilerek ivmesinin kesintiye uğratılması Mustafa Kemal Paşa'yı çileden çıkarıyordu. Böyle durumlarda ikna edecek kudrete sahip değilse; sahneden çekilmeyi daha doğru bulmakta idi. Çanakkale de düşmanı denize dökmek için müthiş bir fırsat yakalamış fakat takviye kuvvet isteği ve planı reddedilince 10 Aralık 1915'te istifasını Liman Von Sanders'e sunup İstanbul'a dönmüştü.³⁷ Bir ay kadar sonra 9 Ocak 1916'da düşmanın Çanakkale'yi tamamen boşalttığı haberini aldı. Kuşkusuz bu başarıyı haklı olarak kendisine atfetmekte idi.

Mustafa Kemal "İdealist bir gerçekçi", kurguladıklarını hayata entegre etmeyi bilen üstün bir stratejist idi. Ölümün ve hayatın hiç uzak olmadığını biliyor, askeri görevlendirilmelerinde teknesi alabora tehlikesi yaşadığı sırada, mürettebat korku içinde iken; O, sadece gülümsemekle yetiniyordu. Cesareti, yanında bulunanların her zaman Mustafa Kemal'e hayran kalarak ona daha çok bağlanmalarına neden oldu. Hastalığının en şiddetli dönemlerinde dahi, Çanakkale'deki imanı depreşerek, hep bir iyileşme ümidiyle yapacak-

³⁷ Liman Von Sanders Mustafa Kemal'e saygı göstererek istifasını hava tebdiline çevirmiştir.

larına dair planlar hazırlıyordu. Vasiyetini dikte ettirdiği 1938'in sonbaharına kadar öleceğini kabullenmemiştir.³⁸

Mustafa Kemal parlak bir siyasi zekaya sahip olmakla birlikte; üstlerini eleştirmekten hiçbir zaman çekinmiyordu. Hatta yüzlerine karşı dahi onları tenkit eder, kelimeleriyle onları mat ederek meclis³⁹ içerisinde alçaltır ve bu sebeple de birçok ileri gelen tarafından seilmeyerek dışlanırdı. "Rauf Orbay çok kez Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya, Mustafa Kemal'in yalnızca vatan hakkında kaygıları olduğunu anlatmak ve onu müdafaa etmek durumunda kalmıştı." Cemal Paşa'yı diğer ittihatçılara nazaran daha çok taktir etmesine karşın o da Mustafa Kemal'in şiddetli tenkitlerinden kendisini kurtaramayan grup içerisinde mevcuttu. Bu eleştiriler yanlış seyreden memleket işlerine karşı haklı taarruzlar olmakla birlikte Mustafa Kemal'in kendisini İttihatçı akıldan üstün görmesinin sonucunda da oluşmakta idi. Nitekim O, birçokları tarafından "haris" fakat işinin ehli bir paşa olarak tanınırdı.

Rauf Bey (Orbay) Yunan Harbi sonrası "Mustafa Kemal biz olmasak da bu savaşı kazanırdı; lakin biz onsuz yapamazdık" diyerek Mustafa Kemal'i onore etmiştir. Fakat aynı Mustafa Kemal sonraları, siyasi konjonktür gereği, 1927 Nutkun da Rauf Bey'i yerden yere vurmakta bir beis görmez. Çünkü O; İstedigine her ne şekilde olursa olsun ulaşmayı bilen sabırlı bir siyasi şahsiyettir. Olağanüstü zamanların olağanüstü liderler doğurduğunu, büyük bir liderin sahneye çıkması için büyük bir siyasi kaos, harp ya da yıkımın gerektiğini ve bu yıkımdan bir Nuh peygamberin doğacağını bileerek hakkı olan liderliği elde etmek için bütün yolları sakınca-sız saymaktadır.

³⁸ Dikte tarihi: 5 Eylül 1938

³⁹ Buradaki meclis kavramı herhangi bir toplantı yeri manasında kullanılmıştır.

Aslında Mustafa Kemal'in manevi tezahürünü Çanakkale öncesi ve Çanakkale sonrası olarak ayırmak yerinde olur. Çanakkale Harbi öncesinde daha muhafazakâr bir yapıda seyrederken, harp sonrası İstanbul dönemi ve cephelere aylar süren yolculuklarında tarih ve felsefe kitaplarıyla olan bağları onun maneviyatında, ölünceye kadar uygulayacağı ikinci bir safhanın açılmasına vesile olmuştur. Bu dönemden sonra Mustafa Kemal daha aydınlanmacı ve materyalist bir çizgiye doğru evrilerek inandığı iktidar ve yaşam kodlarında değişikliğe gitmiştir. Çanakkale Savaşı; cesur bir entelektüel olan Mustafa Kemal'i hem liderliğe taşımış hem de yepyeni bir Mustafa Kemal inşa etmiştir.⁴⁰

b) Devrimden Önceki Hadiseler

1789 İhtilal-i Kebir'i ve onun öncülü Amerikan Devrimi'yle vücut bulan birtakım fikirler evvele Batı dünyasında muazzam karışıklıklara neden oldu. Batı bu karışıklıkların negatif etkilerini Metternich ve Talleyrand'ın mimarı oldukları 1815 Viyana Konferansı ile asgariye indirgemeye çalışıldı. Bu muhafazakâr mecliste Avrupa medeniyetinin içinde bulunduğu statükoların aynen devam etmesi kararlaştırılırken, yalnızca Osmanlı'yı kapsamayan Büyük Doğu Sorununa düalist, yenilikçi ve modern bir anlayışın etkisiyle yaklaşılması; 1815' den sonra Avrupa'da kısmi bir barış ortamı sağlanmış ve böylece Batı'nın bütün dikkatini Doğu'ya yöneltmesine neden olmuştu. Nitekim "Amerika Birleşik Devletleri bağımsızlığını kazandıktan sonra Avrupa'nın Yeni Kıtaya olan ilgisi zaten kesintiye uğramak mecburiyetinde kalmış idi." Batı, yine eski alışkanlıklarıyla, Doğu medeniyetlerine yöneliyordu.

Avrupa'da "aydınlanmanın en büyük savunucuları, ekonomik bakımdan en ilerici sınıflar, zamanın elle tutulur ilerlemeleriyle doğrudan ilgisi bulunan tüccar çevreleri ve ekonomik olarak aydın-

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Vamık Volkan ve Norman Itzkowitz, *Atatürk'ün Psikanalitik Biyografisi*, Pusula Yay., Ankara 2017

lanmış yeni sistem toprak lordları, bankerler, ekonomide ve toplum yaşamında idari konumda bulunan bilimsel düşünen yöneticiler, eğitilmiş orta sınıf, imalatçılar ve girişimciler gibi sınıflardır."⁴¹ En büyük amacı Ortaçağ kalıntılarını kazımak olan Fransız Devrimi, gelenekselliğin ve taassubun en şiddetli yaşandığı yörelerde değil de, aksine, baskının en az hissedildiği toplumsal katman ve nispeten daha özgür olunan bölgelerde cereyan etti; öyle ki, bu kalıntıların hakikatte en cılız olduğu toplumsal ilişkilerde bir an evvel yok edilmesi elzem görülmüştü.⁴² Avrupa'da olduğu gibi, Osmanlı'da ki gelenekten rahatsızlık ve aydınlanmanın güdülediği ihtilal fikirleri de, diğer bölgelere nazaran, en rahat ve en özgür yaşanan Balkan topraklarında doğdu. Bundan sonra Osmanlı'nın asıl büyük handikabı; Rumeli hürriyetçileri ile Dar-ül Hilafet taassubunun çatışması başlamakta idi. Nitekim Rumeli'nin İstanbul'a ilk müdahalesi 1806 da ikinci müdahale ise 1908 yılında gerçekleşmiştir. Anlaşılabileceği üzere Balkan toprakları her daim avant-garde⁴³ üretmekte mahir olmuştur.

Daha önceki sayfalarda belirtildiği gibi bir devrimin oluşması için evvela onun öncülü olan birtakım yenilik hareketlerinin yaşanması gerekmektedir. Rusya'da, 1825 senesinde, Çar karşıtı Dekabristler hareketi denilen meşrutiyetçi dalgalanmalar meydana gelmiş ve benzer hareketler Osmanlı topraklarında 1876 yılında yaşanmıştır. Osmanlı; yeniliğin önündeki en büyük engeli oluşturan Yeniçeri askeri sistemini tedavülden kaldırırken; Rus modernleşmesini sekteye uğratan geleneksel askeri unsurlar da Petro'nun toprağa attığı İmparatorluk sisteminde tasfiye ediliyordu. Hülasa; Osmanlı yenileşmesi ile Rus modernleşmesi; Cumhuriyet

⁴¹ Eric HOBBSBAWM, *Devrim Çağı 1789-1848*, çev: Mustafa Sina Şener, Dost Kitabevi Yay., 6. Baskı, Ankara 2012, s.29

⁴² Alexis TOCQUEVILLE, *Eski Rejim ve Devrim*, çev: Turhan Ilgaz, İmge Kitabevi Yay., 2. Baskı, İstanbul 2004, s.77

⁴³ İlerici kol, aydınlanma öncüsü fikir ve guruplar

Türkiye’inde yaşanan inkılap hareketleri ile de İran’daki Şah reformları birbirlerine benzerlik teşkil etmektedir.

Bilindiği üzere 3 Şubat 1830 Yunan bağımsızlığı Osmanlı sistemini felce uğratarak imparatorluk imgesine büyük bir zarar vermişti. Burada II. Mahmut’un Tepedelenli Ali Paşa’yı idam ettirerek muazzam bir stratejik hata yaptığını belirtmek gerekir. Tepedelenli, Yunan isyanını sert bir şekilde bastırırken; hem devletin gayrimüslimlerden aldığı vergilere zarar veriyor, birtakım dış temaslarda bulunuyor, hem de kendi egemenlik alanını genişleterek, İstanbul’a rakip bir derebeylik haline geliyordu.⁴⁴ Ancak Yunan isyanı devam ederken Tepedenli’yi ortadan kaldırmak İstanbul’u, Mora’da ki huzursuzluğu gidermekte müşkül bir duruma sokmuştu. Nitekim Tepedenli hadisesinden bir süre sonra Yunanistan; İngiltere, Fransa ve Rusya’nın doğrudan katkılarıyla bağımsızlığına kavuşmuş ve imparatorluk, reform önlemlerini daha yakın tarihlere çekmek mecburiyetinde kalmıştır. Böylece 3 Kasım 1839 Tanzimat Fermanıyla birlikte “gayrimüslimler Osmanlı topraklarında bir batılı gibi hayatlarını sürdürmeye başlamışlardır.”

Tanzimat hareketlerinin tüm Osmanlı vatandaşlarını kapsaması amaçlanırken bir kısım azınlık Müslüman guruplarını ve tüm gayrimüslimleri bünyesine dahil ederek, sistemin omurgasını oluşturan -çoğunluğu Türk-Müslüman- unsurların hayatlarında hissedilir bir değişiklik yaratmamış idi. 1897 genel af ve sonrasında gelen Türk-Yunan harbi ile birlikte Osmanlı içerisindeki Türk unsurlar fikri olarak yavaş yavaş sistemden ayrılmaya başladılar. Zaten Düvel-i Muazzama’yı oluşturan İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, Almanya ve Avusturya-Macaristan “1890 ‘dan sonra daha maksatlı bir şekilde Osmanlı ekonomisine açık bir müdahaleye girişmişti.” Bu

⁴⁴ Maria TODOROVA, *Balkanlar’ı Tahayyül Etmek*, çev: Dilek Şendil, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2010, s.216

tarihten itibaren aydınlanmış Türkler arasında 93 Harbi'nin şokuyla birlikte Batı'ya karşı şiddetli bir öfke açığa çıkıyordu.

Kaçınılmaz sonun salgıladığı ümitsizlik havası devam ederken; 1904-1905 Rus-Japon harbi Batı tarafından ezilen Osmanlı için yeniden bir umut ışığı oldu. Bu tarihe kadar Doğu'nun gözündeki yenilmez olan Batılı devletler, nispeten kendilerinden gördükleri bir Doğu toplumu olan Japonya tarafından yenilgiye uğratılmış idi. Hatta Japon komutan Togo'nun ismi Türk münevverleri tarafından zaferin adı olarak simgeleniyor ve Halide Edip gibi aydın bireyler çocuklarına bu ismi veriyordu.⁴⁵ Fakat Japonların Rusya'yı mağlup etmesi, Rusya'nın Mançurya'da ki hedeflerini sekteye uğratarak O'nu yeniden Balkanlara ve Karadeniz'e yönelterek Osmanlı'yı tehdit eden bir tavra doğru sürükledi. Hülâsa, Rus-Japon hadisesi Osmanlı için dolaylı bir Pirus zaferi hükmündedir.

Mustafa Kemal 1905-1907 yılları arasında görev yaptığı Suriye'de Vatan ve Hürriyet cemiyetini kurdu. Sonraları bu cemiyet üyeleri Selanik'te İttihat ve Terakki saflarına dahil oldular. Dolayısıyla bu iki hareket, İttihat Terakki bünyesinde bütünleşmeye başlıyordu. Mustafa Kemal henüz Beyrut'ta iken asıl meselenin "yıkılmak üzere bulunan imparatorluktan bir Türk Devleti çıkarmaktır" diyordu.⁴⁶ 27 Eylül 1907'de modern fikirli Vatan ve Hürriyet ile benzer doktrinlere sahip İttihat ve Terakki tam manasıyla birleşerek Vatan ve Hürriyet gurubu kendiliğinden feshedildi. Yine de kahvehanelerde sohbet etmekten daha başka bir icraatta bulunmayan İttihat ve Terakki'nin bir devrim gerçekleştirebileceğine pek ihtimal verilmiyordu.

"7 Temmuz 1908'de dağa çıkan Niyazi ve arkadaşlarını yakalamak için İstanbul'dan gelen Şemsi Paşa Manastır telgrafhanesinden çıktığı sırada Teğmen Atıf tarafından öldürülmüştür. Kava-

⁴⁵ Halide Edip'in çocuklarından birinin adı Hasan Hikmetullah Togo'dur.

⁴⁶ Falih Rıfkı ATAY, *a.g.e.*, s.47

lalı Fevzi (Çakmak) da Şemsi Paşa ile birlikte idi. Tuhaftır ki aynı Fevzi, Paşa olarak, saray hesabına Mustafa Kemal'i tutup İstanbul'a götürmek için Kuvay-ı Milliye'nin ilk zamanlarında Anadolu'ya gelecek ve General Kazım Karabekir'in yardımını isteyecektir.”⁴⁷ Balkan Milletlerinden örnek alınarak tatbik edilen gerilla harbiyle İttihatçıların dahi tahmin edemediği meşruti bir ihtilal açığa çıkmakta idi.

Mustafa Kemal ise meşrutiyetten sonraki hadiseler için kaygı duyuyordu. “Nitekim olaydan sonra İttihat ve Terakki, kısmen söz sahibi olduğu devlet yönetimini eski paşalara bıraktı. Niyazi ve Enver şaşkınlıkla ve gençlikle sürgünden dönen başlar tarafından avlandılar. Niyazi, sonrasında Arnavutluk'ta öldürüldü, Enver ise askeri ateşe olarak Berlin'e atandı.” Yaşlılar; yeni nesil İttihat ve Terakki'nin dinamizminden faydalanma yoluna giderek onları ikinci plana atmışlardı.

23 Temmuz 1908 hareketi, ki aynı zamanda 1960 ihtilali-ni tertipleyen ve emir-komuta zincirine bağlı olmayan genç subaylar hareketine benzemektedir, aynı zamanda Batı sömürüsüne karşı bir tepki hükmünde idi. Benzer bir olay da 1911 Çin'inde yaşandı. Bu hareketler, Batı kompleksine karşı sistemi suçlu görerek, hanedanlarına patladılar. Anlaşılabacağı üzere Doğu'da yaşanan devrim hareketlerinin tetikleyicisi her zaman Batı sömürüsü olmuştur.

31 Mart ayaklanması (13-27 Nisan 1909) dini bir içerik olarak görülmesiyle beraber aynı zamanda siyasi ve askeri bir güç mücadelesi idi.⁴⁸ Mustafa Kemal o dönemde isyanı bastırmaya gelen “Hareket Ordusunda” kolağası⁴⁹ rütbesindedir. Ayrıca bu kuvvetlere Hareket Ordusu” ismini veren

⁴⁷ Faliş Rifkî ATAY, *a.g.e.*, s.55

⁴⁸ Sina AKŞİN, *31 Mart Olayı*, İmge Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 2015, s.307

⁴⁹ Kolağası; Osmanlı ordusunda yüzbaşı ile binbaşı arasında yer alan rütbe.

bizzat Mustafa Kemal'in kendisidir.⁵⁰ Bu ayaklanmanın bastırılmasından sonra, isyan hareketinin müsebbibi olarak görülen Abdülhamit tahttan indirilerek yerine Mehmet Reşat geçirilmiştir. "Halbuki isyanın asıl nedeni, Prusya tarzı disiplin altına girmekte zorlanan avam unsurların modern askeri disipline karşı hoşnutsuzluğundan kaynaklanmıştır." Ancak isyan; İttihat ve Terakki'nin, Abdülhamit'ten aldığı bir intikam fırsatına dönüştürülmüştür.

Başlangıçta gizli olarak kurulan İttihat Terakki'nin varlığı 1892 yılında II. Abdülhamit tarafından öğrenildiğinden beri, cemiyet üyeleri baskıcı bir denetime maruz kalmıştı.⁵¹ Abdülhamit, İttihatçı subayları genellikle uzak vilayetlerde görevlendiriyor, kalanları ise İstanbul ve Rumeli'de kurduğu hafiye teşkilatı vasıtasıyla gözlem altında bulunduruyordu. O dönem İttihatçılar, Abdülhamit'in hafiyelerinden kurtularak rahat bir şekilde istişarelerde bulunmak amacıyla, mason localarının alt katlarında toplantılar düzenlemekteydiler. Bu mutual hareket sonrasında Jön Türkler arasında mason localarına dahil olmak bir gelenek halini almış idi. Armstrong 1932 de yayınladığı "Bozkurt" adlı eserinde Mustafa Kemal ve arkadaşı Fethi Bey'in Üçüncü derece Selanik Vedata Mason locası üyesi olduklarını ifade etmektedir.⁵² Ancak Atatürk'ün aynı yılın Aralık ayında büyük bir bölümünü kendi ağzından Necmeddin Sadak'a dikte ettirdiği ve akşam gazetesinde yayımlanan "Atatürk'ün Armstrong'a Cevabı, Bozkurt Kitabındaki Yanlıklar ve Çarpıtmalar" adlı makalede, Mustafa Kemal'in "hayatında hiçbir suret ve vesile ile Mason locasına girmemiş ve Farmason olmamıştır" şeklinde

⁵⁰ Necmettin SADAK, *Atatürk'ün Armstrong'a Cevabı*, Kaynak Yayınları, derleyen: Sadi Borak, İstanbul 1997, s.54

⁵¹ Haluk A. ÜLMAN, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, İmge Kitabevi Yay., 3. Baskı, Ankara 2002, s.265

⁵² Harold C. ARMSTRONG, *Bozkurt*, çev: Gül Çağalı Güven, Nokta Kitap Yayınları, İstanbul 2005, s.25-26

saunması mevcuttur.⁵³ Fakat o dönem Yahudilerin bulunduğı hanelerde arama yapılmasının Abdülhamit'i uluslararası arenada zor durumda bırakması gerçeğı esas alınarak, İttihat ve Terakki mensubu Mustafa Kemal ve arkadaşlarının daha rahat hareket etme imkanına sahip olabilmek için Ma-son localarına dahil olmaları durumu kuvvetle muhtemel gözükmeaktadır. Bununla birlikte Mustafa Kemal'in masonluğı içselleştirmemiş olması, yalnızca amaçlarını gerçekleştir- tirmek adına böyle bir oluşuma dahil olma zorunluluğunu hissettiğini söylemek yanlış olmaz. Çünkü Mustafa Kemal yönetilen bir bağımlı olmaktan ziyade, hayatının her döneminde olduğu gibi, hür bir yönetici olmayı hedefleyen karakteriyle varlığını nitelendirmiştir. Kısa süre sonra İttihat ve Terakki'den uzaklaşması da bu karakteristik özelliğinde aranmalıdır. O, hedeflediğı amaçlar doğrultusunda vaziyetin icabına göre hareket etmesini bilen oportünist bir liderdir.

"1910'da General Ali Rıza'nın başkanlığında Fransa'ya giden Mustafa Kemal, Paris'te birkaç gün geçirdikten sonra Picardie'de yapılan tatbikatları takip etti." İttihat ve Terakki unsurlarıyla çatışma yaşamasının ardından içine düştüğü siyasi çıkmazda kendisini askerlik mesleğine vermişti. 27 Eylül 1911'de patlak veren Trablusgarp Harbi, Mustafa Kemal'i siyasi çaresizliğinden kurtararak sahaya inmesini sağladı.

Enver Paşa, Trablusgarp'a hareket edip İttihat Terakki'nin gücünü ve vatanseverliğini göstermek ve kendisinin harp meydanlarında ilk başarısını elde etmek niyetinde idi. Mustafa Kemal ise umutsuz gördüğü bu harbe kendisi için bir zemin hazırlaması ümidi ile vatanperver duygularla dahil oldu. "Tanin Gazetesi yazarı "Şerif Bey" adı ile bir Rus vapuru vasıtasıyla Mısır'a çıkıp oradan da Derne'ye geçti." Sonrasında Trablusgarp'ta halkı İtalyanlara karşı örgütleyerek bir gerilla direnişine başladılar. İtalyan ordusunun ağır vasıtaları

⁵³ Necmettin SADAK, *a.g.e.*, s.53

çöl kumlarını aşip iç bölgelere nüfuz etmekte zorluk çekiyordu. Buralara ancak piyade ve hava saldırılarıyla ulaşabilmekteydiler. Girişilen bir hava saldırısında *İtalyan uçağının attığı bomba patladı. Mustafa Kemal gözünden yaralandı. Hilal-i Ahmer hastanesinde uzun süren tedavisinin ardından tam olarak iyileşmeden taburcu oldu. Bu yarayı hayatı boyunca sol gözünde taşıyacaktı.*⁵⁴

Trablusgarp Harbi devam ederken bu sırada Balkan harbi patlak verdi. Savaş öncesi büyük devletler Balkan orduları birliğinin Osmanlı'yı mağlup edemeyeceklerini düşünerek, teritoryal statükoda herhangi bir değişime gidilmeyeceğini belirtmesine karşın savaş sonunda Osmanlı'nın aldığı yüz kızartıcı yenilgi, bu devletlere savaş öncesi aldıkları kararları unutturmuş idi. Şevket Süreyya'nın değimiyle "bir devlet ve bir zihniyet olarak imparatorluk, daha cihan harbinden önce ve Balkan yenilgileriyle zaten sona ermiş oluyordu."

Balkan harbi sonrası imparatorluktan büyük oranda gayrimüslim nüfus barındıran bölgelerin elden çıkmasıyla birlikte Türklüğe sarılmak bir kurtuluş yolu olarak görüldü. Bu görüş büyük bir Türk nüfusu barındıran Anadolu'yu yüceltmeye başladı. Bu durum İmparatorluğun ayrışması sonucunda fikri bir öze dönüş hamlesi olarak yorumlanmalıdır.

Balkan yenilgisinin ardından Enver Bey'in başında bulunduğu komitacı gurup Bab-ı Ali baskınıyla yönetime el koydu. Bir süre sonra genç Enver Harbiye Nazırı olacaktı. Enver Paşa'nın en büyük kişisel çıkmazı hiç şüphesiz genç ve tecrübesiz oluşundan kaynaklanmakta idi. Sultan ise zaten devlete ağırlığını koyabilecek bir karaktere sahip değildi. Ancak tam burada önemli bir noktayı aydınlatmakta fayda vardır. Abdülhamit'ten sonra yönetime gelen Mehmet Reşat uzun bir süre boyunca vasıfsız bir sultan olarak addedilmesine karşın, İttihat ve Terakki'yi Bab-ı Ali'yi basarak darbe yap-

⁵⁴ Can DÜNDAR (Yön.), *Mustafa Belgeseli*, NTV ve Komedya, 2008

maya teşvik ettirdiğine dair önemli kanıtlar bulunmaktadır. Hülâsa, yeni Sultan'ın, bir Abdülhamit ya da Vahdettin kadar ağırlığı olmasa da tamamen niteliksiz olarak damgalanması doğru bir yaklaşım değildir.

Balkan hezimetinden sonra milliyetçiliğin hızla yayılmaya başlamasının yanı sıra; *"ittihatçılar tüm Müslüman ülkelere temsilciler gönderdiler, bu temsilcileri, Müslümanlığa gerçekten inanmış kişiler arasından seçerek, İslam dayanışmasını yaymakla görevlendirdiler."*⁵⁵ İttihat Terakki ve önde gelen Türkler, Arabistan'ın elden gitmesini önlemek amacıyla Bir Türk-Arap Konfederasyonu fikriyle birtakım icraatlarda bulunmaktaydılar. Nitekim kutsal merkezler, hala Osmanlı egemenliğinin eklentilerini oluşturmakta idi.

Mustafa Kemal Balkan harplerinden sonra Fethi Bey'le birlikte Sofya'ya ateşemiliter olarak tayin edildi. Aslında bu durum bir atamadan ziyade bir çeşit sürgün hükmünde idi. Kendisi muhalif bulunduğu İttihatçılar tarafından İstanbul'dan uzaklaştırılıyordu. Nitekim Mustafa Kemal'in Avrupa ile münasebetleri sürgünler ve bu kısa süreli görevlendirilmelerle sınırlı kalmıştır.⁵⁶ Asıl ününü, Birinci Cihan Harbi'nde; Çanakkale ve Doğu cephelerinde elde etmiştir.⁵⁷

Osmanlı'nın giriştiği Balkan Harpleri esnasında, Rusya'nın, Doğu Anadolu'yu işgal etmek üzere, üç kolordu tedarik etmesi, Osmanlı'yı militar açıdan pek güç bir vaziyet içinde bırakmıştı.⁵⁸ Bundan dolayı; Balkan savaşındaki yenilgiler, devleti Harb-i Umumiye heveslendirmiş ve bu savaşa dahil olarak kadim düşman Rusya'ya bir ders verilmek arzusuyla Alman İmparatorluğu ile iş birliğine girişilmiş idi.

⁵⁵ Karl KRUGER, *Kemalist Türkiye ve Ortadoğu*, çev: Nihal Önal, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1981, s.17

⁵⁶ Sofya, Paris-Picardie ve Berlin'de kısa süreli memuriyetlerde bulunmuştur.

⁵⁷ William CLEVELAND, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev: Mehmet Harmanacı, Agorakitaplığı Yay., İstanbul 2008, s.202

⁵⁸ Karl KRÜGER, *a.g.e.*, s.16

Aslında Osmanlı'da Alman nüfuzu ittifaktan çok önceleri cereyan eden bir durumdu. Mahmut II. tarafından yenileri-lerin yerine getirilen orduyu modernize etmek için "Moltke" gibi Prusyalı subaylardan yararlanılmış idi.⁵⁹ Almanya siyasi birliğini oluşturmalarının ardından, sistematik bir şekilde, Osmanlı ile Prusya tarzında, sınırlı bir teknolojik entegrasyona girişmişti.

Bir oldu bitti ile kendisi gibi Merkezi Avrupa imparatorlukların saflarında savaşa katılan Osmanlı Devleti ilk iş olarak Batı'ya tanıdığı Uhd-u Atikaları feshetti. Kapitülasyonların kaldırılması sonrasında müttefik Almanya'nın dahi tepki gösterdiğini belirtmemiz, Osmanlı sisteminin içinde bulunduğu yalnızlığı biraz olsun anlamamıza olanak sağlayacaktır. Ayrıca Osmanlı'nın, Almanya ve Avusturya-Macaristan gibi imparatorlukların yanında savaşa katılması, Harbi Umumiye bir nevi geleneksel imparatorluklar ile popülist demokrasi sistemlerinin savaşı olarak yorumlamamıza vesile olur. Buradan hareketle mağlup olan cephenin bir süre sonra üstünlüğünü kabul ettiği popülist demokrasi sisteminin yönetim kodlarını onaylamak durumunda kalacağı aşikardır. Tabi ki bu kodları bir anda bünyesine dahil etme vaziyeti tarihsel devrim ve evrimsel süreç itibarıyla imkânsız olduğundan; Almanya 1945'ten sonra Türkiye ise 1946 'da mağlup oldukları yönetim tarzlarını siyasal dışlılarına uygulamışlardır.

Umumi seferberlik tüm dünyada ve Türkiye'de erkekleri cepheye gönderirken; kadınları çalışma hayatına, erkeklerin yerini almaya mecbur ederek, kemikleşmiş geleneklere kendiliğinden darbe indiriyordu. "Kadınlar yaptıkları iş dolayısıyla eskiye nazaran daha rahat giyinip daha özgür hareket etmek mecburiyetinde kalmaktaydılar." Birinci ve İkinci Dünya Savaşları insanlık tarihine geçmiş travmatik safhalar olarak yorumlansa da kadın haklarının evrimi ve kadının

⁵⁹ Daha fazla bilgi için bkz: İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*

içtimai sahada kuvvet kazanması bakımından, cinsiyet özgürlüğü çerçevesinde, kayda değer gelişmelerin yaşandığı bir süreç olarak yorumlanmalıdır. Birtakım Türk kadınlarının Fatma Aliye'yi, Halide Edip'i, Cumhuriyet Devrimlerini, Birinci ve İkinci Cihan harplerini tanımlamadan elde ettikleri hayatı popülist feminizme dayandırmaları, onlar açısından büyük bir hayal kırıklığını teşkil eder. Kadınlarımızın hakiki hürriyeti aktüel moda eylemlerinde değil; evvela zihinlerinde aramaları gerekir. Çünkü aktüel moda onları tekleştirerek köleliğe doğru sürüklemektedir.

Osmanlı Devleti Harb-i Umumiye; Rumeli'de ki topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiş; zaten paramparça olan Afrika topraklarını Batı'ya kaptırmış, Mısır ve Kıbrıs'ı İngiltere'ye bırakarak elinde yalnızca Anadolu ve Ortadoğu'yu kapsayan 1.700.000 km² lik toprak parçası ve güçsüz bir orduyla katılmıştır. Azalan gayrimüslim nüfusla birlikte, ekonomik yönden mefluç bir Türk yığınyla ölüm kalım savaşına başlamıştır. Öyle ki; Cavid Bey harp öncesinde Osmanlı'da yaşayan Türkler ile gayrimüslimleri; "bir taraftan daima alan, fakat aldığına karşılık hiçbir şey vermeyen azınlık; diğer tarafta da daima veren, fakat verdiği karşılık hiçbir şey almayan zavallı millet topluluğu" diye nitelendirmiştir. Aslında İttihat Terakki bir nevi gasp edilen Türklerin haklarını kazanma gayretiyle böyle bir serüvene girişmiş idi. Jön Türk yönetimiyle birlikte 1914'te harp başlayınca, İstanbul'un sosyetik yat kulüplerinin kapıları Türklere ardına kadar açılmış ve ecnebler, elinde bulundurdukları ayrıcalıklardan olmamak adına, Türklere şirin gözükme yolunu seçmişlerdi. Nitekim kapitülasyonlar kaldırılarak ekonomide de Türkleştirilmeye gidilmişti. Fakat mağlubiyet sonrası İstanbul'daki zenginler kulübünün kapıları yeniden Türklere kapatılacak, ecnebler ise savaş öncesi tutumlarına geri döneceklerdi.

Aslında ecnebi sömürsünden kurtulup memleket iktisadı ve içtimai hayatının Türkleşmesi için harbe girilmek mecburiyeti belirmişti. "II. Meşrutiyet Dönemi'nin 1914-1918'li

yıllarda ekonomide liberalizmden uzaklaşarak, milli iktisat politikalarına yönelindiği ve yerli bir burjuvazinin yaratılmaya çalışıldığı yıllar olmuştur.”⁶⁰ Zaten barış halinde sömürgeleştirilen imparatorluğun belki harbin kazanılmasıyla birlikte tam bağımsızlığa erişebileceği düşünülüyordu. Osmanlı harbe dahil olmasa dahi harp sonrası muzaffer gurup tarafından zaten yavaş yavaş ayıklanacak idi. İttihat ve Terakki yukarıda neşredilen nedenler ile birlikte irredantizm⁶¹ adına, zaten zaruri olarak dolaylı ya da doğrudan dahil edilecekleri bir harbe kendi arzularıyla giriyorlardı.

Alman-Rus harbi başlar başlamaz, Kafkas ordugahlarındaki Rus kuvvetleri, Anadolu’yu ilhak etmek üzere harekete geçirildi. Bu nedenle Enver Paşa, hazırlıklar tamamlanmadan, düşmanın Anadolu’ya girerek şehirleri tahrip etmesi yerine, onlarla, Rus hatlarında mücadele edilmesini uygun görerek Kafkasya’ya yürüdü (15-22 Aralık 1914).⁶² Enver Paşa; savunma yapmaktan ziyade, taarruz ederek fetheden olmayı arzulayan bir karaktere sahipti. Nitekim memleket, Balkan harpleri neticesinde yeteri kadar istilaya maruz kalmıştı. Bu kaderi, Anadolu’nun da yaşaması istenmiyordu. Enver Paşa bu kez Edirne ile yetinmek değil; Kafkaslar üzerinden Türk Cumhuriyetlerine açılmak niyetindeydi.

Harp başladığında ise Mustafa Kemal Sofya’da bulunuyordu. O’na göre harbe girilmemesi, şayet girilecekse de bir müddet hadiselerin gözlemlenmesi gerekmekte idi. İsmet Paşa ve Cavid Bey gibi devlet yetkilileri de harbe dahil olmayı yanlışı buluyorlardı. Almanlar Paris’e güçlü adımlarla yürürken dahi Mustafa Kemal, Almanların mağlup olacağını

⁶⁰ Mehmet SEYİTDANLIOĞLU, “Türkiye’de Liberal Düşüncenin Doğuşu ve Gelişimi”, *Liberal Düşünce Dergisi*, cilt:1, sayı:2 (Ankara 1996), s.103-111

⁶¹ İrredantizm: dil ve töre bakımından bir olduğu halde anavatan dışında kalmış bulunan halkın yaşadığı toprakları anavatan içine dahil etme davası.

⁶² Karl KRÜGER, *a.g.e.*, s.96

çevresindekilere telkin ediyordu. O'nun bu söylemleri, moral bozmaya yönelik kıskanç tavırlar olarak algılanarak, daha da yalnız kalmasına vesile oldu. Zaten Mustafa Kemal, Enver Paşa ve diğerlerinin gözünde haris ve mimli biriydi. Nitekim Halil (Kut) ile Abdülkadir, İttihat ve Terakki döneminde muhalif Mustafa Kemal'i öldürme emrini almışlardı. Aynı Abdülkadir 1926 Suikast teşebbüsü neticesinde İzmir'de idam edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, başarılarıyla Çanakkale Harbi'nde albaylığa yükselmiş ve efkâr-ı umumi de ilk olarak bu harp ile tanınmıştır. Kazandığı şöhret vatanın kurtuluşu için O'nun, Anadolu direniş reisliğe atanmasına vesile olmuştur.⁶³ O dönem Osmanlı ordusunun ıslahatlarından sorumlu olan Liman Von Sanders, cephenin yegâne sorumlusu olan Alman generali olarak, Mustafa Kemal Paşa ile yakın diyalog halinde bulunmuştur.

Çanakkale'den sonra 1916-1917 Kafkas Cephesi'ndeki başarıları kendisini Mirliya (Tuğgeneral) rütbesine yükseltti. Mustafa Kemal bu cephede beraber çalıştığı İsmet Paşa'dan ilk zamanlar kuşku duyuyordu. Çünkü İsmet Paşa (İnönü), Enver Paşa'nın karargahından gelme bir zabıt olmakla birlikte, harp başında başkomutanlık karargahında hareket şubesi müdürlüğü görevini ifa etmiş, yönetim mekanizmasına yakın bir subay idi. Ancak cepheden dönerken İsmet Paşa için üstlerine; müspet görüşlerini iletmekten çekinmemiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Veliâht Vahdettin ile Almanya seyahati hayati ayrıntıların aydınlatılmasında mühim noktaları teşkil eder. Veliâht, seyahat öncesi İstanbul'da uyuşuk bir halde iken trende birdenbire canlanarak Mustafa Kemal'i şaşırtmış idi. Paşa, Vahdettin'in bu hali ile yıllarca ağabeyi Abdülhamit'in himayesinde kalışı ve İstanbul'daki İttihatçıların göz hapsinde bulunmasından dolayı böyle bir maskeye büründüğünü sonradan anladı. Veliâht'ın samimi duruşu,

⁶³ Daha fazla bilgi için bkz: Erik Jan Zürcher, *Millî Mücadelede İttihatçılık*

O'nda Vahdettin ile kurtuluşa yürünebileceği kanısını yaratmış idi. Vahdettin'i ordu komutanlığına teşvik edip, kendisini de bu ordunun Erkan-ı Harbiye reisliğine atamasını istiyordu.⁶⁴

Vahdettin, Mustafa Kemal gibi bir siyasetçiyi tavırlarıyla şaşkına uğratabilmişti. Bu vaziyet Mustafa Kemal de umutla karışık bir kuşkuya neden oldu. "Bu uyuşuk maske altında aslında zeki ve ne istediğini bilen bir irade yatmakta idi." Enver, Talat ve Cemal onu atlatıp Abdülmecid'i Sultan yapmak istiyorlardı. Vahdettin bu nedenle, trende muhalif Mustafa Kemal Paşa'ya yakın durmuş olabilir. Çünkü Enver'in hafiyelerinden çekindiği için Mustafa Kemal'e seyahat öncesi İstanbul'da aldirışsız davranmıştı.

Mustafa Kemal Paşa'nın trende ardı arkası kesilmeyen ikna çabaları Vahdettin'i Mustafa Kemal'in ihtirasından ürktürmüştü. Ancak sonraları Vahdettin, memleket kurtuluşu için O'nu desteklemek mecburiyetinde kalacaktı. Vahdettin'in padişah olduktan sonra, Mustafa Kemal ile görüşmesinde "ben bütün düşüncelerimi Enver ve Talat paşalar ile paylaştım" demesi üzerine Mustafa Kemal'de Vahdettin'e karşı güvensizlik ve gizli bir nefret meydana gelmiştir. Fakat bu karakterler gücü elde edinceye kadar hislerini saklamasını bilen birer siyasi figür biçiminde algılanmalı ve gücünün son safhasında bulunan Enver, Talat ve Cemal Paşanın başını çektiği İttihat ve Terakki gurubu ile, Abdülhamit vari bir bağımsızlık arzulayan Vahdettin ve diğer iki unsurdan bambaşka fikirlere sahip Mustafa Kemal, o dönem, birbirine bağımlı fakat birbirinden pek hoşlanmayan siyasi rakipler olarak tanımlanmalıdır. Bu üç gurup arasında yaşanan politik savaş, harp meydanlarındaki askeri çarpışmalardan çok daha keskin ve şiddetli cereyan etmiştir. Çoğu zaman birbirlerini başarısızlıkla ve

⁶⁴ Harold C. ARMSTRONG, *a.g.e.*, s.89-90

hainlikle suçlamalarına karşın, üç gurubunda aslında siyaseten böyle davranmaya mecbur kaldıkları ve amaçları doğrultusunda hareket ederek vatanın kurtuluşunda farklı metotlara inandıklarını belirtmeliyiz. Zaferi göğüsleyen tarafın diğer iki gurubu yok etmesi doğal seçilimin tabii bir sonucu olarak algılanmalıdır.

Son dönem Osmanlı'daki subayların vatan ve din müdafaasına rağmen 1918'de milliyetçiliği henüz özümsememiş olan Ortadoğu'yu bölmek en az onu birleştirmek kadar zor bir hadise idi. Her şeyden önce çocukları köleleştirip başsız bırakmak için, güçten kesilmiş ihtiyar babayı öldürmek gerekiyordu. İşte Modern Ortadoğu tarihi 1918 de böyle bir ayrışma neticesinde başladı. Modern dünyanın nevi şahsına münhasır böylesi hastalıkları vardır.

Normal şartlarda iki ülkeyi birbirinden ayıran doğal ve kültürel sınırlar mevcuttur. Örneğin iki ülke arasındaki dağlık bir alan, bir nehir, bir göl, sık bir orman veyahut bir dil ya da bir mezhep farklılığı ile köken ve ırksal ayrımlar gibi realiteler, farklı devletlerin teşekkülüne neden olmaktadır. Ancak Harb-i Umumi 'den sonra Ortadoğu'da kurulan devletlerin arasında ne doğal bir sınır farklılığı ne de kültürel açıdan herhangi bir ayrıklık bulunmamaktadır. Hatta öyle ki, bu devletçiklerin başlarına atanan kralların birçoğu birbirleri ile akraba durumundadırlar. Ayrıştırılan ve çoğunluğu Araplardan meydana gelmiş bu devletçiklerden diğerine geçtiğimiz zaman coğrafik ya da kültürel anlamda çok büyük farklarla karşılaşmayız. Bu devletler tabiri caizse Hristiyan İngiliz İmparatorluğu'nun çıkarlarını temel alarak "cetvel ile çizilmiş" müstemleke sistemler silsilesinin Ortadoğu ayağını oluşturmaktaydılar. İlerleyen zamanlarda Mısır ve Suriye gibi devletlerin başarısız birkaç birleşme hamlelerinden başka herhangi bir siyasal birliktelik kuramamışlar; aksine birbirlerine karşı kıskanç ve saldırgan tutumlar sergilemişlerdir.

Harbi Umumi sırasında Cemal Paşa Araplar üzerinde bir-takım yanlış stratejiler uyguladı.⁶⁵ Belki de Lübnan'ı merkeze alarak ikinci bir Kavalalı olmak istemiş idi, bilemiyoruz. Fakat bu yüzyılda dahi baasçı zihniyetler "Osmanlı Arabistan'ı sömürdü" gibi temeli olmayan yanlış birtakım tezleriyle tarihi bulandırmaktadırlar. Bu teze karşılık yazılmış ve yazılacak olan birçok fikri neşriyat olmakla birlikte, Modern Türkiye Anatomisi 'nin içinde barınan azınlık bir gurup baasçı yaklaşımlara cevap verme gereğini duymaktayız:

Osmanlı, İslam inancında tek kan aristokrasisi seyit ve şeriflik bağlarına olan saygısından ötürü Arabistan coğrafyasına, yine şerif ve seyit soylarına mensup, Nakibü'l Eşraf adında yetkililer atayarak bu soydan olan kişilerden vergi almamıştır. Ayrıca Arabistan yarımadasının Osmanlı yönetimine tabi olduğu dönemlerde bölgede bulunan petrol yatakları'nın henüz keşfedilmemiş veyahut son dönemlerde keşfedilse dahi kullanıma tam manasıyla açılmamış olduğunu belirterek Osmanlı'nın Arabistan'ın doğal kaynaklarından yararlanmadığını açıklamak durumundayız. Arabistan kısmi vahalara sahip, çöllerle kaplı, tarım ürünleri açısından pek de verimli olmayan bir bölgede bulunduğu için, Arabistan kaynakları Osmanlı'yı değil; bilakis Anadolu'nun verimli tarım ürünleri Arabistan coğrafyasını beslemiştir. Buna ilaveten Osmanlı'nın Araplar arasından seçtiği ve olağanüstü vaziyetlerde kullandığı Arap askerlerine gelince; Osmanlı yönetimi birbirleriyle savaşan Arap kabileleri arasına bir barış getirerek⁶⁶, harp bölgesini Hicaz'dan Batı Avrupa'nın içlerine doğru taşıyıp Arap yarımadasında, Peygamberin ölümünden itibaren görülmeyen huzuru sağlamışlardır. Anadolu'da muhtelif dernekler vasıtasıyla bazı yanlış bilgileri yayan modern baasçı zihniyetlerin evvela tarihi gerçeklikleri layıkıyla öğrenmeleri ve bir an evvel bu menfi inançlarından dönme-

⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bknz: Emir Şekip Arslan, *İttihatçı Bir Arap Aydınının Hatıraları* ve Faliş Rifkı Atay, *Zeytindağı*

⁶⁶ Pax Ottomana

leri gerekmektedir. Aksi halde, bir asır önceki hadiselerin yeniden vuku bulması şiddetle muhtemel gözükmektedir.

Tekrar Harbi Umumiye dönersek; Çanakkale zaferinden sonra Rusya'da mevcut olan iç karışıklıklar neticesinde yardım alamayan Çar Rejimi düşmüştü. Fakat bilinenin aksine ilk yönetim değişikliğini Lenin'in başını çektiği Bolşevikler yapmamıştır. Yeni hükümete gelen Kerenski, halkın bizzat üzerinde durduğu ve beklenti oluşturduğu toprak meselesini halletmeyerek yalnızca savaşla meşgul olmak mecburiyetinde kalmıştı. Bu hatalı strateji, Lenin ve gurubunun, Kerenski'den umduğunu bulamayan köylü yığınlarının desteğini arkasına alarak, yeni hükümeti devirmekte zorluk çekmemelerine neden oldu.⁶⁷

Rusya'da bu huzursuzluklar yaşanırken Mustafa Kemal, 1918 yazında Mehmet Reşat ölünce, tedavi için gönderildiği Karsbad'dan çağrıldı. Onu çağırın Yaver-i Ekrem İzzet Paşa idi. Yolculukta Veliaht olarak gitmesinden birkaç ay sonra yeni padişah vasfıyla Vahdettin ile ilk kez görüşüyordu. Vahdettin'in seyahattekinin aksine Enver Paşa'ya daha yakın durduğunu fark etti. Bu durum Mustafa Kemal'de büyük bir hayal kırıklığı yaratmış idi. Sonrasında yeniden ve son kez, ayak oyunları ile dışlanarak, Suriye'ye atandı. Burada İngiliz taarruzu neticesinde ordusunu en az kayıp verecek şekilde Anadolu-Halep sınır hattına kadar taşıdı. (Kafasındaki realist Türklük sınırı bu hat idi. Çünkü zaten Arabistan elden çıkmış bulunuyordu.) Sonrasında da Tevfik Paşa'nın başında bulunduğu Fethi (Okyar), Rauf (Orbay) gibi tanıdıklarının ve kendisinin görev alacağı bir barış hükümeti kurulması konusunda İstanbul'a telgraf çekti. 1918'in son aylarında Adana'da kalarak mütareke sonrasında İskenderun'a girecek İngiliz birliklerine ateş açılması emrini verdi. Fakat bu emir İzzet Paşa hükümeti tarafından korkuyla karşılandı. Sonrasında İngilizler İskenderun'a bir ultimatom vererek girmişlerdir. Aslında

⁶⁷ Karl KRÜGER, *a.g.e.*, s.133

Mustafa Kemal ve diğerleri bu durumun tedrici bir işgal hareketi olduğunu görüyor ve sıranın en nihayetinde İstanbul'a geleceğini biliyorlardı. (13 Kasım 1918)

"İttihatçı fedailerden Yakup Cemil, savaşın kaybedileceğini görüp bir hükümet darbesi planlamıştı. Bab-ı Ali basılacak, başkomutan vekili ve Harbiye Nazırı indirilecek ve yerine barışçı bir hükümet getirilecekti. Bu hükümete başkomutan vekili ve Harbiye Nazırı olarak da Mustafa Kemal'i düşünüyordu. Ancak darbe teşebbüsü jurnal edilerek Yakup Cemil divan-ı harp de idam edildi. Bu darbe teşebbüsünde Mustafa Kemal'in herhangi bir bağlantısına rastlanmamıştır. Mustafa Kemal'in en baştan itibaren harp hakkındaki muhalif tutumu bilindiğinden, teşebbüs gurubu, O'nu kendi adayları yapmışlardı." Fakat Mustafa Kemal'in mütarekenin ilk dönemlerinde harbiye nazırı olabilme çabalarında bulunduğu da bilinmektedir. Fakat taklib-i hükümet teşebbüsünde Mustafa Kemal'in rol oynadığına dair en ufak bir delil olsa idi; Enver Paşa'nın, Yakup Cemil gibi, Mustafa Kemal'i de idam ettirme fırsatını kaçırmayacağı su götürmez bir gerçekliktir.

Enver Paşa fazla romantik bir kişilik olmasıyla beraber Mustafa Kemal'in karakterinde fikri romantizmin yanı sıra ağır bir realizm de mevcuttur. Fakat devrimler döneminde Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki'nin büyük başlarına karşı verdiği kararlar göz önünde bulundurulduğunda, bu şartlar altında Enver Paşa'nın yerinde Mustafa Kemal olsa idi, delillerinin güçsüzlüğüne bakmaksızın O'nu Yakup Cemil ile birlikte idama yollayacağı muhtemel gözükmektedir. Fakat tarih; ihtimal senaryolarıyla değil, olmuş olanlarla ilgilenen bir bilim dalıdır.

Enver Paşa her zaman, Mustafa Kemal'e nazaran daha demokrat, söz dinleyen ve uyumlu bir yapıya sahip olmuştur. Kuşkusuz bu vaziyet İttihat Terakki'nin demokratik generlerinden ileri gelir. Tabi ki inkılaplarla yeni bir devletin teme-

lini atmak için inatçı, otoriter ve bazen de acımasız davranmak gerekmektedir.

Harp sonunda suçlu suçsuz ayırt etmeden memlekette bir İttihatçı avı başlamıştı. Hürriyet ve İtilaf Fırkası hem muzafer Batılı kuvvetlere iyi görünmek hem de geçmişin intikamını almak için bu avı şiddetlendirmekte idiler. Aslında “savaş sonunda görülen manzara, İttihat ve Terakki ile birlikte İstanbul’da Türkçülüğün yok olması durumundan ibaretti.”

Osmanlı Birinci Cihan Harbine yaklaşık 22.000.000 nüfus ve 1.700.000 km² toprakla girmiş; harp sonunda topraklarından 1.000.000 km² sini ve nüfusunun 12.000.000 ‘unu kaybetmiştir. Bu savaş ile birlikte kutsal yerlerin elden çıkması halifelik kurumunu zedeleyerek Şerif Hüseyin’in Mekke halifeliğini yeniden kurma girişimlerine neden olmuştur. Savaş nihayetinde elde kalan Trakya toprakları da işgal edilerek Ewart Gladstone’nin “Osmanlı’yı Avrupa’dan atma” planı halefleri tarafından devreye sokulmuş oluyordu.

*“Üç günlük görüşmelerden sonra, Bahriye Nazır’ı Rauf Bey’in başkanlığında bir Türk heyeti 29 Ekim’de, Limni adasında Mondros’ta demirlemiş olan H.M.S Agamemnon’un bordasına çıktı ve ertesi gün bir mütareke imzalandı.”*⁶⁸ Rauf Bey’in daha sonra Anadolu’ya geçerek, Mustafa Kemal’in en yakınında, Millî Mücadele saflarında görülmesi, aslında mütarekenin imzalanmasının zaruri şartlar altında yapıldığı ve hükümet yetkililerinin bu ağır şartları kabul etmediğini göstermektedir. Mondros’tan yaklaşık iki hafta sonra altmış parça gemiden oluşan İtilaf donanması, Çarlık Rusya’sına yardım götürme bahanesiyle, fakat hakikatte; müttefikler arasında Osmanlı’nın taksim edilmesi anlaşmalarını tatbik etmek için İstan-

⁶⁸ Bernard LEWIS, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev: Metin Kırıatlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1984, s.239

bul'a asker çıkardılar.⁶⁹ 13 Kasım 1918'de İstanbul'daki bu vaziyet Hristiyan İmparatorluğu'nun Kudüs 'den sonraki ikinci büyük zaferi olarak yorumlanmaktadır.

Savaş kaybedildikten sonra İttihat ve Terakki'nin büyük şahsiyetleri memleketten ayrılırken, Enver Paşa, Sultan Vahdettin'e, Mustafa Kemal Paşa'yı işlerin başına getirmek tavsiyesinde bulundu.⁷⁰ İttihatçı Kara Kemal'de "Mustafa Kemal'in etrafında toplanın" telkinleriyle direnişi kuvvetlendiriyordu. Artık siyasi çıkarlar sona erer gibi gözükerek бүtүнleşme çağrıları yapılmaktaydı. Nitekim İttihat ve Terakki önderliğinde Anadolu'da gizli bir silahlanma ve örgütlenme yoluna gidilmişti. Fakat bu örgütlenmeyi yönetecek, memlekette bulunan, iradeli ve cesur bir lidere ihtiyaç vardı.

İsmet Paşa (İnönü) Harbiye Nezareti Müsteşarı, Fethi Bey (Okyar) Dahiliye Nazırı ve Rauf (Orbay) Bahriye Nazırı olarak mütarekenin ilk kabinesinde görev aldılar. Sonraları Rauf Orbay bilinenin aksine Mondros başarısızlığından ötürü değil; Mustafa Kemal'e siyasi bir rakip olduğu için Kemalistler tarafından dışlanacaktı.

Mustafa Kemal harp öncesi fikirleri ve İttihat Terakki ile olan husumeti bilindiğinden ilk zamanlar İstanbul'da şüphe çekmiyordu. İzzet Paşa hükümetine yakın oluşuyla beraber Harbiye Nazırı olabilme çabalarında bulunmakta idi. Başarısız girişimlerinden sonra İstanbul'dan ümidi kesince kurtuluşun Anadolu'da olacağı ve bölgesel kurtuluş çareleri arayan gurupların mevcudiyetiyle Anadolu'ya gitme hal çarelerini aramaya başladı.

Anadolu'ya gönderilme durumu belirlediğinde ancak geniş yetkilere sahip olması durumunda bu görevi kabul edeceğini

⁶⁹ Kemal KARPAT, *Türk Demokrası Tarihi*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2012, s.119

⁷⁰ Samet AĞAOĞLU, *Babamın Arkadaşları*, Baha Matbaası, 3. Baskı, İstanbul 1969, s.85

bildirdi. Direnişin başına geçmeyi uygun buluyor fakat genişletilen yetkilerle toparlanmayı daha hızlı bir şekilde gerçekleştirebileceğini savunuyordu. Nitekim, 23 Nisan 1920 öncesinde, vilayetlere yolladığı emirleri elde ettiği yetkiler ve Padişah Yaveri sıfatıyla imzalamakta idi.⁷¹

Harbiye Nazırı vekili Şakir Paşa bir oldu bitti ile izin mühürünü basarak Mustafa Kemal'i Dokuzuncu Ordu müfettişi olarak Samsun sancağına atadı. Mustafa Kemal İtilaf kuvvetlerince İstanbul'dan uzaklaştırılması gereken listede yer aldığından, ya Muzafer Gurup tarafından Malta'ya sürülecek ya da İstanbul tarafından Anadolu'ya gönderilecekti. İttihat ve Terakki bu atamayı Mustafa Kemal ile bir barışma olarak yorumluyor ve Mustafa Kemal'in hala kendi emirlerine tabii bir general olduğunu düşünüyorlardı. Ancak Mustafa Kemal güç kazandıkça rakiplerini elemine etmesini iyi bilen siyasi bir deha olarak, kurtuluşunda kilit rol üstlendiği ve hayatını ortaya koyduğu memleketinde, güç erkini anakronik zihniyetlerle paylaşmayı uygun görmüyordu. Padişah Vahdettin ile son görüşmesinde memleket kurtuluşuna dair birtakım öğütler aldıktan sonra Bandırma Vapuru vasıtasıyla, 1919 Mayıs'ının on dokuzuncu günü, yine Antik Yunan vari bir mit ile, Samsun'a ayak bastı.⁷²

O dönem Osmanlı'daki fikirleri temsil eden üç ana merkez gurup bulunmakta idi. Bunlardan birincisi Sait Molla'nın başını çektiği Tanzimat zihniyetini savunan, geçmiş-perver İngiliz Muhipler Cemiyetidir. Bu gurup gerçekten de memleket kurtuluşunu baltalamaya yönelik birçok icraata imza atmıştır. İkinci gurubu da onlara göre aydın-milliyetçi ve vatanperver olarak, herhangi bir sergüzeşliğin vatani parçalayacağı ve memleketin bir bütün halinde kalmasının yalnız-

⁷¹ Mustafa Kemal ATATÜRK, *Nutuk 1919-1927 Belgeler*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984, Cilt.II, s.7

⁷² Can DÜNDAR (Yön.), *Mustafa Belgeseli*, NTV ve Komedya, 2008

ca Amerikan Mandacılığı ile mümkün olacağını düşünen münevverler oluşturmakta idi. Amerika'nın Osmanlı gibi kozmopolit bir yapıda olduğunu aktararak, ABD'nin Osmanlı'yı ve Türkleri adaletle anlayacak ve Wilson Prensiplerini layıkıyla uygulayabilecek tek devlet ve idare sistemi olduğunu vurguluyorlardı. 20-25 yıllık bir manda sisteminden sonra bağımsızlığa kavuşulacağını düşünmekte idiler. Onlar için Amerikan mandacılığı ehven-i şer olarak görülüyordu. Üçüncü ve son gurubu oluşturan kitle ise başını Mustafa Kemal'in çektiği ve onun doktrinlerini kabul eden herkese kapısı açık olan, manda ve himayeyi reddederek tam bağımsızlığı hedeflemiş Anadolu Milliyetçileri idi. Fakat birtakım kişilerin "İttihatçılık düşmanlığı, Anadolu düşmanlığını körüklemiş ve Ankara'nın asıl amacını anlamamalarına sebebiyet vermiştir."

Burada bir dip parantez açarak; Anadolu Milliyetçiliğini, Türk Milliyetçiliğinden ayıran keskin bir çizginin mevcut olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Çünkü Türk Milliyetçiliği "Turan" idealizmine doğru yaklaşırken; Anadolu, Ankara ya da Kemalist Milliyetçilik olarak adlandırabileceğimiz yapı, Anadolu'da bağımsız, Fransız İhtilal fikirleri ve anayasasıyla harmanlanan, kurucu bir üst kimlik inşasıyla, elde kalan memleketi irredantizm hedeflerinden ayırarak realist bir felsefeyle oluşturmayı hedefleyen yapıdır. Halbuki İttihatçıların inandığı Türk Milliyetçiliğinde ileri derecede bir irredantizm mevcudiyeti bulunur. Aynı zamanda bu iki ideoloji İttihat ve Terakki ile Mustafa Kemal Paşa'nın farklarını da ortaya koymaktadır.

İlk zamanlar İsmet ve Fevzi paşalar Mustafa Kemal'e mesafeli ve İstanbul'a yakındılar. Samsun'dan sonra Amasya Beyannamesi'ni imzalayan ve *Amasya Beşlisi* olarak tabir edebileceğimiz beş arkadaş; Mustafa Kemal, Rauf (Orbay), Refet (Bele), Ali Fuat (Cebesoy) ve Kazım (Karabekir) Paşa-

lar⁷³ olağanüstü bir mikro hükümet oluşturarak Millî Mücadelenin kurumsal fitilini ateşlemişlerdi. İsmet (İnönü) ve Fevzi (Çakmak) mücadeleye daha sonra dahil olmuşlardır.

“Mustafa Kemal İstanbul ile zıtlasmaya başlıyordu. Üzerindeki üniformaya ve Padişah Yaverliği sırmalı kordonuna, kongrelerde otoritesini sağlayıncaya kadar ihtiyacı olduğunun farkında idi. Fakat Erzurum Kongresine bir sivil olarak katılmaya mecbur kaldı.” 21 Haziran 1919’da Kazım Paşa’yı Mustafa Kemal’in yerine müfettişliğe, yani direnişin başına, atamak istedilerse de Kazım Paşa bu kararı doğru bulmayıp, Mustafa Kemal Paşa’nın değiştirilmesinin yerinde olmadığı cevabını vermiştir.⁷⁴ Bu durumdan anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal’in başına bir şey gelmesi durumunda direnişi yönetecek ikinci adam olarak atanacak kişi Kazım Karabekir Paşa’dır.

Erzurum Kongresi’nin toplanma kararı Mustafa Kemal Paşa’dan önce alınmıştı. O ilaveten Sivas’ta bir kongre daha tertipleyip hem katılımı artırmak hem de üyeleri manipüle ederek daha önceden kararlaştırılan liderliğini pekiştirmek gayretinde idi. Sivas Kongresi esnasında İttihat ve Terakki’nin büyük başlarından olan Cavid Bey’in hizmet teklifini Mustafa Kemal reddetti. Çünkü İttihatçılık Harbi Umumide başarısız olarak kötü bir sınav vermişti. Ayrıca Vahdettin ve galip İtilaf kuvvetleri, İttihatçılara karşı iyi gözle bakmamaktaydılar. Şimdi sahada Anadolu Milliyetçileri ve dönüştürülme ihtimalleri olan küçük İttihatçı kimseler vardı. Cavid Bey’in açıkça katılım sağlaması, İttihatçılığın canlı kalmasına ve Kemalist doktrinlerin yayılmasına ister istemez engel teşkil edecekti. Şimdilik İttihatçı büyüklerin direnişe doğrudan dahil olmayarak dışarıdan yardım yapmaları her açıdan daha doğru görülmekte idi.

⁷³ Lord KINROSS, *Atatürk Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, çev: Ayhan Tezel, Sander Kitabevi, İstanbul 1969, s.444

⁷⁴ Falih Rifkî ATAY, *a.g.e.*, s.180

Sivas'ta direniş örgütlerini birleştirerek kendi otoritesini onaylatıp, Heyeti Temsiliye'nin sorumluluğuna tüm yurdu dahil ettirdi. Ali Galip olayı kongre üyeleri arasında korku yaratmış olmalı ki; liderliğin Mustafa Kemal'e geçmesini hızlandırdı. Böylece İstanbul'u ve İstanbul'u yönlendiren İtilaf Kuvvetlerini rahatsız edecek daha büyük sıkıntılarda, baş sorumlu olarak Mustafa Kemal gösterilebilecekti. Mustafa Kemal'in cesaret ve korkusuzluğu O'nu liderliğe yükseltiyor ve kendisine karşı gelişen menfi vaziyetleri lehine çevirmeyi başararak otoritesini sağlamlaştırıyordu. Sivas Kongresi, liderin onaylandığı, daha çok, bir *İhtilal Komitesi* toplantısına benzemekte idi.⁷⁵ Ancak yine de direnişin içinde ittihatçı olmayan guruplar tarafından, Enver'den de, Enver'in yerine geçecek kişiden de korku duyuluyordu. İstanbul ve İttihatçılık muhalifleri, ikinci bir Enver'in doğmasından çekinmekte idiler. Mustafa Kemal ise kişisel olarak geliştirdiği "Enver Sendromunun yeniden alevlenmesi neticesinde; Enver Paşa'nın yokluğunda dahi, onun gölgesinin, kendisiyle uğraştığını düşünüyordu."

1919'un Kasım ayında, Suriye Fransız Yüksek Komiseri Georje Picot Sivas'a gelerek Mustafa Kemal ile görüşmelerde bulundu. Bu toplantı sonrasında Fransızlar, Ermeni kuvvetleri geri çekecek, halka zulmetmeyecek; Türk tarafı ise asıl niyeti Anadolu olmayan Fransızları rahat bırakacaktı. İngilizler bu sözde yaklaşmayı dahi içlerine sindiremeyerek, İstanbul'u, Anadolu direnişine karşı kışkırtılar.⁷⁶

Sivas Kongresini, Muzaffer İngilizlerin kışkırtmaları sonucu dağıtma teşebbüslerini gerçekleştirmek mecburiyetinde kalan önceki İstanbul hükümeti, kongreden sonra, yeni kurulan hükümetin Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı, Mustafa Kemal ile görüştürmek için Amasya'ya yolladı. Mustafa Kemal'de

⁷⁵ Mahmut GOLOĞLU, *Millî Mücadele Tarihi-II Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2017, s. 67

⁷⁶ Falih Rifkî ATAY, *a.g.e.*, s.239-240

18 Ekim 1919'da bu görüşmeyi gerçekleştirmek için Sivas'tan ayrıldı. Burada Padişah Vahdettin'in ikili bir tavra sürüklendiğini ve İngilizlerin yanında olduğunu kanıtlamasının ardından, gizlice Mustafa Kemal'i destekleyerek direnişi bir koz olarak kullanıp, barış şartlarını hafifletmek amacıyla olduğu gözlemlenmektedir.

İttihat ve Terakki liderlerinden Talat ve Cemal Paşa'nın ise, Enver'e nazaran daha realist olarak, memleket bağımsızlığına kavuştuğu vakit gelip millete hesap vererek muhakeme olmak istediklerini Falih Rıfkı Atay'ın Çankaya adlı eserinden anlamaktayız.⁷⁷ Mustafa Kemal de büyük hesaplaşmayı, esaretten kurtulduktan sonraya bırakma niyetinde idi. Hatasından dönenler affedilerek Kemalizm'e entegre edilecek; büyük başlar ve diretenler ise, olayların gelişimi izlenip, cezalandırılacaktı.

Bilindiği üzere Falih Rıfkı Atay, Mustafa Kemal'in hayatının sonuna kadar O'na çok yakın olmuş bir şahsiyettir. Burada oluşturulan teorilerin delilleriyle birlikte kanıtlanma çabası sebebiyle, Atay'dan ve O'nun eseri "Çankaya'dan" sıklıkla yararlanılmıştır. Mesela aynı eserde "*Şüphesiz Padişah da Damat Ferit de birer <<hain>> değildirler. Fakat onlara göre tek çıkar yol İngilizlere sığınmak, itaat etmek, iyi niyet göstermek ve onlardan yardım beklemektedir. Yapabilecek başka bir şey yoktur*"⁷⁸ denmektedir. Bu gibi çıkarımlardan hareketle; yukarıda oluşturduğumuz, İstanbul'un dolaylı olarak, İttihat ve Terakki'nin ise doğrudan Mustafa Kemal'e yardım ettiği ve dönemin şartları neticesinde birtakım davranışlarda bulunmak zorunda kaldıklarını ispat edebilmekteyiz.

Yeni kurulan Ali Rıza Paşa hükümeti, Ankara direnişini İstanbul'a yaklaştırmak için Hurşit ve Fevzi (Çakmak) Paşaları Anadolu'ya gönderdi. Özellikle Fevzi ve İsmet Paşaların hizmet tipi, sadık karakterler oldukları Mustafa Kemal Paşa

⁷⁷ Falih Rıfkı ATAY, *a.g.e.*, s.129-130

⁷⁸ Falih Rıfkı ATAY, *a.g.e.*, s.194

tarafından biliniyordu. Mustafa Kemal, İsmet Paşa'yı birkaç kez Anadolu'ya davet etmiş, Fevzi Paşa'nın Anadolu'ya sığınma talebine ise, başlangıçta kuşkuyla yaklaşıp da, sonrasında kabul ederek bu iki paşayı direnişe ve doktrinlerine dahil etmiştir. Böylece Mustafa Kemal; ilk zamanlar beraber olduğu ve kendisine rakip olabilecek Amasya Gurubu üyelelerini elemine ederek, söz dinleyen ve otoriteyi kabul eden bu iki paşayla asıl amacına daha kolay yürüyebileceğini keşfetti.

Misak-ı Milli kararlarının kabul edilmesinden kısa bir zaman sonra 16 Mart 1920'de müttefik kuvvetler İstanbul'u resmen işgal ederek Meclis-i Mebusan'ı kapatıp Osmanlı Devleti'nin "altı yüz yıllık hayatına" fiilen son verdiler. Rauf Bey mebusluk görevini İstanbul'da doğrudan ifa ederken; Mustafa Kemal Erzurum mebusu olmasına karşın Anadolu'da bulunması neticesinde Rauf Orbay gibi tutuklanıp Malta'ya sürülmek üzere Bekirağa bölüğünde tutulanlar arasında değildi. Böylece işgalden sonra meclissiz kalan memlekette yeni bir meclisin kurulması için gerekli meşru zemin kendiliğinden oluşmuş oldu.

Mustafa Kemal'in Amasya'da Salih Paşa ile görüşüp Misak-ı Milli kararlarının alınmasında hükümeti manipüle ettiğini söyleyerek, İtilaf Gurubu'nun bu karar sonrası meclisi kapatacakları ve böylelikle kendi kafasında oluşturduğu ve başkanı olduğu bir meclisin Anadolu'da kurulmasında meşru zeminin oluşacağını tahmin edip böyle bir eyleme giriştiğini söylememiz, hadiseye fazla romantik bir bakış açısıyla yaklaştığımızın kanıtı olacaktır. Ancak geleceği kâhin vari bir kuvvetle sezebilen ve siyasi bir deha olan Mustafa Kemal'in bu amaçla Salih Paşa'yı yönlendirmediğini söylememiz de pek doğru sayılmaz. Bu yüzden Amasya Mülakatı ve Misak-ı Milli durumu sonrasında oluşan gelişmelerin, Ali Galip Olayı gibi, kendiliğinden gerçekleşen bir talih mi yoksa Mustafa Kemal Paşa'nın olabilecekleri tahmin ederek bizzat gerçekleştirdiği siyasi bir manevra mı olduğu sorusunun cevabını ancak okuyucular verebilir. Her ne şekilde olursa olsun Misak-ı

Milli kararları Ankara hükümetinin de dayandığı ve ister muhalif ister ittihatçı ister ise Kemalist olsun, herkesin kabul ettiği birleştirici bir kuvvet oluşturmıştır. Nitekim İstanbul'un işgalinden sonra vatansever entelektüel kesim Amerikan mandacılığı fikrinden uzaklaşarak Kemalist harekete daha sıcak bakmaya başlayıp; İstanbul'dan ayrılan asker, entelektüel ve gazeteci gruplar Anadolu'ya gelerek Mustafa Kemal'in etrafında toplanmışlardır.

İstanbul işgalinden sonra, 23 Nisan 1920'de, Ankara Meclis'i padişah ve halifeye bağlılık yeminleriyle açıldı. Böylece "Mustafa Kemal İstanbul'da Harbiye Nazırı olamadı; fakat kendi hükümetini Ankara'da kurmuş oldu." Tutuklanmaktan son anda kurtulup Anadolu'ya kaçabilen eski İstanbul mebuslarını da bu meclis bünyesinde topluyordu. Birinci meclis zabitleriyle, şeyhleriyle, gazetecileriyle, bürokratlarıyla, hocalarıyla tam manasıyla Anadolu ideolojisini yansıtan olağanüstü bir harp meclisi idi. Direnişi meşrulaştırarak tek çatı altında topluyor, güçler birliği ilkesiyle görkemli bir güce ulaşmış oluyor ve açılmasıyla birlikte temsil heyetinin mevcudiyetine son veriyordu. Mustafa Kemal meşruluk elde edebilmek namına, daha zor ikna edebileceği bir insan kümesiyle bir kez daha siyasi bir tartışmaya girmek durumunda kalıyordu.

Birinci mecliste üye sayısına ilişkin değişik kaynaklarda farklı sayılardan söz edilmektedir.⁷⁹ Bununla birlikte, katılan katılmayan, sürgün de olan, hayatta bulunmayan kişiler ile toplamda 350-500 kişi arasındadır. İşte Mustafa Kemal, Amasya Beşlisi ve Heyet-i Temsiliye gibi bir avuç kişiyi ikna edebilecek bir durumda bulunurken, direnişin kuvvetlenmesi ve katılımın artarak vatanın kurtuluşunda tüm milletin seferber edilebilmesi amacıyla böyle kalabalık bir meclis oluşturmak mecburiyetinde kaldı. Kesin zafere ulaşmadan asıl hedeflerini erteleme sabrı gösteriyordu. Kadıköy mey-

⁷⁹ Ahmet DEMİREL, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2015, s.88

danında gelenek baskısı altındaki kadınların dahi işgale karşı protesto seslerinin yükselmesi, İstanbul işgalinin Milli kurtuluş ve Milli Meclis açısından ne kadar önemli bir hadise olduğunu gözler önüne sermektedir.

Daha önce ifade edildiği gibi İstanbul, Anadolu'ya karşı görünmekle birlikte, şartları hafifletebilecek bir kuvvet olarak, İtilaf Devletleri'ne karşı içten içe Mustafa Kemal'i desteklemekte idi. Fakat Ankara Meclisi'nin açılmasından sonra İngiltere'nin bağımsızlığa giden bu asi gurupları sindirebilmek için İstanbul'a yaptığı baskılar neticesinde 1920 Mayıs'ında Mustafa Kemal ve arkadaşlarının idam fermanı yayınlandı. Halifeye ve padişaha bağlılık yeminleriyle açılan meclisin başkanı hakkında idam fermanı vermek, İstanbul'un nasıl bir baskı altında kaldığını gözler önüne sermektedir. Kuşkusuz Padişah, İstanbul'dan ayrılıp Anadolu'ya gelerek Millî Mücadele'nin başına geçse idi, aralarında ihtilaf bulunan galip devletleri Türkiye'ye karşı birleştirecek ve dünyanın öteki yerlerinde bulunan sömürgelerde halifenin bu tutumu büyük bir yankı uyandırarak, biran evvel padişahın ve Türkiye'nin yok edilmesi adına bütün sömürgeci güçleri seferber edecekti. Bunun yerine, el altından Anadolu'nun desteklenmesi ve galiplere karşı bir koz olarak kullanılması, memleket hayatı açısından daha faydalı görülüyordu. Zaten İngiltere'nin de Yunanistan gibi bir devletten faydalanarak, Sevr Anlaşmasını yürürlüğe koyup Ön Asya'yı az bir kuvvetle, bir müstemleke bölge gibi yönetmek ve dünyanın geri kalanıyla ilgilenmek daha çok işine gelmekte idi.

10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Anlaşması'nı Ankara'ya dayatmak için Yunan birlikleri, aslında hiç de arzu etmediği topraklar olan, step iklimine sahip, Orta Anadolu'ya doğru taarruz ettiriliyordu. Nitekim Yunanistan'ın asıl amacı Ege bölgesi ile birlikte İstanbul'u içine alıp Trakya ile birleştirerek, Büyük Yunanistan idealini gerçekleştirmek idi. Bu realiteyi onlara, "dindaşları olan ve Rumların istemesine karşın hamiliğini üstlenme gayretiyle İstanbul

ve Kudüs'te onlara baskı yapan Rusya değil", ancak İngiliz müttefikliği sağlayabilirdi. Nitekim uzun süren Osmanlı Rus harpleri neticesinde Osmanlı yıkılırken, Rusya'da ise ihtilal olmuştu. Rusya dinsel bir müttefiklik oluşturarak Yunanistan'ın emellerinde onlara yardımcı olabilecek vaziyette bulunmamakta idi.

İşgal altında bulunan Osmanlı başkentinde ki umumi müttefik karargahının tek misyonu, Türkiye'deki hadiseleri, Sevr Anlaşmasına göre denetlemek değildi; onların amaçlarından biri de, Batı müttefikliğini sürdürmek isteyen Denikin yönetimindeki Ruslara, Bolşevik iktidarına son vermek üzere, silah ve cephane yardımı sağlamaktı.⁸⁰ Komünist Moskova ise bu duruma bir tepki olarak, güneydeki Denikin tehlikesini bertaraf etmek ve Asya'daki emellerini gerçekleştirebilmek amacıyla, Ankara Milliyetçileriyle iyi geçinme stratejisi izlemekte idi. Sonradan öğrenildiğine göre Lenin, Müslüman Asya ülkelerinin Ankara direnişi için yolladığı yardımların büyük bir bölümünü kendi yeraltı örgütü Çeka ve Kızıl ordu için harcayarak küçük bir kısmını Anadolu'ya ulaştırıyordu. Yine de Ankara, en zor zamanda gelen bu yardımlar neticesinde, biraz olsun nefes alabilmekte idi.

Devrimden önceki hadiseler başlığını sonlandırmadan evvel İngiltere'nin Harbi Umumi sonrasında, Osmanlı üzerinde yaptığı iki muazzam stratejik hatasını açıklamakta fayda vardır. Bu stratejik hatalardan ilki Paris Barış Konferansı'nda Ege Bölgesi'nin, İtalya yerine Yunanistan'a verilerek, Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkarmaları olayıdır. Bu hadiseye birlikte, yaklaşık dört yüz yıl Osmanlı'nın zimmi statüsüyle, bünyesine entegre etmiş olduğu bir milletin son kalan anavatan topraklarını işgale kalkışması, Türklerde büyük bir intibah yaratarak, memleketin muhtelif yerlerinde şiddetli protestolara ve artık hissedilir derecede itaatsizlik

⁸⁰ Karl KRÜGER, *a.g.e.*, s.21

ve direniş hareketlerine neden olmuştur. Aslında Paris Konferansı'nda Ege'nin Yunanistan'a bırakıldığı gün yeni Türk Devleti kurulmuş ve toplumsal hafızanın karşısında bir işgalci konumunda bulunan Yunanistan, İzmir'e çıktığı an olan 15 Mayıs 1919'da soyut bir mağlubiyete uğramıştır.

Britanya İmparatorluğu'nun ikinci büyük stratejik hatası ise 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u fiilen işgal ederek Meclis-i Mebusan'ı feshetmesi olmuştur. Nitekim bu tarihten itibaren Anadolu direnişi legal bir boyut kazanıp, daha örgütlü ve tek çatı altında, son İtilaf subayının vatani terk etmesine kadar, mücadelesini devam ettirmekte kararlı bir haklılığa dönüşmüştür.

c) Yunan Harbi ve Yönetimin Tek Elde Toplanmaya Başlaması

Millî Mücadele döneminde yaşanan gelişmelere geçmeden evvel; 16 Mart 1920 İstanbul işgaline kadar olan süreçte, birtakım münevver milliyetçi gurupların, Wilson Prensiplerini yanlış bir şekilde yorumlayarak Amerikan Mandacılığını ehven-i şer olarak gördüklerinden bahis olunmuş idi. Konunun daha anlaşılabilir olması amacıyla Asena Boztaş'ın "*Wilson Prensipleri Kapsamında Liberal Emperyalist Politikalar*" adlı makalesinden hareketle 14 maddelik Wilson İlkelelerini özet şeklinde aktarmayı uygun bulmaktayız. Buna göre Wilson Prensiplerinin içeriği:

- "1. Madde: Barış görüşmeleri kamuoyuna açık olarak yapılmalı ve görüşmeler sonunda varılacak antlaşmanın hükümleri de yine açık olmalıdır.
2. Madde: Denizlerin karasuları dışında kalan bölümleri, uluslararası anlaşmaların gerektirdiği özel durumlar dışında savaşta ve barışta herkesin özgür ve serbest kullanımına açık olmalıdır.
3. Madde: Ekonomik engeller olabildiğince kaldırılmalı, ticaret serbestliği ve fırsat eşitliği sağlanmalıdır.

4. *Madde: Ulusların silahlanması, iç güvenliğin gerektirdiği en alt düzeylerde olmalı, bu konuda yeterli garantilerin verilmesi sağlanmalıdır. (Özellikle mağlup devletler için, İtilaf gurubunun menfaatlerine yönelik bir maddedir.)*
5. *Madde: Tüm sömürgecilik savları, ilgili halkların çıkarlarını ve egemenlik istemlerini dikkate alacak biçimde eşitlikçi ve hakkaniyete uygun düzenlemelere tabi tutulmalıdır.*
6. *Madde: İşgal altındaki Rus toprakları boşaltılarak, Ruslara kendi kurumlarını seçme hakkının tanınması sağlanmalı ve onlara istedikleri/gereksinim duydukları her türlü yardım yapılmalıdır. (Gizli anlaşmaların açığa çıkması neticesindeki kaygıları yansıtan bir maddedir.)*
7. *Madde: Belçika toprakları boşaltılmalı ve bu devletin ulusal egemenliği yeniden kurulmalıdır.*
8. *Madde: 1871'de Almanya'ya geçen Alsace-Lorraine, Fransa'ya iade edilmelidir.*
9. *Madde: İtalya'nın sınırları ulusal esaslara göre yeniden çizilmelidir. (İtilaf Gurubundan olan İtalya'ya destek amacıyla eklenen bir maddedir.)*
10. *Madde: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içindeki halkların özerk gelişmeleri sağlanmalıdır.*
11. *Madde: Romanya, Sırbistan ve Karadağ toprakları boşaltılmalı, Sırbistan'ın denize çıkışı sağlanmalıdır. Tarihsel savları ve ulusal bağları dikkate alınarak çizilecek sınırları içinde Balkan devletlerinin dostça ilişkiler kurmaları sağlanmalı, siyasi ve ekonomik bağımsızlıkları ile toprak bütünlükleri uluslararası güvence altına alınmalıdır. (İtilaf Gurubu ve Balkan Devletlerinin desteğini alarak Cemiyet-i Akvam'ı oluşturma isteğini yansıtan bir maddedir.)*
12. *Madde: Osmanlı İmparatorluğu'nun, nüfusun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bölümlerinde Türk egemenliği güvence altına alınmalı; İmparatorluk sınırları içindeki diğer ulusların yaşam güvenlikleri ve özerk gelişimleri sağlanmalıdır. Çanakkale Boğazı, uluslararası güvenceler altında tüm gemilere ve ticarete sürekli olarak açık hale getirilmelidir.*

(Burada onuncu maddenin hedefleri gizlidir. Wilson'un self-determinasyon ile özerklikler tanınması talebi, günümüz Türk iç ve dış politikasının da en muazzam sorunlarından biridir. O dönem devletin içinde bulunduğu çaresizlik göz önünde bulundurularak bazı münevver milliyetçilerin bu maddeye dayanarak Amerikan Mandacılığını kabul etme yanlısına düşüklerini belirtmeliyiz.)

13. Madde: Polonyalıların yaşadığı topraklarda, denize açılımı olan, siyasal ve ekonomik bağımsızlık ile toprak bütünlüğü uluslararası anlaşmalarla güvence altına alınmış bir Polonya devleti kurulmalıdır.

14. Madde: Özel antlaşmalarla, küçük, büyük tüm devletlerin siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak güvence altına alacak bir uluslar birliği kurulmalıdır. (Cemiyet-i Akvam)⁸¹

Bu maddeler bütünüyle incelendiğinde aslında ABD'nin İtilaf yanlısı ve dünyada iktisadi ve siyasi açıdan söz sahibi olmak isteyen bir devlet olarak Osmanlı'ya yardım etmeyeceği açıkça gözlemlenmektedir. Bununla birlikte "Britanyalılar da kendilerini, Tanrının bayağı halklara yardım eden araçları olarak görmekte idiler." Amerikan mandacılarının uzun süredir emperyalist bir imparatorluk olan ve Osmanlı'ya karşı düşmanca tavırları, tarihi hafızayla sabitlenmiş İngiliz İmparatorluğu yerine, henüz emperyal yanı keşfedilmeyen ABD'nin himayesini kabul etmeleri, kurtuluşun yegâne formülü olarak görülmüştür. Ancak daha önceki sayfalarda ifade edildiği gibi İstanbul'un resmen ilhak edilmesi ve İngiltere'nin memleket içerisinde Beşinci Kol⁸² olarak İngiliz Muhipler Cemiyeti gibi birçok örgüt yaratması, Wilson prensiplerini ve Amerikan mandacılığı fikirlerini eriterek münevverlerin, Mustafa Kemal'e yaklaşmasına neden olmuştur. Mus-

⁸¹ Asena BOZTAŞ, "Wilson İlkeleri'nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif", *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, cilt:7, sayı:14 (Ankara 2014), s.163-167

⁸² Bir ülkede gizli olarak düşman için çalışan örgüt.

tafa Kemal Wilson İlkeleri'nin içeriğini, diğerlerine nazaran daha iyi kavramış olarak Anadolu'ya ve tarih sahnesine çıkmakta idi.

"Mustafa Kemal'in Ankara'sı, Nazi işgalinden sıyrılıp Şimal Afrika'sında ordu kuran Charles de Gaulle'nin Tunus-Cezayir'i ile benzerlik teşkil etmektedir." O, kutsal isyanına, meclisi Anadolu'da kurarak, bütün milleti davet ediyor, her çeşit himayeyi reddederek, behemehâl bağımsızlığı hedefliyordu. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nın mağlupları içinde, galiplerin dikte ettiklerini kabul etmeyen tek devlet de Mustafa Kemal'in tezahür etmekte olan Türkiye'si idi.⁸³

27 Nisan 1920'de Bolşevikler Dağıstan üzerinden Azerbaycan'a aktılar. Realist bir tutumla Anadolu Milliyetçiliğine inanan Kemalist Türkiye, Türk Cumhuriyetlerine ilgi göstermek şöyle dursun, son zamanlarda *Azerbaycan ve Türkistan göçmenlerine bile kapılarını açmadığı halde* yine de Sovyetleri tarihsel bağlamda tedirgin etmekte idi.⁸⁴ Halbuki Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki'nin irredantist doktrinlerinin aksine, sadece zihninde belirlediği vatan topraklarının kurtarılmasıyla ilgilenmekte idi. "Kazım Karabekir 1920 Haziran'ın da Kuzeydoğu (Sarıkamış-Kars) yönünde saldırıya geçip, İngilizlerin Türkiye'den alarak Ermeni ve Gürcülere verdiği toprakları kazanıp, Paris Konferansı'nda Ermeni heyetine yapılan vaatlerden ve İngiliz desteğinden faydalanmaya kalkışan Ermenistan tehlikesinden kurtulmayı amaçlıyordu. Nitekim Doğu'da ki halkı uyandırmak, Ermeni tehlikesi nedeniyle daha kolaydı." *"Mustafa Kemal Moskova'ya <<emperyalist hükümetlere karşı Rusya ile iş birliğine Türkiye'nin hazır olduğunu, Ruslar Menşevik Gürcistan'a karşı harekete geçerse Türkiye'nin de emperyalist Ermenistan'a yürüyeceğini, Azerbaycan'da Sovyet yönetiminin kurulmasını kabul ettiğini>> yazmış ve*

⁸³ İlber ORTAYLI, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2010, s.58

⁸⁴ Karl KRÜGER, *a.g.e.*, s.138

*para yardımı istemişti.*⁸⁵ Mustafa Kemal Millî Mücadele ve kafasındaki gerçekçi fikirler sebebiyle, zaten işgal edilecek olan Azerbaycan'ı, Rus dostluğu ve yardımlarına karşılık, Lenin'e teslim ediyordu. Nitekim Ruslar, Azerbaycan'a büyük bir direnişle karşılaşmadan girdiler.

1 Eylül 1920'de dünya ihtilal teşkilatı başkanı Zinovyev, ihtilalci yazar Radek ve Rus alimi Pavloviç'in girişimleriyle Bakü Kurultay'ı toplandı. O dönem Azerbaycan'da bulunan Turancılar, İngiliz düşmanlığı sebebiyle, Yahudi kökenli bu üçlünün peşinden komünizme ve anti-emperyalizme doğru yöneliyorlardı.⁸⁶ Lenin "emperyalizmle savaşılan milli hareketleri destekleyerek, emperyalistlerin çekildiği yerlere biz yerleşiriz" demektedir. Yani Sovyetler, İstiklal Harbi'nden sonra diğer Türk Cumhuriyetleri ile birlikte, Türkiye'yi de ideolojik olarak içine almayı hedeflerken, Ankara'daki bazı fraksiyonlar da komünizme yakın bir siyaset güdüyorlardı. Mustafa Kemal siyasi vaziyet gereği, henüz Anadolu'daki komünistlere müdahalede bulunmuyordu.

Bu sırada Mustafa Kemal düzenli orduya geçmek istemeyen Çerkez Ethem ve diğer Kuva-yi Milliyeçileri saf dışı ederek içeride siyasi bir zafer kazandı. Düzenli ordunun ilk başkanı olan 6-10 Ocak 1921 Birinci İnönü Zaferi ona ve memlekete, kendi değimiyle "her şeyi kazandırmış" oluyor, gerilla savaşı ve çetecileri savunanların tezlerini çürüterek, onları kendi fikirlerinin çekim kuvveti içine dahil ediyordu. Artık isyankâr bir militan lider değil; düzenli bir orduya sahip gayri resmi bir devletin, legal reisi hükmünde idi.

Harp sahasındaki bu başarının ardından, siyasi yansıması olarak, Londra Konferansı geldi. Bu konferans ile birlikte Mustafa Kemal meşruluğunu İngiltere ve tüm dünyaya kabul ettirmiş oluyordu. Askeri arenada zafer kazandıkça, İtti-

⁸⁵ Falih Rıfkı ATAY, *a.g.e.*, s.259

⁸⁶ Nazım Hikmet ve Şevket Süreyya Aydemir gibi aydınlar da bu fikirlerin peşinden gidiyordu. Bknz: Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*

hat ve Terakki'nin Çeka'sı olan Karakol Cemiyeti gibi örgütleri birer birer elemine ederek onları, kendi örgütsel sistemine entegre etmekte idi. Nitekim İstiklal Mahkemeleri de ilk zamanlarında bu çetelerin, halkı ve subayları, keyfi yargılamalarının önüne geçmek için işleyen otoriter bir sistemin Mustafa Kemal'e bağlı hukuk uzvunu oluşturuyorlardı. Birinci İnönü Zaferi Ankara'nın elini dışarıda da güçlendiriyor; İtalya, Fransa ve Sovyetlerin Anadolu'ya yaklaşmasını sağlıyordu. Böylece 1919'da İngiltere'den bağımsızlık kazanan Afganistan ve emperyalizme karşı ideolojik tavır takınan Sovyetler ile 1921'de dostluk anlaşması yapılması, Ankara ile İngiliz yönetimini daha da zıtlastırarak, Yunanistan'ı agresif bir Orta Anadolu saldırısına doğru sürüklemişti.

"Okur-yazar aydın zabitler ile ümmi halk, harplerde tanışık oluyor ve birbirlerini anlamaya başlıyorlardı." Anadolu kadınlarının seferber edilmesi de milli duygunun gelişiminde büyük bir rol oynamakta idi.⁸⁷ Bununla birlikte İstanbul'da; İstanbul burjuvazisinin ekonomik ve siyasi kaygılarından ötürü İngilizlere yakın olan gurupları ile İngiliz mühimmat depolarından silah kaçıran, Ankara hükümetine bağlı gizli örgütler ve Ankara'ya yardım gönderen halk kitlesi de mevcuttu. Yüzbaşı Bennett ve Teğmen Bled gibi İngiliz subaylarının ahlaksızlıklarına da diyecek yoktu. İstanbul; bir tarafıyla Anadolu ve Millî Mücadele'nin, diğer yanıyla da İtilaf kuvvetlerinin yanında; deccalın dünyalık cennetiyle, Tanrının ahretlik cehennemini aynı anda yaşamakta olan heyecanlı bir merkezdi.

23 Mart-1 Nisan 1921 İkinci İnönü zaferinin kazanılmasıyla birlikte İngiliz askeri kanadı Anadolu'nun yanında görünmeye başlarken; Lloyd George 'nin başını çektiği siyasi kanat, Ankara'yı dize getirmek için, Yunanistan'ın üzerine daha fazla baskı yapmaya başladı. Fakat "*İngiliz Genelkurmay Başkanı Sir Henry Wilson artık İngiliz politikası Mustafa Kemal ile dost*

⁸⁷ Lord KINROSS, *a.g.e.*, s.418

olmaktır, demişti. İstanbul komutanlığına gelen Sir Charles Harington yazdığı mektupta gene Sir Henri Wilson, yapacağımız en doğru hareket İstanbul'dan çıkıp gitmek ve Türklerle dost olmaktır" diye yazıyordu."⁸⁸ Fakat Lloyd George 'nin yardımları ve Yunan Kral'ı Konstantin'in İzmir'e gelerek Yunan ordusunun şevkini arttırmasıyla birlikte Yunanistan; 10-24 Temmuz 1921 tarihinde Kütahya-Eskişehir muharebelerini kazandı. Mustafa Kemal Yunan Harbi'nde mağlup olması durumunda, kendisinin de kurduğu ordu ile birlikte tarihe gömüleceğinin farkında idi. Aynı zamanda bu O'nun için bir ölüm kalem savaşıydı. "Doğu ülkelerinde yenilmiş olan politikacıların kaderi, Batı ülkelerinde aynı akıbete uğramış politikacılara oranla her zaman daha trajik olmuştur."

İstanbul'dan çıkmadan önce Mustafa Kemal'in göreve gelmesini Vahdettin'e öneren Enver, şimdi Anadolu'ya gelerek Milli savaşın lideri olmak istemekte idi. Nitekim, İttihat ve Terakki'nin kurguladığı senaryonun temasını; İtilaf grubunu daha fazla kıskırtmamak adına, doğrudan içinde yer alınmayan bir Anadolu hareketi örgütlemek ve bu hareketin zaferle neticelenmesinin ardından, tekrar iktidarını tesis etmek oluşturuyordu.⁸⁹ Bu sıkışıklığı gidermek için Mustafa Kemal'in daha fazla inisiyatif alması gerekmekte idi.

Eskişehir-Kütahya mağlubiyeti, dostları ve hasımları tarafından Mustafa Kemal Paşa'yı başkomutanlığa taşıdı. Ya ordusuyla birlikte zafere yürüyecek ya da başarısız olup feci şekilde cezalandırılacaktı. Serdar-ı Ekrem, iki yıl önce çıkarıldığı üniformasını yeniden giyerek belki de hayatının en stresli dönemine doğru adım attı.

23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihinde Fransızların ünlü Verdun Muharebesine benzeyen Sakarya Müdafaasından evvel, teftiş sırasında atından düşerek kaburga kemiğini kırdı. Bu olay; eski Fransa Başbakanı Herriot 'un Atatürk'le sohbetin-

⁸⁸ Falih Rıfkı ATAY, *a.g.e.*, s.199

⁸⁹ Ahmet DEMİREL, *a.g.e.*, s.71

den naklettiği bölümden alıntı yapıp metne aynen ilave edilmiştir: Atatürk: *“Askerlik açısından ben sıradan bir askerim, çünkü İstanbul, rütbelerimi geri almıştı. Fakat bana herkes itaat ediyordu. Kaburga kemiklerimden biri kırılmıştı, fakat ben bundan memnundum, çünkü acısı beni uyutmuyor, ben de her saat uyanık kalabiliyordum”*⁹⁰ demişti. Bu sohbetten hareketle Mustafa Kemal’in Sakarya Harbi öncesinde psikolojik ve bedensel olarak ne kadar güç bir durumda olduğu anlaşılmaktadır.

Yirmi iki gün yirmi iki gece süren Sakarya Muharebesinden sonraki zafer ile Mustafa Kemal, yönetimi tek elde toplamış ve muhalifleri ardına takmayı başarmıştı. Artık tek adımlığa doğru emin adımlarla yürümekte idi. Bu savaş ile “Gazi ve Müşir” olan Mustafa Kemal Paşa tam ve kesintisiz otoritesini elde ettiği unvanlarla da taçlandırıyor. Ardından Fransa ile anlaşarak büyük bir devlet tarafından tanınmış oldu. Fransa’nın, Suriye’deki çetin vaziyetine hâkim olan Franklin Bouillon, Yunan Harbi devam ederken, Türk-Suriye hududunda bir revizyona gidilmesine hazır görünüyordu.⁹¹ Nitekim Fransa, federasyon yönetimiyle Suriye karışıklığını yönetmekte zorlanmakta idi.

Gazi; Birinci İnönü ile çetelere ve başıbozukluğa kesin bir şekilde son vererek nizamını oluşturmuş, Sakarya Savaşıyla da gücü tek elde toplamıştır. Bu muharebeden sonra mecliste Hakimiyet-i Milliye gazetesinin desteklediği, Müdafı Hukuk adında kendi fraksiyonunu oluşturarak rakipsizliğini pekiştirdi. Bu zafer O’nun Cumhuriyet yürüyüşünü ve Kemalist doktrinlerinin gelişimini hızlandırdı. Yine de Sakarya’nın kesin bir galibiyet hükmünde olmadığı ve düşmanın hala Anadolu topraklarında varlığını sürdürdüğü için temkinli hareket etmek mecburiyetinde kalıyordu.

Yaklaşık bir yıl sonra 26 Ağustos 1922 tarihinde Büyük Taarruzla Batı Anadolu, Ankara ordusu tarafından istirdat

⁹⁰ Necmettin SADAK, *a.g.e.*, s.98

⁹¹ Karl KRÜGER, *a.g.e.*, s.153

edilmeye başlandı. “Gazi, Afyonkarahisar cephesinden o ünlü emrini verdi. <<Ordular, ilk hedefiniz Akdenizdir, ileri!>>” Bu emir, diplomatik açıdan sıkıştırılması halinde, yürüyüşün devamının gelebileceği sinyallerini, İngiltere’ye gönderiyordu. Fakat ilk sulh adımını yine kendisi atacaktı.

Nihayetinde Mustafa Kemal Paşa, 10 Eylül’de barışı simgeleyen zeytin dallarıyla süslü arabasıyla İzmir’e girdi. Doğu toplumları ve çevresindekiler O’nu bir kurtarıcı olarak görüyor ve daha da ileri gitmesi için teşvikte bulunuyorlardı. Fakat Mustafa Kemal gerçekçi idi. Batı Trakya’ya taarruz ederek, ayrışan Batı’yı yeniden birleştirmek istemiyordu. Ayrıca içte hala kendisine karşı gizli ve güçlü bir muhalefet mevcuttu. Zaferden sonra Rauf ve Refet’e, George Washington gibi çiftliğe çekileceğini ifade ederek kendisinin diktaya gitmesinden kuşkulanan Amasya Gurubunu böylece rahatlatmaya çabalıyordu. Çünkü “Amasya Gurubu; Gazi’nin uzlaşmacı bir devlet adamı olmasını istemekte idi. Paşa, demokrasiye sekteye uğratmamalıydı.”

Halbuki Mustafa Kemal’in asıl düşüncesi kendisinin tek egemen olduğu bir sisteme yönelerek, kendisinden sonra ülkesine bir demokrasi mirası bırakmak idi. Türk halkının vatanını bilgisiyle değil içgüdüleriyle kurtardığını biliyor ve cehaletle savaşlarında, onlara rağmen onlar için, mücadele vermek istiyordu. Artık büyük taarruza kadar sürmüş olan altı yüz yıllık “ebedi seferberlik” son bulmuş ve barış dönemine girilmek için ilk adımlar atılmıştı. Cemal ve Talat Paşaların suikast sonucu öldürülmeleri ve 4 Ağustos 1922’de Enver Paşa’nın Doğu Buhara’da şehit olmasıyla birlikte, harp sahalarında vazife almış İttihatçı münevverleri kendi saflarına dahil edebileceğini biliyordu. Zaten Vahdettin biraz da İttihat Terakki ve Enver’in etkisini kırmak dolayısıyla Mustafa Kemal’i desteklemiş idi. Fakat şimdi kendi makamının dahi tehlikede olduğunun farkındaydı. Üç siyasi kutbun kazananı Mustafa Kemal olduğu için, İttihat Terakki’nin ve Vahdettin’in gelecekleri pek de parlak olmayacaktı.

Cavid Bey; Cemal ve Talat Paşa suikastlarını İngiltere'nin desteğiyle Ermenilerin yaptığı görüşündedir. Polat Tuncer ise "*İttihatçı Cavid Bey*" isimli makalesinde Anadolu'yu zayıflatmak isteyen İngiltere'nin, Anadolu'ya gitmeyi planlayan İttihatçıları öldürtmesi, siyasetine uygun değildir diyerek; bunu Mustafa Kemal ile anlaşılan Rusya'nın yapmasının daha muhtemel olduğunu yazmaktadır.⁹² Cemal Paşa'nın 21 Temmuz 1922'de Büyük Taarruz öncesi Anadolu'ya dönmek üzereyken öldürülmesi Rusya'yı bir adım öne çıkarırken; zaten Ankara'nın Batı Cephesi'nde zafer kazanmaya başlamasından itibaren Mustafa Kemal ile yakınlaşma eğilimde olan ve savaşı iyi tanıyan İngiltere askeri unsurlarının da, Mustafa Kemal'in Yunanistan'ı ezeceğini öngörüp, artık işlerine yaramayan İttihat ve Terakki'den intikam almak amacıyla bu suikastları gerçekleştirmelerinde Ermeni gruplara yarım etmiş olmaları pekala muhtemel gözükmektedir. Nitekim Talat Paşa İkinci İnönü Harbi'nin hemen öncesinde, 15 Mart 1921 tarihinde, Berlin'de öldürülmüş idi. Talat ve Cemal paşalar, özellikle İngiltere tarafından, Ermeni olayları sebebiyle suçlanmaktaydılar. Ayrıca Ermenistan'ı, tam manasıyla Sovyetlerin güdümüne bırakmak istemeyen İngiltere'nin, bu devletle yakınlaşma çabasıyla böyle bir işe kalkışmış olması daha mantıklı görünmektedir. Hülasa; bu iki suikastı azmettirenlerin İngiltere mi yoksa Rusya mı olduğu halen daha tam olarak aydınlatılamamış, müphem yanları bulunan, tarihi bir mesele olarak kalmıştır.

Bu bölümde meşhur İzmir yangınından bahsetmekte fayda vardır. Kundakçıların kimler olduğu bilinmemekle birlikte; İsmet Paşa'ya göre yangını başlatanlar kinle dolmuş Ermeni ya da Rum gurupları idi. Başka bir görüş de bu durumun, Nurettin Paşa'nın tertiplemediği ve azınlıklardan kurtulma kaygısıyla çıkarılmış Türk işi olduğunu savunuyordu.

⁹² Polat TUNCER, "İttihatçı Cavid Bey (Liberal Mazlum)", *Liberal Düşünce Dergisi*, sayı:34 (Ankara 2004), s.5-22

Sonuçta geçmişle beraber yanan İzmir, muzaffer Türklerin yeni medeniyetiyle küllerinden doğacaktı. Nitekim “ateş bütün mikropları yok ederek memleketi temiz bir başlangıca hazırlamakta idi.”

Türk İstiklal Harbi’nde görmemiz gereken bazı derinlikler vardır. Örneğin İsmet Paşa 1906’dan itibaren, görevi itibarıyla, topçu birliklerin önemini iyi kavradığından, Kars kalesinden getirttiği toplarla düşmanın savunma hatlarını yerle bir etmiş idi. Mustafa Kemal de özellikle süvari birliklerin niteliklerini Suriye’deki görevinde keşfetmiş bulunuyordu. Harbin kazanılmasında İsmet Paşa’nın Edirne’de topçu birliklerinde görev almış olması, Mustafa Kemal’in de Şam’da süvari birliğinde bulunmuş olmasının büyük payı mevcuttur. Nitekim Yunan ordusu da çorak Orta Anadolu’nun 1000 Km’lik derinliğinde azar azar eriyerek, kendiliğinden tükenmeye başlamakta idi. Yani Yunanistan’ın Orta Anadolu’ya taarruzunun askerî açıdan başarısızlıkla sonuçlanacağı İngiliz ve Yunan zabitleri tarafından zaten öngörülebiliyordu. Fakat siyasi cephe, birtakım heves ve askeri bilgi noksanlığından ötürü, bu realiteyi algılayamamışlardır.

İmparatorlukta; “Beyrut, İstanbul, İzmir ve Selanik kozmopolit ve en iyi yaşanabilecek dört Osmanlı vilayeti idi. Harpler sonrası Beyrut ve Selanik harita dışında kalırken; İzmir ve henüz İngiliz kontrolünde olan İstanbul, Türkiye sınırları içine dahil oluyordu.” Biri kül edilmiş diğeri ise 1918’den beri İtilaf egemenliğinde kalmış bu iki şehir, yeni kurulacak Türkiye’nin kalkınması açısından önemli bir uzvu teşkil etmekteydiler. Bu nedenle özellikle İstanbul’un akıbeti, Ankara hükümeti açısından hayatı bir misyon olarak görülmüyordu.

Ankara’ya göre “fertler arasındaki eşitlik, milletler arasında da mevcut bulunmalıydı” ve Ankara bu düşünceyle Lozan’a eşit ve galip bir sıfatla gitmeyi arzu ediyordu. Lakin İngiltere’nin Birinci Lozan görüşmelerinde Mustafa Kemal’in

Ankara'sını, mağlup Osmanlı'nın mirasçısı olarak aynı akıbetle değerlendirmesi konferansı sekteye uğratacak idi.

Modern Türkiye Anatomisinde Lozan, ideolojik bir çizgi-
de değerlendiriliyor olsa da aslında Lozan Anlaşması, iki
tarafında bazı şeylerden feragat ettiği, zafer veyahut hezi-
met değil, bir çeşit uzlaşi hükmündedir. Türkiye'nin büyük
ve adaletsiz kayıpları olmasının yanı sıra o dönem dünya
imparatorluğu olan İngiltere de harbi umumiden muzaffer
çıkmasına karşın, uluslararası prestijini zedeleyecek kayıplar
vermiştir. Batı Anadolu Muharebeleri ilk büyük Cihan Harbi-
ni noktalayan son cephe olurken; Lozan ise bu savaşın nihai
anlaşmasıdır. Buradan hareketle Harbi Umumiye, 1914-1922
arasında vuku bularak, dünya kamuoyunu ve askeriyesini
sekiz yıl meşgul etmiş bir genel harp şeklinde değerlendiri-
memiz daha doğru olacaktır. Nitekim Türkiye bu savaşta
aynı anda hem galip hem de mağlup olmuştur. Savaşlardan
tükenmiş Anadolu halkının Ankara'ya katılımı sınırlı kalmak-
la birlikte, Harbi Umumide savaşan guruplarla, İstiklal Har-
bi'nde bağımsızlık mücadelesi veren guruplar; generalleriy-
le, siyasi figürleriyle, gazetecileriyle, münevverleriyle, hoca-
larıyla, şeyhleriyle kısacası bir bütün halinde; aynı kişi, olu-
şum ve fraksiyonlardır.

d) Cumhuriyete Yürürken

Anadolu ölüm kalım savaşını en nihayetinde kazanmıştı.
Muzaffer kadro, memleketin bütün değerlerinden faydala-
narak, bir barış ortamı sağlamak arzusuyla, birçok kişinin
kusurlarını fark etmemiş gibi hareket ediyordu.⁹³ Nitekim
İspanya iç Savaşı sonrasında da Franco, ülkede barış ortamı-
nı tesis edip rejimin sağlam temeller üzerine kurulması
amacıyla, "her iki tarafta ölenlerin aslında İspanya için can-
larını feda eden şehitler olduklarını" söyleyerek, içteki taad-
di unsurları dindirmeye çalışmıştı. Bütün dünya ülkelerinde
devrim ya da iç savaş sonrası sürecin, milletin menfaatleri

⁹³ Samet AĞAOĞLU, *a.g.e.*, s.165

gereği, yumuşatılarak böyle bir tavra gidilmesi, devrimci geleneğin özü itibarıyla, stratejik bir eylemi teşkil etmektedir.

1 Kasım 1922’de Saltanın kaldırılmasının ardından Vahdettin, 17 Kasım’da ülke dışına çıkarak olası bir iç savaş tehdidini engellemiş oldu. Nitekim Ortadoğu’nun Saddam Hüseyin, Beşar Esat ve Muammer Kaddafi gibi ihtiraslı liderleri ülkelerini terk etmeyerek, memleketlerinin harabeye dönüşmesine neden olmuşlardır. “Vahdettin’in ülke dışına çıkmasıyla Milliyetçiler, Padişahı tutuklayıp sürgüne göndermek gibi çirkin bir vaziyete düşmekten kurtuldular. Kendi arzusu ve kâfir olarak nitelendirilen İngilizlerin yardımıyla memleketten ayrılarak, bir mağdur gibi görüneceği yerde, bütün İslam alemini hakarete uğratan bir konuma düşüp Ankara’nın, bu sıkıntılı olayı rahatça bertaraf etmesine, ister istemez, vesile oldu.”

Devrik Sultan’ın “Malaya” isimli İngiliz gemisiyle yurttan ayrılmasının ardından Mustafa Kemal; Saltanatın İlgasıyla siyasi gücü ortadan kaldırarak, dini mevcudiyeti yerinde bırakıyordu. Bu olayla birlikte, aslında adı henüz konmamış ve resmi devlet reisi bulunmayan, meclisli bir cumhuriyet rejimine geçilmiş oluyordu. Saltanatın kaldırılması ilk devrimsel hareket niteliğinde olup; Mustafa Kemal’in 1922’den sonra otoriter eğilimini, devrimin ayak sesleriyle birlikte, diktaya doğru yönlendirmekte idi. Nitekim devrim sırasında hiçbir olay, simgelerin yıkılması kadar etkili olamaz ve o dönem Saltanatın İlgası, devrimin en önemli simgesini teşkil etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa’nın, Vahdettin ile husumetine değinmek gerekirse; ilk olarak, Enver Paşa gibi Mustafa Kemal’in de hanedan kızlarından olan Sabiha Sultanla evlenerek, hanedana damat olmak istemesi, fakat bu isteğinin reddedilmesi gelmektedir. O dönem hanedana damat olmak, kısa zamanda yükselmek isteyen her zabitin hayali idi.

Bir diğer husus; daha evvel aktarıldığı üzere, Almanya seyahati sonrası Mustafa Kemal Paşa'nın, Vahdettin ile ilgili büyük bir hayal kırıklığı yaşaması durumudur. Fakat asıl neden; gelen yeni sistemin, eski rejimin büyük başlarını hain ilan ederek, sistemini sağlam bir şekilde kurmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Zaten Modern Türkiye Anatomisine kurucu kadrolar tarafından enjekte edilen **vatan hainliği sendromunun** özünü de bu zihniyet oluşturmaktadır. İstanbul-Ankara kavgasının birinci safhası, Refet Paşa'nın Ankara'dan aldığı taklib-i hükümet emri ile Padişahlık ve Halifeliği birbirinden ayırarak Osmanlı yönetimine el koymasıyla son bulmuştur.

O dönem Lozan'a gidecek kişinin, bir uzlaşi yaratarak, ikinci adam olacağı aşikardı. Başvekil Rauf Bey; İsmet Paşa'nın bir diplomat olmadığını savunuyor ve Millî mücadelenin en başından itibaren kendilerinin bu yolda ona yardımcı olduklarını belirterek, Lozan görüşmelerinin kendilerinin hakları olduğunu iddia ediyordu. Fakat Mustafa Kemal, Lozan Konferansı'nda kendisinin buyruklarını harfiyen dinleyecek ve şahsi menfaat ile tanınmışlığa oynamayacak birini görevlendirmek niyetinde idi. Nitekim İsmet Paşa Mudanya görüşmelerinde bu özelliklere sahip olduğunu ispat etmişti. Rauf ve Kazım paşalar Mustafa Kemal için bu göreve uygun değildiler. Aslında bu kararla Mustafa Kemal Paşa'nın reformcu çekirdek kadroyu oluşturmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Heyetlerin şiddetli ihtilaflardan dolayı, Birinci Lozan Görüşmelerine ara verildiği dönemde, 17 Şubat-4 Mart 1923'de, İzmir İktisat Kongresi 1135 delege ile toplandı. Burada, birinci görüşmelerde devamı istenen kapitülasyonlar ve diğer imtiyazların kabul edilmeyeceği net bir dille ifade ediliyordu.⁹⁴ Gazi bu tutumuyla, Lozan'a ağırlığını

⁹⁴ Afet İNAN, *İzmir İktisat Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1989, s.12

koymakla birlikte, liberal ekonomiye geçeceği sinyallerini Batı'ya göndermekte idi.

İktisat Kongresi'nin İzmir'de yapılmasının nedenleri arasında; o dönem İstanbul'un halen daha işgal altında bulunması, ayrıca Mustafa Kemal'in yeni bir burjuva sınıfı yaratmak isteyerek, mütareke dönemi İstanbul burjuvazisine karşı bir intikam duygusu geliştirmiş olması mevcuttu. Nitekim İstanbul ile ziyaretinde bulunduğu 1927 yazına kadar tam olarak barışmamıştı. Fakat iktisadi durumlar ve mübadele ile Anadolu'dan ayrılan Hristiyan göçünün de ekonomiye darbe vurması neticesinde, rejim onları da affedip ekonomik sisteme dahil etmek durumunda kalacaktı. Ayrıca İzmir'in hinterland kapasitesi ile ticaret şehri oluşu, komutanların bölgede bulunması ve askeri bağlamda son kurtarılan şehir olması dolayısıyla, buradan yeni bir iktisadi başlangıç yapılmak istenmiş idi.

Mustafa Kemal'in 15 Ocak 1923'te annesinin ölümü, O'nun evlilik kararı almasını hızlandırdı. 29 Ocak 1923 tarihinde, "kadın erkek davetlilerin katıldığı törenle" bir Batılı gibi evlendi. Büyük bir lider, iradeli bir komutan ve sarsılmaz bir erkek olmasına karşın, her zaman bir kadının şefkatine ihtiyaç duyuyordu. Annesinin vefatı ve Fikriye Hanım'ın tedavi için Avrupa'ya gönderilmesi ile birlikte duygusal olarak boşlukta kalmış idi. Ayrıca evlendiği hanım olan Uşakizadelerden Latife de kafasında oluşturduğu Türk kadını motifine uygun görünmekte idi. Lozan görüşmeleri ve İktisat kongrelerinin arasına evlilik hadisesini sıkıştırarak, arzu ettiği ve örnek olacağı sosyete hayatının temellerini atmış bulunuyordu. Hem Batılı görünen bir kadının, devrimleri uygulayacağı sırada yanında bulunması ve halkın üzerindeki karizmasını kullanarak, değişimin ilk önce ülkeyi düşman işgalinden kurtaran komutan tarafından sergilenmesini amaçlamakta idi. Ancak bu şekilde başarılı olabileceğine inanıyordu.

Bu sırada Lozan Konferansı'nda bulunan İsmet Paşa ile Başvekil Rauf Bey'in aralarında sorunlar yaşanmaktaydı. Rauf Bey bir süre sonra başvekillikten istifa etti. O; hem İsmet Paşa'ya olan kişisel husumet ve Lozan'a gönderilmelerinden dolayı duyduğu kıskançlık hem de elde edilenlerin yeterli olmadığı kanısındaydı. Nitekim; 24 Temmuz 1923 tarihinde İkinci Lozan görüşmelerinin ardından Genç Anadolu Devleti resmen kurulmuş oldu. 1918 Kasım'ından itibaren köklü bir çözüm aranan Şark Meselesi böylece sona erdiriliyor; Osmanlı'nın özellikle Ortadoğu'da mevcut olan mirasına, Yeni Türk Devleti tarafından sırt çevriliyordu. Edward ve Nikola'nın ölümü bekleyen "hasta adamı"⁹⁵ en nihayetinde son nefesini verip yerini, ideolojik manada daha tehlikesiz bir sisteme bırakarak, İngiltere'yi kendi açısından başarılı kılmış oldu. "Mustafa Kemal, hilafet ve padişahlığı ayırıp, devlet merkezini Anadolu'ya taşımakla, bütün hüküm ve nüfuzu kendi şahsında toplamıştı." Lozan görüşmeleriyle de kafasında belirlediği hudutlara ve gücünün yettiği yere kadar gittiğinden, birtakım hususları daha sonra halletmek üzere, kendisini başarılı addetmekte idi. Şimdi yıkım, beraberinde yapımı da getirecekti.

Mecliste İkinci Gurup olan muhalefetin sözcüsü, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ile Mustafa Kemal, Gazi'nin genişleyen yetkileri ve başına buyruk davranması nedeniyle, mecliste birbirlerinin üzerine yürüdüler. Sonrasında Ali Şükrü Bey, 27 Mart 1923'te boğdurulmuş bir şekilde, Çankaya sırtlarındaki kayalıklarda toprağa gömülü halde bulundu. Katil, Mustafa Kemal'in Muhafız komutanı Topal Osman, yani dolaylı olarak Mustafa Kemal idi. Ardından Mustafa Kemal, Topal Osman'ı da ortadan kaldırarak son çeteciden de kurtulmuş ve meclisteki muhalefete gözdağı vermiş oldu. "Mustafa Kemal iktidarı ele geçirmek için değil; iktidarı ele geçirdikten sonra diktaya yöneliyordu." Ne şekilde olursa olsun merkezîyetçi-ulusal bir Türk devleti inşa edecekti.

⁹⁵ 9 Haziran 1908 Reval görüşmeleri

İkinci Lozan görüşmelerine, İngiltere'nin inatçı devlet adamı Curzon yerine Rumbold'u; Fransa'nın ise Türkiye'de görev almış Pelle'yi göndermesi, İtilaf Gurubunun da uzlaşmak için İsviçre'ye geldiğini gösteren bir kanıttı. Mustafa Kemal birinci görüşmeye katılan karakterler vasıtasıyla yapılan müttefik blöfünün üstesinden gelmiş görünüyordu. Ayrıca "Gazi, İngiltere ile dostluk isteğini; Lozan'da Yunanlılarla çabucak barışarak ve ondan önce de Çanakkale'de İngiliz istekleri karşısında sabırlı tutumuyla ortaya koymuştu." Nitekim söylemleriyle de gidilecek yolun Bolşevizm değil; ulusal-liberal çizgi olduğunu nakletmekte idi.

Kurucu kadrolar, Panislamizm ve Turancılığın yok olduğunu gösteren belgeyi Lozan'da imzaladılar. Osmanlı'nın temeli İslam olan sistemi ve İttihat Terakki'nin Turan idealizmini ortadan kaldırıp, seküler ve barışçıl bir rejim inşa ederken; azınlıkların sorunları da giderilmiş oluyordu.⁹⁶ Nitekim Mustafa Kemal, anakronik gördüğü İslam ittihamı ve sergüzeştlik olarak düşündüğü Turan ideolojilerini kabul ederek, Asya Milletlerinin reisliğini üstlenmek niyetinde değildi. Çünkü "*Onun gözleri yalnız Batı'ya dönüktü.*"⁹⁷

"Ankara'nın başkent yapılması, savaşı bizzat cepheden idare etmesi ve toplum içinde dolaşması", halkın gözünde karizmasını ve liderliğini arttırıyordu. Şimdi merkezi Ankara olan yeni sisteme bir isim vermek gerekmekte idi. Tekabül eden rejim Cumhuriyet olsa da henüz adının konmayışı, devlet sistemini müphem ve amiyane bir vaziyette bırakmaktaydı. Uzun ve gizli bir süre yeni rejim hakkında, dost meclislerinde, araştırma, inceleme ve tartışmalarda bulunuldu. Fakat Cumhuriyeti ilan etmek için Ankara meclisine ihtiyacı vardı. Bu yüzden mecliste azınlığa düştüğünü anlayınca yeni seçimlere gitti.

⁹⁶ Karl KRÜGER, *a.g.e.*, s.121

⁹⁷ Lord KINROSS, *a.g.e.*, s.456

“Mustafa Kemal eski mecliste fikir tartışmaları ile tabi bir çoğunluk elde edemiyordu. İnce politika taktikleri ile bir teslimiyet havası yaratılmalı idi.” Böylece Fethi Bey hükümetten çekildi ve yeni hükümet mevcut meclis tabakası tarafından kurulamadı. O dönem mecliste Mustafa Kemal’e bağlı Kemalistler, yönetimde yeniden söz sahibi olmayı arzulayan İttihatçılar, Millî Mücadele’nin başlarından itibaren Gazi’nin yanında bulunan ve sonrasında dışlandığını hissederek gizli muhalefete geçen entelektüeller ile Osmanlı geleneklerine bağlı Meşrutiyetçiler olmak üzere dört farklı fraksiyon bulunmakta idi. Bu durumun yaşanmasında, farklı grupları birleştirme özelliği olan Rauf Bey’in, o sıralarda Ankara’da bulunmayışının etkisi mevcuttu. Mustafa Kemal, Rauf Bey’in yokluğundan böylece istifade etmiş oluyordu.

“Meclis, tikanıklığın giderilmesi için Mustafa Kemal’i davet etti. Zaten Kemal Paşa, Çankaya tepesinde bu haberi sabırsızlıkla beklemekte idi.” Akşama doğru ikinci meclis ittifakla Cumhuriyeti kabul ederek Mustafa Kemal’i ilk Reis-i Cumhur olarak görevlendirdi. Mustafa Kemal’in siyasi zekâsı ve fırsatçılığı, yaşanan bu gelişme ile daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Cumhuriyetin ilanı aynı zamanda Mustafa Kemal’in tek başına iktidarını da onaylıyordu. “Kendinde üç başkanlığı birden toplamıştı: Devlet Başkanlığı, Hükümetin ve Meclis’in gerçek Başkanlığı, tek Parti Başkanlığı. Selanik’ten beri kendisine hayran olan arkadaşı Tevfik Rüştü onu bir gün Hristiyanlar’ın üçlemiyile kıyaslamıştı: ‘Baba, Oğul ve Kutsal Ruh.’ Gazi, gözünde bir pırıltı ile, tasdik etti: ‘Öyledir ama, kimse duymasın!’”⁹⁸

Yeni rejimin öncülü İttihatçılık olmasına karşın Cumhuriyet, geçmişten gelen tüm sertlikleri reddedip, kendi dışlanmışlığının intikamını alan egemen bir politika izliyordu. Kurucu kadroların gözünde, bundan sonra devam edecek başarılı bir nizam tesis edilemedikten sonra, çekilen bütün

⁹⁸ Lord KINROSS, *a.g.e.*, s.582

sıkıntılar beyhude yere yaşanmış olacaktı. Entelektüel Türk zihniyeti, sistemden gayrimüslimlerin ayıklanması ile Osmanlıcılıktan İslamcılığa; Arabistan ve kutsal yerlerin elden çıkmasıyla birlikte İslamcılıktan Turancılığa; İttihat ve Terakki'nin başarısızlığı sonrasında da Anadolu milliyetçiliğine evrilmiş idi. Şimdi sahada, muzaffer Mustafa Kemal'in başını çektiği bu zihniyet bulunuyordu.

Cumhuriyet ilanından sonra Amasya Beşlisi'nden olan Rauf, Refet, Ali Fuat ve Kazım paşalar muhalefete geçerek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdular. Mustafa Kemal Paşa, 1927'de neşrettiği Nutkun da bu fırkanın kurulmasını bir "*paşa komplosu*" olarak değerlendirmekte ve bu oluşumu, kendisine ve Cumhuriyete karşı bir kasıt olarak addetmektedir.⁹⁹ Dolayısıyla, Terakkiperver kurulduğu anda, bir bahane bulunarak, Mustafa Kemal için yok edilecek, akıbeti başından belli olan bir parti hükmünde idi. Halbuki Terakkiperver cephe, parti tüzüğünden de anlaşılacağı gibi, daha liberal ve özgürlükçü bir çizgide hareket etmek için kurgulanıyordu. Rejimle ilgili herhangi bir sorunları olmamasına karşın asıl amaçları Mustafa Kemal'in giderek artan illegal yetkilerini kısıtlamak idi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa zafer sonrası onlara, George Washington tarzında uzlaşmacı bir lider olacağı sözünü vermişti.¹⁰⁰ Fakat O ancak, baskın ve otoriter bir tavırla ülkeyi özgürlüğe kavuşturabileceğini öngörüyordu. Bu sebeple kendisinin izni olmadan, kendisine karşı girişilen her muhalif hareketi, zatına ve dolayısıyla rejime karşı bir saldırı olarak yorumlamakta idi. Terakkiperver fırsatının elden kaçırılmasıyla aslında hakiki demokrasi ümitleri de boşa çıkarılmış oluyordu.

Ali Şükrü olayı ve Mustafa Kemal'in bir kahraman olarak görülmesi sebebiyle O'na saldırmaya cesaret edilemediğin-

⁹⁹ Mustafa Kemal ATATÜRK, *Nutuk 1920-1927*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984, cilt.II, s.601-604

¹⁰⁰ Bknz: s.98

den, onun yerine başvekili İsmet Paşa hedef alınmakta idi. Mustafa Kemal de tehlikeyi hafifletmek ve muhalefetin artan hararetini dindirerek, onların ufak bir zafer kazanmalarına göz yummak amacıyla, İsmet Paşa'yı harcamakta bir beis görmeyip, bu durumu onaylar görünüyordu. İsmet Paşa'ya karşı bu öfke alışkanlık halini alarak, Mustafa Kemal'den sonra da devam etti. İnönü ne yaparsa yapsın hiçbir suretle, kendi partisi de dahil, kimseye yaranamayacaktı. Bu nedenle, Modern Türkiye Anatomisinde İsmet İnönü'ye karşı yok edilemez ve bazen de haksız önyargılar mevcuttur.

Cumhuriyet'ten sonra hükümet merkezi olarak seçilen Ankara'nın şehirsiz yapılanması eksik ve altyapısı neredeyse yok hükmünde idi. Yabancı diplomatların Ankara'yı küçümsemeleri, bir açıdan da Mustafa Kemal'i ve Türkiye Cumhuriyeti'ni hor görmeleri demek olduğundan bu durum kurucu kadrolarda, alçaklık kompleksinin güdülediği bir Ankara milliyetçiliği yarattı. Ancak şehri kurması için memur edilen Alman Mimar Herman Jansen'in planları, parti içindeki bir takım rantçılar sebebiyle, tam olarak işleme konulamıyordu. Halen daha bir Frank gazetecinin "çöl ortasında bir parlamento" değimi ve kurucu kadrolarda bulunan İstanbul iklimine alışkın kesimlerin "O'nun altında medeniyet olmaz" sesleri kesilmemişti. Onun gözünde dünya diplomasisi ve Cumhuriyet kadroları, Ankara'nın iklim ve şehirciliğine adapte edilmek mecburiyetinde idiler. Mustafa Kemal Ankara'nın banisi olup, "ölünceye kadar kalbinde taşıyacağı bu şehri" yeniden ve hızlı bir şekilde imar ederek, kendini ve Cumhuriyetini yüceltmek azmi ile zihni ve iktisadi bir savaş verecekti.

e) Devrimler Dönemi ve Nizamın Yerleştirilmesi

Mustafa Kemal'in halifeliği ortadan kaldırmak için aradığı fırsat, Ağa Han ve Emir Ali adında Hint asıllı iki Müslüman alimin Türkiye Cumhuriyeti hükümetine "halifeliği güçlendirmek gerektiğini" savunan bir mektup yazmalarıyla birlikte

karşısına çıkmış oldu. Mektubun kopyaları İstanbul gazetelelerine de yollanmıştı.¹⁰¹ Hükümet bu kişilerin İngilizlerle olan yakınlığını sebep göstererek, bu durumun dış güçlerin arzusu olduğu yönünde manipölasyonlara girişip, halifeliğin kaldırılması gerektiğini savundu. Halbuki Hindistan'da da sorunlar yaşayan İngiltere için Sünni Enternasyonallik kurumunun tarihe gömülmesi çıkarları açısından daha uygundu.

2-3 Mart 1924 tarihindeki görüşmelerle halifelik kaldırıldı. Mustafa Kemal yine kendisi için menfi gelişen bir durumu lehine çevirmeyi başarıyordu. Zaten son Halife Abdülmecid, Enver Paşa'nın getirmek istediği Sultan namzeti olduğundan, daha halifeyken Mustafa Kemal'in düşmanı olarak görülmekte idi. Böylece; halifelikle birlikte Enver'in bir kalıntısından daha kurtulmuş oluyordu. Bu devrimsel hareketle birlikte *"İslamlık, manevi liderinden yoksun edilmiş, tarikatlar dağıtılmış, medreseler boşaltılmıştı. 1926'da Müslümanların kişisel hukukunu dini kurallara göre düzenleyen şeriat da terk edilerek, İsviçre Medeni Kanunu Allah'ın emirleri yerine konuldu."*¹⁰²

Halifeliğin kritik durumu, Cumhuriyet muhalifliğini hararetlendirmekte idi. Çoğunluk; Saltanatın kaldırılmasından sonra, korku içinde, halifeye bağlılığını artırmış durumdaydı. Böylece Halifelik makamı, Mustafa Kemal'in siyasetteki tek rakibi ve muhaliflerin dayanak noktası olarak addediliyordu. 29 Ekim 1923'ün ardından, hilafetin lağvedileceğinden endişelenilmesi gayet yerinde bir kaygıyı teşkil etmekte idi.¹⁰³ Nitekim Mustafa Kemal bir süre, hilafet kurumunu İngiltere'ye karşı bir koz olarak kullandı. Fakat artık Lozan nihayete ermiş ve Türkiye Cumhuriyet'i, birkaç teferruat dışında, resmi bir şekilde kurularak beynelmilel camia tarafından

¹⁰¹ Niyazi BERKES, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yay., 26. Baskı, İstanbul 2018, s.511

¹⁰² Necmettin SADAK, *a.g.e.*, s.92

¹⁰³ Eric Jan ZURCHER, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev: Yasemin Sanner, İletişim Yay., 31. Baskı, İstanbul 2014, s.249

tanınmıştı. Dini gücün ve geleneğin yegâne sembolü olan ve Mustafa Kemal'in karşısına bir kurum olarak çıkabilen bu sisteme artık ihtiyaç duyulmuyordu. Mustafa Kemal, yurtiçinde ve yurtdışında geçerliliği bulunan köklü bir taassubun kendisine karşı gelmesine izin veremezdi.

Din, laikliğin temeli olan Batı'da dahi, her zaman muhafazakâr fraksiyonlar tarafından kullanılmıştır. Dini duygular, ulusal çıkarların müdafaasını kolaylaştıran en etkili tavırların başında gelir. Vatanını müdafa ettiğini düşünen her oluşum da bu gücü elinde bulundurarak, siyaset arenasında var olmak istemektedirler. Batı'da dahi yıkılamayan bu zihniyetin, Osmanlı mirasında yok edilmesi mümkün görülemez. Nitekim Cumhuriyet akli da dini duruşu kendi mevcudiyeti açısından tehlikesiz bir boyuta indirgeyip gelecekte, vatanın çıkarları açısından, tamamen ortadan kaldırılmasını arzu etmemekte idi. Mustafa Kemal, Maarif Vekili Hamdullah Suphi'nin Padişah türbelerinin kapatılmasını eleştirmesine cevaben, *"istediğiniz o türbeleri on yıl sonra size bırakacağım"* diyerek, aslında devriminin gelişmesi amacıyla böyle sert tutumlarda bulunduğunu ifade etmişti.¹⁰⁴

Mustafa Kemal, halkı; Cumhuriyet rejimine muhalif Müslümanlar olarak bırakmayı uygun görmeyip, vatanperver duyguları güdüleyen modern Müslümanlığı tesis etmek için, aydınlanmış İslamiyet algısına sahip bir mezhep yaratmak niyetinde idi. Nitekim Yakup Kadri Karaosmanoğlu "Zoraki Diplomat" adlı eserinde Atatürk'e yazdığı bir mektubu neşrederek; **Kemalizm Mezhebi** hakkında yaptığı çıkarım ile, aslında Kemalizm'in, İslam'ın Rönesans'ı olan yeni bir mezhep inşası olarak görüldüğünü aktarmıştır.¹⁰⁵ Burada ki tek sorun Mustafa Kemal'in; bir Ebu Hanife, bir Muhammed bin İdris Kureyş (el-Şafi), bir Malik bin Enes, bir Ahmed bin Han-

¹⁰⁴ Samet AĞAOĞLU, *a.g.e*, s.183

¹⁰⁵ Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, *Zoraki Diplomat*, İletişim Yay.,3. Baskı, İstanbul 1984, s.17

bel, bir İbn-u Hazm ya da bir Muhammed bin Abdulvehhab olmamasından kaynaklanmaktadır.

Taassubun baskı ve yasakları kaldırılınca, beş ila on yıl arası bir sürede halkta birtakım aşırılıklar meydana gelir. Sonraki süreçlerde içtimai hayat yavaş yavaş normale dönmeye başlar. Zeki Dermirkubuz “Kıskanmak” adlı filmde ve İnönü döneminde CHP genel sekreterliği yapmış bulunan Memduh Şevket Esendal’ın “Ayaşlı İle Kiracıları” adlı eserinde bu aşırılıklar gözler önüne serilerek, Erken Cumhuriyet Dönemi sürecindeki geçiş adaptasyonları doğru bir şekilde analiz edilmiştir. Kuşkusuz tarihsel bir dönemin içtimai hayatı layıkıyla idrak edilmek isteniyorsa, o devrin bakış açısını yansıtan edebi ve kültürel eserlerden yararlanılması elzemdir. Mesela 1923 yapımı Charlie Chaplin’in “Parisli Bir Kadın” filminde sergilediği içtimai hayat; Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’si ile benzerlikler teşkil etmektedir. Tarihçiliğin yalnızca siyasi boyutla kalmayıp özellikle, sosyoloji, iktisat, coğrafya, felsefe, siyaset bilimi, psikoloji ve edebiyat alanlarını yeterli derecede özümsemesi gerekmektedir. Buradan hareketle; sözel bir alan olarak görülen tarihçilik, sosyal bilimlerle sınırlanmayıp, sayısal verilerin analizine muhtaç, istatistik ve matematik alanlarına da yönelebilen uzman kişilerin ifa edebileceği bir meslek dalı olarak karşımıza çıkar.

Tekrar konuya dönerek; Erken Cumhuriyet Devri’nde Mustafa Kemal ile iki şekilde mücadele yöntemi bulunduğunu söylemeliyiz. Bunlardan ilki; rejim karşıtı olmayıp, Mustafa Kemal’in soyut alandaki sınırsız yetkilerini kısıtlamak isteyen münevver gurupların mücadelesiydi. İkincisi ise, daha çok, irticai alanda faaliyet gösteren halk mukavemeti biçimidir. İkinci gurup olan halktan, temelsiz ve duygusal bir tepki açığa çıkarak, irticai faaliyetlerde artış meydana gelince Mustafa Kemal, asıl çekindiği aydın asker zümrenin üzerinde daha rahat tahakküm uygulayabiliyordu.

12 Kasım 1924 tarihinde kurulan Terakkiperver 'in bir süresinde sonrasında Kemal Paşa, muhalif gurubun taarruz ettiği İsmet İnönü'yü başvekillikten azledip, yerine daha liberal Fethi Bey'i getirdi. "Böylece Terakkiperver Gurubunun daha rahat hareket etmesini sağlayıp açıklarını kollamak istemekte idi."

Kazım ve Ali Fuat (Cebesoy) Paşalar ordudan istifa edip mecliste muhalefete başladılar. Bunun üzerine Mustafa Kemal ordu ile siyaseti birbirinden ayırdı ve bilhassa kendi arkadaşlarından askerlikte kalmak isteyenleri meclis üyeliğinden istifa ettirdi. Bu hamle ile, muhalif paşaların ordu üzerindeki etkisini kırarak, kendisine karşı gelişmesi muhtemel bir askeri ihtilalin önüne geçmeyi amaçlıyordu. Ayrıca Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulunca, Halk Fırkası'nın başına "Cumhuriyet" ifadesini de ilave ettirdi. Muhalefet gittikçe kurumsallaşıyor ve İstanbul gazetelerinde, hükümete karşı, sert sürmanşetler ve tenkit yazıları boy göstermeye başlıyordu. Tam bu sırada 1925'in şubat ayı Şeyh Said isyanına sahne oldu.

"Başvekil Fethi Bey durumu iktisadi sıkıntılara bağlayarak, bölgenin fakirliği sebebiyle böyle bir eylemde bulunduğunu dile getirdi. İsmet Paşa ise bu girişimin Cumhuriyet ve rejim karşısı bir hareket olduğunu savunuyordu. Mustafa Kemal tereddüt etmeden İsmet Paşa'nın teorisini doğru buldu ve Fethi Bey'i azledip yeniden İsmet Paşa'yı başvekil tayin etti." Terakkiperver 'in bu küçük başarısı böylece ortadan kaldırılmış oluyordu. Fakat rejime kaşı geliştiği savunulan bu gelenek yanlısı ayaklanmayı bastırırken, halkın gösterceği olası reaksiyonlardan çekinilmekte idi.

Daha önce bahsedildiği gibi, Rusya'nın Çar'dan sonra savaşa devam etme kararı alması, Kerenski hükümetinin devrilmesine neden olmuştu. Çünkü Bolşevikler ve halk şiddetli bir şekilde barış istemekteydiler. Lenin, sulh söylemleriyle milyonlarca köylüyü peşinden sürükleyerek Bolşevik ihtila-

li'ni gerçekleştirdi. Anadolu insanı da Rus halkı gibi, artık savaştan yorgun düşmüştü. Mustafa Kemal aynı söylemle milleti kazanmak niyetinde idi. Şeyh Sait isyanında halk, "güçlkle elde edilen barışı bozmaya yönelik bu teşebbüs karşısında" hükümetinin yanında saf tuttu. Nitekim Rus Bolşevikleri Stalin'den itibaren, Lenin ve Trotsky'nin enternasyonal felsefelerini kısıtlayarak kendi iç gelişimlerine odaklanmışlardı. Anadolu Milliyetçileri de aynen böyle davrandılar.

Şeyh Sait ayaklanması umumi hoşnutsuzluk havasını ve muhalefeti unutturmuştu. Gerçek demokratik fikir ve liberal perspektif Terakkiperver Fırkası'nda mevcut olmasına karşın, fırka 3 Haziran 1925'te kapatıldı. "Terakkiperver'in yalnızca iki üyesi din propagandasından dolayı hüküm giydi" ve ardından muhalefete karşı saldırılar başladı. İsyân; basım faaliyetlerine, siyasi tutumlara ve içtimai hayata tahakküm uygulanmasına sebebiyet vermekte idi. İstanbul'daki muhalif gazeteciler de Doğu vilayetlerine gönderilerek oralarda yargılandılar. Böylece memleketin ekseri hakikisinin, İstanbul ve çevresinden ibaret olmadığını idrak etmeleri hedeflendi." Daha sonra uslanmış Kemalistler" olarak İstanbul'a döndüler. Bu yöntemle, Şevket Süreyya Aydemir örneğinde olduğu gibi; aydın ve aydın namzetlerinin, ufak hapis ya da sürgün cezalarıyla rejime bağlanarak, sisteme adapte edilmeleri amaçlanıyordu.

Şeyh Sait ayaklanmasının zamanı manidardı. Çünkü Milletler Cemiyeti'nin Musul sorununu bölgede bizzat inceleme altına aldığı tarihlere rastlıyordu. İsyancılar, bölgede bulunan Araştırma Komisyonu üyelerinin dikkatini çekmeyi amaçlamışlardı.¹⁰⁶ İngiltere ise; Türkiye'nin olası Musul harekâtında, Fransa'nın, Türk ordusunun Kuzey Suriye'den geçmesine izin verip vermeyeceğini ve Mustafa Kemal'in böyle bir eyleme girişip girişmeyeceğini merak etmekte idi.

¹⁰⁶ Lord KINROSS, *a.g.e.*, s.615

Ancak, yaklaşık üç ay süren bu isyanın bastırılmasının ardından da Türk ordusu Musul'a yürümedi.

Cenevre'de yapılan birinci Musul görüşmelerinde Cemiyet-i Akvam kartının başarısız olmasının ardından Gazi, hemen Bolşevikler ile saldırmazlık paktı imzaladı (1925). "Millî Mücadele döneminde olduğu gibi, kıştırıldığı zaman, yeniden Batı'ya karşı Sovyet kartını kullanıyordu." Fakat bir yıl sonraki görüşmelerle, ki Şeyh Sait tehlikesi bertaraf edilmişti, Musul davasında nihai sonuca ulaşıldı.

Mustafa Kemal'in Musul'a harekât düzenlememesinin iki büyük nedeni vardır. Bunlardan ilki Mussoloni İtalya'sının, Türklerin Musul'a girmesi halinde, Ankara'ya asker çıkarma tehdidini oluşturur. Pekâlâ revizyonist İtalya'nın Akdeniz hakimiyeti açısından, Musul'u bahane göstererek İngiliz desteğini alması ve böylece Türkiye'yi bertaraf etmesi ihtimal dahilinde idi. İkinci olarak da Mustafa Kemal'in, devrin en büyük gücü İngiliz İmparatorluğu ile dost olma stratejisi gelmektedir. Hülasa; Şeyh Sait isyanı ile Musul sorunu arasında kesin bir bağlantı söz konusu değildir. Bu durumun İngiliz destekli bir isyan olduğu propagandası, içteki olası tepkileri ve sonrasında rejimin gelecekteki akıbeti açısından, yürütülmek durumunda kalınmıştır.

"Türkler Musul'a toprak ve namus gözüyle bakarken; İngilizler Musul'u petrol olarak görmekteydiler. Ayrıca asker Mustafa Kemal'in 1918'de İngilizlerin Musul ilhakını protesto etmesine karşın, devlet adamı Mustafa Kemal, yarısı Arap Musul için, olası Cemiyet-i Akvam üyeliğini tehlikeye atmak istememekte idi." Nitekim İçeride yaşanan her isyan hareketinde olduğu gibi Şeyh Sait'in girişimi de Kemalist reformların hızlanmasına vesile oldu.

Modern Türkiye Anatomisinde, Kürt Milliyetçilerinin, Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele döneminde, Kürt desteğini almasına karşılık, onlara federatif bir özerklik vadedtiği yönünde bir tezleri mevcuttur. Bu tezi haklı olarak

meclisin 22 Temmuz 1922 tarihindeki gizli oturumunda Mustafa Kemal tarafından Nihat Paşa'ya okutulan *"Tedricen bütün memlekette ve vasi mikyasta doğrudan doğruya halk tabakatının alakadar ve müessir olduğu surette idarei mahalliyeler ihdası siyaseti dahiliyemiz icabındadır. Kürtlerle meskûn menatıkta ise hem siyaseti dahiliyemiz ve hem de siyaseti hariciyemiz noktai nazarından tedricen mahalli bir idare ihdasını iltizam etmekteyiz."*¹⁰⁷ şeklindeki talimatına dayandırmaktadırlar. Bu görüşün; Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele döneminde kullandığı Osmanlı Anayasasının, var olan hükümlerinde, federatif bir yapıya olanak sağlarken; 1924 Anayasası'nın Fransız Devrim Anayasası'na öykünerek, üst bir kimlik ile merkezîyetçi bir devlet yapısının tasarlandığı realitesinden evirilip, siyasi bir manevra sebebiyle sunulduğu hükmü çıkarılmaktadır.

İsyanın nedenleri arasında, aynen Osmanlı'daki Şeyh Bedrettin hadisesinde vuku bulan, tarikatların kurumsallaştırılarak merkezi yönetimin himayesi altına alınması gibi, tarikatların özgürlüklerinin tamamen yok edilip, içtimai bir parçalanmaya gidilmekte olduğu gerçeği mevcuttur. 1924 Anayasası, Fransa Devrim Anayasası'nın birer kopyası hükmünde idi. Bu anayasanın kabulünden sonra atılacak siyasi ve içtimai adımlar, belki Şeyh Sait ve müritleri tarafından olmasa da öteki muhalif cepheler tarafından zaten öngörü-lüyordu.

Bu ayaklanma ile Kemal Paşa tüm yurttaki hoşnutsuz hareketleri bastırdı. Terakkiperver serüveni yok edildi. Bir kez daha aleyhine gelişen hadiseleri fırsata çevirmeyi bilen bir lider olduğunu kanıtlamakta idi. Şeyh Sait 1924 hilafet ilgasından sonra muhalefetin tıkadığı devrimlerin önünü açmış oldu. Hülâsa bu çeşit aşırılıklarla gelen muhalif tutumlar

¹⁰⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları., Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2. Baskı, c.III, Ankara 1985, s.551

inkılaplara, dolaylı yoldan ve istemeden de olsa, itici bir kuvvet oluşturuyorlardı.

3 Mart 1924'e doğru geri gittiğimizde; "beynelmilel gücü, cihan harbi ve kutsal yerlerin kaybedilmesiyle zayıflayan halifelik makamının devamı", İngiltere gibi, müstemlekelelerinde birçok Müslüman milleti barındıran devletlerin çıkarlarına, eskisi kadar tehlikeli bir vaziyet teşkil etmemekle birlikte, aykırı gelmekte idi. Öte yandan hilafetin merkezi olan Osmanlı'yı, müstemleke olarak, esir bir şekilde tutmak da Müslüman dünyasının göstereceği tepkiler sebebiyle İtilaf Gurubunu zorlayacaktı. Ancak sonraki dönemlerde, Ankara hükümetinin siyasal ve askeri başarılarının, özellikle İngiltere'nin uluslararası saygınlığını zedelediği de su götürmez bir gerçektir.

İngiltere, Anadolu'da kalarak bir yandan Padişahla ilgilenirken, diğer yandan Osmanlı'ya iktisadi yardım yapmakla; Mustafa Kemal ile uzlaşma yolu ararken, Fransa ve öteki İtilaf üyelerinin hamlelerini hesaplamakla; Modern Ortadoğu'yu cetvelle çizirken, Arap memleketleri ve Kudüs sorununa eğilmekle ilgilenecek; savaş sonrası bozulan ekonomisini düzeltecek, Hindistan ve diğer sömürgelerindeki çıkarlarını devam ettirmek için onları göz altında bulunduracaktı. Nitekim Lloyd George gibi sergüzeşt siyasilerin aksine birçok İngiliz üst düzey zabitin amacı Türkiye'yi, İngiltere'nin Ortadoğu çıkarlarına muhalefet edemeyecek bir yapıya getirdikten sonra, yönetimi yeni Anadolu Milliyetçilerine bırakıp, tabiri caizse, tası tarağı toplayarak Anadolu'yu terk etmekten ibaretti. Anlaşılabacağı üzere Mustafa Kemal Paşa'nın hür bir vatan için uğraştığı aydın gayeler ile İngiltere'nin uluslararası birtakım çıkarları paralel bir yörüngede hareket etmekteydiler. Tabi ki bu vaziyette Mustafa Kemal Paşa'nın İngiltere ile anlaştığı bahsini dile getirmek, henüz romantik ve delillere dayanmayan bir bakış açısıyla, olayların yansıtılmaya çalışıldığı hükmünü ortaya çıkartır. Onun yerine tabiatla var olan mutual yaşamın bir benzerini buraya adap-

te ederek, Mustafa Kemal'in amaçları doğrultusunda, yeri geldiğinde Sovyetler ile, yeri geldiğinde İngilizler ile yeri geldiğinde de İttihat ve Terakki ile yüzeysel anlaşmalarda bulunduğunu aktarmak yerinde olacaktır.

Şu an hala parçalanmakta olan Irak'ı göz önüne alalım. Orta Irak'ın askeri yapısından Arap bir subayın Irak'ı birleştirmek için yola çıkarak, evvela askeri kadroyu çevresine toplayıp, ardından da Irak'ta ki özerk yapı ve başıbozukluğa - Anadolu'daki isyanlar ve sonrasında yaşanan Kuvay-i Milliye hadiseleri gibi- hücum etmesi beklenecektir. Devrin süper gücü olan Amerika'nın Irak'taki militar yapılarıyla çatışmadan kaçınıp, onun yerine, ABD yönetiminin desteklediği unsurlarla mücadeleye girişmesi, bu sırada Rusya ve İran gibi devletler ile yüzeysel ittifaklarda bulunarak, her siyasi ayrıntıyı, amacı doğrultusunda fırsata çevirmesi lazım gelir. En nihayetinde uluslararası bir toplantıyla yeni Irak'ın temel-lerini atarak, tüm kazanımlarını bir doktrin etrafında topla-yıp, mezhepsel ayrılıkları yok etme gayesiyle, dinsel olma-yan üst bir kimlik inşasında bulunması kaçınılmazdır. Tabi ki bundan sonra kendi ulusal çıkarlarını savunmasını bilen bir çizgi ile Amerikan çıkarlarına da ters düşmeyip, ABD ile eski-sinden de kuvvetli bir müttefiklik tesis etmesi, Rusya ve İran gibi devletlerle de anlaşma sağlaması, ulusal çıkarları ve yeni Irak'ın devamı açısından yerinde bir hareket olacaktır. İşte bu yüzdendir ki; Iraklı Şii din adamı İyad Cemaledin "Irak'ın bir Atatürk'e ihtiyacı var" demiştir.¹⁰⁸ Tarih tekerrür etmese de benzerlikler teşkil eden hadiselerin birikimi ile geleceğe dokunur. Tabi ki burada yapılmaya çalışılan şey tarihçilikten ziyade, olayların nedensel boyutlarını aktarmada kolaylık sağlaması açısından, kurgusal bir teorisyenlikten ibarettir. Tarihçilik mesleği bu şekilde ifa edilmez.

İsyanların bastırılması ve muhalefetin kazınmasının ar-dından devrimsel yapı, hızlı bir şekilde oluşturulmaya başla-

¹⁰⁸ *Gündem* (Siyaset Programı), El Arabiya Televizyonu (07.12.2015)

niyordu. 25 Kasım 1925 tarihinde Şapka İktisasi hakkındaki kanun yürürlüğe girdi. Mustafa Kemal'in melondaki amacı ile, Mahmud II.'nin festeki amacı, kurumları ve toplumu revize ederek nizam sağlama ve böylece yeniliği bütünleştirip gelişen tepkileri değerlendirerek, farklı metotlarla modernleşmeyi sürdürülebilir hale getirmek idi. Ayrıca marjinal görünen bu şekilsel modernizasyonun diretilmesinde öteki yeniliklerin önünü açma isteği mevcuttu. Bir süre sonra Mahmud II.'nin fesiyle bütünleşen halk, Mustafa Kemal'in gözünde, melona da alıacaktı.

Gazi, 24 Ağustos 1925'te Kastamonu'da halka şapka ile göründü. "O dönem Kastamonu, taassubun görkemli kalelerinden birisi idi." Düşmanını yine en kuvvetli olduğu yerden vurmaya hedefliyordu. Ancak bir ömür boyu taşınmış refleksler bir anda bırakılamayacağı gibi; bu reflekslerin temelinde mühim çıkarlar söz konusuysa, mukavemet ve isyanın kaçınılmaz olması doğal bir tepkiyi meydana getirecektir. Bir dönem fes giyilmesine yüzeysel hoşnutsuzluklar gösterilmesine karşın, fesin İslam geleneklerine uygun olarak alını kapatmayıp, sarık sarılmasına elverişli olması, melonun ise; "o dönem Anadolu'da dinsizliğin sembolü şeklinde yorumlanıp", Müslüman geleneklerine aykırı olarak alını secdeden men etmesi durumu söz konusu idi. Kurucu kadro şapkasız bir şekilde ibadet edilebileceğini ifade etmesine karşın, burada halkın içinde barındırdığı simgesel yadırgama hissi başka bir boyutta tecelli ediyordu. Hülasa; halk kitlesi hiçbir zaman melonu içselleştirememiştir.

"Gazi, bir Batılı gibi evlenip bir Doğulu gibi boşandı. Boşandığı zaman olan Ağustos 1925 senesinde henüz İsviçre Medeni Kanun'u yürürlüğe girmemiş idi." Bu durum Mustafa Kemal'in kanuni ve toplumsal açıdan herhangi bir eleştiriyeye maruz kalmasını engellemiştir. Ayrıca Medeni Kanun ile azınlıkların, azınlık psikolojisinden kurtulması da hedeflendi. "Yeni kanun dolaylı da olsa bir Müslüman kadının bir gayrimüslim erkek ile evlenebilmesine izin vermekte idi." Fakat

bu durum yine de hoş karşılanmıyordu. Cumhuriyet kurucuları haddinden fazla olan frangalıktan da hoşlanmamaktaydılar. Onların bu denli Batıcı olmasının sebeplerinden birisi de Batı'nın ne olursa olsun altın çağının orta devriesini yaşaması ve dünya nimetlerinden tek başına yararlanması idi. Türklerin alçaklık komplekslerini yenerek, Batıya adapte olup, kendi mülklerinden özgürce faydalanabilmeleri amaçlanıyordu.

“Medeni kanun, yeni bir hukuk fakültesinin kuruluşuyla da kuvvetlendirildi.” Yine Osmanlı'nın Islahat Fermanı stratejisinde olduğu gibi Batıyla hukuksal yönden uyum sağlanarak, iç işlere müdahale edilmesi önlenmek isteniyordu. Nitekim Modern Türkiye'de Osmanlı ve Cumhuriyet sendromları bulunduğu gibi, Cumhuriyetin kurucu kadrolarında da Osmanlı psikozları mevcuttu. Fakat Mustafa Kemal, yenilikler yaptıkça, halkın gözündeki kurtarıcı vasfını kaybederek karizmasını yitiriyor ve birtakım güçler tarafından ortadan kaldırılması elzem bir tehlikeye dönüşüyordu.

Bu güçler, 1926 Yazında İzmir'de Gaziye yönelik bir suikast teşebbüsünde bulundu. Mustafa Kemal, kendisine karşı kişisel bir nefret sebebiyle gelişen bu durumu, siyasal olarak yorumlamayı tercih etti. Böylece hem meclis içerisinde yeniden alevlenen muhalefeti bastıracak, İttihat ve Terakki'nin kalan kısmını temizleyecek hem de muhalif paşaların ordudaki gücünü kırarak, yönetimi tam ve kesintisiz bir şekilde kendi elinde toplayacaktı. Yargılamalar sonunda; Ziya Hurşit, Abdülkadir ve Laz İsmail gibi kişiler İzmir'de idam olunurken; Cavid Bey gibi daha mühim siyasi rakipleri ve İttihat Terakki unsurlarının işi Ankara'da görüldü. “Cavid Bey'i kurtarmak için girişilen uluslararası teşebbüsler, aslında onun idamını hızlandırmış idi.” Fakat Cavid Bey'in idamı, yalnızca Batı'nın hoşnutsuzluğuyla kalmamış; aynı zamanda Türkiye'yi de, ekonomik buhran öncesi, kurnaz bir maliyeciden yoksun bırakmıştır.

Ankara, gerek siyasi gerekse askeri yönden tek seçenek olduğunu, 1926 reaksiyonu ile vurgulamaktaydı. Mustafa Kemal İttihatçılığın komitacı ruhunu iyi bildiğinden bu fırsatı kaçırmak istememişti. Nitekim büyük liderlik; aleyhinde gelişen hadiseleri lehine çevirmeyi başarabilme kabiliyetinden ileri gelmektedir. Fakat *“halk, ihtilal kahramanı paşaların tutuklanmasını hoş karşılamamış, mahkemede kendilerine karşı açıkça sempati göstermişti.”*¹⁰⁹ Gazi, Terakkiperver kökenli ve Amasya Gurubu üyesi bu paşaları affetti, kalanlar ise idam olundu. Yine de 1926 hadisesinin ardından, Mustafa Kemal otoritesinin önünde durabilecek hiçbir güç kalmamış görünüyordu. Bundan sonra toprağı ve halkı süratle terbiye etmek gerekmekte idi. Mustafa Kemal’in gözünde Türk toplumu, mükemmelleştirilmeye muhtaç kadim bir medeniyetti. Halkın yönetmekten ziyade yönetilmeye alışık olması ve memleket kurtuluşunun askeri münevverlerin eliyle sağlanması, devrim hakkını Mustafa Kemal’e veriyordu.

Gazi’nin 1927 yazında İstanbul’a gelişi, bir nevi İstanbul ile barışma hükmünde olmaktadır. İç ve dış tehditler hemen hemen bertaraf edilmiş olduğundan artık İstanbul burjuvazisiyle birleşme vaktinin geldiğini düşündü. İstanbul’un basın hayatına ve münevverlerine, devrimlerini kuvvetlendirmek adına ihtiyaç duymakta idi.

Aynı yıl millete hesap vermek için Nutuk’u kaleme aldı. Fakat; Nutuk’un yazılması, Osmanlı Padişahlarının iç isyanları bastırırken uyguladıkları sert yöntemler sebebiyle, vicdan azaplarını dindirmek ve gelecekte zalim bir yönetici olarak hatırlanmamak için dinsel eserler yaptırmalarıyla aynı amacı taşımaktadır. Mustafa Kemal bu yazılı eserinde, millete hesap vermekten ziyade, kutsal kitap vari bir yazım üslubu ile kendi iç hesaplaşmasını yaşıyor ve özellikle Rauf Orbay gibi muhalifleri yerden yere vurarak, aldığı sert önlemleri gerekçeleriyle birlikte açıklayıp, büyük devrimlerinin bitimine bir

¹⁰⁹ Lord KINROSS, *a.g.e.*, s.651

yıl kala, iç muhakemesini tamamlamış oluyordu. Nitekim bu eserini, yeni atadığı mecliste bulunan CHP'lilerin 15-27 Ekim 1927 tarihleri arasında gerçekleşen kurultayına sunarak, Nutuk'u bir kanun seviyesine çıkardı.

Birinci TBMM 1920, ikincisi 1923, Üçüncüsü ise 1927 yılında göreve başlamıştır. İlk iki mecliste muhalif sesler duyulurken, üçüncü meclis tam manasıyla, rejime bağlı Kemalist zihniyetlerin birleşiminden oluşmakta idi. "Napolyon'un Beş Yüzler Meclisi ile 1927'de oluşturulan Üçüncü TBMM; filozof, edebiyatçı, yenilikçi ve itaatkâr kadrolarıyla birbirini andırmaktadırlar." Artık tamamen Mustafa Kemal'e ve onun doktrinlerine bağlı bu meclis ile kanunlar yürürlüğe konulmakta idi. Bu saatten sonra Mustafa Kemal Napolyonist bir yönetim tarzını benimsiyordu. Halkın hazır bulunuşluğu zayıf olmasına karşın Üçüncü Meclis, toplumsal eksikliği kapatmaya gayret etmekte idi.

Napolyon işgal ettiği bölgelere antik isimlerini geri vererek, bölgenin eski hamileriyle olan bağlarını zayıflatmaya çalışmıştı. Mustafa Kemal de bu isim değiştirme metodunu uygulayıp, özellikle Hitit antikitesine yönelerek, Osmanlı hafızasını kazımaya uğraşıyordu. Türklüğün ve Türkçenin kökenleri hakkında "Güneş Dil" ve "Hitit Lengüistik" teorilerini kanıtlamaya çabalamakta idi. Bunlar geçerli teoriler olmasa da buradaki asıl amaç; hem yeni rejimin bilimsel birtakım tezlerle sahip olması hem de bir terminoloji yaratılarak, Osmanlı tarafından deforme edilmiş has bir kültürü anakronizmden kurtarma yorumu idi. Nitekim kurucular gözünde Osmanlı'nın kültürel açıdan da temizlenmesi gerekiyordu.

Üçüncü TBMM'nin ilk icraatlarından biri, anayasadaki "devletin dini İslam'dır" ibaresini kaldırmak oldu. Bundan sonraki dönemde eski üst tabakaya karşı likidasyonlar hızla belirdi. Kanun olarak da kadrolaşma olarak da rejimin gövdesi sağlamlaştırılıyordu. Aslında bu Meclis Türkiye'deki elit

gurubun tamamen yer değiştirmesi olayından ibaretti. Nitekim Üçüncü Meclisle kemikleşen elit zihniyetin bürokratik egemenliği, Türkiye de 2007 seçimlerine kadar devam etmiştir.

Naziler üzerini çizdikleri kimselerin ailelerini de cezalandırmakta idi; fakat Cumhuriyet, cezaya tabi tuttuklarının ardında kalan yetimlerine sahip çıkarak, onların okutulmasına yardım eder ve devlet mansıbında kadro verir, ailelerini cezalandırmazdı. Hatta Enver Paşa'nın amcası olan ve İttihat Terakki döneminde Mustafa Kemal'e suikast teşebbüsünde bulunmuş Halil (Kut) Paşa'nın bile, Millî Mücadele sonrasında bağışlanarak, İstanbul'a yerleşmesine izin verilmiştir.¹¹⁰ Nitekim Atatürk'ten sonra devr-i İsmet döneminin alamet-i farikalarından birisi de Mustafa Kemal'in şahsen cezalandırdıkları kimseleri affetmek olacaktır.

Tam burada İstiklal mahkemeleri uygulamalarından bahsetmek gerekir. Üç Aliler Divanı olarak adlandırılan; Ali Çetinkaya, Kılıç Ali ve Necip Ali'nin başını çektiği jüristokrasi sisteminin ilk baştaki amacı, Millî Mücadele döneminde asker kaçaklarını hızla cezalandırmak ve Kuvay-ı Milliye çetelerinin keyfi yargılamalarını kısıtlamaktan ibaretti. Ancak zaferden sonra bu mahkemeler, siyasi hesaplaşmaların yürütüldüğü bir divana dönüştüler. Bu özelliğiyle İstiklal mahkemeleri, Millî Mücadele içinde ve sonrasında oynadığı roller bakımından Büyük Fransız İnkılabının, ordular yanındaki siyasi komiserlere ve inkılabın mahkemelerine benzemektedirler.¹¹¹

“İstiklal mahkemeleri Kemal Paşa'ya yaranmak için tam bir pervasızlıkla idamlarda bulunuyor; Kemal Paşa da bu bağlılığı bildiğinden çoğu karara karışmıyordu.” Ancak Şark İstiklal Mahkemeleri reisi Ali Saip Bey'in Kozan Hadisesinde

¹¹⁰ İrfan PAKSOY, “Halil Kut Paşa'nın Hatıraları”, *Tarih Kritik Dergisi*, sayı: 2 (Ocak 2016), s.147-158

¹¹¹ Samet AĞAOĞLU, *a.g.e.*, s.96

olduğu gibi, İstiklal Mahkemeleri üyeleri şahsi ihtilafları bulunan kimselerin de idamlarına karar vermektedirler. Nitekim Terakkiperver döneminde İstiklal Mahkemelerinin üyeleri, Terakkiperver 'den haz etmeyen mebuslar arasından seçilmiş idi.¹¹²

İstiklal Mahkemeleri üyeleri, kendilerini Ortaçağ'dan Modern Çağ'a geçişi sağlayan bir köprü olarak görüyor ve klerikalizmin yeniden peyda olmasının önüne geçtiklerini düşünüyorlardı. İdamları, kutsal bir cinayet olarak nitelendirilmekteydiler. Ancak özellikle Ali Çetinkaya'nın Cavid Bey ile olan durumu – ki Cavid Bey'in karısına yetimlerin eğitim masraflarını karşılama teklifinde bulunmuştur- vicdani kıpırdanmaların, bazı üyelerin peşlerini bırakmadığı hükmünü çıkarmamıza sebep olmaktadır.

Bir süre sonra İstiklal Mahkemeleri, İsmet Paşa'nın yetkilerini kısıtlayarak hükümette iki başlılık yarattı. Nitekim "aşırıları biraz da faydalanmak için, Mustafa Kemal'i keyfi bir yönetime götürerek, şahsi yetkilerini artırmak istiyorlardı." Bir süre sonra İsmet Paşa, Mustafa Kemal'i, artık memlekette herhangi bir iç tehdidin bulunmadığına ikna etti ve İstiklal Mahkemesi üyeleri normal mebusluklarına geri döndüler. Böylece yaklaşık yedi yıl süren jüristokrasi dönemi kapanmış oldu. (7 Mart 1927)

Türk Sosyolojisi mercek altına alındığında, devrimlerde kullanılan metotların (dilde Türkçeleşme-dinde Türkçeleşme vs.) daha evvel de mevcut bulunan fikirlerden türediği gözlemlenmektedir.¹¹³ Örneğin 1 Kasım 1928 tarihli Latin harflerinin kabulü kanunu incelendiğinde; İttihat Terakki devrinde, kurmay sınıfın Arap harflerinden pek hoşlanmadığı ve bu yüzden, hızlı bir entegrasyon çalışmasıyla, Arap harflerini ayrı yazarak huruf-u munfasılayı, enveri harfleri, oluşturup,

¹¹² Lord KINROSS, *a.g.e.*, s.609

¹¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* ve Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*

Türk sosyolojik birikimin farkında ve kabulünde oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim savaş sonrası dönemde dünya, Latin harflerinin ehemmiyetini kavrayarak, bu harf organizasyonunu birer birer sistemlerine dahil edeceklerdi.

1926 Bakü Kongresi kararlarıyla; Sovyetlerdeki Tatar-Türk Cumhuriyetlerinde Latin harfleri kabul edildi. Burada Sovyetlerin asıl amacı, himaye altında bulundurduğu Türk Cumhuriyetleri ile İslam ve Türkiye bağlarını zayıflatmak idi. Karl Krüger'e göre; Türkiye'de yeni alfabenin kabul edilmesi, Türklerin Avrupa uygarlığını daha çabuk sindirmelerine yol açacak ve Avrupalılar için de hem Türkçe öğrenmelerini kolaylaştırıp hem de Türk edebiyatının okunmasına olanak sağlayabilecekti.¹¹⁴ Krüger; Türklerin Batılılaşma sindirimi konusunda haklı olmakla birlikte, konuyu tam anlamıyla kavrayamamıştır.

Türkiye'de yeni harflerin asıl amacı, Sovyet uygulama tarzına benzeyen, gelecek nesli Osmanlı'nın kültürel egemenliğinden uzaklaştırmak isteği idi. "Aynı zamanda Latin harfleri ile birlikte, münevverlerin konuşma dili, halk diliyle yakınlaştırılmış olacaktı." Burada kurucular, ülke dışı bir gaye olan, Avrupalıların, Türkçeyi kabul etmelerinden ziyade; rejim içindeki halkın zihnini yenileyerek, onları eski kültürden men etmeyi ve aydın zümre ile kaynaştırmayı amaçlamışlardı. Nitekim Kurucu kadrolar; Latin kökenli Türk A-B-C'si konusunda şanslı vaziyetteydiler. Çünkü ülkede okuma-yazma bilenler, nüfusun küçük bir dilimini teşkil ediyordu. "Eğer memlekette okur-yazar oranı, nüfusun çoğunluğunu kapsasaydı, yazının değiştirilme ihtimali söz konusu olamayacaktı. Bu oranın azlığı, yeni harflere geçişi kolaylaştırmıştır."

Aydınlanmayı merkezine alan Türk İnkılabını Rönesans çerçevesinde değerlendirirsek; "İncil'in yerel dillere çevrilmesiyle, Kuran'ın Latinize edilip Türkçeleştirilmesindeki

¹¹⁴ Karl KRÜGER, *a.g.e.*, s.72

gayeler, bütünüyle bir paralellik arz etmektedir. Böylece Tanrının sorgulanamaz emir ve buyrukları, Tanrının birbirini tekrar eden müphem kelimelerine dönüşüyordu.” Artık kutsal kitabın bir birey tarafından herhangi bir din görevlisine ihtiyaç duyulmadan okunup anlaşılması sağlanmıştı. Böylece Allah ile kul arasındaki araçlar ortadan kalkarak, birey ve Allah arasında doğrudan bir bağlantı kurulmuş oldu. Fakat, daha önce de mealen Osmanlı’da ve Orta Asya Türk yapılarında denenmiş olan bu uygulama, Kuran’ın mistik gücünü zayıflatarak, evde başucu hizasında duvara asılmış olan kutsal metni, alelade bir matbu hükmüne dönüştürdü. Fakat halkın çoğunluğu tarafından Kuran aslının Arapça olduğu kanısı hiçbir zaman değişmedi. Avrupa’da İncil’in yerel dillere çevrilerek kilise ve papazların egemenliğini zedeleyen bu sistem, Türkiye’de istenilen etkiyi yaratamamıştır.

Ezanın orijinal dilinin değiştirilmesi hadisesi de “dinde Türkçeleştirme” fikriyle vuku bulmuştur. Fakat; nasıl ki, tıp dili Latince’dir ve bu dil, tıp alanında enternasyonal bir düzen birliği sağlayarak anlaşılabilirliği kolaylaştırır; İslam’ın ve Ezanın ana dili de Arapçadır. Bu dil, dünyadaki Müslümanlar arasında karışıklığı önleyerek kozmik bir birliktelik sağlar. Böylece Arapça ezanı işiten Müslüman birey, geldiği bölgede, daha az kültür şokuna maruz kalarak, kısa sürede, bu toprakların Darü’l İslam egemenliği altında bulunduğunu analitik açıdan da kavrayacaktır. Ezanın aslını bozmak, Osmanlı ve İslam’ın psikolojik birliğine zarar vermek amacıyla uygulanmıştır. Buradan hareketle, o dönem Türkiye’inde, baskıcı bir laik sistemin uygulandığı aşıkardır. Baskıcı Laik Sistemler; Rusya’da uygulanan Din Tanımaz Laikliğin aksine, dinin sosyal hayatına ve normlarına müdahalelerde bulunarak radikal aydınlanmayı hayata geçirmiş olmaktadır.

Aydınlanma; İskoç topraklarında doğmasına karşın Fransa sisteminde asıl etkisini kanıtlamış idi. “İskoç aydınlanması dine karşı esnek iken; Fransız aydınları din konusunda daha radikal bir tutum sergilemişlerdir.” Aydınlanmacı düşünür-

ler, genellikle tanrının müdahaleci olmadığı *deizm* inancını kabullendiler. Fransa’da beslenen bu olgu; müdahaleci olmayan, izleyici tanrıyı tercih edip, akli ve bilimsel konuşarak; birey aklının tanrılaştırılma evrimini ifade etmektedir. Nitekim “*hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir*” deyimini, kaynağını 19.Yüzyıl pozitivizminden alan bir sözcük gurubudur. Aydınlanmada mühim olan husus, bireyin özgürlük ve hak mücadelesini, ne pahasına olursa olsun, elde edebilmesinden ileri gelmiştir.

Afet İnan’ın, Mustafa Kemal Atatürk’ün el yazılarından yayına derlediği Medeni Bilgiler kitabında Atatürk; aydınlanma tarihini şu ifadelerle özetler:

“İlkel insanların, tabiatın her şeyinden, gök gürültüsünden, karanlıktan, taşan bir nehirde ve vahşi hayvanlardan ve hatta birbirlerinden korktuklarını biliyoruz. İlk duygu ve düşüncesi korku olan insanın her düşünce ve dileğini kesin olarak yapmaya kalkışması düşünülemez.

İlkel insan gruplarında, ata korkusu ve sonunda, büyük kabile ve kavimlerde, ata korkusu yerine geçen Allah korkusu, insanların kafalarında ve hareketlerinde hesapsız yasaklar yaratmıştır. Yasaklar ve hurafeler üzerine kurulan birçok alışkanlıklar ve gelenekler, insanları düşünce ve harekette çok bağlamıştır. O kadar ki, kişisel düşünce ve hareket serbestisi gibi bir hak kavramı bilinmemiştir. Toplulukların başına geçebilen adamlar, toplumu Allah adına yönetirlerdi. Her türlü hak ve yetki onlarda idi. Bireyin hakkı, hürriyeti, söz konusu değildi.

İnsanlar, düşünsel gelişimde ilerledikçe, kendi kökenlerini daha açık düşünmeye başladılar; yavaş yavaş onun büyüklüğünü daha iyi anlamaya ve değerini bilmeyi başardılar. Doğanın, her şeyden büyük ve her şey olduğu anlaşıldıkça doğanın çocuğu olan insan kendinin de büyüklüğünü ve onurunu anlamaya başladı.

İşte, insanlar, bu anlayış derecesine yükseldikten sonradır ki “doğanın, insanda yarattığı bütün yetenekler, çalışmalarını serbest olarak yapmayı ve serbest olarak geliştirmeyi gerekli kılar; bu gereklilik doğaldır; doğanın verdiği haktır”, düşüncesine ulaştılar.

*Artık bundan sonra birey ile hükümdar ve devlet arasında, hak davası ve hak mücadelesi başlar. Bu mücadele devletlerin iç gelişmelerinin tarihidir.*¹¹⁵

Fransız İhtilali'yle deyimleşen "devrim kendi evlatlarını yer" realitesi, her devrimde olduğu gibi Bolşevik ve Türk inkılapları için de geçerli bir durumdu. Nasıl ki sanat; sanatçı ve toplum içinse; devrim sanatı da; devrimciler ve toplumun aydınlanmamış kısımları içindi ve bu aydınlatma esnasında, toplumun direnç kuvvetine göre, sert tedbirler alınması gerekmekte idi. Bazen bu tedbirler, devrimci kadroların içinde bulunan birtakım kimselerden, muhalif fikirler cereyan etmesine sebep oluyordu. Değişimin hızlı sirkülasyonu; beraberinde katı bir mukavemet açığa çıkararak faillerini, devrim gücünü elinde bulunduran ana kuvvet tarafından cezalandırıyordu. Bu ceza bazen devrim için, bazense siyasal otoritenin merkezileşerek devrimi çabuklaştırmak adına kesilmekte idi. Çünkü ihtilal süresi uzadıkça, ihtilalin başarısız olma ihtimali de artıyordu. Rusya'nın Trotsky ve Radek gibi devrimcilerinin Stalin tarafından siyasal bir temizliğe maruz kalmalarında olduğu gibi, Türkiye'de de İttihat Terakî'nin kazınması ve Rauf, Refet, Kazım ve Ali Fuat paşaların yönetimden uzaklaştırılmalarındaki asıl etken, yeniliğin pratikleşerek hızlandırılma mecburiyetinde yatmaktaydı.

Ancak devrimin göremediği şey, yüzyıllardır kültürle bütünleşmiş kurumların gücünü hesaba katmadan uygulanacak değişim stratejilerinin, büyük ihtimalle, başarısızlığa uğrayacağı gerçeğidir. Bunlar; değişimin önünde bulunan engelleri küçümsediklerinden ve bu engelleri sert tedbirlerle bertaraf edebileceklerini sanmalarından ötürü, kısır birer siyasi an olarak kalma kaderini yaşamışlardır. Sonraki dönemlerde, tezahür eden yeni sistemlerin içerisinden çıkan birtakım fikirler, bu devrim katalizörlerinin aslında hiç arzu

¹¹⁵ Afet İNAN, *Medeni Bilgiler Türk Milletinin El Kitabı*, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul 2008, s.86-87-88

etmedikleri hadiseleri açığa çıkartıp onları, evrimin köklerine düşük dozda enjekte ederek, siyasi ve toplumsal seyri normalleştirmektedirler. Böylece evrim bir kez daha devrimi ve devrimcileri kendiliğinden mağlup etmiş olur.

İstisnasız olarak; Lenin, Stalin, Şah Rıza Pehlevi, Castro, Mao, Nasır, Mustafa Kemal ve diğerlerinin devrimleri ya tamamen yok olmuş ya da ana çizgisinden saparak umumi adaptasyonun kuvvetine yenik düşmüşlerdir. Aslında bu liderlerin giriştikleri devrim serüveni, evrimsel sürece katkı sağlamış; fakat bu süreç, bünyesinin sindiremediği aşırılıkları tedricen kusarak olayları zamana bırakmıştır. 1950’den itibaren Türk Modernleşmesi, devrimin müfrit yanlarını ayıklayıp, zamanı gelince çıkardığı bu fikir ve yöntemleri mevcudiyetine yeniden dahil etmekte veyahut onları başka bir muadiliyle değiştirmektedir. Hülasa devrim denen olay; evrimsel gelişimin yavaşlığına karşı duyulan asabiyetler бүtүнüne denir.

“Genelde Cumhuriyetin kurucu kadrolarının ikamet ettiği Çankaya tepesini, tanrının yerleştiği bir Ziggurata benzetmek mümkündür. Keçiören ise tanrıya muhalif kesimin kümелendiği başka bir tepe.” Mustafa Kemal muhalifleri, ekseriyetle ikamet yeri olarak Keçiören mevkiinde toplanmış durumdaydılar. Millî Mücadele zamanında Ankara ve İstanbul’un kavgasına ek olarak, devrimler döneminde Çankaya ile Keçiören’in cidalini de ilave edersek, Erken Cumhuriyet Dönemi’ni daha kolay bir şekilde şemalaştırabiliriz. Nitekim Çankaya; eğlenceleriyle ve yönetim tarzıyla, başlı başına devrimin bir fabrikası olarak, üretimi doğrudan karşılamakta idi.

“Eğlence insanları bir araya toplar ve onları eğitir.” Eğlenceden mahrum kalınmak istenmiyorsa -ki o davetler bürokratik açıdan yükselebilmek için de mühim toplantılardı- yeni adabın ve davet kurallarının yerine getirilmesi elzemdi. Bu kurallar kimi zaman giyim kuşamla, kimi zaman da ha-

nımlarıyla icabet edilmesi şartlarını oluşturunuyordu. Rus Çarı Petro, Mahmud II. ve Mustafa Kemal Atatürk, düzenledikleri davetler ve bu davetlere katılmak için uyulması gereken kurallar ile elit sınıfa, devrimi ve yeniliğin figürist yanlarını aşlamak niyetindeydiler. Medeniyetin ve zamanın görselliğini bu şekilde yansıtmış oluyorlardı.

Aslında zamanı kullanabilmek de bir medeniyet işiydi. Takvimler de yalnızca yaprak parçalarından ibaret olmayıp, üst medeniyet birikimini simgeleyen zamanı yönetme sanatını ifade etmekteydiler. Bu işlere temayül eden liderler, aydın ve devrimci olmalarının yanında, kalıcılığı hedefleyen şahsiyetler olarak da bilinmelidirler. Örneğin; Ömer bin Hattab'ın oluşturduğu hicri takvim, Ömer Hayyam'ın başında bulunduğu bir kurul tarafından icra edilen Celali Takvim ve Roma'dan günümüze doğru evrilerek, Batı'nın kullandığı ve Papa Gregoryen tarafından yürürlüğe konulan, Miladi Takvim gibi zaman ayraçları, dönemin medeni formlarını müfredata bağlayan birer kılavuz hükmündeydiler.

Bir toplumun, hangi medeniyet birikiminin üstünlüğünü kabul ettiğini, yürürlükte bulunan-kullandıkları takvim sistemleriyle anlayabilmekteyiz. Örneğin Osmanlı, Hicri ağırlıklı bir takvim sistemini kullanarak, İslamı üst bir medeniyet birikimi olarak gördüklerini kanıtlamışlardır.¹¹⁶ Aynı şekilde Cumhuriyet rejiminin yürürlüğe koyduğu takvim sistemine bakıldığında, Batı medeniyetinin onaylandığı çıkarımı yapılmaktadır. Bu çıkarımlardan hareketle; bir devlet sisteminde, hangi medeniyetin yarattığı takvim kullanılıyorsa, o medeniyet birikimi üstün görülerek, oraya doğru fikri ve içtimai bir temayül yaşandığı anlaşılabilmektedir. Aynı zamanda iktisadi açıdan takvimler; mali düzenlemelerin, o zaman dilimini

¹¹⁶ Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif sebeplerden ötürü kullandığı, Rumi takvim gibi, daha başka takvimleri de mevcuttu. Takvimler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Neşet Çağatay, *Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim*

kullanan medeniyet birikimleri ile denkleştirilmesi ve ekonomik geçişkenliğin rahatlıkla hareket edebilmesi misyonunu da yerine getirmektedirler.

1929 ekonomik buhranı ve halk arasında yaşanan açlık korkusu, yönetime karşı hoşnutsuzluğu arttırmakta idi. O dönem Ankara yönetimi; İzmir İktisat Kongresi'nde belirlediği ve krize kadar uygulamaya çalıştığı liberal politikalardan vazgeçip, devletçi bir ekonomiye yönelerek, siyasal açıdan da katılaşmak mecburiyetinde kaldı. “Çünkü halkın refah seviyesi düşük olsa da kutsal bir kuvvet olarak cisimleştirdiği padişahları artık başlarında değildi.” Onun yerine, gittikçe kendisine yabancılaşan bir “filozof diktatör” tarafından idare ediliyordu. Bu filozofa başkaldırmak, halifeye ses çıkarmaktan, dini inançlar nezdinde, daha kolaydı. Mustafa Kemal yeniden, eskisi gibi, tevekkül içinde boyun eğmeyen, hoşnutsuz bir halk yığınıyla baş başa kalıyordu.

Ekonomik kriz, Mustafa Kemal'e, tek partinin sıkıntılarını gösterdi ve bu yüzden yeni bir partinin kurulmasını isteyerek, sorumluluğu paylaşmayı arzuladı.¹¹⁷ Çünkü kendi partisi de dahil hemen herkes, çözümün ondan gelmesini beklemekte idi. “Tek parti sisteminde, hükümetin yaptığı yanlışlar O'na yükleniyordu.” Nitekim liberal ekonominin bir süre için tıkanıp anlaşılmıştı. Aslında kapitalizm, yaşadığı her çöküntünün ardından, daha da güçlenmiş ve tecrübe kazanmış bir şekilde, yeniden yükselişe geçebilme kabiliyetine sahip üst bir akli ifade etmektedir. Umumi harpler sonrasında, beynelmilel iktisadın bir süre buhran yaşadığı ve ardından ekonomik refahın, farklı oranlarda, memleketlere yayıldığı gözlemlenmektedir. Şevket Süreyya'nın değimiyle Türkiye, “kriz döneminde, Batı'da ucuza satılan makinelerden satın almayarak, sanayisini kuvvetlendirme fırsatını kaçırmış bulunmaktadır.”

¹¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bknz: Ahmet AĞAOĞLU, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yay.,3. Baskı, İstanbul 2018

Serbest Fırkanın kurulma amaçlarından birisi de siyasal hayatta bir normalleşmeye gidilerek, Mustafa Kemal'e karşı, dışarıdan yöneltilen "diktatör" eleştirilerini yok etme çabasıydı. Mustafa Kemal, kontrol ettiği iki parti arasında bir hakem rolü üstlenmek istiyordu. Demokrasi riskini, hayat-tayken, kendi emniyetinde göze almıştı. Yani, Serbest Fırka hareketi, kontrolü Gazi'nin elinde bulunan, bir çeşit Suni Muhalefet hükmünde idi.

Fakat zamanla bu Suni Muhalefet eylemi, Fethi Bey'in ve dolayısıyla Mustafa Kemal'in kontrolünden çıkmaya başladı. Öyle ki, Serbest Fırka 'ya dahil olan Mustafa Kemal Paşa'nın kız kardeşi Makbule Hanım bile, hükümete ve rejime karşı sert, muhalif tutumlar sergiliyordu. Halk, Fethi Bey'e methiyeler düzüyor, O'nu, Gazi'nin iktidarına muadil bir kurtarıcı olarak kabul etmek istiyordu.

Mustafa Kemal muhalefeti kazıyarak, tek adamlığını ilan ettiğinden beri, eski arkadaşları ile bağlantısını kaybetmiş durumdaydı. Bu vaziyet, Gazi'nin, ülke hakikatlerinden uzak kalmasına ve yanındaki kışkırtıcıların etkisiyle, yanlış kuşku-lara kapılmasına neden oluyordu. "İstiklal Mahkemeleri'nin 1927'ye kadar egemen olduğu memleketle de eskiye nazar-ı irtibatını kaybetmiş görünüyordu. Muhalefetin türlü baskılar neticesinde, 1926'dan sonra yeraltına çekilmesi, meydanın; birtakım din sömürücülerine ve istismarcılara kalması sonucunu doğurdu." Böylece kendiliğinden, her çeşit komplo ve ihtirasın gelişebileceği, tabii bir habitatla karşılaşmakta idi. Bu sebeple; Mustafa Kemal'in siyasi çevresi, haksız ithamlar altında kalmaktan korkmaktaydılar.¹¹⁸

Fethi Bey gelişen olaylar karşısında sağduyusunu kaybet-ti. "*Halen Cumhuriyet Halk Fırkası'nın genel başkanı olduğunu açıkça ifade eden Mustafa Kemal Paşa'yla siyasi alanda karşı karşıya gelme riski olduğunu görerek, 17 Kasım 1930 günü partisi-*

¹¹⁸ Lord KINROSS, *a.g.e.*, s.643

ni feshetmiştir.”¹¹⁹ Nitekim liberal bir kişiliğe sahip olan Fethi Bey, İsmet Paşa gibi itaatkâr bir rejim görevlisinin dahi, silah arkadaşı Kazım Paşa’nın (Karabekir) yargılanmasına muhalefet ettiği gerekçesiyle, tutuklanmanın eşiğinden döndüğünü biliyordu.

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın dağılma kararı almasından otuz beş gün sonra irticai hareket, tekbir sesleri ve şeriat sloganlarıyla 23 Aralık 1930’da İzmir’in Menemen kazasında, Nakşibendi bir tepki olarak, yeniden ayaklandı.¹²⁰ Aslında bu hadiseler nedenleriyle birlikte ele alındığında, kendiliğinden gelişen tabii bir muhalefetin ve dolayısıyla halkın hoşnutsuz kesiminin sesini, kanuni sınırlar çerçevesinde, ifade edebilmesini sağlayacak muhalif bir liderin yoksunluğundan kaynaklanıyordu. Halbuki, her zaman muhalefetin gelişimine izin vermek, iktidar aleyhinde olan militan isyanların oluşumunu engelleyerek, bir şekilde egemen grubun emniyetini sağlamaktadır. Yani, hakiki ve güçlü bir muhalefetin varlığı iktidarın, galeyana gelmesi halinde feci neticeler doğurabilecek yığınlarla uğraşmak yerine, meclis çatısı altında, devletten maaşını alan aristokratik-elit muhalifler ile iletişim kurabilmesi, daha olası ve daha tehlikesizdir. Nitekim muhalefet, bir şekilde iktidarın emniyet kemeri hükmündedir. Kontrolsüz ve emniyetsiz bir vaziyette ilerlediğinin bilincinde olan Gazi, en ufak bir hararetlenmenin dahi, iktidarın kaybedilmesine yol açacağına farkında idi. Bu yüzden, en küçüğünden en büyüğüne kadar gelişen her çatlak sesin, sertlikle bastırılmasını zorunlu görüyordu.

¹¹⁹ Barış ERTEM, “Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, cilt:1, sayı:2 (Ordu 2010), s.71-92

¹²⁰ Necdet AYSAI, “Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı:44 (Ankara 2009), s.581-625

Mustafa Kemal'i kısaca tanımlamak gerekirse O; bünye-sinde düalist unsurlar barındıran, mütefekkir bir kişi ve bir Cumhuriyet katalizörüdür. Zaten süreç içinde gelişecek olanı, tepkimeyi domine ederek hızlandırmıştır. Evrimsel basamakları hesaba katmasına karşın, kısıtlı bir zaman diliminde, yenilik hamlelerini yapmak mecburiyetinde kalması; O'nun bütün umudunu, gençler ve kendi değimiyle "zarafeti, tabii olanı ve medeniyeti" asla reddedemeyecek olan kadınlara yöneltmesine neden oldu.

Mustafa Kemal'in gözünde kadın; erkeği tarafından aydınlatılması elzem, asli vazifesi analık olan ve toplum hayatının her yönünde yer alması gereken, saygıdeğer bir varlıktı. Dolayısıyla ataerkil yapısı Osmanlı sistemine nazaran daha esnek olan Cumhuriyet Rejiminde de erkek egemen yapının kendini koruduğu gözlemlenmektedir. Rejimdeki kadının durumu; henüz değişimin görüntüde ve kamusal alanlarda sınırlı kalarak, fikri inkişafın zamana yatırılmasından ibaretti.

Kemalist rejim için Türk kadını bir tercih konusudur. Çünkü bu alan henüz işlenmemiş bir cevheri ifade eder.¹²¹ Yapılan icraatlar ile devrim kendisine, kadınlardan kurulu bir kitle oluşturmayı hedeflemiştir. Çocuğu yetiştiren anne olduğu için rejim, bu büyük potansiyelden yararlanarak aydınlanmanın, toplum üyeleri tarafından özümsemesi halinde, tüm ulusu, üç kuşak sonra değiştirebileceğinin farkında idi. Bununla birlikte kadının içtimai hayatta boy göstermesi, geçmişte var olan birtakım sapkın vaziyetlerin, etik hafıza ortamından atılmasını da sağlıyordu. Cumhuriyet; heteroseksüel bağlamda, Osmanlı'dan daha katı bir tutum sergileyerek bireyin, cinsel hürriyetini kısıtlayan ve bazı yönleriyle Osmanlı sisteminin görmezden geldiği bu tarz özgürlüklerinden aşağı kalır bir yapıdadır.

¹²¹ Thomas VAIDIS, *Kemal Atatürk Yeni Türkiye'nin Kurucusu*, çev: Ahmet Angin, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yay., İstanbul 1967, s.136

Modern dünyanın hastalıklarından biri olan ve özgürlük popülaritesini kullanarak, dünya nüfusunu azaltmaya yönelik, birtakım üst akıllar tarafından desteklenen homoseksüel eylemlerin ve bu desteğe rağmen, olgunun, Modern Türkiye yasalarında kat-i surette reddedilmesinin nedeni; Osmanlı'dan ziyade Cumhuriyetin ideolojik çekirdeğinden kaynaklanmaktadır. Böyle bir yasaya, muhafazakâr guruplarla birlikte aktüel Cumhuriyetçilerin de karşı çıkması, modern Türkiye anatomisinde geleneksel ahlaki yapının korunmasını sağlar. Cumhuriyetin gözünde, yeniliğin de bir sınırı mevcuttur.

“Modernizasyonu, kendi menfaatlerine saldırmadıkça onaylayan popülist guruplarla birlikte”; İnsan beyni genellikle eski olana değil, yeni oluşturulan fikirlere karşı önyargıyla yaklaşır. Çünkü eski, onların gözünde alışılmış, tecrübe edilmiş ve yeterince algılanabilmiş bir vaziyette seyreder. Bununla birlikte yeni; yalnızca nazariyat ve bilinmezlikle sınırlı kalır. Bu sebeple, erken Cumhuriyet döneminin elit gurupları, en az halk kitlesi kadar yenilikten korkarak onu kerahetle kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Türk Devrimi'nde kurucu kadroların hesaplayamadığı bir vaziyet söz konusuydu. Devrim; çoğunluğu oluşturan alt tabakaya değil, bu kadroların ve elit gurupların başını çektiği üst tabakaya, sınırlı bir şekilde, nüfuz edebilmekte idi. Aslında gerçekleştirilmeye çalışılan bir burjuva devrimiydi; fakat toplum içerisinde burjuvazi yok denecek kadar az sayıdaydı ve onlar, toplumun küçük bir oranını temsil ediyorlardı. Günün birinde asabiyeti patlama noktasına gelen çoğunluk alt tabakanın, bilinç altında beslediği devrim karşıtlığı, ezici bir şekilde devlet partisini darmadağın ederek, evrimsel devrimine kaldığı yerden devam edecekti. Nitekim, devrimin keskin suretine karşın, eylem içermeyen kelimelerin anlamsızlığı, halk yığınlarını, algıladığı geleceğe doğru sürüklemiştir. Yetisi ve yetkisi her durumda şekillenerek “evvela düzen, ardından hürriyet” ve “halka rağmen, halk için” zih-

niyeti; tarihi, kendi akışını bozan bu ideolojiyi taşıyamaz hale getirmiştir. Ama yine de Kemalizmin ve onun yumuşatılmış biçimi olan ve toplumun genlerine daha rahat aktarabildiği Atatürkçülüğün başarısız olduğunu söylemek yanlış olur. Halk, zaman içerisinde İslami duygularını, vatan bilincini ve Mustafa Kemal Atatürk'ü bir potada eritmeyi başarmıştır.

Erken Cumhuriyet devrinin radikal Kemalistleri ile Modern Türkiye'nin Atatürkçü yapıları arasında keskin farklılıklar mevcut bulunur. Gelenek, görenek, örf ve aneleri gerici olarak niteleyen ve uzun süre siyasal erki elinde bulunduran yapı, bir süre sonra Modern Türkiye'nin genlerinde barındırdığı toplumsal ve pratik kuvvetlere yenik düşerek, halkı zıt ideolojileri kabullenip, düalist ve kapsayıcı bir esnekliğe doğru yöneltmiştir. Türkiye'de ki bu durum gerçekten de dünyanın birçok toplumunda bulunmayan bir kabiliyetin göstergesidir. Şimdi Modern Türkiye'de ezici bir çoğunluk, rejim ve Cumhuriyet aleyhtarı bir zihniyete sahip bulunmamaktadır. Bir dindarlaşma yaşanmasını arzu eden azımsanmayacak sayıdaki kitlenin yanı sıra; tam manasıyla şeriat düzenine geçmeyi savunan çok küçük bir azınlık mevcuttur. Bu azınlık gerek oy potansiyeli bakımından gerekse militan eylemler açısından, Cumhuriyeti yıkabilecek bir kuvvete malik olmamaktadırlar.

Tarihsel vakalara geri dönmek gerekirse; Mustafa Kemal Paşa'nın, düşmanlarını her zaman en güçlü oldukları yerden vurup, dirençleri erkenden kırılan bu yapıların, parçalanmalarına ufak yardımlarda bularak, ayıklanmalarının ardından, yeni hedeflere yönelen bir stratejist olduğu belirtilmelidir. Yunanlılara karşı girişilen ve en güçlü müstahkem noktası olan Afyon taarruzu, ilk örgütlü muhalefette, halkın taktirini kazanmış değerli paşalara, hiç düşünmeden saldırışı ve şapkayı "o dönem taassubun en katı olduğu" Kastamonu gibi bir yerde teşhir etmesi; O'nun stratejik düşünebilmesinden kaynaklı eylemlerdir. Yine de kurucu kadrolardaki, siyasal açıdan yapılan hamlelerin farkındalığı, ekonomik açıdan

yapılan hamlelerin farkındalığından daha fazladır. Fakat; hem iktisadi, siyasi hem de içtimai yönden, deneme-yanılma metoduyla hareket edilerek, gelen tepkiler ölçülmüştür. Siyasal açıdan geri adım atılmamasına karşın, iktisadi yönden her çeşit paradigma sisteme adapte edilmeye çabalanmış; ancak iktisadi hayatın, sistemin diğer öğelerine hükmetmesi dolayısıyla mutlak bir zafer kazanılamamıştır.

“Diktatörlük Roma’daki anlamıyla, kumanda birliğini sağlamak için yalnız harp meydanlarında kabul edilen geçici bir memuriyettir ki; bu memur, vazifesini bitirir bitirmez yaptığı işlerin hesabını vermekle mükelleftir.” Mustafa Kemal’in diktatörlüğü, Roma kanunlarına benzemekle birlikte, Amasya Beşlisi üyeleri ve meclis, Roma’ya dayanarak bağısladığı yetkilere rağmen, Mustafa Kemal’e her zaman temkinli yaklaşmışlardır. Sonrasında muhalefete geçmelerinin sebebi ise, harbin sona ermiş olmasına rağmen diktatörün yetkilerini yeniden meclise devretmemiş olmasından kaynaklanır. Çünkü Mustafa Kemal, olağanüstü zamanlar sebebiyle görevlendirilmiş bir memurdan, mutlak bir Sezar’a dönüşmüştür.

Diktatörlüğün gerçek mahiyeti; “*denenmiş ve yetkinliği kanıtlanmış liderin tüm faaliyet ve niyetlerinin, yakın destekçileri tarafından onaylanması*”¹²² şeklinde tanımlanmaktadır. Fakat bu tanımlama, Mustafa Kemal Paşa’nın uyguladığı “filozofi diktatörlük” açısından biraz sığ kalır. Çünkü “Mustafa Kemal’in kendine has bir reisliği mevcuttur.

“O zamanlar takrirlerin oya konmadan önce reis tarafından açıklama yapılması adetti. Mustafa Kemal’in açıklaması öyle olurdu ki, takririn kabul mü, yoksa red mi edilmesini istediği anlaşılırdı. Bir defa böyle takrirlerden birini oya koydu, beklediğinin aksi çıkınca:

¹²² Karl KRÜGER, a.g.e., s.66

– *Lütfen ellerinizi indirir misiniz? Galiba eyi izah edemedim.. dedi ve yeniden red kararı istediğini hissettirerek izah etti.*¹²³

Uygun görmediği kanun tekliflerini dahi meclis gündemine getirerek, aslında tebarüz etmesi gereken, sistemi tehlikeye atmayacak, siyaset zihniyetini bir öğretmen edasıyla öğretmiş oluyor; demokratik bir diktatörlük sergileyip, hakiki demokrasiyi kendisinden sonraya bırakarak, her devrimde olduğu gibi, yenilikleri tepeden indirip, halk tabakasını yönetim mekanizmasından uzak tutuyordu. Şayet katı bir iktidar, halkın onayına bağlı bir durum olarak karşımıza çıkıyorsa otoriter bir eğilimden; eğer halkın çoğunluğu, mevcut otoriteyi kerahetle kabul etmek mecburiyetinde kalıyorsa; orada bir dikta rejiminin varlığından söz edilebilir. Yani; diktatörlük ile otoriter eğilimleri birbirinden ayıran nokta; halk çoğunluğunun tercihlerine dayanmaktadır.

Devrimler; 1 Kasım 1922 Saltanat İlgasından, 1-3 Kasım 1928 Latin Harflerinin kabulüne kadar olan dönem içerisine alınarak, altı yıllık bir zaman diliminde, emsali görülmemiş bir hızla girilen bu eylemlerin; yalnızca kanun icra etmekle kalınmayıp, o kanunun içtimai hayata olan adaptasyonunun da kontrol edilmesi gerekliliğini doğuruyordu. Aksi taktirde, deriye yapışan eski medeniyeti kazıma problemi can sıkıcı bir hal alarak, banilerinin başarısızlığıyla sonuçlanabilirdi. Her zaman Millî Mücadele ve Mustafa Kemal'in arkasında durmuş olan Ankara'nın başkent sıfatıyla devrimin koruyucu gücünü oluşturması, Atatürk'ün sık sık toplum içine karışarak, gizli olmayan bir hayatı tercih edip, halkı bizzat kendi eğitmeye çabalaması ve birkaç istisnai durum haricinde, içtimai yaşamın zamana bırakılması, denetçi bir mekanizma görevi görmekte idi. Devrimlerle Türk Siyasi Rejisi tedricen oluşturularak demokrasi temelleri atılıyordu. "Tek bir Batı'nın olmadığı gibi, tek bir Doğu'nun da mevcut bulunmadığını" bilen kurucu kadrolar, geleneksel Türk tabiatlarını ko-

¹²³ Falih Rifki ATAY, a.g.e., s.362-363

rumaya çalışarak; Batı'nın gözünde modern yeni bir Doğu, Doğu'nun gözünde ise bağımsızlığını Batılılaşma ile kazanan, Doğu menşeli, laik bir Batılı demokrasi olarak görülmektedirler. Ancak bu özellik Türkiye'nin ne tam Batılı olabilmesine ne de tam anlamıyla Doğulu kalabilmesine sebebiyet vermiş ve uzun yıllar, hakiki manada, bir müttefiklik tesis edemesine neden olmuştur.

Daha önceki sayfalarda bahis olunduğu gibi; her devir ve her sistemde görülen alışılmış yasaklar kaldırılınca, ilk beş-on sene, toplumda bir aşırılık meydana gelmesi normal bir durumdur. Toplum, bu on yıl içerisinde istemeden yaşadığı birçok hadiseyi unutarak, tedrici bir alışma sürecine girer. Yenilikte aslanan şey, bu on yıllık süre zarfıdır. Eğer bu süre içerisinde entegre edilmeye çalışılan yenilikler, toplumda bir agoni hali meydana getirmiş ise, yasama tarafından yumuşatılarak yeniden entegrasyona uğratılması lazım gelir. Aksi halde devrimin küçük bir uzvunu oluşturan bu yenilik, tüm ihtilali yok etmeye muktedir olur. Ancak yenilikler on yıl içerisinde, birkaç münferit hadise ve arzu edilmemiş eylemler yaratmış olsa da bu süre sonunda halk; kendiliğinden adapte olarak, yeniliği kabul etmese de onaylamış olur. Gelecek kuşaklar da dedeleri tarafından muhafaza edilmiş bu meseleyi, toplumun ve çağın gerekliliklerine göre esnetmek ya da genişletmek hürriyetine sahiptirler. İşte bu sebeple her zaman evrimi, devrimden üstün görmeliyiz.

Güncel Haşiye 4: Muhafazakarlık Tanımı

Toplumların alışma direnci milletten millete farklılık göstermektedir. Muhafazakâr milletler, hafızası zayıf ve dolayısıyla konjoktürel çağdaşlarına nazaran, yeniliğe daha fazla mukavemet etmeye eğilimlidirler. Erken Cumhuriyet Türkiye'sinin muhafazakâr hafızası, günümüz modern Türkiye'sinden daha kuvvetlidir. O dönem yaşamış kişilerin Balkanlara, Ortadoğu'ya ve Libya'ya bakışı ile, şimdilerde yaşayan insan kümelerinin bu coğrafyalara bakış açısı arasında

muazzam farklılıklar mevcuttur. Nitekim şimdilerde Anadolu'nun Batı Rumeli belleği de silinmeye yüz tutmaktadır. Cumhuriyet evriminin, Türk toplum yapısının, muhafazakâr hafızasını değiştirmek amacıyla, onu zayıflattığı gözlemlenmektedir.

Örneğin günümüzün gelişmiş bir medeniyeti olan, dünyanın en muhafazakâr ülkesi, İngiltere'de kraliyeti yıkmak, telaffuz edilmesi dahi imkânsız olan bir düşüncedir. Türkiye'de ise müfrit ve en anti-gelenekçi fikirler rahatlıkla ifade edilebilir. İngiltere'de herhangi bir parti üyesi kraliçe aleyhine sözlü bir eylemde dahi bulunamaz. Ancak Türkiye'de bırakın Osmanlı hanedanı hakkında, herhangi bir devlet büyüğüne, en alt sınıftan tutun da en üst elitlere kadar herkes, eleştiriyi hakaret boyutuna getirmeden, istediği gibi menfi düşüncelerini ifade edebilir.

Muhafazakarlık; yalnızca dinsel bir yorum olmamakla birlikte, gelişmiş bir toplum yaratmanın önünde de bir engel değildir. Misal; İngiltere, İsrail, Fransa, İtalya ve hatta Amerika dahil gelişmiş birçok devlet; gelenekselliğini muhafaza eden yapılarıyla yönetilmektedirler. Muhafazakârlık; geçmiş birikimi ve onun kurumlarını içselleştirebilmiş toplum hafızası ile mümkün olmaktadır. Buradan hareketle maalesef Aktüel-Modern Türkiye'nin, muhafazakâr bir toplum yapısına sahip olmadığı söylenebilir.

Mesela muhafazakârlık; Haydarpaşa tren garının faal olarak kullanılmasını, Osmanlı'dan kalma askeri okulların aynı binalarda ve aynı sistem ile devamını, İstanbul'un tarihi silüetini tahrip etmemeyi, tarihten devraldığı yapıları aslına uygun olarak restore etmeyi, Ayasofya'yı yeniden ibadete açmayı, Çankaya köşkünü yalnızlığa terk etmemeyi ve şehirlerin ana merkezlerini yaratıldıkları devre uygun olarak, mimari açıdan, planlamayı öngörür. Bu özetle Türkiye'nin gerek kurumsal anlamda gerekse mimari dizayn açısından muhafazakâr bir tavırda olmadığı görülmektedir.

Siyasal açıdan da meclisteki fraksiyonların muhafazakarlığı yalnızca bir yönüyle destekledikleri anlaşılır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendisini yenilemeyip, çağ dışı kalarak, yüz yıl önceki bir zihniyetle mecliste bulunması, Milliyetçi Hareket Partisinin lidere koşulsuz itaat kodlarıyla geleneksel bir yörüngede devam etmesi, Halkların Demokratik Partisi'nin bir asır evvel ki kimlik bunalımından kurtulamayarak saldırgan bir siyaset gütmesi, Adalet ve Kalkınma gurubunda ise dini muhafazakarlık dışında geçmişi koruma azminin bir hayli zayıf bulunması; bu görüşü kanıtlar nitelikteki çıkarımlardır. Halbuki Türkiye'nin yukarıda noksan bir şekilde ifade edilmiş yanlarını içine alarak; tabiatını, şehirlerini, binalarını, kurumlarını, inançlarını ve gelenekleri koruyabilmek namına muhafazakarlaşması gerekmektedir. Aksi taktirde globalizasyonun eriticiliği ile hakiki muhafazakâr medeniyetlerin ekonomik ve kültürel sömürsünden asla kurtulamaz.

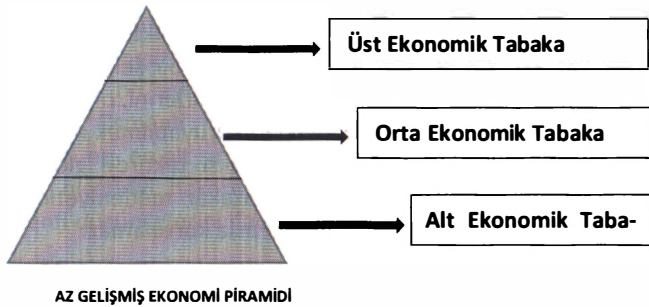
Bir sonraki bölümün konusu olan İkinci Cumhuriyet'in beyaz ihtilal vasfıyla, birtakım yönetsel değişikliklere gitmesi elbette geleneksel demokrasiye geçiş açısından hayati dokunuşlara sahne olmuştur. Fakat bu geçişin yüzeysel kalıp başarısızlığa uğramaması adına, düalist politikalar uygulanarak, bir senteze yönelmesi ve toplumdaki her kesimin hazır bulunuşluğunu göz önüne alması gerekmektedir...¹²⁴

f) Atatürk'ün Son Dönemi

Bir topluma; ekonomik kalkınmışlık ile demokratik özgürlükler paralel doğrultuda enjekte edilmelidir . Aksi taktirde kozmopolit siyasal birlikteliklerde hararetlenme oluşarak, sistemin kendiliğinden çözülme tehlikesi meydana gelebilir. Şöyle ki; toplumsal hararetlenme evvela ekonominin dikey bir üçgen şeklinde yansıyan halk piramidinin en alt doğrultusunda kendini gösterir. Çoğunluğu temsil eden bu kalabalık, muhtelif siyasi fraksiyonların farklı zamanlarda verdiği

¹²⁴ Burada bahsedilen konular, neşriyatın ikinci bölümüyle alakalı olduğundan kısa tutulmuştur.

hak ve özgürlükler tanımını omurga disklerinde birleştirerek, yukarı tabakaya doğru erekte olup, bir isyan dalgası başlatır. Bu dalga, kısa sürede orta sınıfı da etkisi altına alarak, üst tabakanın nemalandığı sistemi yerle bir etmesiyle son bulur. Aşağıda gösterilen şekil, ekonomik kalkınmışlığın zayıf olduğu ve nüfusun çoğunluğunu alt gelir gruplarının temsil ettiği zayıf ekonomi piramidini simgelemektedir:

Bu şekilde bir piramide sahip olan ırksal ve dinsel bakımdan farklı grupların teşekkülünden oluşmuş bir sistem nüfusu; orta tabaka nüfusunun, alt ve üst tabaka nüfusuna oranla daha şişkin olduğu, gelişmiş ve zengin bir toplumun anayasal özgürlük ve hakları verilerek idare edilmeye kalkışılırsa, devlet yapısının parçalara ayrılması kaçınılmazdır. Ancak böyle gelişmemiş bir piramit %90'lara varan ırksal ve dinsel ayrılmaya sahip toplumlarda, gelişmiş ülkelerin anayasal hak ve hürriyetleri verilerek demokratikleşme sağlanabilir. Fakat dünyanın hiçbir yerinde bu oranlara varan ayrılmak elde edilemediği gibi, az gelişmiş ekonomi piramidine uygulanacak aşırı serbestiyet, o sistem teritoryalında bir parçalanmışlık yaratmasa da toplumda birtakım anarşi ve kanunsuzluklara sebebiyet verecektir. Hülasa; bireysel hürriyetlerin, devlet nizamını ve emniyetini tehlikeye atmadan artırılması ancak be ancak ekonomik gelişmelerle sağlanabilir.

Ekonominin güçlenerek, orta sınıfın sayısı ve refah seviyesinin artırılması ile alt ve üst tabakanın daraltılması, bireysel özgürlüklerin ve demokrasinin yegâne anahtarıdır. Bu durumda yöneticinin sonsuz dikkati, sistem sürekliliğinin formülünü oluşturur. Çünkü Türkiye gibi kozmopolit sistemlerde, iktisadi refah göz önünde bulundurulmadan girilecek her demokratikleşme hamlesi, sistemden hoşnutsuz olan azınlık guruplarının ayrışmasını kolaylaştırarak devletin varlığını tehlikeye atacaktır.

Mustafa Kemal Atatürk, ekonomisi zayıf, kozmopolit ve az gelişmiş bir toplum piramidine devrim yapmaya kalkıştı. Elbette bu topluma getirdiği demokratik ayar, uzun bir süre kâğıt üstünde kalmak mecburiyetinde idi. O zaman ki var olan piramidin, gelişmiş medeniyetler piramidine doğru evrilebilmesi için bir dikta yönetimine ihtiyacı vardı. Aksi takdirde 1924 Anayasası'nı doğrudan doğruya toplum ve siyasetin özgürlüğüne yansıtması, sadece rejimi değil, devleti de teritoryal açıdan parçalanmaya götürebilirdi. Şayet bir sistem, Erken Cumhuriyet Dönemindeki gibi bir dikta rejimine ihtiyaç duyuyorsa, onun uygulanması tüm toplum birikimi açısından en doğru yöntemdir. Bu durumda yöneltilen diktayı, dikta olduğu için değil; birtakım mevzuları gereksiz bir sertlikle bertaraf etmesinden dolayı eleştirebiliriz.

Daha önceki sayfalarda aktarıldığı gibi, tarihsel anlamıyla "diktatörlük" menfi bir mana taşımamakla birlikte, orta sınıfını desteklemeyerek, ekonomik yönden geri kalmış bir devlet sisteminin dikta ile yönetilmesi, buna maruz kalan halk yığınları açısından daha uygundur. Nitekim bunun en güncel neticelerini; diktatörün ve dikta rejimlerinin yıkılmasından sonra; Irak, Mısır, Libya, Tunus ve Cezayir gibi ülkelerde görebilmekteyiz.

Orta sınıfını güçlü tutmuş bir devlet yapısında, hükümete karşı girilen eylemler, devleti ve sistemi parçalamaya yönelik olmamasına karşın; gelişmiş devletlerde halkın, pro-

testo hakkını kullanırken maruz kaldığı sertlik, bir hayli gereksiz ve gayri demokratiktir. Bu hükümetlerin, Ortadoğu'da bulunan devletler gibi bölünme tehlikesi yaşamaları durumunda, eylemcilere karşı takınacağı tavır, bir teröriste gösereceği tepki ile aynı olacaktır.

İster bireysel olsun ister ise toplumsal, köleliğe giden her yol ihtirastan geçer. Mustafa Kemal Atatürk 1933'ten itibaren, Çankaya duvarları ardında kendine hapsolmuş bir beton köleliği yaşamıştır. Gücü eline alan, bir süre sonra, yanında kendisinden daha güçsüz, vasıfsız ve itaatkâr kimseler bulundurmaya ihtiyaç duyar. Bu durum, yöneticinin kendi kudretine ve biricikliğine iman edebilmesi için yaptığı büyük bir hatadır. Bu hatanın bedelini, dışarıya kapanmış her büyük liderde olduğu gibi, en nihayetinde, çevresindeki bürokrat sınıf ve dalkavukların etkisi altında kalmasıyla ödemektedir. Bu vaziyeti, güvendiği ve yakın gördüğü birkaç kişi dışında kimseyle görüşmeyen bir insanın tabii psikolojisiyle açıklamak mümkündür.

Falih Rifkî Atay, Atatürk'ü; *"Atatürk de kızıp darılır, barışın gene bozuşur; bazen huzursuzluğu, bazen keyfi tutar, bir müddet herhangi bir dedikodunun etkisi altında haksızlığa kadar gider, sonra pişmanlık duyar, üstelik alayı, şakayı sever, faniliği size bana benzer doğal bir insandır"* şeklinde yorumlar. Yani Atatürk; kendisinden sonra ona yüklenmeye çabalanan "hatasız ve insanüstü bir şahsiyet" olmamakla birlikte; kendisi de tabii bir insan olduğunu sık sık dile getirmiştir.

Gazi; tehlikeleri bertaraf ederek Cumhuriyet devrimlerini tamamladıktan sonra, korumacı ve gözetmen sıfatıyla, istemedi de olsa, bir emekli hayatına geçti. Yani 1928; yeniliklerini muhafaza edip, birtakım eklentiler ile rejimi kontrol altında tutmaya başladığı önemli bir tarihi simgelemektedir. Bundan sonra halktan iyice uzaklaşarak Çankaya'da heycansız ve standardize edilmiş bir hayata adapte oluyordu .

Zihnini fazla yıprattığı ve yıllar boyunca beyinde depoladığı adrenalin onu 1933'e kadar enerjik ve zinde tutmuş olmakla birlikte, vücudunda bir büyük çöküntüye neden oldu. Bedensel ve duygusal kuvveti artık tükenmeye başlamıştı.

Hayatta mutluluğun tek bir tanımı vardır; acı çekmemek. Yani bir birey; bedensel ve ruhsal bakımdan acıya maruz kalmadığı her an mutlu olarak addedilmektedir. Atatürk'ün zihinsel savunma mekanizması zayıflamaya başladığından beri, psikolojisi geçmişten gelen birtakım travmalara karşı daha duyarlı ve daha kırılgan bir hal aldı. Bu durum Atatürk'ün, ruhsal anlamda, mütemadiyen acı çekmesine neden oluyor ve içkiye daha çok sığınmasıyla sonuçlanıyordu. İçki, psikolojisinde gittikçe çöken kısır bir döngü içine O'nu hapsederek, bünyesi için zararsız bir kusur olmaktan çıkmıştı. Artık bu müskiratta hem günah hem de masumiyet bir aradaydı. Fakat bu vaziyet, katilin ve maktulün, Mustafa Kemal'de olduğu gibi, aynı bedene sıkıştığı hayatlar için büyük bir tehlike arz etmektedir.

Her şeye rağmen *"Mustafa Kemal kendi koyduğu kurallara bağlı kaldı. Sekreteri Hasan Rıza'ya (Soyak) "Bizde cumhurbaşkanı bir imzacıdan başka bir şey değildir," diye şikâyet ederdi.*

*Yani ben burada bir nevi mahpus hayatı yaşıyorum. Gündüzleri ekseriya yalnızım; herkes işinde, gücünde... Benim ise çok günler, bütün günümü değil, bir saatimi dahi dolduracak işim yok. Şu halde ya uyuyacağım, olmazsa kitap okuyacağım yahut bir şeyler yazacağım. Arada bir dinlenmek ve hava almak ihtiyacı duyarsam dediğim gibi şehrin içinde ve dışında ancak otomobil ile gezintiler yapacağım... Sonra yine bu hapishaneye döneceğim ve işte böyle kendi kendime bilardo oynayıp sofru zamanını bekleyeceğim. Bari orada biraz değişiklik olsa... Ne gezer... Bu sofru nerede kurulursa kurulsun, karşımda, aşağı yukarı hep aynı şahıslar... Aynı yüzler... Aynı sözler... Hasılı bıktım usandım çocuk."*¹²⁵

¹²⁵ Andrew MANGO, *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, çev: Füsün Doruker, Remzi Kitabevi, 15. Baskı, İstanbul 2017, s.560-561

Onun da şikâyet ettiği bu sofrada, kendi iktidarı altında ezilmiş suni ve geçici bir mutluluk, bir kaçış ve bitmeyen bir can sıkıntısı mevcuttu. İnsan ruhu ve bedeninin; acıya sanıldığından daha fazla dayanıklı olmasına karşın, eşiği geçmesiyle birlikte, hızlı ve geri dönülemez bir tükenmeye doğru savrulması kaçınılmazdır. Atatürk gibi zekâsı belli bir seviyenin üzerinde olan insanlarda ruhsal ve bedensel birtakım bozuklukların bulunması gayet tabii bir durumdur. Aslında onlar doğumlarından beri, birçok bağımlılığa yatkın ve sorunlu insanlardır.

Bu çıkarımlar, Modern Türkiye zihnini etkilemiş bir vaziyeti teşkil ettiğinden, akademik çizgiden çıkılarak aktarılacak mecburiyetinde kalındı. Hülâsa Atatürk, 1933'ten itibaren, bir dönem gençlik yıllarından aşına olduğu depresyonla yeniden mücadele etmeye başladı. Ancak bu sefer, eskisi kadar psikolojik bir kuvvete sahip değildi. Elbette, Balkanların yeşilliği içinde doğmuş Atatürk gibi natüralist bir insanın depresyona girmesinde, Ankara ikliminin de payı mevcuttu.

*"Atatürk bir diktatör mü idi? Rejime bakarsanız evet. Fakat ne mizacı, ne de ideali bakımından diktatörlük inançlısı değildi."*¹²⁶ Kendisi *"Türk milleti en eski tarihlerinde, meşhur kurultaylarıyla ve bu kurultaylarda devlet başkanlarını seçmeleriyle demokrasi düşüncesine ne kadar bağlı olduklarını göstermişlerdir. Son tarih dönemlerinde Türklerin kurduğu devletlerde, başlarına geçen padişahlar, bu yoldan ayrılarak baskıcı (zorba) olmuşlardır"*¹²⁷ diyordu.

Mustafa Kemal Atatürk, militar diktatörlerde bulunmayan birtakım demokratik kavram ve insani özelliklere sahipti. "Açık görünümlü yaşantısına rağmen sırlarının büyüklüğüne göre belli kişilere ve hatta kimseye açık etmeyen politik ve sivil bir şahsiyet olarak; kendisi ile doğrudan doğruya

¹²⁶ Falih Rifkî ATAY, *a.g.e.*, s.521

¹²⁷ Afet İNAN, *Medeni Bilgiler Türk Milletinin El Kitabı*, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul 2008, s.58

hasımlaşılmadıkça kindar ve inatçı davranmayıp”, şahsını yücelten affediciliğini sıklıkla kullanıyordu. Zamanı, mekânı ve karakterleri bir toplumbilimci gözüyle analiz ederek, siyasi tikanıklıkların büyük stres noktalarını aşmasını bir şekilde becerebilmekte idi.

“Sakarya zaferi sonrası hocalar onu Hacı Bayrama götürmek istediler. Kendi zaferini bir türbeye kaptırmak istemiyor; fakat zamanın şartlarına aykırı davranmayı da uygun görmüyordu. Meclisin önüne gelince kalabalıktan ayrıldı ve balkona çıkarak nutuk söyledi. Böylece küçük bir oyunla zaferini elde etmiş ve kalabalığa hitap etmiş oldu.”

Muhaliflerine birtakım makamlar vererek onları rejime bağlamakta idi. Fakat mevkii istemeyen hakiki inanç adamları, onun karşısına dikiliyorlardı. Mustafa Kemal'i en çok zorlayan da bu guruptu. Rejimini içselleştirenlerle kolaylıkla anlaşabiliyor ve geçmiş i unutup, onlarla dostane denilebilecek ilişkiler kurabiliyordu. Bununla birlikte “arkadaşlarının ufak tefek yolsuzluklarını görmezden gelirdi. Fakat yakınları birer birer minik bir servete sahip oluyorlardı.” Fali Rıfki Atay “Çankaya” isimli eserinde bu yolsuzlukların bir kısmına “ekonomi” başlığı altında değ inmiştir. Nitekim “Yavuz-Havuz” davası dahi, bu yolsuzlukların önüne geçmeyi başaramamıştır.

Mustafa Kemal'in eski arkadaşı Salih Bozok, Hareket ihtilalinden sonra, devrik Sultan Abdülhamit'in gözeticisi olarak Selanik'te kalmış tı. Atatürk, Salih Bozok'u yaveri tayin edip, kendi iç dünyasında, Osmanlı'nın son büyük Sultanını, dola yısıyla Osmanlı'yı küçültmüş oluyor, kendi büyüklüğünü ve kabiliyetini kanıtlayarak, eskisi gibi bir güdülenme yaşıyordu. Nitekim “O, bir arı gibi, çevresindeki her çiçekten bal almasını bilen bir üretim ustası idi.” Kendisi ve rejimi için, psikolojik ve eylemsel faydalar sağlayabilecek herkesten faydalanma fırsatını kaçırmıyordu.

Atatürk'ün son dönemlerindeki psikolojisine değinilmesinin ardından, konuyu daha fazla uzatmayıp, 1932-1938 yılları arasında yaşanan iç ve dış hadiseleri aktarmaya başlayalım:

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne dahil olmasını, ülke güvenliği ve Batı liginin bir parçası olabilme amacıyla, arzuluyordu. Fakat Musul sorunu ve 1932'ye kadar Sovyetlerin Batı ile iyi ilişkiler kuramaması, bu üyeliği geciktiren iki mühim faktördü. Neticede *"Milletler Cemiyeti Genel Kurulu; 6 Temmuz 1932 tarihinde Çin-Japon ihtilalini görüşmek üzere yaptığı olağanüstü toplantısında, İspanya temsilcisinin teklifi, Yunan temsilcisinin desteği ile, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne davetini öngören bir karar aldı."*¹²⁸ En nihayetinde 18 Temmuz 1932 tarihinde Türkiye Cemiyet-i Akvam'a dahil olmuştur.

"O dönem Sovyetlerin, Almanya'ya dair iki büyük korkusu mevcuttu. Bunlardan ilki milliyetçi bir çizgiye doğru kaymakta olan Almanya'nın güçlenerek, komünizme ve Rusya'ya saldırması; diğeri ise Sosyalist Almanya'nın, tarihsel düşünür ve filozofları ile komünizmin önderi olması ihtimali idi." Nitekim Harbi Umumi de Almanya, Rus Komünistlere yardım etmişti. Bu yardımın iadesi olarak Rusya, Almanya'nın siyaseten şekil almasını destekleyebilir fikri hâkim olduğundan, Batıyla ideolojik kavga halinde olan Bolşevikleri çekinceli bir tavra sürüklüyordu. İngiltere ve Fransa gibi Harbi Umumi 'nin muzaffer devletleri de ekonomik çıkarları gereği, Almanya ile sınırlı bir temas halindeydiler. Savaş sonunda Alman coğrafyası, halkın fakir düşerek ahlaksızlaştığı; enternasyonal burjuvazinin ise büyük yıkımın ardından kendi çıkarları ve zenginliklerini kuvvetlendirmek adına rahatlıkla sömürgeleştirebileceği, siyasi kavgalar ve anarşiden

¹²⁸ Şayan ULUSAN, "Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi*, cilt: 7, sayı: 17 (2008), s.237-258

bunalmış altmış milyonluk zavallı ve birlikten yoksun bir kitleyi içinde barındırmaktaydı.

İstila olan yerde yerel ahlaksızlıklar birdenbire ayyuka çıkmaktadır. İşgal, buralardaki ahlaki yapıyı; sanki yerel burjuva sınıfının ahlak normlarını birdenbire yerle bir eden ve yerine çıkar ve yaranma amaçlı bedensel pazarlıkların, ekonomik ve toplumsal getiri sunduğu; piyasa fırsatçılığına çevirmektedir. Bu duruma mütareke dönemi Osmanlı İstanbul'u, işgal edilen Çekoslovakya Prag'ı, Nazilere boyun eğen Fransa Paris'i ve Harbi Umumi sonrası Almanya Berlin'i örnek olarak gösterilebilir. İşte o dönem Almanya, toplumsal ahlakını oturtabileceği siyasal bir çare ararken, bu arayış onu hırçın bir ırkçılığa doğru sürüklemiştir. Nitekim ırkçılık ideolojisinin, aşağılanmaya maruz kalmış ve açlıkla mücadele eden toplumlarda görülmesi gayet tabii bir durumdur.

İrkçiliğin en ilkel formunu, aynen kölelikte olduğu gibi, Afrika kabilelerinde görmekteyiz. Avrupalı kuvvetler, Afrika topraklarını sömürgeleştirme hareketlerini ifa ettikleri sırada, buralardan kölelik sistemini öğrenerek, bu metodun işe yarar bir biçimini icat edip, onu Avrupa ve Amerika topraklarına götürmüşlerdi. O dönem Afrika içlerinde; avcı-toplayıcı ilk kabilelerde olduğu gibi, bilge bir şefin hakimiyetinde bulunan ilkel kabilenin, diğer bir kabileye yaşam hakkı tanımayarak, kısıtlı yiyecek imkanlarından tek başına faydalanabilmek adına uyguladığı ve bir nevi Darwin'in Doğal Seçilimi ile, adapte olamayan güçsüzlerin elemine edilmesine, benzer bir doğa kanunu işlemekte idi. Güçlü Afrika kabilelerinin, kendi kabilelerinden olmayanlara uyguladıkları yöntem, Avrupa'nın bin yıllar içerisinde unuttuğu kabile hayatını modern bir gözle tanımlayarak, evrimci ve ırkçı filozof ve teorilerin üretilmesine zemin hazırladı. Böylece, en şiddetli etkilerini Avrupa eliyle hissettirmiş olan ırkçılık ve köleliğin laboratuvarı, Yeni Dünya Afrika oldu.

Avrupa; Ortaçağ zaman diliminde evvela dinsel ırkçılığı, sonrasında bu ırkçılığın mezhepsel boyutunu yaşamış; milliyetçi ihtilallerin karmaşası altında, bir müddet, birbiriyle mücadele etmesinin ardından, ufak bir barış ortamı tesis etmiş (1815), sonunda, Harbi Umuminin etkisiyle, aynı güçsüz Afrikalı kabilenin, diğer Afrikalı dominant kabile tarafından yutulması gibi, bir Avrupalı olan Almanya'yı aşağılayarak parçalara ayırmış ve bunun sonucunda modern ırkçılığın teorik boyuttan eylemsel realiteye dönüşmesine vesile olmuştur. Ancak Avrupa'da Nazizm'e ek olarak İtalya ve İspanyol tarzı faşizm türleri ile diğer ulusalcı zihniyetlerin görülmesi, nüvesi milliyetçilik olan bu farklı reflekslerin taksim edilme zorunluluğunu doğurmuştur.

Milliyetçiliği şiddetine göre; *Soyut Milliyetçilik*, *Somut Milliyetçilik* ve *İrkçılık* olarak üç basamakta incelemek mümkündür. Bunlardan en makul olanı birinci basamakta bulunan; vatanperver duyguların güdülediği, devlet sistemine aidiyet geliştirmiş, aşırı söylem ve eylemlere girişmeyen ve ülkesinin bütünlüğünü savunan herhangi bir siyasal parti ve fraksiyona reyini bağışlayabilen bireylerin içselleştirdiği; *Soyut Milliyetçilik* türüdür. Bir sonraki adım olan ikinci basamakta, ırkçılıktan aşağı kalır yanı bulunmayan ve *Somut Milliyetçilik* şeklinde kavramsallaştırılabilen; bireyin duygularından taşarak sertleşmiş ve böylece ötekileştirmeye meyilli içgüdüsünü, medeni duygularını zayıflatarak, eylemsel reaksiyonlara aktardığı ve ötekileştirdiği tabakayı maddi ve manevi açıdan incittiği; milliyetçilik formu yer alır. En son basamakta bulunan ve bu tepkiler arasında en tehlikeli ve en şiddetli olanı ise; ötekinin yaşam hakkını gasp eden *İrkçilik*. Nitekim milliyetçilik; duygusal bir tavırdan eylemsel boyutlara kaydıkcı, şiddetlenip, somutlaşarak, en nihayetinde hâkim ırkçılığın zirve noktasına ulaşır. İnsanı dizginlemek için geç dönemlerde icat edilen medeni vaziyet, bireye tabii duygu ve içgüdülerini esnetme ve kontrol etme mecburiyetini dayattığından, bir birey ne kadar tabii duygularıy-

la hareket ederse, milliyetçilik güdüsünü şiddetlendirme isteği de o denli kuvvetli olur. Çünkü tabii yaşam ve doğal seçim, güçlü olanın hayatta kalmasını öngörmektedir. Bu nedenle medeni ve milliyetçi tercihlerin ters orantıya sahip hisler olduklarını söyleyebiliriz. Hülasa insan medeni olarak birçok içgüdüsünü; tabii olarak da bir kısım iyi ve kötü, medeni kavramlarını reddetmiş bulunmaktadır.

Harbi Umumi 'den kısa bir süre önce Balkanlarda yaşanan gelişmeler göz önüne alınarak, Balkan Milletlerinin ırkçılığa kayan milliyetçi bir yapıda olduğunu (Somut Milliyetçilik) söylemek yanlış olmaz. Gerek birinci büyük savaş öncesi dönem gerekse günümüz şartları incelendiğinde, Türkiye'de yaşanan milliyetçiliğin, Balkan milletlerinin yaşadığı milliyetçiliğe kıyasla masum bir vatanperverlik olduğu ve ırkçılıkla uzaktan yakından ilgisinin bulunmadığını belirtmeliyiz. Nitekim Balkan göçmenleri hem Balkan milliyetçiliğinin aşırılığından hem de Anadolu'ya geldiklerinde ellerinde Türkçülükten başka bir şeyleri kalmadığından, Türk milliyetçiliğine sığınmış ve onların gelişi, Cumhuriyet devrimlerinin uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Günümüz dünyasının muhtelif yerlerinde yaşanan ve daha çok Neonazi şeklinde tabir edilen ırkçılık meselesi, aslında ikinci derece şiddete mukabil, tehlikeli bir tavır olan Balkan Milliyetçiliği, yani somut milliyetçilik, türüdür.

Almanya'nın Batılı Muzafferler tarafından aşağılanması "Onbaşı'nın Berlin'ini" şekillendirmeye başlıyordu. 1933'te Almanlarda biriken nefret ve aşağılık kompleksi Hitler'i iktidara taşıdı. Hitler; *"sosyal hayatın hedefi miskin bir huzur ve mutluluğu devam ettirmek değildir; aksine kişinin soysuzlaşmasına sebep olan ekonomik ve kültürel yoksulluklardan uzak kalmaktır"*¹²⁹ diyerek tahakkümleri yıkmak için huzursuzluk çıkarma niyetinde olduğunu henüz 1924 yılında yazmıştı. Yine aynı

¹²⁹ Adolf HITLER, *Kavgam*, çev: A. Basad Kocaoğlu, İlgı Kültür Sanat Yay., İstanbul 2016, s.53

eserde “*halkın ruhunu kitaplarda okuyanlar değil, halkın hayatını bizzat tanıyanlar bilir*”¹³⁰ şeklindeki çıkarımıyla, Alman halkıyla kendini özdeşleştirip, bu kitle ile, antisemitist doktrinler etrafında, duygusal bir yakınlık kuruyordu. 1492 İber Hadesinden hareketle, antisemitist ideolojinin, sadece Yahudileri değil; Müslüman ve Avrupa’da yaşayan diğer alt etnik unsurları da kapsadığını belirtmeliyiz.

Hitler; Çekoslovakya Südet’ine, Polonya’ya ve Avusturya’ya gözünü dikmiş durumda idi. O dönemlerde Mustafa Kemal, kudretinin farkında olan her lider gibi “*bütün insanlığı bir tek vücut ve her milleti de bu vücudun bir parçası gibi düşünmemiz gerekir. Dünyanın bir yerinde bir hastalık çıksa, bundan bana ne diyemeyiz. Böyle bir hastalık var ise, içimizden çıkmışçasına, bizi de ilgilendirir*” diyordu. Ancak Hitler, bütün dünya liderlerine çok önemli bir ayrıntıyı gösterdi. Bir şekilde halkın refah seviyesi yükseltilebilirse, kitlelerin peşinden sürüklenebileceğini kanıtlamış oluyordu. Başlarında ne yapmaları gerektiğini emreden bir lidere kavuşan Alman halkı, disiplin ve yetenekleriyle potansiyel bir kuvvet oluşturunuyordu. Nitekim Almanya; filozof ve mühendislerin anavatanıydı.

Üretilen her ideolojinin aslında bir Yezid’i vardır. Milliyetçi ideolojinin Yezidleri de Hitler ve Mussolini idi. Fakat özellikle Hitler, Almanya’nın savaş sonrası aşağılanarak, gururunun kırılması ve ekonomisinin yerle bir edilmesi karşısında pek de haksız sayılmazdı. Almanya Versailles, Türkiye Mondros ve Sevr anlaşmalarıyla yok edilmeye çalışılarak, Berlin’de bir tepki olarak Nazizm’in, Ankara’da ise Anadolu Milliyetçiliğinin egemen olmasına, İngiltere’nin başını çektiği İtilaf Gurubu vesile olmuştur.

İnsan zaman içerisinde kendi propagandasının doğruluğuna inanmaya başlar ve geçmişi aşırı ölçüde dramatikleştirir.

¹³⁰ Adolf HITLER, *a.g.e.*, s. 67

rir. Böylece herhangi bir dönemde, geçmiş olayların hakiki karmaşıklığını ve nedenselliğini unuttur. Lider de kendi taraf olduğu geçmişi idealize etmeye başlayarak kitleleri “biz ve onlar” şeklinde ayırır. İşte ırkçı liderler bu tehlikeli metodu uygulayarak başarıyı yakalamışlardır.

Avrupa’da ırkçılığın yükselişi, Türkiye’de değişen ve derinleşen korkular yaratmaya başlamıştı. Bir zamanlar Türk yönetiminde var olan İngiliz ve Sovyet çekingenliği yerini İtalya ve Almanya sendromlarına bırakıyordu. Atatürk, Avrupa’da tebarüz eden durumları diğer Batılı liderlerden önce fark ederek, özellikle İtalya’ya karşı 1933 yılında temeli atılan Balkan Antantını kurdu.¹³¹ Mustafa Kemal böylece bölgesel ve kalabalık ittifaklar oluşturarak, savunma sisteminde değişikliğe gitmekte idi.

O dönem Balkanlarda da kırıntısı kalmış bir Osmanlı sevgisi mevcuttu. Yakup Kadri anılarında, Tiran sefiriye; arabasının önünde bulunan Türk bayrağı forsunu Osmanlı diye yüzüne süren yaşlı bir adamdan bahsetmektedir. Ancak o devirlerde Türkiye’nin ne Osmanlı’dan beklenenleri karşılayacak kuvveti ne de isteği vardı. O’nun tek amacı daha fazla ayıklanmaya maruz kalmadan Türkiye Cumhuriyeti’ni yeni kanun ve uygulamalarla kalkındırmaya çalışmaktan ibaretti.

Bunlardan biri olan Soyadı Kanunu 2 Temmuz 1934 tarihli resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna ek olarak çıkartılmış ilk kanun, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal’e, “Atatürk” soyadını veren kararnamedir. Saffet Arıkan konuyla ilgili yapılan bir toplantıda “Türkatası” soyadını teklif etmiş; Paşa ise bu konuyu Konya Milletvekili Naim Hazım Onat’a bırakmıştır. Onat, “Türkatası” kelimesinin söyleniş ve akıcılığa uygun olmadığını belirterek “Atatürk” soyadının daha uygun olduğunu ifade etmiş ve böylece Gazi,

¹³¹ Fatma Aslı KELKİTLİ, “İki Savaş Arası Dönemde İtalya’ya Karşı Balkanlar’da Bir Dengeleme Politikası Denemesi: Balkan Antantı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt: 72, sayı:2 (Ankara 2017), s.423-443

24 Kasım 1934'te Atatürk soyadını almıştır.¹³² Soyadı kanunu, yasal işlemlerde karışıklığın önüne geçip, bütün eski unvan ve sıfatları tedavülden kaldırmıştır.

Harbi Umumi sonrasında kurulan dengelerin yeniden bozulmaya başlaması Avrupa'yı gittikçe tedirgin etmekte idi. Mustafa Kemal Atatürk bu karışıklığı bir fırsata çevirerek, Lozan'da halledilemeyen Boğazlar Meselesini Cemiyet-i Akvam'a taşıdı. 20 Temmuz 1936'da imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesiyle birlikte "yeni bir geçiş rejimi kabul edilmiş ve bu rejimin uygulanması ile birlikte denetim sorumluluğu da Türkiye'ye bırakılmıştır." O dönemde revizyon ve genişleme istemeyen pek az ülkeden biri olan Türkiye; bu özelliğiyle Montrö'yü elde edebilmiştir. Zaten Hatay'ın kazanımı da İkinci Cihan Harbi'nin ayak sesleri sebebiyle olmuştur. Hülasa, savaş öncesi Avrupa'ya yayılan korkular ve Harbi Umumi travması, Türkiye'nin uluslararası divanda işine yarıyordu. "Nitekim Mustafa Kemal Atatürk'ün, Dumlupınar Zaferiyle birlikte üniformasını çıkarması, 1922'den beri, barışa istekli olduğunu gösteren bir mesaj barındırmakta idi." Bu tarihten itibaren Kemal Paşa, memleketinin, dünya köklerinden gelen huzursuz görüntüsüyle baş başa kalmış oldu.

4 Eylül 1936 tarihinde İngiltere Kralı VIII. Edward'ın, resmi olmayan, Türkiye ziyareti, Mustafa Kemal ile Türk efkâr-ı umumisini rahatlatmıştı.¹³³ O tarihe kadar Türk yönetici ve halk kitlelerinde, İngiltere'ye karşı, tam manasıyla dağıtılmamış olan, tarihsel travmalar mevcut idi. Böylesine bir ziyaret Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'nın içteki durumunu kuvvetlendiriyor ve savaş öncesi iki ülkenin birbirine yakınlaşmasına vesile oluyordu.

¹³² Sabit DOKUYAN, "Soyadı Kanunu ve Kanunun Uygulanma Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, cilt:31, sayı:1 (2016), s.129-166

¹³³ Lord KINROSS, *a.g.e.*, s.726

Mustafa Kemal'in hiçbir zaman bir aile sorumluluğu olmadığı için, karakterine uygun, başına buyruk ve cesur adımlar atabilme tabiatı mevcuttu. Bir aile babası olan İsmet İnönü'nün de duygularına itidalli bir mizaç hakimdi. Devrimler ışığında bir memleket yaratmak; başına buyruluk, inatçılık ve aşırılık isteyen meşakkatli bir iş olurken; yeni kurulan bu devletin, tekrardan harp meydanlarında erimesini engellemek, itidalli bir aile babası olmayı gerektiren bir özellik idi. Nitekim İnönü iyi bir bürokrat ve devlet adamı, Atatürk ise korkusuz ve mücadeleden kaçmayan bir ihtilalciydi. İki karakter arasındaki bu derin fark, devlet yönetiminde büyük ihtilafların doğmasına sebebiyet veriyordu.¹³⁴

Bira fabrikasının akıbeti, Atatürk Orman Çiftliği'nin durumu ve İsmet Paşa'nın yürütme yetkilerinin Atatürk'ün eylemleri tarafından kısıtlanması, 1937'nin sonbaharında İsmet Paşa'nın görevden alınmasına neden oldu.

*"Ayrılıktan sonra İnönü'yü siyasi bakımdan ciddi olarak sıkıntıya düşüren ilk olay, Ekim ayı içinde meydana gelir. İnönü'nün futbol maçı seyretmek üzere bir pazar günü gittiği stadyumda, kendi lehine, Atatürk ve yönetim aleyhine yapılan tezahüratın nihayet bir gösteri biçimini alması, siyasi çevrelerde geniş bir tepki yaratır. İnönü karşıtı çevrelerde, bu gösteri bir tertip olarak yorumlanır. Tertibin hazırlayıcısı olarak da, İnönü'ye yakın olarak bilinen Ankara valisi Nevzat Tandoğan gösterilir."*¹³⁵ Fakat hadisenin ne şekilde vuku bulduğundan ziyade; bu durumda halkın içinde ikinci bir Fethi Okyar ümidinin geliştiğini gözlemlemek daha uygun olur. Nitekim Erken Cumhuriyet döneminde halkın çoğunluğu, Atatürk'ü bir türlü sindirememiştir. İsmet Paşa'nın Milli Şef döneminde maruz kaldığı müfrit tepkiler göz önünde bulundurularak, o dönem, olası muhalif şahsiyetin

¹³⁴ Ayrıntılı bilgi ve İnönü'nün konuya dair nihai tespitleri için bkz: İsmet İnönü, *İsmet İnönü Hatıralar*, Bilgi Yayınları, 5. Baskı, derleyen: Sabahattin Selek, Ankara 2018, s.554-557

¹³⁵ Cemil KOÇAK, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2012, cilt: I, s.101

İsmet İnönü, Fethi Okyar ya da herhangi biri olmasından ziyade, muhalif birinin, Atatürk'ün karşısına dikilebilme ihtimalinin doğması, halkta bir ikinci adam görme arzusu uyandırıyor. Nitekim Atatürk ve CHP'nin, hakiki bir muhalefet partisine karşı sandığa giderek halkın onayına çıkması, ihtilalci gurupları, demokratik bir felaketle baş başa bırakabilirdi. Bu yüzden devrimci kadro, halkın enerjisini serbest bırakamazdı. Fakat hiç kimse, "1926'nın ardından, Atatürk'ün karşısına siyasi bir aktör olarak çıkmaya cesaret edememiştir."

Balkan Antantının tamamlayıcısı olan ve Modern Ortadoğu'nun ilk bölgesel ittifakı sayılan Sadabad Pakti 8 Temmuz 1937 tarihinde Türkiye, İran, Irak ve Afganistan devletleri arasında imzalandı.¹³⁶ Fakat özellikle İtalya'ya karşı girişilen bu antlaşma, bir süre sonra bozularak, İngiltere'nin de dahil olduğu Bağdat Pakti'na dönüşmüştür. Atatürk'ün ölümü ve İkinci Cihan Harbi'yle birlikte Balkan Antantı ve Sadabad Pakti'nin geçerliliğini yitirmelerine karşın, sonraki süreçlerde etkin bir dayanım ve yol gösterici olduklarını belirtmekte fayda vardır. Nitekim dış siyaset mekaniğinde, bugün yapılanların etkisi yarın hissedilmektedir.

Atatürk yaklaşmakta olan harp öncesi, müttefiklerini çoğaltmak adına, haşhaş ekimine de son vererek, ABD'nin dostane yakınlığını kazandı. Büyük bir yıkımdan çıkmış ülkesinin olanaklarını iyi tanıyan bu lider, bölgesel ve uluslararası ittifaklar kurarak, revizyonist devletlere karşı cephe alıp, memleketinin güvenliğini sağlamaya çalışıyordu. İç işlerine ve memleket hürriyetine karışmayan her oluşum ve devlet ile müttefiklik kurmaya da hazırdı. Ancak kazanmaya uğraşılana Osmanlı mirası ve İngiltere'nin olası tepkisine karşı, Ortadoğu ülkelerine biraz daha temkinli yaklaşmakta idi.

¹³⁶ Mustafa Serdar PALABIYIK, "Sadabad Pakti (8 Temmuz 1937): İttifak Kurumları Açısından Bir İnceleme", *Ortadoğu Etütleri Dergisi*, cilt:2, sayı:3 (2010), s.147-179

Birleşik Devletler, dünyanın diğer yerlerinde girilen haşhaş ekimini, uzun bir müddet kendisi için bir tehdit olarak yorumladı. Öyle ki, Bülent Ecevit; Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında Türkiye'ye, ABD tarafından konulan ambargonun, savaştan dolayı değil, kendisinin Türkiye'de haşhaş ekimini yeniden serbest bırakmasından ötürü gerçekleştiğini ifade etmiştir.¹³⁷ Anlaşılabacağı üzere 1974'te Amerika'nın uyguladığı ambargonun asıl amacı, Türkiye'yi haşhaş ekiminden vazgeçirme politikasından kaynaklanmakta idi. ABD'nin müttefikliğini kazanmak isteyen ülkeler, bugün olduğu gibi geçmişte de Amerika'nın hassas politikalarına uygun bir yönetim tarzı belirlemek mecburiyetinde kalmışlardır.

1937 yılı ile beraber Atatürk'te, hafıza zayıflığı, burun kanamaları ve mütemadi yorgunluk gibi bedensel arızalar tebarüz etmeye başladı. Çevresine karşı daha alingan ve kırıkcı tavırlar içerisinde bulunuyordu. "Hastalığı ilerledikçe kıskırtanları da artmıştı." Fakat kendisi hayatta olduğu sürece o bir kılavuz, bir yol gösterici olmaya devam edecekti. Demokrasi, O'nun ölümünden sonra başlatılacaktı. Ancak 1925 Terakkiperver, 1930 Fethi Bey ve 1937 İsmet İnönü'nün stadyum hadisesi ile halkın bakış açısı, Atatürk'ün bilinçaltında daima bir "rejimin devrileceği" korkusu yaratmıştır. Mustafa Kemal; *"Milletimin elinden tutarak, emin olup, üzerinde yürümesi gereken yolu bulana kadar ona önderlik edeceğim. Ondan sonra millet kendisini idare edecektir ve o zaman benim işi sona erer"* diyordu.¹³⁸ Hayatının son anına kadar milletin önderi olmaya devam edecekti.

Modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün fani hayatı 10 Kasım 1938'de son buldu. *"Atatürk'ün ölümü, CHP'nin içindeki hiyerarşiyi biranda altüst etmişti. Sanki bir parti, seçimle, hatta ihtilal veya hükümet darbesiyle iktidardan uzaklaşmış, yerini büsbütün başka prensiplere bağlı diğer bir parti almış-*

¹³⁷ Mehmet Ali BİRAND, 12 Eylül Belgeseli, 1998

¹³⁸ Necmettin SADAK, a.g.e., s.21

ti.¹³⁹ Atatürk'ten sonra İsmet İnönü, Mustafa Kemal'in aşırılıklarından intikam alırcasına, siyasi konjonktürde değişiklikler yapmakta idi. Nitekim vaktiyle, kendisinin de haksızlığa uğradığını düşünüyordu.

Atatürk öldüğünde, spekülasyonlarla dolu, olağanüstü bir hayatı da ardında bıraktı. Son döneminde Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında bulunanlar, yaşamlarını onunla bütünleştirmiş kişilerdi. O'na bir şey olması halinde gerek İsmet İnönü gerekse diğer öfkeliilerin taarruzlarına uğramaktan çekiniyorlardı. Nitekim Atatürk öldüğü zaman, İsmet Paşa'nın evi, olası bir suikast ihtimaline karşı, koruma altına alınmıştı. Çünkü Fevzi Çakmak'ın Cumhurbaşkanlığına yanaşmaması, İsmet Paşa'yı tabii bir aday konumuna getirmekte idi. Meclis ittifakla, 11 Kasım 1938 tarihinde İsmet İnönü'yü Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı olarak seçerek yeni bir dönemi başlatmış oldu.

Atatürk, Türk Milleti kavramıyla kendi mevcudiyet ve arzularını birleştiren, fikri olarak, çağının yarım asır kadar önünde ilerleyen cesur ve münevver bir devlet adamı idi. O, milletini yeniden kazanmaya çalışarak, halkının ve kendisinin idaresini hâkim kıldı. Örnek olduğu hayatı, toplumsal estetiğe de uydurmaya gayret etti. Ülkesi için tüm dünya tarafından kabul görülen tatminkâr bir gelecek serüveni yaratmıştı. Bu serüven; kazananın diktatör, mağlup olanın ise vatan haini olduğu tehlikeli bir süreci bünyesinde barındırmaktaydı. Halk o dönemde; sürece tam manasıyla entegre olamayıp, gelenek ve gelecek arasında sıkışarak, eski aidiyetlerinin yerine yenilerini koymaya çabalamıştı. Fakat tam manasıyla Batılı olamayıp, tümüyle Doğulu kalamamanın verdiği sıkışmışlık hissiyle birlikte, bu durumun mevcudiyeti, Türkiye Anatomisinde, bunca farklı ve enteresan zihnin, aynı topraktan filizlenmesine vesile olmuştur. Başka bir ortamda bu farklılıkları bir arada görmek pek mümkün olmaz.

¹³⁹ Samet AĞAOĞLU, *a.g.e.*, s.112

Atatürk Milliyetçiliği, “Turancı” olmayan ve Batı Devletleri liginde kendisine yer bulmayı hedefleyen bir ülke ve devlet sevgisi olarak, daha çok *Soyut Milliyetçilik* kapmasına girer. Ancak Şeyh Sait, Dersim ve diğer Kürt hadiselerini delil olarak göstererek bu milliyetçilik türünün somut milliyetçilik olduğunu iddia eden birtakım tezler de mevcuttur. Bu tezlerle karşılık, Rize, Düzce, Zile ve Menemen gibi isyanları ve erkin gösterdiği reaksiyonları, karşı bir tez olarak öne sürüp, sertliğin ırksal bir durum olmaktan ziyade, yenilikleri korumaya yönelik devrimsel bir tutum olduğunu aktarmak mecburiyetindeyiz. Nitekim Rize ve Menemen hadiseleri, birinci tezde yer alan çoğu isyan gibi, Cumhuriyet ilanından sonra yaşanmıştır.

Osmanlı yapısı Mehmed II.’ye (Fatih) kadar devleti hükümdardan üstün görürken, Fatih’ten sonra hükümdarı, devletin bekası için, devletten üstün bir konuma taşımıştı. Cumhuriyet rejimi ise, üstünlüğü hükümdardan alarak, yeniden, Orta Asya geleneklerine uygun bir şekilde devlete iade etmiştir. Bu durum Cumhuriyetin, klasik Osmanlı yönetim tarzına vermiş olduğu en şiddetli tepkiyi yansıtmaktadır.

Türk Sosyologlarından Ziya Gökalp; “*düşünmek ve söylemek kolaydır fakat; yapmak ve bilhassa muvaffakiyetle neticelendirmek çok güçtür*” der.¹⁴⁰ Tarihçi Naima’nın tezi de büyük bir devlet adamını işaret ederek, hadiseye efsanevi bir yorum kazandırmaktadır. Nitekim efsaneler, tarihsel mübalağalardan ileri gelmektedirler. Yine bir Türk Sosyoloğu olan Mehmet İzzet; “*büyük adam, büyüklük değerini kazanabilmek için belirli bir toplumu ve belirli bir tarihi anı aşır, bütün insanlığa ve geleceğe yönelik bir mefkure, bir değer ortaya koyacaktır*” diye yazmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, yukarıda yazılan bütün bu özellikleri taşımakla birlikte; Erken Cumhuriyet dönemi halkını kazanamamış fakat, onlar-

¹⁴⁰ Durkheim felsefesinden çıkarılan biz sözdür.

dan türeyecek nesilleri hedefleyerek, bunda da büyük oranda başarı sağlamıştır.

Herkes tarih ve siyasetin, kendisine göre kodlanıp, o şekilde yorumlanmasını ister. Fakat; Kapitalizm yerine ulusal liberalizmi hedefleyen Kemalist ihtilalin, Batılı ülkeler gibi kapitalist, Sovyetler Birliği gibi de komünist olmadığı aşîkardır. Erken Cumhuriyet devrinde kurulan dengeler, o günün şartlarını yansıtır. Devletin kurulmasında seçilen rotadan ziyade, iç reaksiyonlara karşı uygulanan yöntemlerde birtakım aşîrılıklar ve yanlışlıklar mevcuttur. Bu nedenle Türkiye'nin bir an evvel, yüz yıl önceki Sevr ve vatan hainliği sendromlarından kurtularak, kendi potansiyelinin farkına varması elzemdir. Nitekim demokrasinin tam manasıyla tesis edilmesine darbe vuran etken; yetersiz ekonomik gelişmişlikle beraber, ülkenin bölünme korkusuyla ilgili siyasal ve toplumsal paranoyadır; yani bir asır önceki Sevr sendromudur. Elbette Modern Türkiye Anatomisinin bu duygularını besleyen, art niyetli yapıların mevcut bulunuyor olması da su götürmez bir gerçekliktir.

Dünya üzerinde hiçbir toplum inançsız ve yasadız yaşadığını iddia edemez. Monoteizm, politeizm, doğa imanı ve diğer dinler; içlerinde daima bir inanç barındırmaktadırlar. Nitekim ateizm de; inançsızlığa iman etmiş bir din formudur. İnsanoğlunun bütün yasaları; inançlar, toplum gereksinimleri ve enternasyonal şartlar üçgeninde sürekli olarak revizyona uğramaktadır. Yeni kurulan sistemler, uygulanan revizyonist tavrın ağırlığına göre nitelendirilir. İşte Cumhuriyet Rejimi de böylesine bir revizyonun inanç, gereksinim ve uyum mecburiyetiyle meydana gelmiştir.

Üretilen her fikir, beraberinde yeni talepler doğurduğundan Cumhuriyet sistemi, ilerleyen dönemlerde, halkın talepkârlığını arttıran bir faktör oldu. Halk tabakasını oluşturan her birey, hangi ideolojiye bağlı bulunursa bulunsun, 1 Kasım 1922'den itibaren Cumhuriyetin bir talebesi hükmün-

de eğitilip, ihtiyaçlarını dile getiren bir güce dönüştü ve böylece toplumun sosyo-kültürel kabiliyeti yaklaşık yüz yıldır bu öğretmenle birlikte şekillendi.

Cumhuriyet sisteminin amacı; Doğu mistisizminden, Batı pozitivizmine tedrici bir geçiş hamlesi olarak da yorumlanabilir. Sistem; “Batı bilimi ve özgürlüğü adına da Doğu da bir ümidin doğmasına vesile olmuştur.” Kemal Atatürk, “kafaca Batı musikisi ve yönetim tarzına; zevkçe alaturkaya bağlı” düalist bir karaktere sahip olarak, aslında “Anadolu toplumunun zihinsel vaziyetini tek başına yansıtmıştır.” Millî Mücadele öncesi Pera Palas’ın ve Atatürk Döneminde Karpiç Lokantası ve Çankaya’nın siyasi havası kavranmadıkça; devrim ve devrim öncesi dönem hiçbir zaman layıkıyla anlaşılamayacaktır.

Millî Şef Devri ve 1938-1950 Yıllarına Kısa Bir Bakış:

“Büyük Türk Milletine; Bütün ömrünü hizmetine vakfettiği (ayırıldığı) sevgili milletin ihtiram (saygı dolu) kolları üstünde ulu Atatürk’ün fani vücudu istirahat yerine tevdi (emanet) edilmiştir. Hakikatte yattığı yer, Türk Milletinin O’nun için aşk ve iftiharla dolu olan kahraman ve vefalı göğsüdür... Bütün ömrünü hizmetine verdiği Türk Milleti ile beraber, senin huzurunda tazim (saygı) ile eğiliyoruz. Bütün hayatında, bize ruhundaki ateşten canlılık verdin. Emin ol, aziz hatıran sönmez bir meş’ale olarak ruhumuzu daima ateşli ve uyanık tutacaktır.” (21 Kasım 1938 Bildirgesi, İsmet İnönü)

“İnönü’nün Cumhurbaşkanı olmasının ardından CHP, aralık ayında, Celal Bayar’ın başkanlığında toplanan olağanüstü kurultayda, İnönü’ye değişmez genel başkanlık payesi verdi. İnönü dilerse ömrünün sonuna kadar parti lideri olarak kalabilecekti.” “Atatürk’ten sonra yayılan spekülasyonlar, İnönü’nün, rejimi aynen devam ettirme kararı almasıyla son

buldu.” Celal Bayar ve meclis, Milli Şef’i destekleyerek, Cumhuriyeti emniyet altına almış oldular.

Ulu Önder, Milli Şef, İl Duce, Führer ve Conductor gibi unvanlar, aşağı yukarı aynı manaya gelerek, bu tarz sıfatları taşıyan liderlerin ülkesinde, sert bir iç disiplinin yaşandığını göstermektedir. Nitekim İnönü döneminde yaklaşan dünya savaşı ve Türkiye’nin ekonomik durumu, Milli Şef’i baskıcı bir yönetim tarzına doğru sürükleyerek, niteliksel açıdan unvanının hakkını vermesine vesile olmuştur.

Savaş başlamadan, Türk yönetiminin en büyük endişesi İtalya idi. Nisan 1939’da İtalya’nın Arnavutluk işgali bu endişeyi attıran bir faktör doğurdu. Bunun üzerine Türkiye ve İngiltere arasında bir dostluk anlaşması imzalandı. 12 Mayıs 1939 tarihinde iki hükümet arasında imzalanarak 1093 karar sayısı ile yayınlanan <<beyanname>> aynen şöyledir:

“1 – Türkiye ve Büyük Britanya Hükümetleri, birbirleriyle sıkı bir istişarede bulunmuşlardır. Aralarında cereyan eden ve halen devam etmekte bulunan müzakereler, görüşlerindeki mutabakat birliği tebarüz ettirmiştir.

2 – İki Devlet’in kendi emniyetleri neğine (yararına) olarak, karşılıklı taahhütleri tazammun edecek (gerektirecek) uzun müddetli nihai bir anlaşma akdetmeleri tekarrür etmiştir.

3 – Bu nihai anlaşmanın akdine intizaren, Türkiye Hükümeti ve Büyük Britanya Hükümeti, vuku bulacak bir tecavüz hareketinin Akdeniz mıntıkasında bir harbe (Savaşa) saik olması (nedeni), halinde yekdiğerleri ile bilfiil işbirliği yapmaya ve yedi iktidarların da bulunan bütün müzaheret (yardımlaşmayı) birbirlerine göstermeye hazır olduklarını beyan ederler.

4 – Gerek beyanat ve gerekse derpiş edilen anlaşma, hiç bir memleket aleyhine müteveccih değildir. Ancak lüzumu tahakkuk ettiği takdirde Türkiye’ye ve Büyük Britanya’ya karşılıklı bir yardım ve müzaheret teminine matuftur.

5 – Nihai anlaşmanın ikmalinden evvel, karşılıklı taahhütlerin mevkii fiile geçmesini icap ettirecek şartların daha sarîh bir surette

tayini de dahil olmak üzere, bazı meselelerin daha derin bir tetkike ihtiyac gösterdiği, her iki Hükümetçe kabul edilmektedir.

6 – İki Hükümet, Balkanlarda emniyetin teessüsünü temin etmek lüzumunu dahi tasdik ederler ve bu gayeyi en seri bir surette istihsal için müşavere halindedirler.

7 – Şurası mukarrerdir ki, yukarıda zikredilmiş bulunan hükümler, iki hükümetten herhangi birinin, sulhün takviyesindeki umumi menfaat iktizasından olarak diğer hükümetlerle anlaşmalar akdetmesine mâni değildir.”¹⁴¹

Anlaşılabacağı üzere Türkiye ve İngiltere arasında gerçekleşen bu anlaşma henüz savaşın fiili olarak yayılmadığı bir tarihte imzalanmıştır. İsmet Paşa, İtalya'nın Akdeniz tehdidine karşı müttefiklerle iş birliğine hazır olmasının yanı sıra, anlaşmanın 7. Maddesinde de belirtilen, “hükümler, diğer hükümetlerle anlaşmalar akdetmesine mâni değildir” içeriğiyle, Almanya kapısını açık bırakarak, olası bir harpte, denge politikası izleyeceği sinyallerini veriyordu.

Aynı yılın ağustos ayında Hitler Almanya'sı ile Stalin Rusya'sının Doğu Avrupa'yı aralarında bölüştükleri *Molotov-Ribbentrop* Paktı Türkiye üzerinde müthiş bir korku yarattı.¹⁴² Bundan sonra Türkiye; İtalya ve Sovyet tehditlerine karşı daha detaylı anlaşmalarla müttefik cephesine yanaşmak mecburiyetinde kalıyordu. Nitekim 1 Eylül 1939'da Alman birliklerinin Polonya'yı geçmesiyle İkinci Cihan Harbi resmen başlamış oldu. Üç gün sonra da İngiltere ve Fransa, Almanya'ya savaş açtılar.

19 Ekim 1939 da Türkiye, İngiltere ve Fransa Devletleri arasında; İtalya ile birlikte Sovyet tehdidini de kapsayan daha detaylı bir antlaşma imzalandı. Anlaşmanın içeriği:

¹⁴¹ Ali Kemal MERAM, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kitaş Yay., İstanbul 1969, s.291-292

¹⁴² Eric Jan ZURCHER, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev: Yasemin Sanner, İletişim Yay., 31. Baskı, İstanbul 2014, s.299

"1 – Türkiye'ye karşı bir Avrupa Devleti tarafından vaki bir tecavüz neticesinde Türkiye, bir Devlet'le savaşa tutuştuğu taktirde, İngiltere ve Fransa, Türkiye Hükümeti ile teşrik-i mesai edecekler ve o'na. ellerinden gelen her yardımı yapacaklardır.

<<Bir Avrupa Devleti tarafından vaki olup Akdeniz bölgesinde İngiltere ve Fransa'nın karışacakları, bir savaşıla sonuçlanacak bir tecavüz hareketi halinde, Türkiye fiilen, İngiltere ve Fransa ile güçbirliği yapacak ve onlara elinden gelen her yardımı yapacaktır.

2 – Bir Avrupa Devleti tarafından gelecek tecavüz sonucunda Türkiye'nin karışacağı bir savaşta, İngiltere ve Fransa, Türkiye ile el ve güçbirliği ederek o'na, ellerinden gelen her yardımı yapacaklardır.

3 – İngiltere ve Fransa; 13 Nisan 1939 tarihli Beyannameleriyle Yunanistan ve Romanya'ya verilen garantiler yürürlükte kaldığı sürece, bu iki garantiden biri veya diğeri dolayısıyla İngiltere ve Fransa savaşıa girişirlerse, Türkiye fiilen İngiltere ve Fransa ile elbirliği yapacak ve onlara elinden gelen her yardımı ifa eyliyecektir.

4 – İngiltere ve Fransa bir tecavüz sonunda savaşıa tutuştukları taktirde, derhal birbirleriyle istişarede bulunacaklardır. Türkiye böyle bir halde, İngiltere ve Fransa'ya karşı hiç değİLse, tarafsız davranacaktır.

5 – Yukarıdaki 3. maddenin hükümlerine hael gelmemek üzere:

- 1) Gerek bir Avrupa devleti tarafından, yüksek akid taraflarından biri hükümetinin, tecavüze karşı kendi muvafakatı ile istiklal veya bitarafılığı muhafazaya yardımı taahhüt eylediği bir Avrupa devletine karşı ika edilen tecavüz hareketi halinde.*
- 2) Gerek bir Avrupa devleti tarafından ika edilen ve diğİer Avrupa devleti aleyhine müteveccih bulunmakla beraber yüksek akid taraflardan biri hükümetinin fikrince kendi emniyeti için bir tehdit teşkil eden bir tecavüz hareketi halinde.*

Yüksek akid taraflar müessir görülecek her müşterek harekete istişarede bulunacaklardır.

6 – Bu muahede hiçbir devlet aleyhine müteveccih değildir. Hedef, tecavüze karşı koymak için, Türkiye'ye, Fransa'ya ve Birleşik Krallığa, lüzum hasıl olursa karşılıklı bir yardım ve müzaheret temin eylemektir.

7 – Bu muahedenin hükümleri Türkiye ile diğer iki yüksek akid taraftan her biri arasında iki taraflı taahhüt olarak da muteberdir.

8 – Yüksek akid taraflar bu muahedenin tatbiki neticesi olarak muhasemata girişmiş bulunurlarsa ancak müşterek bir mutabakatla mütareke veya sulh akdedeceklerdir.

9 – Bu muahedename tasdik edilecek ve tasdiknameler mümkün olan süratle ve aynı zamanda Ankara'da tevdi olunacaktır.

Muahede bu tevdi tarihinde yürürlüğe girecektir. Bu muahede on beş senelik bir müddet için akdedilmiştir. Yüksek akid taraflardan hiçbirisi muahedeye nihayet vermek arzusunda olduğunu mezkûr müddetin inkirazından altı ay evvel diğer iki tarafa tebliğ etmezse muahede beş senelik yeni bir müddet için kendiliğinden temdit edilmiş bulunacak ve böylece devam edip gidecektir.

Aşağıda imzaları bulunan murahhaslar, işbu muahedeyi muhtevi olduğu hükümleri tasdiklen imza etmişler ve mühürlemişlerdir.>>

İmzalayanlar:

R.MASSİGLİ

H.M.KNALSBUHLL-HÜGESEN

Dr. REFİK SAYDAM¹⁴³

Türkiye, yukarıdaki anlaşmalarla ve öncesinde 1923'ten itibaren demokrasi gurubunun yanında eğilimini belli etmişti. Fakat "Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ekonomik ilişkilerinin gelişmesi, siyasi ilişkilerinin gelişmesinden çok daha güçlü. Çünkü, Türkiye'nin dış ticareti, uzun yıllardan beri, Orta Avrupa devletlerine, bu arada büyük ölçüde Almanya'ya bağlanmıştır."¹⁴⁴ Devlet

¹⁴³ Ali Kemal MERAM, a.g.e., s. 293-294

¹⁴⁴ Cemil KOÇAK, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2012, cilt: I, s.285-286

partisi olan CHP, Parti devleti olan Nazi Almanya'sı ile ticari münasebetlerini keserek, dahili ve harici yönden tehlikeyi arttırmak istememekte idi.

"İsmet Paşa, iktidara geldiği zaman gevşetileceğini vadettiği rejimin iplerini aksine sıkmak mecburiyetinde kaldı. Yeni bir sansür nizamnamesiyle basın hepten kontrol altına alındı." Basında kontrolsüz bir şekilde yayımlanabilecek herhangi bir sürmanşet, haber içeriği ve ima; gerek müttefik gerekse revizyonist cephenin Türkiye'ye karşı bir tavır takınmasına sebep olabilirdi. Nitekim Nazilerle iş birliğini savunan Cumhuriyet Gazetesi üç ay kapatıldı. Uygulamalarla basın ve yayın hayatı, savaş haberlerinden uzak tutulmaya çalışılıyordu.

*"Bu uygulamalar kapsamında misal olarak İçişleri Bakanlığı'nın 22 Aralık 1938 tarih, 60030 sayılı tezkeresi ve Bakanlar Kurulu'nun onayıyla Komünizm propagandası ile Milliyetçilik, Kürtçülük ve Ermenicilik yanlısı yayınlar yapan kitap ve gazeteler yasaklanmıştır. Bu yasaklara örnekler arasında Reha Oğuz Türkkan'ın <<Türkçülüğe Giriş>> isimli kitabı verilebilir. Kitap 1941 yılında Sovyetler Birliği'ni rencide edecek nitelikte olduğu gerekçesiyle yasaklanmıştır."*¹⁴⁵

Günümüz Türkiye'sinde birtakım cenahların İnönü'yü solculuk ve hatta komünistlikle suçlamalarına karşın aslında İsmet Paşa, rejimin ideolojisine bağlı bir Cumhuriyet münevveridir. Nazi veyahut Sovyet taraftarı olan basın guruplarına tahakküm uygulamasının yanı sıra; Birinci Cihan Harbi'nde içte yaşanan Ermeni olaylarını da iyi bildiğinden, aşırı Türk milliyetçiliği de dahil, her türlü, etnik siyaset çemberinde yayın yapan kişi ve kurumlara saldırmıştır. O'nun asıl

¹⁴⁵ Kadir ŞEKER, "İnönü Dönemi Basın Hayatı ve 1948-50 Arasında CHP ile Muhalefet Arasında Basın Alanında Yaşanan Tartışmalarda Merzifon Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt:1, sayı:13, (Isparta 2011), s.39-54

amacı, ne şekilde olursa olsun, İkinci Cihan Harbi'nden ülkesini tek parça halinde çıkarmayı başarmaktır.

1940 yazında İtalya'nın harbe dahil olmasıyla birlikte Türk siyaset rejisi ve efkâr-ı umumisi daha kaygılı bir süreçte doğru sürüklendi. Müttefikler de Türkiye'nin fiilen harbe dahil olması adına baskılarını arttırmış durumdaydılar. İsmet İnönü eli silah tutan erkeklerin çoğunluğunu askere alarak Trakya sınırında müstahkem hattı oluşturunuyordu. Nitekim Türkiye'de nüfus artış hızının en yavaş olduğu dönem, yeni bir cihan harbi ve onun etkilerinin nüksettiği 1940-1950 yılları arasındadır.¹⁴⁶

1941 yılının başlarında Naziler Balkanları işgal ederek, savaşı Trakya sınırına kadar ilerlettiler. Türk Hükümeti ise, bölgedeki köprüleri havaya uçurup, sınır birliklerini Anadolu yakasının gerisine kadar taşıdı. Türkiye açısından savaşın en tehlikeli ihtimalleri değerlendirilirken; 10 Nisan 1941 tarihli gazete manşetlerinde, emekliler, yetimler, dullar ile İstanbul halkından Anadolu'da akrabası bulunan ve arzu edenlerin İstanbul'dan göç edebilecekleri bildiriliyordu.¹⁴⁷ "Yardımsaverler Cemiyeti Başkanı Mevhibe İnönü de kadınları sivil savunma hizmetlerinde görev almaya çağırmakta idi." Rejim yeniden, kadın ordusundan faydalanmayı amaçlıyordu. Fakat; Naziler Trakya sınırına az bir mesafe kala durarak Kafkas petrollerine giden, ehven-i şer bir yol bulmak üzere strateji geliştiriyorlardı. Nitekim 1941 yazında, Almanya'nın Rusya'ya saldırması; İsmet Paşa tarafından büyük bir sevinç ve rahatlatma ile karşılandı.

Hitler'in, Türkiye'ye saldırmamasının birkaç nedeni mevcuttur. İlk başta; Ankara'daki Nazi elçisi ve önemli bir Alman

¹⁴⁶ Rüya KASARCI, "Türkiye'de Nüfus Gelişimi", A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Türkiye Coğ. Anabilim Dalı, s. 247-266

¹⁴⁷ Bülent BAKAR, "İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'dan Anadolu'ya Göç ve Paniğe Karşı Propaganda", Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

karakter olan Von Papen'in, Nazi yönetimi üzerinde etkisinin bulunmasıdır. Von Papen, İnönü gibi, Türkiye'nin tarafsız bir konumda bırakılmasını istemekteydi. İsmet İnönü de birbiriyle savaşan iki tarafla dostluk anlaşması imzalama başarısını göstererek, mücadele halindeki iki cepheyi incitmeyecek bir denge politikası güdüyordu.

İkinci olarak, Türkiye'nin harbe fiilen dahil edilmesinin Almanya açısından olumlu bir yönünün bulunmaması ve Türk rejiminin, Naziler için, Rusya'daki gibi ideolojik bir tehlike barındırmaması vaziyeti idi. Almanya, Batı medeniyetlerinin bir "Şeytan" olarak addettiği komünizmi yok ederek, Avrupa'nın hamiliğini üstlenip, Papa'nın ve komünizm karşıtı sistemlerin taktirini kazanabilirdi.

Son olarak Türkiye, coğrafik açıdan engebeli bir arazi yapısına sahipti. Alman ordularının dar geçitlerde sıkışması, Türkiye'nin gerilla harp metotlarını etkili bir şekilde kullanmasına ve Alman ordularının yıpranmasına sebep olabilirdi. Ayrıca haziran sıcaklığında Anadolu stepleri yerine kuzeyde ve yumuşak bir yaz ikliminde bulunan Rusya ovalarından asıl hedefe ulaşılması daha mantıklı görünüyordu. Savaşın seyrine göre "Ortadoğu bölgesine bir sıçrama tahtası hükmünde görülen" Türkiye'nin işi sonraya bırakılabilirdi. Nazi ordusunun kendisine nazaran minimal bir kuvvet teşkil eden güçsüz bir orduyla uğraşarak yıpranması yerine, Kızıl Ordu gibi bir düşmanı elemine etmesi savaş sanatı açısından daha uygun gelmekte idi.

Savaş Türkiye'ye fiilen sıçramamış olmasına karşın, memleketin ekonomik ve toplumsal direncini feci şekilde kırıyordu. Gıda malzemeleri, fiili harp ihtimallerine karşı asker için depolanarak halkı kıtlığa sürükledi. O dönem ekmek dahi karneye bağlanmıştı. Azınlıklara varlık vergisi konmuş, ödeyemeyenler Aşkale'ye çalışma kampına yollanmıştı. Bu eylem, Cumhuriyetin getirdiği üst kimlik eşitliğine aykırı bir vaziyetti. *"40'lı yılların başında savaşın yan*

etkisi kısıtlı, fiyat artışları ve vurgunculuk şeklinde toplum karşısına çıkmıştı.”¹⁴⁸

İsmet İnönü, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren, olağanüstü durumlar karşısında, içte her zaman sert önlemler alma taraftarıydı. Atatürk, İnönü'nün bu özelliğini iyi bildiğinden, isyanlar döneminde İsmet Paşa ile çok yakın çalışmıştır. İç tehlikelerin bertaraf edilmesinde O'na en tesirli yardımları gösteren yine İnönü olmuştur. Şimdi Milli Şef olarak, olağanüstü bu durumda, gerekli gördüğü tedbirleri alıp tahakkümün şiddetini arttırmakta idi. Ekonomik ve siyasi kısıtlamaların yanı sıra, sık sık Ankara da at gezintileriyle gövde gösterisi yapıyor ve durumun, kendisinin kontrolünde olduğunu herkese gösteriyordu. Hatta o dönem yeni on liralıklar, eski Cumhur Reisi yerine Milli Şef'in resimleriyle bastırıldı. Birçok kimse bu durumun, İsmet Paşa'nın Atatürk'ten aldığı bir intikam hissiden ileri geldiğini sanmasına karşın; İnönü'nün bu tavrı, rejimin ve Cumhuriyetin sahipsiz kalmadığını göstermek maksadını taşıyordu.

“Churchill, ABD başkanı Roosevelt ile yaptığı Kazablanka görüşmelerinden sonra Türkiye'yi harbe sokmak için 30 Ocak 1943 tarihinde Adana'ya gelmiş ve İsmet İnönü ile iki gün süren bir dizi görüşmelerde bulunmuştur. Görüşmeye iki tarafta kalabalık bir heyetle katılmıştır. Bu görüşmelere sağırklar diyalogu da denmektedir. Bunun nedeni, Churchill ve İnönü'nün taban tabana zıt fikirlerle görüşmelere katılması ve görüşme sonunda her iki tarafın amacına ulaştığı izlenimi ile ayrılmasıdır. Oysa daha sonra çıkan tablo, özellikle Churchill'in istediğini alamadığı gerçeğini göstermiştir.”¹⁴⁹

¹⁴⁸ Hasan YILMAZ, *Çankırılı Hoca Cumhuriyet'in Öteki İnsanları Bir Köy İmamının Hayatı*, Elips Kitap, Ankara 2013, s.42

¹⁴⁹ Osman YALÇIN, “İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı:47 (Ankara 2011), s.701-731

Alman orduları Stalingrad'da yenilmelerine karşın hala Türkiye üzerindeki menfi etkilerini sürdürmekte idi. Fakat İsmet Paşa, doğrudan bir saldırı olmadıkça savaşmayı reddediyor ve müttefik güçlerini oyalama metodunu kullanıyordu.

1943 sonunda İnönü, Kahire'de Amerikan ve İngiliz liderleriyle bir araya geldi. Müttefik gurup son kez olmak üzere İnönü'yü ikna etmeye çalıştılar. Nitekim Batı, komünist Rus ittifakı yerine, Türkiye'nin müttefikliğini tercih ediyordu. İsmet Paşa ise aynı stratejiyle, harp yardımı isteyerek Churchill ve Roosevelt'i oyalamakta idi. Onları kesin bir dille reddetmeyerek, harp sonrası kurulacak düzende Türkiye'nin de rol almasını arzuluyordu. Savaş fiilen bittiğinde Türkiye; Şubat 1945 Yalta Konferansı kararları uyarınca, müttefiklerin savaş sonrası konferanslara katılma şartlarını yerine getirmek için; Almanya ve Japonya'ya harp ilan ederek yapılacak olan görüşmelere doğrudan katılma hakkı kazandı.

Savaşın ardından, toplumda, İnönü'ye karşı birtakım aykırı sesler yükselmeye başladı. *"Harp yanlıları savaşa girmeyerek İsmet Paşa'nın, milletin erkekliğini öldürdüğünü söyledi. Harbe karşı olanlar ise çekilen sıkıntılardan ve artan baskılardan dolayı Milli Şef'i sorumlu tuttular. İsmet Paşa yine kimseye yaranamamıştı."*¹⁵⁰

1945'in Nisan ayında, işlevini yitiren Cemiyet-i Akvam'ın yerine, yeni bir birlik kurulması amacıyla, Milli Şef ve Türkiye'sinin de dahil olduğu, San Francisco'da toplanıldı. Burada dünya savaşları ve Cemiyet-i Akvam tecrübesine sahip devletler, Birleşmiş Milletleri kurdular. Savaşta, tek parti rejimleri devrilmiş ve demokrasi cephesi galip gelmişti. Bu sebeple San Francisco da müttefikler, dışlerini geçiremedikleri Stalin yerine, İsmet Paşa'nın üzerinde tahakküm uyguluyor ve böylece savaş sırasında İsmet Paşa'nın kendilerine uygu-

¹⁵⁰ Nihat ÖZCAN(Yön.), Can DÜNDAR (Hazırlayan), *İsmet İnönü Belgeseli, İNÖNÜ VAKFI*, 1999

ladığı yöntemin intikamını alıyorlardı. Savaşı madem ki demokrasi cephesi kazanmıştı; o halde Milli Şef Türkiye'sinde de tek parti rejimi nihayete erdirilmek zorunda idi. Stalin'in Yalta Konferansındaki Türkiye karşıtı tutumu ve Türkiye'nin Doğusunda hak iddia etmesi, İnönü ve Türkiye'sini Batı ile bütünleşmeye mecbur bırakıyordu. Nitekim sonraki süreçte Türkiye'yi Batı'nın ve NATO'nun kucağına iten Sovyet lider Joseph Stalin olmuştur.

Muzaffer üçlü; ABD, İngiltere ve SSCB, Potsdam'da dünyanın geleceğini belirleyecek iken, İsmet Paşa'da parti içindeki muhalefet ile uğraşmakta idi. Nitekim 7 Haziran 1945 günü, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan imzalarıyla meclis gurubuna sunulan Dörtlü Takrir ile beraber parti içi muhalefet kendisini iyiden iyiye hissettiriyordu. Aslında Dörtlü Takrir, "genel olarak tek parti idaresi, Varlık Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanuna karşı duyulan hoşnutsuzluğu ifade etmekteydi." *"Bu önergede yer alan istekler tamamen karşılanmış olsaydı, imza sahipleri belki de muhalefete geçmeyeceklerdi."*¹⁵¹ Ne de olsa İsmet Paşa'nın iktidara gelerek, rejimin devamını sağlaması, eski başvekil Celal Bayar'ın destekleri sayesinde olmuştu. Ancak İnönü hem parti içi muhalefeti bitirmek hem de müttefiklerin San Francisco da yaptığı telkinleri yerine getirmek amacıyla bir muhalefet partisi kurulmasını teşvik etti. Böylece Demokrat Parti, takrir sahiplerinin önderliğinde, 7 Ocak 1946 tarihinde kurularak siyasi faaliyetlerine başladı.

Demokrat Partinin kurulması, halkın bilinçaltında barındırdığı Terakkiperver ve Serbest Fırka sendromlarını, şüpheli bir şekilde açığa çıkarttı. Demokrat Parti liderleri, bir müddet halka kendilerinin, Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi göstermelik, suni bir muhalefet partisi olmadıklarını açıklayarak, bu şüpheleri gidermek durumunda kalmışlardı. Kurulu-

¹⁵¹ Kemal KARPAT, *a.g.e.*, s.487

şunun ilk dönemlerinde henüz halkın beklenti ve umutlarının farkında değildiler.

Aslında Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin özde çok da büyük farklılıkları yoktu. Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes; Atatürk ile birlikte çalışmış kimse-lerdi. Hatta Refik Koraltan bir dönem İstiklal Mahkemesi üyeliği bile yapmıştı. Fakat halk sonunda, 1925'ten beri sahip olamadığı muhalefetine kavuşmuş oluyordu.

29 Nisan 1946'da hükümet, Demokrat Parti'nin güçlü bir teşkilat oluşturarak belediye seçimlerine katılmasını engellemek amacıyla, seçimleri öne almayı teklif etti. Bütün itirazlara rağmen karara engel olunamayınca Demokrat Parti seçimleri boykot etme kararı aldı. Fakat sonrasında yapılan değişikliklerle *"seçim yasaı, seçmen kurulları aracılığı ile iki basamaklı seçimler yerine doğrudan seçimlere izin verecek biçimde revize edilmiş, üniversitelere idari özerklik tanınmış ve Matbuat Yasası'nın değiştirilmesine karar verilmiştir. Buna karşılık DP'nin seçimlere katılmaması halinde hükümet, Demokrat Partiyi kapatma tehdidinde de bulunmuştur."*¹⁵² Fakat Demokrat Parti bu seçimlere katılmayıp, halkın gözünde yükselerek, hakiki bir muhalefet partisi olduğunu kanıtlamıştır.

Yine hükümet tarafından yaklaşık bir yıl geriye çekilen genel seçimler, iktidarla muhalefeti yeniden karşı karşıya getirmişti. Demokrat Partililer bu kez seçime katılma kararı alarak yurt genelinde çalışmalara başladılar. Ancak 21 Temmuz 1946'da yapılan Milletvekili Genel Seçimleri adil ve demokratik bir süreçte işleyemedi. "Seçimi CHP'nin kazanmasına karşın yapılan uygulamalar, sonuçlara gölge düşmesine neden oldu." Çünkü Halk Partisinde hala eski travmalar devam etmekte idi. "Açık oy gizli tasnif usulüyle yapılan seçim

¹⁵² Enis ŞAHİN ve Bilal TUNÇ, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP siyasi Mücadelesi (1945-1947)", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, cilt:1, sayı:2 (2015), s.31-69

*sırasında DP bazı yerlerde öne geçince, Halk Partisi teşkilatı gereksiz yere paniğe kapılmış ve sandık kaçırmalar, sayım hileleri gibi yöntemlerle, seçimi şaibeli hale getirmişti.*¹⁵³ Meclis içerisinde çoğunluğu CHP'nin almasına karşın, Fevzi Çakmak gibi simgesel isimler, Demokrat Parti sıralarında boy gösterdiler. Ancak Kemal Karpat'ın yazdığı gibi, "1946 seçim sonuçlarının halk oyunu kesinlikle aksettirmediği aşıkardır."¹⁵⁴

1947 yazında Türk Demokrasi tarihinde ilginç bir hadise cereyan etti. Seçimlerden sonra, CHP'nin içindeki bir grup, demokrasinin bir süre daha rafa kaldırılmasını istemekteydiler. Ancak bu durum İnönü Türkiye'sinin müttefikler tarafından yalnız bırakılarak Rus baskılarına daha açık bir hale gelmesine neden olabiliirdi. ABD Başkanı Truman, 12 Mart 1947'de Türkiye ile Yunanistan'ın Ruslara karşı savunmasını desteklemek amacıyla, Kongre'ye askeri ve ekonomik yardım tasarısı sunmuştu.¹⁵⁵ Muhalefet partisini ortadan kaldırmak demokrasi gurubunun tepkisini çekerek yardımların elde edilememesine neden olacaktı. İnönü başka türlü bir siyasi hamlede bulunup demokrasinin, rejiminin ve Batı ile münasebetlerin devamını şu şekilde sağladı:

İsmet İnönü, muhalefet ve iktidar liderleriyle birkaç kez bir araya geldikten sonra 12 Temmuz 1947 günü bir beyanname yayınladı. Bu beyanname ile halkın ve Demokrat Partililerin gözünde tamamen suçlu bulunan CHP'nin tek başına kabahatli olmadığı, kusurların iki tarafa bölüştürülerek ve iki tarafa da Reis-i Cumhur tarafından eşit mesafede yaklaşılarak, itidal çağrısı yapıldığı anlaşılmaktadır. Böylece İsmet Paşa, bir çeşit demokrasi öğretmeni olarak, CHP'nin imajını, iki partinin başkanlarının kabulüyle birlikte düzeltiyor ve

¹⁵³ Nihat ÖZCAN (Yön.), Can DÜNDAR (Hazırlayan), *a.g.b.*

¹⁵⁴ Kemal KARPAT, *a.g.e.*, s.489

¹⁵⁵ Hüseyin ŞEYHANLIOĞLU, "12 Temmuz Beyannamesi'nin Siyasal Etkileri ve Önemi, Siyasal Hayatımızda Çatışma Çözümüne Bir Başarı Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt:2, sayı: 16, (Isparta 2012), s.77-100

“kafasındaki kırk tilkiyi, kuyruklarını birbirine değdirmeden nasıl dolaştırdığını” kanıtlamış oluyordu. Muhalefet partisi, 12 Temmuz Beyannamesi’nin içeriğini daha sonra kavrayacaktı. Beyannamenin yayımlanmasından kısa bir süre sonra, Demokrat Parti’yi yumuşatmak için, muhalefete karşı sert bir tavır takınan Recep Peker’in istifa edip yerine daha ılımlı olan Hasan Saka’nın başvekilliğe getirilmesi çok partili hayatın devam ettirilmesi yönünde bir eğilim olarak yorumlanmaktadır.

1950 seçimleri yaklaşırken Demokrat Parti, kadrosunu eski paşalar ve Atatürk’ün yakınları ile tarihi şahsiyetlerle genişletmeye başladı. Bunlar arasında Ali Fuat Paşa, Fahri Belen, Halil Özyörük, Rıfat Özdeş, Sinan Tekelioğlu, Suat Hayri Ürgüplü, Halide Edip Adıvar, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Nadir Nadi gibi isimler bulunmakta idi.¹⁵⁶ CHP içindeki bazı kesimler de seçimler yaklaştıkça daha dindar söylemlere kayarak, parti içindeki radikal Cumhuriyetçilerin tepkisiyle karşılaşıyorlardı. Halbuki, DP ve halk kitlesi, CHP’yi baskıcı laik sistemi devam ettirmesi sebebiyle eleştiriyor, bu eleştirileri ve yaklaşan tehlikeyi gören üyeler ise kendilerince önlem almaya çalışıyorlardı.

Nihayet, 14 Mayıs 1950 günü, İnönü ve yönetiminin oynandığı seçimlerde halk “Beyaz İhtilali” gerçekleştirerek yirmi yedi yıllık CHP iktidarına son verdi. Yaşanan kıtlık, baskılar ve Aşkale hadiseleri, sonunda İsmet Paşa’yı iktidarından etmişti. Birinci Cihan Harbi ile parlayan ve iktidara kadar yükselen İnönü, İkinci Cihan Harbi’nin etkileriyle iktidarından oluyordu. 1937’de Atatürk yönetimine karşı onu bağrına basan halk, İsmet İnönü’yü artık istemiyordu. Fakat İnönü’nün düşüşünü yalnızca Büyük Savaşın etkilerine bağlamak hatalı olacaktır. Halkın bünyesinde halen daha var olan Osmanlı ve

¹⁵⁶ Çağatay BENHÜR, “14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP’nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, sayı: 17 (Konya 2007), s.61-75

Din kültürü, eski nesillerin CHP'yi ve Atatürk'ü sindirememiş olmaları ve en önemlisi yirmi yedi senenin ardından gelen değişim ihtiyacı; Demokrat Parti'nin siyasi başarısıyla birleşerek CHP'yi iktidarından etmiştir.

Aslında Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarda ve muhalefette iken iki büyük problemi mevcuttur. İktidar CHP, baskı ve sert rejim muhafazakarlığından vazgeçmeyerek, ancak dışarıdan gelen birtakım dayatmalar neticesinde kısıtlı ve tatmin edici olmaktan uzak yenilikler yapmaya muktedir olabiliyordu. Muhalefet CHP ise; yönetimden uzak kalmasının ardından, halkın iktidar hafızasından kazınarak, az sayıdaki entelektüelin siyasal tabusu halini almakta idi. CHP'nin tek umudu, alttan gelen nesillerin Atatürk'ü ve Cumhuriyeti içselleştirebilmelerinden ileri gelmekte idi. Ancak bu içselleştirme, geleneksel ailenin birbirini siyasi ve içtimai açıdan aynılaştırdığı kırsalda mümkün olamazdı. Nitekim o zaman ki Türkiye'nin kırsal nüfus oranı, şehir nüfusuna oranla bir hayli fazlaydı. Kırdaki değişim, şehirdeki değişimden daha yavaş bir seyir göstererek, kırsal kesimleri, geleneksel fraksiyonların yegâne kaleleri haline getirmekte idi. CHP ile iş birliği yapan Doğu vilayetlerindeki toprak ağaları ile şehirlerdeki azınlık entelijansiya sınıfı, seçimin kaderini değiştirebilecek oy potansiyeline sahip değildiler.

Demokrat Parti; CHP ilkelerinin, nispeten daha özgürlükçü bir yorumudur. Aslında Cumhuriyet Rejiminde, sisteme bağlı yeni bir partinin ilk kez iktidara gelmesi, siyasal irtica tehlikesini tamamen ortadan kaldırmıştır. Halk, hoşnut olmadığı siyasal fraksiyonun karşısında, tamamen kendisini yansıtmayan bir parti olsa bile, müfrit eylemlere girişmiyor ve sergüzeşt istismarcıların peşlerinden sürüklenmiyordu. Demokrat Parti ile beraber rejimin devam etmesi, halkın rejim ile değil; rejimin başında bulunan CHP ile anlaşamadığının en açık göstergesidir. Daha sonraki dönemlerde yeneden tebarüz ettiği savunulan irtica tehlikesi; parti kapatmalara, iktidar değişikliklerine ve darbelere zemin hazırlamak

amacıyla yapılan asılsız bellek operasyonlarını oluşturmuşlardır.

Demokrat Parti İktidarı ve Darbeler Çağına Giriş:

14 Mayıs 1950 seçimlerinde, DP % 53,3 oy oranıyla 408 mebusluk kazanırken, CHP % 39,9 oy oranı ile 69 vekillik hakkı elde etmiştir. Millet Partisi % 3,1 ile tek vekillik kazanmış ve ayrıca bu seçimler TBMM'ye dokuz bağımsız milletvekili göndermiştir.¹⁵⁷ Ardından yeni meclis Celal Bayar'ı tartışmalar yaşanmadan Cumhurbaşkanı seçmiştir. Bunun nedeni Celal Bayar'ın, diğer Demokrat Partililere nazaran daha ılımlı ve İsmet Paşa ile ekonomik görüş farklılığından başka büyük ihtilafları bulunmayan tarihsel bir şahsiyet olmasından kaynaklanmakta idi. Nitekim Celal Bayar 1938'de, Atatürk'ün yaver kadrosunun kulis çalışmalarını sekteye uğratıp onlarla müttefiklik kurmayarak, İnönü iktidarının önünü açan dönemin başvekili idi.

İsmet İnönü, iktidarının sonlarına doğru yaklaşırken; 1949 senesinde Sovyet yayılcılığını önlemek amacıyla kurulan NATO'ya üye olabilmek için bir dizi girişimlerde bulunmuştu. Bununla birlikte Türkiye, Haziran 1948'e kadar Truman Doktrini çerçevesinde 400 milyon dolar yardım kredisi verilme kararından sonra, Marshall yardımına açık hale gelmişti.¹⁵⁸ "Bu yardım; savaş sonrası Avrupa ülkelerinin kalkınması, Amerikan sanayisi için bir iç pazar haline gelmesi ve fakirliği önleyerek komünist faaliyetlere engel olunması amacını taşımakta idi." Ekonomik faktör dışlanmamakla birlikte Marshall'ın, Sovyetlere coğrafik yakınlığı bulunan ülkelerde kabul edilmesindeki asıl menfaat; Stalin tehlikesi-

¹⁵⁷ Yusuf Ziya KESKİN, "Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt:1, (Erzincan 2012), s. 107-130

¹⁵⁸ Murat GÜL, "Kuruluşundan 21. Yüzyıla: 1990'larda NATO'da Devamlılık ve Dönüşüm", *Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt:10, sayı:1 (2015), s.247-265

ne karşı bir denge oluşturmak isteği idi. Bu ülkeler, işgal ihtimalleri sebebiyle, kendi pazarlarını Amerikan şirketlerine açmak mecburiyetinde kalmaktaydılar. Nitekim kapitalizm de İkinci Cihan Harbi'nden sonra, büyük bir açlıkla dünyaya saldırıyordu. O dönem Türk Hükümetlerinin başlıca görevi; ne şekilde olursa olsun, Sovyet tehdidini hafifleterek, komünizm işgaline maruz kalmamaktı. Kızılar tarafından yutulmamak için, Amerikan pazarı olmayı ehven-i şer olarak yorumlamaktaydılar.

Türkiye'nin NATO üyeliğine, coğrafik sebeplerden ötürü, Kuzey Atlantik ülkeleri karşı çıkıyordu. Yöneticiler bu engeli aşabilmek için bir yol bulmaya çalışmaktaydılar. Demokrat Parti'nin aradığı fırsat, 1950 Kore Harbi ile gelmişti. Türkiye hiç düşünmeden Kore'ye asker göndermeyi kabul etti. *"CHP, hükümetin bu kararı karşısında önce tereddütlü bir tavır takınmış, sonra bu kararın meclise ait olduğunu öne sürerek sadece bilimsel açıdan eleştirmiştir."*¹⁵⁹

"Savaş süresince 25 bin Türk askeri kullanılarak, 6 binin üzerinde kayıp verildi. Bu durum, Türkiye'nin NATO'daki itibarını kuvvetlendiriyordu; fakat Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakmayan Danimarka ve Norveç'in ikna edilmeleri bir yıl sürdü. Nihayetinde Türkiye 18 Şubat 1952'de NATO'ya kabul edildi." Üyelik, TBMM'deki bütün siyasi fraksiyonlar tarafından başarı olarak addedilerek, büyük bir coşkuyla karşılandı.¹⁶⁰ Artık Türkiye bir NATO toprağı sayılmakta idi. Sovyetlerin olası bir işgal girişiminde bütün NATO ülkeleri Türkiye'ye askeri yönden yardım etmek mecburiyetinde kalacaklardı. Bu üyelik, temelini İnönü'nün attığı, sonuca Demokrat Parti'nin ulaştığı bir süreci temsil etmektedir.

Stalin'in gözünde Türkiye, güçsüz bir orduya sahip olmasına karşın, stratejik toprakları olan ve Montrö gibi anlaşma-

¹⁵⁹ Bülent AKKAYA, "Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı", *Akademik Bakış Dergisi*, sayı:28 (2012), s.1-20

¹⁶⁰ Eric Jan ZURCHER, *a.g.e.*, s.342

larla Sovyetlerin hareket alanını kısıtlayan milliyetçi-liberal ve emperyalist klonu bir devletçikti. Rusya'nın bu kadar yakınında olup, varlığıyla bu denli sorun yaratması Stalin'in, Türkiye'ye tacizlerde bulunmasına neden oluyordu. Neden Türkiye de diğer Orta Asya Türk Devletleri gibi konseye dahil olmasın fikriyatıyla, siyasi ve tarihi zekadan uzak bir tavırda hareket edilmekte idi. Stalin'in bu eylemleri, Türkiye'nin Batı emperyalizmine ekonomik açıdan teslim olmasına vesile olmuştur. Nitekim Erken Cumhuriyet Yöneticileri, Lozan hafızası dolayısıyla, dışarıdan yardım kabul etmekte her zaman çekinceli davranmasına karşın; Lozan sendromu, onları Sovyet tehlikesi kadar kronikleşen bir çaresizliğe sürüklememiştir.

Özgürlük ve *"yeter, söz milletin"* sloganlarıyla gelen Demokrat Parti, bir süre sonra eski CHP iktidarının baskıcı tavırlarına benzer bir despotluğa büründü. Fakat halkın çoğunluğu, DP baskısından, CHP'nin ki kadar kerahet duymuyordu. Demokrat Parti hem yeni bir oluşum hem de baskıyı halkın çoğunluğuna yansıtmayan ve en önemlisi özlenen bir siyasi fraksiyondur. Zaten DP iktidarının çekindiği guruplar, azınlığı teşkil eden Cumhuriyet elitleri idi. Ayrıca CHP'den farklı olarak, tahakkümünü tek bir noktaya odaklamış durumdaydılar. O nokta da İsmet Paşa'dır.

Demokrat Partililerde, bir dönem Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşadığı Enver Paşa sendromuna benzer bir İnönü saplantısı başlamıştı. İsmet Paşa'nın tarihi şahsiyeti ve ordu üzerindeki etkisinden çekinilmekte idi. Ancak DP'nin seçimlerde aldığı başarılar ve düzelmeye başlayan ekonomi, CHP'yi iyiden iyiye halktan koparıyor ve böylece Menderes'in, CHP ve İnönü'ye karşı baskılarını artırmasına neden oluyordu. DP, gelişen ekonomiyle birlikte özellikle kırsal nüfusu tabanı haline getirebilme başarısını sağladı. İdeolojik açıdan da muhafazakâr kesim tarafından sahipleniliyordu. Ayrıca Tunceli gibi rejimin cezalandırdığı seçim bölgelerinin desteğini de arkasına almıştı.

Menderes'in Batı'dan temin ettiği ekonomik yardımlar, çiftçilerin üretim potansiyeli üzerinde büyük bir fayda sağlayarak, çoğunluğu temsil eden kır nüfusunun ekonomik refahını gözle görülür bir şekilde artırdı. Ege bölgesinde geniş topraklara sahip olan Menderes, tarım ekonomisinin ihtiyaçlarını iyi bilmekte idi. "Bununla beraber dış yardımların ekonomik sıkıntısı şehirlere ve dolayısıyla CHP'nin oy potansiyeli olan bölgelere yansıyordu."

Demokrat Parti kuruluşundan itibaren kendisini "*Millî İrade*" olarak yorumladı. Bu söylem, daha sonraki sağ partilerin kullandığı bir terime dönüşecekti. DP'ye halkın desteği arttıkça CHP'nin üzerine daha fazla yüklenmeye başladı. 1953 kışında meclis, CHP'nin bütün mallarına el koyarak hazineye devretti. İnönü'nün yurt gezileri, valiler tarafından engellenmeye çalışılıyordu. Bu kez roller değişmiş, baskıları eleştirerek, özgürlük isteyen taraf CHP olmuştu.

Burada Modern Türkiye Anatomisini etkilemiş bir olaydan bahsetmekte yarar vardır. Bu hadise 6/7 Eylül 1955 tarihinde yaşanarak, Türk efkâr-ı umumisi ve dünya kamuoyunda geniş yankılar uyandırmış, yüz kızartıcı bir olay olan, İzmir ve özellikle İstanbul'daki Rum azınlıklara yönelik girişilen şiddet ve yağma hareketleridir. "*Özellikle Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasından sonra gerilen Türk-Yunan ilişkileri ve bu durumun Türkiye'de milli heyecanın aşırı derecede artması sonucunu doğurması kısa sürede 6/7 Eylül fitilini ateşleyen gelişmelerinin yaşanmasını beraberinde getirmiştir. İstanbul'da başlayan ve kısa sürede özellikle Rum azınlığın yoğun olarak yaşadığı semtlere sıçrayan, sonucunda binlerce işyeri, ev, ambar, otomobil...vs. gibi taşınır ve taşınmazlar ile birlikte Hristiyan cemaatlere ait ibadethaneler de tahrip edilmiştir.*"¹⁶¹

Olayın fitili aslı olmayan bir haberle ateşlendi. Buna göre, Atatürk'ün Selanik'teki evi Yunanlılar tarafından bombalan-

¹⁶¹ Resul BABAOĞLU, "An Evaluation On The Probable Perpetrators Of The 6/7 September 1955 Events", *International Journal of Social Science*, volume: 6, issue:2 (February 2013), p. 1349-1371

miştı. Haberin duyulmasının ardından galeyana gelen halk, İstanbul ve İzmir'deki Rumların hanelerine saldırmaya başladı. Olay sonucu birçok Rum, Türkiye'den göç etmek mecburiyetinde kaldı. 6/7 Eylül 1955 olayları, Türkiye hafızası için yüz kızartıcı bir travma olarak kalmakta ve Yunanistan ile günümüze kadar ulaşan sorunların çözümünde iki tarafı da keskinleştirmektedir. Nitekim ilerleyen zamanlarda Kıbrıs Türklerinin maruz kaldığı soykırım, Kıbrıs Rumları'nca 6/7 Eylül'ün bir çeşit intikamı olarak yorumlanmıştır.

Resul Babaoğlu'na göre; "6/7 Eylül olaylarının olası dört tane faili bulunmaktadır. Birinci fail olarak Kıbrıs meselesinin masaya yatırıldığı Londra konferansı devam ederken, Menderes ve hükümetinin, konferansta üstün bir konuma gelmek ve ekonomik gidişatın neden olduğu muhalefetten kurtulmak için, ses getiren bir eylem tertip etmesi ihtimalidir. Fakat bu ihtimal Menderes'in elini kuvvetlendirmek yerine daha da kötü bir sonuç doğurduğundan, Menderes tertibi gibi aksettirmek pek yerinde olmaz. Ancak bu durum Yassıada yargılamalarının, 6/7 Eylül olaylarında Menderes ve Zorlu'yu suçlu bulmaları sebebiyle taze tutulmuştur. Bu iddiaya dayanarak, hadisenin olası başka bir müsebbibi, Menderes'in, bu olayı, Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti (KTC), Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ve diğer sendikalar aracılığıyla hayata geçirdiği yönündedir. Bu ilk iki iddiadan farklı olarak ise, Menderes'in tertip etmediğini savunan başka bir görüş; Türkiye'nin NATO üyeliğinden rahatsızlık duyan Sovyet Rusya'nın; Batı'ya ve Türkiye'ye zarar vermek için, Türkiye'de yaşayan komünistleri kullanarak, böyle bir eylemi gerçekleştirme ihtimaliydi. Bunun yanında akla en yakın olan seçenek ise; 6/7 Eylül olaylarının sonuçları göz önüne alınıp, Batılı devletlerin Türk istihbaratı eliyle hadiseyi gerçekleştirdiğidir. Ancak aradan çok uzun bir süre geçmesine karşın,

eldeki belgeler ışığında, olayın kesin faillerinin teşhis edilebilmesi mümkün gözükmemektedir.”¹⁶²

Her ne şekilde, hangi güçlerin kışkırtma ve tertipleriyle başlatılmış olursa olsun, bu menfi olay; doğrudan doğruya halkın eliyle gerçekleşmiş ve o dönem yaşanan birikimin, ekonomik ve içtimai bozukluk ile tarihsel hassasiyetinin bir patlama noktasını oluşturmuştur. Neticede 6/7 Eylül hadiseleri, Türkiye’ye utançtan başka bir şey kazandırmamıştır.

Türk Hükümetleri; İsrail yönetiminin, Sovyet taraftarı olmadığını kavradıktan sonra, 1949 senesiyle beraber, ABD’nin Yahudi Devletine olan keskin müttefikliğini görmeleriyle, Arap-İsrail anlaşmazlığında İsrail eğilimli bir tutum sergilediler. Hatta aynı yıl Fransa ve ABD ile beraber “Filistin Uzlaştırma Kurulu’nda” yer alarak İsrail’i diplomatik olarak da tanıdılar. Türkiye’nin dış politikası Sovyet yayılmacılığına karşı şekillendiğinden, dini ve milli bir tavır sergilemekten ziyade, yanı başlarındaki tehlike ve bu tehlikeye karşı, Batılı hamilerinin yapmalarını istedikleri şeyleri uygulamaya çalışmaktan başka bir seçeneği olası görmüyorlardı.

İngiltere’den farklı olarak ABD, NATO üyesi Türkiye’nin, Ortadoğu ülkeleri ile münasebet kurmaya başlamasını istemekte idi. “*Hariciye Vekili Fuat köprülü de Türkiye’nin bölgedeki İslam ülkelerince lider kabul edildiği görüşündeydi. Türkiye, bu şekilde Batı’nın çıkarlarını bölgede savunarak aynı zamanda 1954’ten itibaren bozulmaya başlayan ekonomisini ABD’nin sağlayacağı ekonomik yardımlarla düzeltmeyi amaçlamakta idi.*”¹⁶³

O dönem Arap Dünyası’nda iş birliği yapılabilecek tek ülke Irak’tı. Irak krallığı, Baascıların başını çektiği iç karışıklıklar nedeniyle Batı’ya yaklaşma ihtiyacı duyuyordu. Amerikan Dışişleri Bakanı John Foster Dulles’in mimari olduğu ve ABD

¹⁶² Resul BABAOĞLU, *a.g.m.*

¹⁶³ Bürkan SERBEST, “Bağdat Paketi’nin Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye’nin Rolü”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt:5, sayı:3 (Manas 2016), s. 401-424

Başkanı Eisenhower'ın Sovyet tehlikesine karşı destekleriyle, Türkiye ile Irak'ın üstlendiği roller neticesinde, Bağdat Paketi 24 Şubat 1955 tarihinde kuruldu. Pakt da Türkiye, Irak, Pakistan ve İngiltere mevcut bulunmakta idi. Ancak Bağdat Paketi, 1958 yılında Irak'ta yaşanan darbe sonrası Irak'ın paktan çekilerek, yerine ABD'nin dahil olmasıyla CENTO'ya dönüşmüştür.¹⁶⁴

Bu esnada Demokrat Parti'nin İsmet Paşa sendromu katlanarak devam ediyordu. İnönü'nün Kayseri mitingini engellemek üzere yollanan askerler, emre itaatsizlik ederek İnönü eğilimli bir tavır sergilediler. Sonraki süreçte DP, muhalefetin faaliyetlerini soruşturmak için olağanüstü yetkilerle donattığı bir komisyon kurdu. Bu komisyonun oluşturulması, akademisyenler tarafından, anayasaya aykırı bir durum olarak algılanarak, DP'yi sert eleştirilere maruz bıraktı. Akademisyenlerin bu tavırları, disiplin cezasına çarptırılmalarıyla sonuçlanınca üniversitelerde, hükümete karşı büyük protesto gösterileri başladı. Menderes protestoları sonlandırmak için asker seçeneğini kullanarak göstericilere müdahale etti ve sonrasında üniversiteler kapatıldı. Menderes ve arkadaşları, arkasında bulunan halk kitlesine güvenerek yanlış ve sert politikalar yürütmekteydiler.

“Ölümlerin de yaşandığı üniversite protestolarının ardından Harp Okulu öğrencileri, askerin, göstericilere karşı kullanılmasını sessiz bir yürüyüşle protesto ettiler.” Aslında bu sessiz yürüyüş, Demokrat Parti iktidarının sonuna yaklaşıldığını gösteren kızgın adımları ifade ediyordu.

Menderes, ABD'den aldığı askeri yardımları ordunun modernize edilmesi için harcamıştı. NATO'ya dahil olunmasıyla birlikte ordu içerisinde yeni malzemelerin kullanılması ve askeri eğitim için Amerikan kökenli NATO askerleri kullanılıyordu. Birçok genç Türk subayı NATO'da eğitim görmekte

¹⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Cihat Göktepe, *Bağdat Paketi'nden CENTO'ya Geçiş*

idi. Nitekim 1960 darbesi mimarlarının arasında, NATO irtibatlı Türk askerlerin de var oldukları aşikardır.

O dönem Menderes hükümeti ile ABD arasında, yardımlar konusunda birtakım ihtilaflar yaşanmaya başladı. Menderes bulabileceği her yardımı kullanma gayretiyle çalışmalarını sürdürmekte idi. Amerika, Türk ekonomisine haddinden fazla müdahalede bulunuyor ve kapitalist senaryoyu, Türkiye'yi ekonomik açıdan hapsedmek için kurguluyordu. Menderes'in de, Sovyetlerle yumuşamaya gitmek amacıyla 11 Nisan 1960 tarihinde duyurduğu Moskova'yı ziyaret planı mevcuttu. Türkiye ile Sovyetlerin yakınlaşması ABD'nin çıkarlarına ters düşmekle birlikte ayrıca Demokrat Parti, muhalefet üzerine, gayri demokratik ve Batı doktrinlerine aykırı bir şekilde yükleniyordu.

"Yukarıdaki gelişmelerin yaşandığı dönem de ABD yönetiminin; ekonomik yardım, hükümetin muhalefete karşı uygulamaları ve Sovyet Bloğu ile ilişkileri geliştirme çabalarına ilişkin DP iktidarından farklı görüşlere sahip olduğu ortaya çıkmıştı. Bu farklılıklar Washington'ın DP iktidarına alternatif aramasını gerektirecek boyutlara ulaşmamıştı. Fakat buna rağmen ordunun müdahalesi ihtimali Washington'da çeşitli düzeylerde bir süredir değerlendirilmekteydi. Örneğin Milli Güvenlik Kurulunun 4 Mayıs 1960 tarihli toplantısında CIA Başkanı Allen Dulles, Menderes hükümetinin muhtemelen hoşnutsuzluğun boyutlarını kavrayamadığına, çünkü ordu ile polis arasında ayrılık var olduğuna, ordu da üst düzey subayların hükümete bağlı kalma eğiliminde olmalarına rağmen, orta ve düşük rütbeli subaylardan bir kısmının hükümeti diğerlerinin ise muhalefeti desteklediğine, şayet durum daha da kötüleşirse ordunun müdahale etmesinin imkan dahilinde olduğuna kurul üyelerinin dikkatini çekti. Ertesi gün yapılan OCB¹⁶⁵ toplantısında ise, Menderes'in mevcut sıkıntıyı atlatsa bile işbaşında kalma şansının yüzde 50 olduğu yönündeki CIA raporu gündeme getirildi. Bu toplantıda ordunun ne yapabileceğine ilişkin değerlendirme yapılması ihtiyacı belirlendi; gelişmelere ilişkin elçilikten gelecek bilgiler de değerlendirilerek üç hafta sonraki olağan toplantıda

¹⁶⁵ Dış Faaliyetleri Eşgüdüm Kurulu

Amerikan politikasının gözden geçirilmesi kararlaştırıldı.”¹⁶⁶ Ancak Demokrat Parti ve Menderes’in, ekonomi bozuldukça, Amerikan politikalarına karşı sorgulayıcı bir tutum sergilemeye başlamaları, muhtemelen üç hafta sonraki OCB toplantısında Amerikan tutumunun, askeri hazırlığı engellemeyerek, bu hazırlıkları desteklemesi şeklinde bir netice çıkarmıştır. Amerika’nın, 60 Darbesini doğrudan hazırlamamasının yanı sıra; var olan teşebbüsleri desteklediği anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte TSK ile hükümet arasında gerginlikler yaşanıyordu. Aralık 1957’de dokuz subay hükümete karşı gizli bir tertip hazırlıklarından dolayı tutuklandılar. Konuyu hassaslaştırmamak adına bu askerlerden sekizi serbest bırakıldı. Fakat bu durum Demokrat Parti’de şüpheler yaratarak, onu daha sert bir tutuma sürüklemişti.

“25 Mayıs günü Menderes aniden, 18 Nisan 1960’ta oluşturulan Tahkikat Komisyonu’nun araştırmalarını, üç ay yerine bir ayda tamamlamış olduğunu ve vardığı sonuçları yakında rapor edeceğini açıkladı. Bu komisyonun CHP ile ordu arasındaki olası ilişkileri soruşturduğu bilinmekteydi ve Menderes’in açıklaması, muhtemelen ordu içindeki tertipçileri harekete geçirdi.”¹⁶⁷

27 Mayıs 1960 sabahı ordu, hükümet binalarını ilhak etti. Akabinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Demokrat partilileri tutuklayarak, halk ile liderlerin iletişimini kesti. Bundan sonra yönetimin yeniden tesis edilmesi ve Yassıada yargılamaları başlayacaktı. Nitekim bu hadiseler, Erken Cumhuriyet Dönemini sona erdirerek, Türkiye’de yeni bir dönemin startını vermiştir.

“Demokrat Parti İktidarı ve Darbeler Çağına Giriş” başlığıyla birlikte, birinci evre olan “Tarihsel Bakış Açımızın Teza-

¹⁶⁶ Faruk ÇAKIR, “Amerikan Bakış Açısından Türkiye’de 1957-60 Dönemi Siyasal Gelişmeleri ve Türk-Amerikan İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt:59, sayı:1 (Ankara 2004) s.59-81

¹⁶⁷ Eric Jan ZURCHER, *a.g.e.*, s.349-350

hürü” bölümü sona ermiş oldu. İlk kısımda Türkiye’nin; Orta Asya köklerinden, İslam geleneklerine ve oradan imparatorluğa sıçrayışından, Cumhuriyetin erken dönemine geçişi ele alınarak, bu tarihi hadiselerin; özetten biraz uzun, tarihsel aktarımdan daha kısa bir anlatım metoduyla; Modern Türkiye Anatomisine olan etkilerine dokunulmuştur. Birbiriyle bağlantılı yaklaşık iki bin yıllık bu serüvende, Asya’da dikilmiş bir medeniyet olan Türkler, Avrupa’ya karışıyor; Türk kabilelerinin Batı’ya doğru, maddi ve manevi göçleriyle başlayan hareket, Mustafa Kemal Atatürk ile son noktaya varmış bulunuyordu. Nitekim Orta Asya, erken İslamiyet dönemi ile Osmanlı ve Cumhuriyet üçgeninde şekillenen bütün fikirsel birikimler, Anadolu halkının; siyasi ve toplumsal bakış açısı ve eylemlerinde belirleyici ve yegâne unsurları teşkil ederek, eserin konusu olan bir denkleme ifade etmektedir.

2. SONUÇ VE ÖNGÖRÜLER

Modern Türkiye Çağları:

Modern Türkiye Çağları kronolojik açıdan şu şekilde tak-
sim edilebilir:

- 1) Erken Cumhuriyet Dönemi: 1922-1960
- 2) Orta Cumhuriyet Dönemi: 1960-2002
- 3) Geç Cumhuriyet Dönemi: 2002-2018
- 4) İkinci Cumhuriyet: 2018-...

Bu taksim; birtakım kırılma noktaları, yönetsel ayırım-
lar ve anayasal farklılıkların yaşanmasıyla birlikte tebarüz
ederek, Cumhuriyet sürecinin tedrici hareket tarzını dört
basamaklı bir piramitle ortaya koymaktadır.

İlk basamak olan Erken Cumhuriyet Dönemi, 1922 yılında
Saltanatın İlgasıyla başlayan süreçten, 1960 Askeri İhtilaline
kadar olan süreci kapsar. Bu kapsamın, yönetsel meka-
nizmayı oluşturan fikirler ile, yönetim sisteminin kurumları
açısından giderek farklılaşan bir noktaya doğru yöneldiği
gözlemlenmektedir. Şöyle ki; aslında Cumhuriyetin kurucu
kadroları, nüvesi Jön Türk hareketi olan bir fraksiyonu oluş-
turmuşlardır. Bu fraksiyon, 1950 yılına kadar iktidarı elinde
bulundurmuş ve 1950’den sonra, yine Jön Türk menşeli ve
iktidarın içerisinde çıkan bir fraksiyona yönetim kodlarını

devrederek, aynı sistemi birtakım ekonomik görüş farklılıklarıyla, devam ettirmişlerdir. Yani, 1950 iktidar değişimi, ideolojik açıdan, Erken Cumhuriyet Döneminin içerisine dahil olmaktadır.

Fakat; 1960 İhtilali ve sonrasında oluşturulan anayasa incelendiğinde, aslında 61 Anayasası'nın, 1924 Anayasası'na bir tepki olarak geliştirildiği anlaşılr. Bu anayasada, bireysel hak ve özgürlükler seleflerine oranla daha düzenleyici bir yapıdadır.¹⁶⁸ Meclis sistemine entegre edilen senato, hükümet başkanının, yeniden bir otoriter eğilime sapmasını engellemek üzere kodlanarak, Erken Cumhuriyet Devrini sona erdirmiştir. Bu düzenlemeden itibaren, Cumhuriyet hafızası yenilenme gayesiyle, 1980 yılına kadar Ara Vesayet Formu olarak tabir edilen bir sürecin kapısını aralamıştır.

1980 Darbesiyle birlikte tezahür eden 82 Anayasası da, amacı itibarıyla, 61 Anayasası'nın özgürlüklerine karşı bir tepki olarak, sistemi yeniden, Erken Cumhuriyet Formuna dönüştürmeyi amaçlar. Bu dönüşüm, özellikle Cumhuriyetin kuruluşunda belirlenmiş iktisat mantığı ve sonrasında uygulamaya geçen egemenlik kurgusu gereği; bireysel ve siyasal özgürlük alanlarında baskıcı, ekonomik hareketlilik açısından ise Serbest Piyasayı öngören bir geri dönüş hükmü ile, hareket alanını, daha Kemalist bir kulvarda şekillendirmiştir.

Yine Orta Cumhuriyet Devrinin sonlarına doğru, 1997 senesinde cereyan eden Postmodern Darbe ile, baskıcı laik sistemin, kurucu zihniyetin devamını arzulayan bir çerçevede tabiatını ifa ettiği sonucuna varılır. Nitekim 2002 yılına kadar, gerek siyasi aktörleriyle gerekse ideolojik kriterleriyle, tamamen Orta Cumhuriyet Döneminin özelliklerini iskeletinde barındırmıştır.

¹⁶⁸ Sinem BİROL, "1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, cilt: 11, sayı:43 (İstanbul 2012), s.39-54

3 Kasım 2002 tarihinde, aynen 14 Mayıs 1950 de yaşanan hadiseye benzer bir **İkinci Beyaz İhtilalin** vuku bulması, Orta Cumhuriyet Dönemini sonlandırarak, Geç Cumhuriyet döneminin açılmasına vesile oldu. Bu neticeyle halk, 1960'dan 1997'ye kadar gelişen süreçlerin intikamını demokratik yollardan almış bulunuyordu. Seçim sonuçları objektif bir perspektifle okunduğunda, halkın, 2002 öncesi mecliste barınan siyasi aktörler ile fraksiyonlara ve askeri vesayete tepki gösterdiği anlaşılmaktadır. Burada eski sağ ağır bir yenilgi alırken, eski sol ve Ecevit de yerini Deniz Baykal'ın CHP'sine bırakmıştır. Hülasa 1999 depremi ve 2001 krizi, ağırlıklı olarak Türkiye'yi AKP ve CHP'nin etrafında toplamıştır.

Bu seçim itibarıyla devletin kodlarını eline geçiren iktidarın, 1927 elitlerinden ve Jön Türklerinden olmaması ve tamamen Anadolu halkının ideolojik zihniyetini yansıtmaması, bir nevi Anadolu'nun hakiki zaferi olarak yorumlanmaktadır. Halk, en nihayetinde; Jön Türklerin Terakkiperver muhalefetine, Suni muhalefet olan Serbest Fırkaya ve yine muhalif Jön Türk yansıması Demokrat Parti'den sonra; tamamen kendiyle iç içe geçmiş siyasi bir muhalif fraksiyona kavuşmuştur. Muhafazakâr muhalefet; DP'den, Demirel'e, ardından Anadolulaşma siyasetiyle; Özal, Erbakan ve Erdoğan ile, Jön Türk elitleriyle bağlarını tedricen kopararak, 1946'dan itibaren beslenmiş bir halk hareketi halini almıştır. Nitekim Adalet ve Kalkınma hareketinin asıl başarısı da milletin, toplumsal hafızasını koruyabilmesinden ileri gelmiştir. Bundan sonra, Orta Cumhuriyet Dönemine geçmek için birtakım sert tedbirler alınmasına karşın, bu tedbirler AKP'nin kapatılma davası ve 2007 e-muhtırası vs., hükümet reisinin kararlı tutumu, halkın hakiki bir siyasi aynaya duyduğu özlemle birleşerek, 2017 referandumu ve sonrasında 2018 seçimleriyle değişen hükümet sistemi, Modern Türkiye Çağları bünyesinde, İkinci Cumhuriyet Dönemine geçilmesine vesile olmuştur.

Millî Görüş çizgisiyle başlayan bu hareket, ister iktidarda olsun ister ise muhalefette, daima 1927'nin kemikleşmiş elitlerine karşı ideolojik bir müdafaayı yansıtır. Hülâsa bu hareket; Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Anadolu'nun hislerini köklerinde barındıran muhalif bir tepki harekettir. AKP, iktidar mesaisi harcayarak, elitler tarafından hor görülen "muhafazakâr kitleyi; kentlere ve toplumun merkezine taşıyarak", onlara saygınlık kazandırmış ve sistemdeki hâkim elit gurubun değişimini amaçlamıştır. Elbette bu hakların ve değişimin edinimi, bir anda ve bir darbeyle sağlanmamış, ihtilaller, parti kapatmalar, davalar ve baskılarla, sonunda bir doyma noktasına ulaşmıştır.

CHP ve sol, Mustafa Kemal Atatürk'ten; İsmet İnönü, Bülent Ecevit, Deniz Baykal ve Kemal Kılıçdaroğlu'na doğru liderlik vasıflarında alçalan bir grafikte seyrederken; sağ cenah, Adnan Menderes'ten; Süleyman Demirel, Turgut Özal, Necmettin Erbakan ve Recep Tayyip Erdoğan'a doğru yükselen bir ivme göstererek doyma noktasına yaklaşmaktadır. Aslında bir sistemde lider ne kadar başarılı olursa, halk çoğunluğu, ona koşulsuz ve tükenmeye meyilli sadakatini göstererek, güçlü liderinin ardından diğer siyasi ideolojinin önünü açmaktadır. Çünkü güçlü lider, iktidar süresini esnettikçe, ister istemez, tüm halkı ve devlet sistemini bunalıma sokar. Bu vasıflı kişi, ideolojisinin bütün meziyetlerini kurutarak, hayatının sonuna kadar iktidarda kalabilir. Ancak ondan sonra, yorulan ideolojinin karşıt fikirli ve heyecanlı iktidar fırsatını kollayan ve önderin ölümüyle bu fırsatı yakalayan cepheye iktidarı devreder. Bu vaziyete **egemenliğin yorgunluğu** denir ve iktidardaki ideolojinin zamanı uzadıkça, liderinin ardından iktidardan olma olasılığı da artar. Yani Erdoğan'dan sonra halk belki ilk seçimde O'nun anısına saygı göstererek miras bıraktığı partiye yönelse de, kısa süre sonra yapılacak erken seçimle ortanın solu ve kapsayıcı söylemlerle gelen orta derecede yetenekli bir aktörü sistemin başına getirecektir. Nasıl ki Mustafa Kemal Atatürk halkı ve

sistemi, on beş yıllık iktidarında, fazla yorarak en yakınlarının dahi evvela İnönü'ye; ardından bu kitlenin ve halkın Demokrat Parti'ye geçmesine neden olduysa; Erdoğan da uzun iktidar süresiyle, kendisinden sonra bölünmelere ve ardından halk kitlesinin zıt bir ideolojiye eğilmesine neden olacaktır. Nitekim Erdoğan, Cumhuriyet Devirlerinde; muhalif muhafazakâr Anadolu çözeltisinin en güçlü katalizörü konumundadır.

Cumhuriyetçi elit kanat, en büyük siyasi liderini 1938 yılında kaybederken; Anadolu'nun muhafazakâr cephesi şu anda, en güçlü liderinin dönemini yaşamaktadır. Erdoğan'dan sonra yine AKP'nin Millî Görüş cephesinden ayrılıp iktidara yürüdüğü gibi, AKP içinden bir fraksiyonun partiden çözülerek, ilk dönemlerinde ana muhalefete ve solun özlediği iktidarındaki olası başarısızlığı sonrasında, yeniden iktidara yürüyebileceği öngörülebilir. Bu yeni yürüyüşün ardından AKP, ANAP'ın kaderini yaşamaktan kendisini kurtarmayacak, Cumhuriyet evrimi, halkın isteklerine göre devamını sürdürecektir. Nitekim, gelecekteki siyasi arenada, yeni paradigmalar üreterek halkın niteliklerini layıkıyla kavrayabilen siyasiler başarılı olacaktır.

"2018 seçimlerinden sonra yapılan araştırmalar, bir süredir Türkiye'nin üç seçim bölgesine ayrıldığını göstermektedir. Bunlar;

1.Bölge: Daha çok kıyı ve batı kesimlerde toplanmış, ekonomik fizyolojisi ülke ortalamasının üzerinde ve Atatürk siyasetine tabi, ağırlıklı olarak CHP'yi tercih eden seçmen kitlesidir. Bu kitlenin kökenini, mübadele ile birlikte, kıyı bölgelerine yerleştirilen Balkan göçmenleri ve sonrasında bölgeye gelerek bu kültüre entegre olan Cumhuriyetçi kanat oluşturmaktadır.

2.Bölge: Orta Anadolu ve Karadeniz'i kapsar. Buradaki kitlenin ekonomik durumu ülke ortalamalarındadır ve gü-

tüğü siyaset AKP eğilimli, dini ve milli hislerin kılavuzluğunda yönelen muhafazakâr tavidır.

3.Bölge: Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesini ifade eder. Buranın ekonomik seviyesi ülke ortalamalarının altında kalmıştır. Ekseriyetle HDP tabanlı olan kimlik siyaseti ve bunalımına saplanmış kalabalıkları bünyesinde barındırır.”

Ancak bu siyasal ve ekonomik analizler, bölgelerin kahır ekseriyetine göre belirlenerek, istisnai durumları ifade etmemektedir. Çünkü Türkiye’nin ekonomi piramidi, etnik açıdan, bütün mozaîge serpilmiş durumdadır. Nitekim üçüncü bölgede ve diğer tüm parçalarda yaşayan Kürt burjuvazisi mevcut olduğu gibi, aynı şekilde, bölgelere yayılmış Türk aidiyetli alt ekonomik sınıflar da bulunmaktadır.

Bölgelerin iktisadi hareketliliği; müteşebbislerin ekonomik çıkarlarına ve yapısal güvenliklerine göre tezahür eder. Üçüncü bölgede ki iktisadi çıkmaz; müteşebbislerin, PKK’nın haracına maruz kalmamak ve kapitalist mantıkla, uğraşların fazla kâr getirmeyeceği için, bölgeye yatırım yapma konusunda çekinceli davranmaları nedeniyle aşılamamaktadır. Bölgedeki aileler ise, aşiret mantığı ve otorite zayıflığı nedeniyle üremeyi, içgüdüsel bir korunma yöntemi olarak idrak edip, geleneksel ailelerini kalabalık tutmak mecburiyetinde kalırlar. Çünkü bu tarz tehlike grafiği yüksek olan bölgelerde, nüfus kalabalığı bir kuvvet oluşturarak, klanın emniyetini teşkil etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti en başta büyük bir kır nüfusundan teşekkül etmiş idi ve Cumhuriyet elitleri daha çok şehirlerde toplanmış durumdaydılar. Nitekim elit kadronun en muazzam oy potansiyeli de şehirlerden gelmekteydi. Fakat; Türkiye’de nüfus, nicelik olarak kentli nüfusa doğru eğilmiştir.

1927 yılında Türkiye’nin şehirli nüfusu %27 iken, bu oran 1990’da %59’a, 2010 yılında ise %70’e ulaşmıştır. Niceliksel olarak nüfus şehirlidir ancak; niteliksel anlamda kentli ve

radikal Cumhuriyetçi bir nüfusa sahip olduğu söylenemez. Bu sebeple muhafazakarlığın ve sağın yeni kaleleri şehirlerdir. Bu olguya, 1960'larda yükselerek 80'li yıllarda doyuma ulaşan Türkiye'deki göç dalgaları neden olmuştur. Fakat son dönemlerde, kıra dönüş olarak ifade edebileceğimiz birtakım kıpırdanmalar da mevcuttur. Bu kıpırdanmalar terse doğru gelişecek bir göç hareketinin başlangıcı sayılabilir. Böyle bir durumun yaşanması halinde, toplum ve siyaset denkleminin, siyasi mimarlar tarafından yeniden inşa edilme ihtiyacı hasıl olacaktır.

Devlet Prensipleri:

Devlet olgusunun izahına yönelik çabalar; aslında insanı ve toplumu kavrayabilmemiz açısından yöneltilen soruların bütününe ifade etmektedir. Çünkü devleti tanımlamak; toplumdaki birliktelik üzerine senaryo kurup, ekonomik ve siyasi münasebetlerin, tümünden gelen, ayrıntılı birer analizi manasına tekabül eder.¹⁶⁹

En başta devlet mekanizması, bireyler arasındaki iş bölümüyle meydana gelerek, insanları yeteneklerine göre alt dallara ayırıp, onların ekonomik ve toplumsal hareketliliğe katkı sağlamaya başlamalarıyla somut bir hale bürünmüştür. Bu dallar; tarlada çalışan sınıf, gıdanın, bereketin ve inançların devamlılığını sağlamakla mükellef büyücü rahipler, toplumun güvenliğini temin eden kılıç ehilleri ve bütün bu birlikteliği kontrol ederek devletin politikalarını ve yönetimini elinde bulunduran iktidar azınlıkları şeklinde kurgulanmıştır. Daha sonra ekonomik uğraşların çeşitlenmesiyle birlikte sistemleşmiş ve ardından evrimsel güçle; imparatorluklar, feodal toplum ve ulusal devlet sistemleri halinde vuku bulmuştur.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Ahmet Emre BİBER, "Değişen Devlet Anlayışı, Müdahalecilik ve Piyasa Ekonomisi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt:1, sayı: 16 (Bolu 2008), s.56-69

¹⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: March Bloch, *Feodal Toplum*

“Devlet, toplumu oluşturan bireylerin kurduğu dev bir anonim şirkettir” ve yarattığı ürün; toplumun müşterek ihtiyaçlarını karşılayabilen, siyasi, ekonomik ve korumacı hizmetler bütünü şeklinde hasada dönüşür. O, aslında kavramları düzenleyen bir ana kavramdan ibarettir. Elle tutulamayan, gözle görülemeyen; fakat Tanrı gibi otoritesi ve kutsiyeti hissedilebilen saydam ve dogmatik bir varlıktır. Devletin de, kulları olan vatandaşlarından beklediği birtakım ibadetler mevcuttur. Bunlar arasında; itaat etmek, vergi vermek, askerlik gibi hizmetleri yerine getirmek ve devletin geleceğini tehlikeye atmamak bulunur. Bu şartları yerine getirmeyen vatandaşlar, cürümlerinin boyutuna göre, devletin dünyevi kudreti ve cezalandırıcı yanına maruz kalırlar.

Başka bir tanımlamayla “devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olan belirli bir insan topluluğunun oluşturduğu bir varlıktır.”¹⁷¹ Bununla beraber; “en ünlü ve genel kabul gören devlet tanımını yapan Max Weber devleti toplumdaki “meşru şiddet tekeli” olarak tarif eder. Devlet bu tür bir tekel ve bu tekelin gerektirdiği ölçüde merkezîyet olmadan kamu hizmetlerini yerine getirmek ve ekonomik faaliyeti teşvik edip düzenlemek şöyle dursun, kanun ve düzeni sağlama rolünü dahi yerine getiremez. Devlet siyasal merkezîyeti sağlayamadığında ise toplum er ya da geç kaosa sürüklenir.”¹⁷² Sempatik veya katı bir devlet sisteminin mevcudiyeti, insanlar için, su ve gıda gibi, hayati bir ihtiyaca dönüşmüştür. Bu duruma çok eskilerden beri alışılması, insanın fikri inkişafında bir **devlet bağımlılığı** kavramını yaratmıştır. O, toplumun ve bireylerin yaşamlarını idame ettirebilmeleri ve geleceğe aktarım yapabilmeleri amacıyla kurulmuş bencil bir sitemdir.

Devlet; kendisini korumak amacıyla yurttaşını feda etme hakkına sahiptir. Bu hak, tabiattaki dişi bir hayvanın, olağa-

¹⁷¹ Kemal GÖZLER, *Devletin Genel Teorisi*, Ekin Kitabevi Yay., Bursa 2007, s.4

¹⁷² Daron ACEMOĞLU ve James A. ROBINSON, *Ulusların Düşüşü*, çev: Faruk Rasim Velioglu, Doğan Kitap, 24. Baskı, İstanbul 2017, s.81

nüstü durumda yaşamını sürdürmek ve sonrasında yeniden üreyebilmek için yavrusunu ölüme terk etmesine benzer. Bu vaziyet esnasında, yavrusunu beslemeye kalkışması, yavrusuyla birlikte kendi varlığını da yok edecektir; fakat diğer ihtimalle, yavrusunu kaybedecek olsa dahi, kendi hayatını kurtararak, olağanüstü vaziyetin bertaraf edilmesinin ardından tekrar yavruyla buluşabilir. İşte devletler de, vatandaşlarına karşı böyle tabii bir içgüdüyle yaklaşırlar. Burada devlet bir anne, yavrusu ise onun yurttaşlarıdır.

“Devletin anası ya da babası yoksa da, oğulları, kızları vardır. Bunu ifade eden terimlere her yerde, her zaman rastlamaktayız. Bu tür devlet ile insanlar arası ilişki kimi zaman bir kabilenin, bir hanedanın üyesi olma durumunu belirtirken yapıldığı gibi düz anlamda olmakta; kimi zaman da temsili olarak karşılıklar bulunduğu görülmektedir.”¹⁷³

Normal durumda, devletin amacı; bireyin kendisini keşfederek gerçekleştirebilmesi için evlatları arasında eşit ve adil harcamalar yapmaktır. Bunun haricinde devlet, sosyal hayata ve ekonomik özgürlüklere müdahalede bulunmamalı ve şahısların yaşamlarına karışmamalıdır. Çünkü bireylerin toplumdan soyutlanarak haneleri içinde yaptıkları her eylem, topluma zarar vermediği sürece, devleti değil bireyi ilgilendirir; ancak birey, toplum içerisinde sistemin koyduğu kurallara uymakla mükelleftir. Aksi halde bu mekruh davranışları yüzünden cezalandırılabilir. Bu cezayı veren devlet, hiçbir şekilde suçlanamaz, yargılanamaz ve hüküm giydirilemez.

Türkiye iki bin yıllık devlet geleneğine sahip köklü bir birikimi ve birlikteliği ifade eder. Mevcut bulunan sistemi besleyen kökler, bu birliktelikte doğal olarak birtakım korunma içgüdüleri yaratmıştır. Örneğin; Türkiye’nin Ortadoğu akıbetine tam manasıyla uğramamasının sebebi; iki bin yıllık ge-

¹⁷³ Bernard LEWIS, *İslam’ın Siyasal Söylemi*, çev: Ünsal Oskay, Phoenix Yay., 2. Baskı, Ankara 2011, s.33

lenek, demokrasi tohumlarının bir asır önce kurucular tarafından atılması ve milletin, devleti içselleştirerek vatan şuuruna vakıf olmasından kaynaklanmaktadır. Bu şekilde doğal bir korumaya sahip olmayan sistemler, şiddetli hararetlenmeler karşısında çözülmeye uğrar. Halbuki Türkiye bu karışıklığı uzun yıllardır yaşamasına karşın, çözülmek bir yana, güçlenme eğilimine doğru hareketini sürdürmektedir.

Mesela; İçeride yaşanan olağanüstü durumlar karşısında demokratik Batı Devletleri, vatandaş dirençlerinin zayıf olması sebebiyle, birer canavara dönüşürler. Tepkileri haddinden fazla şiddetli ve ayrımcılığa kayan gayri demokratik bir zihniyetle, hükümetlerinin aldıkları kararlara yansımaktadır. Örneğin; bir Müslüman kimsenin icra ettiği kanunsuz bir eylem, terör hadisesi olarak değerlendirilip sistemin kabahatini örterken; Batılı bir kimsenin benzer eylemi, psikolojik sorunları olan bir insan davranışı olarak yorumlanıp, kendinden olan yurttaşını ayrımcılığa maruz bırakmamak adına, suçu kendi üzerine alır. Böylece yurttaşlarının hassasiyetlerine karşı duyduğunu iddia ettiği ilgiyle, sistem direncini kuvvetli tutmaya çalışır. Münferit hadiselerin aksine gelişen, sistem içerisindeki birtakım çözülme bahisleri, zaman zaman, ayrışmaya meyilli topluluklar tarafından dile getirilmesine karşın, Batılı sistemler, Türkiye'nin yaşadığı bölünme şiddetini, O'nun kadar derinden hissetmezler.

Şayet diğer Batı memleketleri, Türkiye'nin yaşadığı iç tehditlere göğüs germek mecburiyetinde kalsalardı; hiç şüphesiz, Türkiye'nin aldığı önlemlerden daha sertlerini uygulamak durumunda kalacaklardı. Zaten Türkiye'nin hafızasında, bir asır önce emperyalistler tarafından ayıklanmasından ileri gelen travma, hiçbir zaman silinememektedir. Bu sebeple, devlete ve memleketin bütünlüğüne karşı girişilen eylemleri aynı şekilde bertaraf etmeyi elzem görür. Batı, uzun yıllardır, böyle bir parçalanmaya maruz kalmamasına rağmen, Türkiye'nin artık adi birer olay olarak gördüğü hadiselerde, muazzam bir paniğe kapılarak, şiddet ayarını art-

tırma yoluna gider. Nitekim bir Parislinin, Berlinlinin, Londra'nın veya Avrupa'nın gelişmiş sistemleri ve bu sistemlerin şehirlerinde barınan herhangi birinin, anarşi ve teröre katlanma eşiği, Türkiye'de ki bir vatandaş kadar yüksek değildir. Aynı şekilde Lübnanlı bir Hristiyan'ın Batı'da ikamet eden bir Hristiyan ile ve İsrail vatandaşı olan Yahudi'nin Batı'da yaşayan başka bir ırkdaşıyla hayat görüşlerinin farklı olması gibi... Alışılan güvenliği sürdürme gayretiyle Batılı hükümetler, daha katı davranmak zorundadırlar ve buna karşın, birtakım hesaplar sebebiyle, Türkiye'nin içinde bulunduğu vaziyeti görmezden gelmeyi tercih ederek, bir denge üzerine kurulan yönetici yanlarını sürdürmek istemektedirler.

Aslında devletler iki kategoriye ayrılır: Birincisi yöneten ve yönlendiren devletler, ikincisi, bu devletlerin etrafında kümelenen sistemler. Türkiye; yöneten ve politika geliştiren bir ülke konumuna erişmek azmiyle, daha tehlikeli adımlar atmak mecburiyetinde kalmaktadır. Fakat bu azmi, realiteye dönüştürmek için evvela çeşitliliğinin en büyük gücü ve dinamizmi olduğunun farkına varması gerekir. Bu farkındalık şu misalle açıklanabilir:

Nasıl ki; Suriye'de halkın çoğunluğu Sünni iken, yönetici kadro Şii ise; Yemen'de de çoğunluk Şii olmasına karşın, yönetici grup Sünni aidiyete bağlıdır ve bu sebeple; gerek Suriye gerekse Yemen'de karışıklıklar bir türlü nihayete erdirilemez. Bir devlet yapısında iç güvenliğin tesis edilebilmesi için, daima yönetici kadro ve meclisin, kozmopolitliğin oransallığına göre dağıtılması gerekmektedir. Aynı zamanda oransallığın yasama ve hükümette esas alınması, halkın üreme güdüsünü de arttıran bir unsur teşkil eder. Zaten aksi durumda, bir devlet yapısının, nüfus artışına ihtiyacı olsa dahi, toplum yaşamına ve bireyin üreme hürriyetine müdahalede bulunması etik bir sitem davranışı sayılmaz.

Devlet içindeki bürokratik kadrolaşma da aynı şekilde, aidiyetlerin oransallığına göre taksim edilmelidir. Fakat bu

vaziyette, hükümetin bürokraside görev verdiği birey, şayet hükümet aleyhine muhalif davranışlarda bulunursa, aynı aidiyete sahip olan başka bir muadiliyle değişimi yapılabilir. Üst kimliğin eziciliğine karşı bireysel hakları savunan ve en başta şiddet yerine kültürü, sonrasında kültür yerine hizmeti ve en nihayetinde hizmet ile birlikte sistemsel kalkınma ve tüm fertlerin zekâ ve bedenlerinden yararlanarak, onları ortak bir amaca yönlendiren hükümetin bu tasfiyesinde, hiç kimse, hiçbir şekilde onu suçlu bulamaz. Buradaki tek kaba-hatli art niyet besleyen birey olur. Türkiye’de böyle karma bir yönetim aygıtının tesis edilmesi, bölgesinde ve dünyada atacağı adımları ve politikalarını daha etkin bir içsel kuvvetle gerçekleştirebilmesini sağlayacaktır. Bu aygıtın somutlaşması için de vatandaşların, iktidar sınıfı uyandırmak amacıyla, üzerine düşen birtakım sorumlulukları bulunur.

Türk Devlet yapısında; kimlik siyaseti yapan bazı milliyetçi Kürt gurupların bir asırlık sendromlarından sıyrılıp, artık sahip olduklarına ve şimdiye bakmaları, Alevilerin üst düzey bürokrasi ve devlet kurumlarında yer alma haklarını sıkıca talep etmeleri ve kazanmaları, Romanların ise ezilmişliklerini fark ederek bağırmağa başlamaları, sistem evrimi açısından, lazım gelmektedir. Nitekim bir devleti kalkanıran yegâne şey, toplumunun tüm fertlerinden yararlanabilme kabiliyetiyle mümkün olmaktadır. Ancak yine de art niyetli guruplara karşı önlem alınması elzemdir.

Türkiye’de Erken Cumhuriyet Sendromları, bazı kesimler nezdinde, hiçbir zaman atılamayacak bir travmaya dönüşmüştür. Ekseriyetle Kürt aidiyetine sahip olan vatandaşlar, Sünni doktrinin en koyusu olan Şafi mezhebine dahil olmaktadır. Şafiilik, Anadolu’da yaşanan diğer Sünni mezheplerle oranla İslam’ı daha katı hükümlerle toplumsal hayatına uygulamaktadır. Nitekim Şafii bir Kürt, inandığı dinsel normlar sebebiyle, Rizeli bir yöneticiye bağlılığını bildirmektedir. Aynı şekilde Ortodoks bir Hanefi olan Türk de dinsel inanışları gereği Kürt kimliğine mensup bir yöneticiye biat etmiş-

tir. Bu yüzden Türkiye’de, liderinin aidiyeti ne olursa olsun, Doğu ve dindar Şafi Kürt yapılarına hitap edebilmek için, güçlü bir merkezi muhafazakâr muhalefete veyahut iktidarına her zaman ihtiyaç duyulur. Fakat şurası da bir gerçektir ki; bir asır önceki kin ve ideolojilerle, gelecek inşa edilemez. Bu kapsam toplumundaki her ideoloji ve her aidiyete mensup bireyler için geçerlidir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, PKK ve uzantıları tarafından dile getirilen demokrasi söylemleri, aslında bireylerin özgürlüğü için değil, bölgedeki ayrılıkçı faaliyetlerin, merkezi yönetim karşısında daha bağımsız hareket edebilmesi amacını taşır. Bireyin hakiki özgürlük kavramıyla bilinçlenmesi, terör aktörlerinin de farkında olduğu ve çıkarlarına uygun gelmeyecek bir vaziyettir. Nitekim PKK ve avaneleri, bireylerin daha tutsak, kendilerinin ise daha bağımsız ve serbest olmasını arzulamaktadırlar. Onların federasyon isteklerinde dahi bir art niyet söz konusudur.

“Federalizm; farklı gurupları ortak bir devlet ülküsü etrafında ve bir arada tutmak üzere tasarlanmışken, dağılma sürecinin değişmez bir safhası haline gelmiştir.” Kuşkusuz federatif bir yönetim anlayışı, birey özgürlüğü açısından, merkeziyetçiliğe oranla daha makul bir yapıdır. Ancak bu sistemin siyasal kodlara uygulanması, Türkiye açısından feci sonuçlar doğurabilir. Bunun yerine, eğitimde federatif bir müfredat uygulanması daha mantıklı olur.

Bu müfredatta, bölgenin tarım ve varsa sanayi uğraşları esas alınarak uygulanacak formül; özellikle kız çocukları arasında okullaşma oranını, bizzat ailelerin desteğiyle artıracaktır. Kız çocuklarının, ağırlıklı olarak babalarının geçim kaynağı hakkında eğitim alması, kuşkusuz ailenin ekonomik kalkınmasına da fayda sağlayacağından, aile, kız çocuklarının okullaşmasına karşı cephe almayacaktır. Onun haricinde, bölgenin sosyo-ekonomik yapısını bilmeden, metropollerde yapılacak “kız çocuklarının okutulması sempozyumları” popülist birer söylemden ibaret kalmaktan başka bir

anlam ifade etmez. Bölgeyi tanımadan, bölgenin nüfus ve üreme nedenlerini kavramadan atılacak her adım, vicdani bir entelektüel rahatlamadan öteye gidemez. Kızların okullaşması isteniyorsa, bölgesel eğitim reformları, yani federatif eğitim metodu, hayata geçirilmelidir. Aksi halde, zihinsel modernleşmeyi zamana bırakmak daha dürüst bir davranış olacaktır.

Devlet sistemlerinde merkezi otoritenin temini merkeze bağlı bir ordunun mevcudiyetiyle gerçekleşmişti. Sonrasında merkezi otoritenin, içte yaşanan hadiselerle karşı oluşturduğu jandarma ve polis teşkilatları, onun sağlamlaşmasına vesile oldu. Fakat siyasal bir merkezileşme ve demokratik bir yönetimin tesis edilebilmesi için evvela ordu, siyasal yöneticilerin tekelinde bir kurum olduğunun bilincine varmalıdır. Özellikle Türk ordusunun genlerine, 1908’de “hürriyet, ordudan gelecek” sloganının ciddiyeti iliştilirip, bu mutasyo-nun orduya, ihtilalci bir ruh kazandırmasıyla birlikte, Türk ordusu uzun bir müddet, siyasal egemenlik sahasını terk etmemiştir. Halbuki Balkan Harpleri ve sonrasında Erken Cumhuriyet döneminde yaşanan gelişmeler, Türkiye’nin yaşadığı, ordunun siyasette etkili olmaması gerektiğini gösteren, acı tecrübelerini oluşturmuştur.

Ölme ve öldürme sanatıyla yetiştirilen bir asker zihniyeti ile sivil bir zihniyet asla aynı potada eritilemez. Siyasette, ekonomide ve içtimai yaşamın düzenlenmesinde en kötü sivil idare, en iyi cunta yönetiminden daha başarılı olur. Bu yüzden modern devrin gelişmiş sistemlerinde, ordu kökenli bir hükümetin iktidarı söz konusu olmayıp, sistem bu yapıları siyaset çehresinde katiyen barındırmaz. Halil İnalcık; *“meclis ve anayasa dururken memleketi, rejimi kurtarma vazifesini hiçbir kurul üzerine alamaz, bu demokrasiye aykırıdır.”*¹⁷⁴ şeklindeki ifadesiyle, ordunun siyaset ve demokrasi üzerinde etkin olmasını eleştirmiştir.

¹⁷⁴ *Tarihçilerin Kutbu “Halil İnalcık Kitabı”, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 14. Baskı, söyleşi: Emine Çaykara, İstanbul 2017, s. 174*

Kanunları, kurumları ve milleti; kimler daha iyi koruyup geliştirebiliyorsa, devletin bekçisi, yani hükümeti, o sivil guruplar olmalıdır. Bireyin ideolojisine aykırı gelen bir iktidarın yönetimde bulunması, bireyi devlet olgusundan soğutsa da bu yanlış bir tutumdur. Çünkü hükümet ile devlet olgusu keskin bir çizgiyle birbirinden ayrılmaktadır. Hükümetler mutlaka bir gün iktidarını devrederler, devletler ise sabittir ve günlük siyaset gütmazler. Bu işi, geçici olarak evlatlıklarına, yani hükümet ve meclislerine, devretmişlerdir. Devletlerin bünyesindeki bozukluklar, dışarıda ülkenin yıpranmasına neden olacağından, evvela devletin dümenini geçici bir süreliğine elinde bulunduran hükümet, iç meselelere odaklanmalıdır. İç meselelerin rahatlatılmasından sonra, aslolan dış münasebetlere konsantrasyonunu verebilir veyahut iç siyaset ağırlıklı bir dış politikayı aynı anda yürütebilir. İç kapanıp dışarıyla ilişkinin kesilmesi veyahut tam tersi bir durum akıllı bir iktidar davranışı sayılmaz. İşte askeri iktidar, dış siyasette başarılı olurken, tabiatı gereği, içte becerikli bir yönetim sergileyemez. İki ilişkiyi de aynı anda ve muvazene ile idare etmek sivil aklın; çalışma prensiplerine uyguladığı kazanılmış bir yeteneğidir. Askerin görevi ise, sistemini dış tehditlere karşı korumaktan ibarettir. Çünkü dünya barışı denen kavram, gerçek hayatı yansıtmaz. Devletler habita-tında güçsüz olmak, yok edilmek manasına gelmektedir. Nitekim Samuel Huntington'un "*Medeniyetler Çatışması*" teorisi ününü sonuna kadar hak eden bir tezdır.

Bazı sistemlerde siyasi iktidarlar, devletin varlığını, liderinin varlığına bağlama eğilimindedirler. Aslında bu kanının oluşması, orada güçsüz bir devlet sisteminin mevcut olduğu kanaatini kanıtlar niteliktedir. Halbuki devlet sistemlerinin sürekliliği, kişilerin yaşamlarıyla bağlantılı bir mekanik değildir. Kurulacak yapı, sistemin başına hangi ideolojiye sahip bir yönetici geçerse geçsin, devlet politikalarına aykırı gelen değişiklikler yapmasını engelleyecek güçte inşa edilmelidir.

Günümüzde bu sistemin en pragmatik örneğini Amerika Birleşik Devletleri'nde görmekteyiz.

Devletin başına gelen aktör, kendisiyle ideolojik bağlamda zıt ve radikal zihniyetteki kişileri de danışman olarak görevlendirmelidir. Bir dönem Atatürk'ün Çankaya'ya kapanarak ülkenin gerçeklerinden uzak kalması ve ondan sonra güçlü bir iktidar tesis eden her liderin etrafını kendisini eleştirmeyen ve gerçekleri görmesini engelleyen bürokrat duvarlarıyla çevrelemesi, yalnız kendisinin değil; aynı zamanda memleketin kaderi açısından da menfi bir vaziyeti teşkil eder. Çünkü böyle bir durumda lider, zaman zaman tıkanan evrimsel akıntıyı teşhis edemeyip, revizyon stentiyle müdahalede bulunamaz hale gelmektedir. Nitekim var olan bir devlet sistemini revize etmek, o memleketin kurucusu olmaktan ya da kurucu kadrolarında yer almaktan daha güçtür. Çünkü bu revizyonistler, kökleşmiş ve köhneleşmiş kanun ve zihniyetleri değiştirmek gibi zor bir görevi ifa etmeye çalışmaktadırlar. Bu görev esnasında, zaman zaman devletin kurucu babalarının mekanizmalarına; çağa ve toplumun isteklerine ayak uydurabilmek için, muhalif parçalar entegre etmek mecburiyetinde kalırlar.

Türk Devlet sisteminin üç adet kurucu babası (founding father) bulunur. Bu kişiler; Mete Han, Alparslan ve Mustafa Kemal Atatürk'tür. Bir de bu kurucu babaların sistemleri üzerinde modernleşme ve revizyonu sağlamakla mükellef **Revizyonist Kurucular** vardır. Bunlar arasında; devleti imparatorluk payesine taşıyan Fatih Sultan Mehmed, Tanzimatçıları olan III. Selim ve II. Mahmud, 1961'in emir komuta zincirinde olmayan Jön (genç) subayları, Kenan Evren, Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan öne çıkar. Devir itibarıyla Revizyonist Kurucular, gerek devlet görevlileri gerekse halk tarafından tenkit edilirler. Kurucu Babaların elde ettikleri dokunulmazlığa da asla sahip olamamışlardır. Revizyonist

Kurucular şayet; sistemin evrimsel kuramına aykırı hareket ederlerse, sistem sonraki dönemlerde bu aşırılıkları ayıklayarak olağan evrimine devam eder.

Mesela Fatih Sultan Mehmed'in birtakım uygulamaları, özellikle ilmiye sınıfı arasında hoşnutsuzluk yaratarak, Fatih'ten sonra O'nunla aynı karaktere sahip Cem'in yerine Sofu Bayezid'in desteklenip, Fatih'in bu aşırı uygulamalarının sistemden ayıklanmasına neden olmuştur.¹⁷⁵ İlâveten; 1961 Jön Subaylarının senatosu, Kenan Evren'in mütemadiyen değiştirilen anayasası, sistemin hazır bulunuşluğuna aykırı geldiğinden rafa kaldırılmaktadır. Elbette kurucu revizyonist Erdoğan sonrasının da sisteme uygun gelmeyen birtakım uygulamalar yürürlükten kaldırılacak veyahut başka benzerleriyle değişime uğrayacaktır.

Modern Türkiye Anatomisinin devlet sistemi, kaynağını ve gücünü; Orta Asya'dan, Erken Cumhuriyet Dönemine doğru eklentili mekanik genlerden almaktadır. Bu nedenle sistem aritmetiğinin adaptasyonu geleneksel formüllerin dışına çıkarılamaz. Yalnızca denklem içerisindeki bilinmeyenlere farklı sayılar verilerek, sonucun değiştirilmesine imkân tanır. Nitekim bu değişimler, devlet sisteminin 1922-2018 dönemleri arasındaki süreçlere, denklemle uyumlu evrimsel değişkenlerin atanmasıyla, kendi inkişafını gerçekleştirmiştir.

Modern Türkiye'de Siyaset ve Toplum Üzerine Hızlı Bir Gözlem:

Türkiye'de toplum, 1960 itibariyle yaşamaya başladığı sıçramalı göçlerden¹⁷⁶ evvel, ağırlıklı olarak, geleneksel aile

¹⁷⁵ Mustafa DEMİR, "II. Bayezid Devrinde Padişah Tarikat İlişkisi Bağlamında Devlet-Din İlişkisi", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt:2, sayı:2 (Sakarya 2017), s.55-75

¹⁷⁶ Sıçramalı Göç: Kırsal veyahut küçük şehirlerden büyük metropollere doğru yönelen göç hareket tarzı.

yapısı şeklinde örgütlenmişti. 60 sonrasında bu toplumsal örgüt tedricen farklılaşmaya uğrayarak, içtimai ve iktisadi bakımdan sosyal değişim trajedilerine sahne oldu. Türkiye'deki aile ve sınıflar meselesinin 1960'lardan sonra sosyal bilimlerin araştırma gündemine dahil olması da, anlaşılacağı üzere bu göç hareketleri neticesinde bilimsel bir zorunluluk halini almıştır.¹⁷⁷

Geleneksel aile; klanın en yaşlı erkeğinin etrafında toplanmış ve onun emirlerine itaat eden erkek çocukları, gelinleri, ve torunları şeklinde, büyük bir hanede yaşamlarını sürdüren içtimai bir birliktelik idi. Ailenin ekonomik uğraşı ekseriyetle tarım olup, karakterler; cinsiyetleri ve yaşlarına göre birtakım sorumluluk ve iş kollarına ayrılmış durumdaydılar. Erkek evlatlar, tarlada çocuklarıyla birlikte çalışır, gelinler ve henüz evlenmemiş kız çocukları ev işlerine bakar, büyük baba ise tüm bu mekanizmayı denetleyerek, ailenin geleceği olan mahsulün nakdi bedele çevrilmesi işlemleriyle meşgul olurdu. Birlikteliğin iktisadi vaziyetine göre de genelde, hanenin en geniş mekanına kurulan sobanın etrafında akşam meclisleri toplanmakta idi. Aile üyeleri; büyük babanın başkanlık ettiği bu divanda gece uykusuna kadar vakit geçirerek, aile reisinin doğrudan denetimine maruz kalmaktaydılar. Anlaşılacağı üzere soba, geleneksel ailenin teminatı olarak bu örgütün üzerinde birleştirici bir etki yarattı, geleneksel bağların korunmasına yardımcı oluyordu.

Büyük babanın vefatından sonra ailenin en yaşlı erkeği yönetimi devralarak, tarım iktisadının sürekliliğini sağlamakla görevlendirilirdi. Bu erkek, babasının sistemini başarılı bir şekilde devam ettirebilirse geleneksel aile parçalara ayrıl-

¹⁷⁷ Cem ÖZATALAY, "Türkiye'nin Toplumsal Yapısının Temsili Meselesi Bağlamında Sınıflar ve Sınıflandırma Savaşları", *Modus Operandi Dergisi*, sayı:2 (Ankara 2015), s.95-130

madan korunabiliyordu. Ancak yeni ağanın¹⁷⁸ etrafında kenetlenmek istemeyen diğer erkek kardeşleri, miras haklarını talep edip, geleneksel aile yapısına ilk keskin darbeyi indirdiler. 60 ihtilalcileri de, Demokrat Parti'nin tarımsal politikalarını; gerek hadiseyi bilmediklerinden gerekse Demokrat Parti'nin kırsaldaki kalelerini cezalandırmak amacıyla; gündemlerine almadıklarından, bu parçalanmanın hızlanmasına vesile olmuşlardır.

Eski refah seviyesini kaybeden ve geçim sıkıntısıyla birlikte umudu şehirlerde arayan kitleler, vefat eden babalarının arsasını miras usullerine göre taksim ederek, kendi paylarını nakdi bedele çevirip, şehirlere göç ettiler. Böylece geleneksel ailenin, geniş çekirdek aile formuna dönüşümünün ilk sosyal adımı atılmış oldu. Bundan sonra göçmen aile, yeni ve hiç tanımadığı bir habitata adaptasyon sağlamak mecburiyetinde kalıp, sosyal ve ekonomik açıdan, bir başkalaşıma mukavemet ederek, yeni bir yaşam kavgasına atılmaktaydı.

Geniş çekirdek aile; kırsaldaki hanelerinden daha ufak ve "gecekondu" olarak tabir edilen, ne şehirdeki bloklaşmaya ne de kırsaldaki hane düzeniyle benzeşmeyen yuvalarında, şehir merkezine uzak banliyölerde yaşamaya başladılar. Ancak bu mekânın yönetimi de yine göç kararını veren erkekte bulunmaktaydı. Yeni hane reisi; yanında karısı ve çocuklarıyla beraber, zaman zaman köyden getirdiği annesi veyahut evlenmemiş kız ve erkek karındaşlarıyla, geniş bir çekirdek aile örgütü şeklinde, daha güvenli gördüğü, hemşehrilerinin kümелendiği bölgelerde örgütleniyordu. Böylece, mekanizma kontrolünün dışında vakit harcayan aile üyelerini, güçlenen mahalle denetimiyle, koruma altına almayı amaçlamıştı.

¹⁷⁸ Buradaki ağa terimi toprak ağası manasına gelmemektedir. Anadolu'nun birçok yerinde büyük erkek kardeşler, küçüklerinin ağası olarak görülüp bu şekilde isimlendirilirler.

Kısa zaman sonra ailenin iktisadi cinsiyeti değişerek top-
rağın dişiliğinden, sanayi ve hizmet sektörünün ataerkilliğine
doğru evirildi. Yönetici erkek şehirde ekonomik getirisi yük-
sek olmayan işlerde çalışmakta, kadınlar ev işleri veyahut
şehirdeki diğer iş kollarına katılım sağlayarak hane ekonomi-
sine katkı yapmakta ve çocuklar da çevre okullarda düşük
bir eğitim almaktaydılar. Bu değişime rağmen hanenin en
geniş yerinde yine bir soba etrafında, esnemekte olan gele-
neksel aile yasaları işlemekte idi.

Göç dalgalanmalarıyla birlikte, şehirlerde daha önce gö-
rülmemiş bir kültür sirkülasyonu başladı. Kırdan gelen ile
şehirde bulunanların birlikteliği, yeni gelenlerde birtakım
değişimlere yol açıyor, kentlerin görünümünde ise şekilsel
çarpıklıklara neden oluyordu. Şehre adapte olma zorunluğu;
fakat bu zorunluğa karşın geleneksel hafızanın kutsal ağırlığı,
göçmenler üzerinde *kültürlenme* yaratarak, gecekondu
meskeni, pavyon kültürü ve arabesk müzik gibi olguların
gelişimiyle popüler bir oluşum doğurdu. Bu yeni kültür ne
ayrıldıkları kıra ne de göç ettikleri şehre benzemekle birlikte
bir başkalaşım şeklinde vücuda gelmekte idi.

Yıkılan geleneksel aile örgütü, şehir yaşamıyla deforme
olarak geniş çekirdek aileye ayıklandı ve ekonomik hayatın
aile içinde çeşitlenmesiyle beraber geniş çekirdek aile örgü-
tünde de yapısal parçalanmalar meydana getirdi. Beliren
yeni durum, klan içindeki akraba evliklerini azaltarak, egzo-
gami evlilikler¹⁷⁹ şeklinde devam etti ve böylece minimal
çekirdek aile örgütü göçmenler arasında yaygınlaşıp olağan
bir vaziyet olarak karşılanmaya başlandı. Vuku bulan yeni
sistem, bir baba, bir anne ve onların çocuklardan müteşekkil
idi. Hülasa, geleneksel aile ile başlayan örgüt, göç olgusuyla
geniş çekirdek aile formuna ayıklanmış ve ardından da mi-
nimal çekirdekçik yapılara bölünerek bireyselliğin yaygın-
laşmasıyla, Postmodern çağa aktarımını tamamlamıştır.

¹⁷⁹ Egzogami, klan dışı yapılan evliliklerdir.

Postmodern sonrası süreçte ise tek ebeveynli ve tek çocuklu aile yapılarıyla sıklıkla karşılaşmaktadır.

Göç olgusunun başladığı çarpık sürece geri dönersek; seçimlerden evvel, siyasilerin bu gecekondü bölgelerine eğilim görmeleri ve kültürlenme yaşayan kitlelerin muhafazakâr hafızaları bu bölgelerin ekseriyetini sağın kaleleri haline getirmiştir. Eski yapılarında kırılmalar yaşandığını fark eden bu kitleler, kırın manevi hayatına yakın olan siyasi söylemlerin etrafında kümelenerek, vicdani açıdan, kendilerini köklerinden ayırmamış hissetmekteydiler ve bozulan manevi duygularını, dini söylemler ve sağ partilerin iktidarıyla tatmin etmeye çalıştılar. Nitekim aile bireyle, şehir tarafından ezilip hor görülmesi neticesinde, dini duygulara ve bu duygulara yakın siyasi fraksiyonlara bağlanmakla psikolojik bir rahatlama yaşıyorlardı. Fakat, gecekonduda doğan nesillerin, okullaşma oranlarının artması ve birtakım haksızlıklara maruz kaldıklarını fark etmeleriyle birlikte aileden fikrîsel anlamda ayrışan ve dışarıdan okumak için gelerek şehirleşen bazı gençler arasında komünist ideoloji yaygınlaştı. Okullu genç, ailesine ve hayat şartlarına karşı gelerek; haklı olarak inançları, sistemi ve devleti sorgulamaya başlıyordu. Şehrin ve üniversitelerin kozmopolitliği, birtakım fikirlerin yeşermesinde öğretici bir konumda bulunmakta idi. Sovyetler Birliği'nin mevcudiyetine olan güven de gençler arasında, bu nazarilerin somutlaşma ihtimalini kuvvetlendiren bir faktördü.

Türkiye'nin ezici bir çoğunluğu kırsal aidiyetlere mensuptur. Burjuva ve aristokrat diye tabir edilen azınlık; eski İstanbul, adalar ve boğaz yakasında kümelenmiş, sayıları birkaç bini geçmeyen ve nüfusun oransallığının çok küçük bir kısmını oluşturan aile yapıları şeklinde ifade edilebilir. Yani, Türkiye'de nüfusun yaklaşık %99'u taşra köklerine sahiptir. Fakat bu yığınlar, yine üç kuşağın aynı şehirde ikameti halinde o şehirli sayılmakta ve kırsal aidiyetlerinden sıyrıldıklarını düşünmektedirler. Ancak niteliksel anlamda şehirli olabil-

menin yegâne şartı aristokratik genlere mensup olmaktan geçer. “*Köylü milletin efendisidir*” sözü hakiki manada kırılsadaki unsurları devrime adapte olmaya çağıran bir pragmatizmi ifade etmekle birlikte, Türkiye’nin gerçek sahipleri %99 oranında kır aidiyetleriyle damgalanmış bu halk yapısıdır; yani millettir.

Modern Türkiye insanların, iktisadi seviyeleri ve entelektüel birikimleri ne denli kuvvetli olursa olsun, kırım kokusundan arınamayarak, dedelerinin fikri tutumlarının bir bölümünü, ister istemez, yansıtmaktadırlar. İşte Türkiye’de Anadolu’nun hakiki zaferi, köylü soyun entelektüel seviyesinin, aristokratik soyla olan farklarının azalmasıyla birlikte gerçekleşmektedir. Sonuçta zihinsel sınıf farklılıklarının bilgi ve bilginin somutlaşarak analiz edilmesiyle kapanması, ekonomik sınıf ayrımlarının daralmasından daha kolaydır ve bu vaziyetin gerçekleşmesi, bireyin katkısının az olduğu ve bireyin dışında gerçekleşen hadiselerle değil, bizzat bireyin çabasıyla mümkün olmaktadır. Nitekim Modern Türkiye’de sınıflar arasındaki iktisadi savaş, sınıflar arasındaki zihni ve fikri mücadelelere dönüşmüştür.

1960 ihtilalinde öne sürdüğümüz tez, ABD’nin bu darbenin bizzat planlayıcısı olmadığı fakat askeri kıpırdanmalardan haberdar olup bu kıpırdanmaları desteklediği yönünde idi. Ancak aynı şeyi 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbeleri için söylemek mümkün değildir. 1960’lı yıllardan sonra yeni nesiller arasında okullaşma oranının artması ve 61 Anayasası’nın bireylere sağladığı özgürlükler, komünist furyanın gelişimine zemin hazırladı. Bununla beraber, manevi aidiyetlerinden kopmamış gençlerin milliyetçi-muhafazakâr bilinçleri de aktif durumdaydı. Zıt ideoloji, heyecanlar ve “az bilgi ile çok iman” depolamış gençlerin şehirlerde karşılaşması şiddetli çatışmaların yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

ABD ve Sovyetler Birliği, İkinci Dünya savaşının sona erdiği 1945 yılından, Gorbaçov’un istifa ederek Sovyetlerin

yıkıldığı 1991'e kadar; Türkiye, İran, bölünmüş Almanya, Polonya, Yunanistan, Vietnam, Kore, Güney Amerika ve Balkan Memleketleri ile Küba ve merkez Asya gibi ülkelerde egemenlik mücadelesi verdiler.¹⁸⁰ Bu mücadelenin sürdüğü bölgelerdeki sosyal ve siyasal yapı, soğuk savaşın sıcak yansımalarını ABD ve Sovyetlerden daha fazla hissetmişlerdir. Latin Amerika, Küba ve Balkanların büyük bir bölümünde bu cidalı Sovyetler kazanırken; Türkiye'nin NATO'ya dahil olmasıyla birlikte, Anadolu'daki sıcak temasta galip taraf her zaman Amerika Birleşik Devletleri olmuştur.

Türkiye'deki kavgada; Sovyetler, azınlıkları ve şehirleşerek başkalaşım yaşayan "mektepli" sosyalist gurupları kışkırtırken, ABD ise milliyetçi ve muhafazakâr tabakayı, 6/7 Eylül olaylarında olduğu gibi, istihbarat örgütleriyle besleyerek, Sovyetlere karşı sıkıştırıcı hamlelerde bulunup tehlikeyi bertaraf etmeye çalışıyordu. Stalin'in Türkiye hakkındaki görüşlerinin yarattığı travma, Türk subaylarının NATO ile olan ilişkileri ve Mustafa Kemal Atatürk'ün devlet genetiğinde komünizmi uygulamayıp rotasını Batı'ya çevirmiş olması, Türkiye'de Amerikan egemenliğini kolaylaştıran faktörlerdendi. Nitekim Türkiye, stratejik konumu ve Cumhuriyet öğretileri itibarıyla, iki tarafa da eşit mesafede yaklaşan bağlantısızlar hareketine dahil olamazdı. Bu nedenle ehven-i şer olarak Amerika tarafını seçmek mecburiyetinde kalmaktaydı.

Sovyetlerin parçalanması ve konseyden ayrılan ülkelerin halihazırdaki durumları analiz edilerek Türkiye'nin doğru tarafı seçtiği söylenebilir. Nitekim komünizmin bireyi reddederken kapitalizmin toplumu göz ardı etmesi bir yana; kapitalist evrimin bireyle beraber topluma da alıştığı ve toplumu, çıkarlarına uygun olarak, birey gibi bir bütün halinde ele

¹⁸⁰ B. Ayça ÜLKER ERKAN, "Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:8, sayı:1 (Manisa 2010), s.183-194

aldığı gözlemlenmektedir. Çünkü kapitalizm; komünizme göre daha yumuşak, daha esnek ve daha pragmatik bir yapıdadır.¹⁸¹

Cumhuriyet sisteminin muhafazası ve sürdürülmesi söylemleri, 71 ve 80 darbelerinin dayanak noktası olmuştu. Ancak bu darbeler Kemalist ve Cumhuriyetçi gibi görünerek, aslında Cumhuriyet evrimlerine ket vurdular. Şöyle ki; 12 Mart sürecinde kapatılan partiler; laikliğe aykırı eylemleri dolayısıyla Milli Nizam Partisi ve Türkiye İşçi Partisi idi.¹⁸² Sistem, genetiği uyarınca, şeriata ve konjonktürel olarak da

¹⁸¹ Burada kapitalizmin savunulduğu gibi yanlış bir kaniya varılamaz. Ancak bireyi ve bireyin yaşamını seçme hürriyetini kabul etmeyen komünist sistem yerine, acımasız kapitalist kurallara adapte olmak makul ve mantıklı bir seçenektir. Modern dünyada insanlar elde edemeseler dahi diğer insanlardan farklı şeylere sahip olma mutluluğuna erişmek isterler. Bu mutluluk ihtimalini insanların ellerinden alan ve sosyal farklılıklara, mülkiyete, şansa, zekaya, serbest piyasaya ve insanın tabiatına saygısı olmayan bir sistemin içerisine dahil olmak bireyler açısından kati bir mutsuzluğu ifade eder. Modern insanın arzularını anlamak için, devlete köle olan yığınların yaşadığı Çin'e ve romantik birkaç komünist ülkeye ve buradaki insanların psikolojik savunmasızlığına bakmamız yeterli olacaktır. Bireyin arzularını yok sayan hiçbir sisteme tahammül etmemiz mümkün değildir. Bütün kavgamız, bireyin maddi ve manevi heveslerinin tatminine yönelik olmalıdır. Bir birey kendi öz yaşantısında; şeriatçı, milliyetçi, Kemalist, ırkçı, komünist, sosyalist veya anarşist olabilme hakkına sahiptir. Devlet sisteminin asıl misyonu; bu fikişel hakları bireyin yaşamasına fırsat vermekten ibaret olmalıdır. İktisadi açıdan ise zaten modern insan, tabiatına uygun olana bizzat kendisi yönelecektir. Bu yönelim; müreffeh bir yaşam ile maddeten güçlü olmayı ifade eder. Buradaki modern tavır eleştirilebilir; fakat hiçbir şekilde engellenmeye çalışılmamalıdır. Çünkü liberalizmin en müktedir özelliği birçok liberalin kendisinin liberal olduğunun farkına varmaması durumudur. Nitekim hangi ideolojiye sahip olursa olsun iktisadi açıdan güçlü olmayı istemeyen bir insanla karşılaşmak, günümüz dünyasında, artık mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, kapalı komünist sistemlerdeki insanlar haricinde dünyanın geri kalanının, ekonomik liberalizmi onayladığı rahatlıkla söylenebilir.

¹⁸² Suavi AYDIN ve Yüksel TAŞKIN, *1960'Tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.223

komünizme karşı bir tavır takınarak, Batılaşmaya olan sadakatini muhafaza ediyordu. Ancak yine de toplumun tedrici inkişafını engellemektedirler. Halk için bu vaziyet, bir çeşit fetret dönemi demektir. Çünkü 1960'tan itibaren mütemadi olarak askeri kesintilerle rotasına müdahale ediliyordu.

“Garp zihniyetinin, dalkavukluk ve riyakarlık, hele zulüm görmüş bir milletten gelirse, o milletin yaşama hakkı olmadığına hükmettikleri bilindiğinden” Türkiye sosyolojisinin tarihsel hafızasında, sosyalistlerin dahi tüm manasıyla kavrayamadığı anti-emperyalist ve anti-Amerikancı bir tavır mevcuttur. Ne olursa, nasıl olursa olsun Türk Halkı, Batı'ya direnir görünen herhangi bir siyasi aktöre karşı içtenlikle yaklaşmaktadır. Atatürk ile yaşayan nesillerin ölümleriyle beraber onlardan gelen soy, Atatürk'e daha saygılı ve Cumhuriyete daha bağımlı bir tavırda, ideolojik kavramlarını yenileme gayreti gösterdiler. Böylece; Atatürk, Ecevit, Erbakan ve Erdoğan gibi aktörlerin Batı'yla giriştikleri mücadeleler bu yığınlar tarafından sempati ve saygıyla karşılanmıştır. İnsan beyni, ihtiyacı olana inandığı için, daha önceki sayfalarda belirtildiği gibi, zıt fikirlerdeki liderler ve onların doktrinleri, Anadolu zihniyetinde kolayca karışabilmekte ve bu karışım dünyanın hiçbir yerinde Türkiye'de ki kadar şeffaf ve bariz bir şekilde gözlenememektedir.

Türkiye'de herhangi bir vatandaşın, Batı müttefikliği hakkında görüşlerini beyan ederken, hadiseye karşı menfi bir tavır takındığı anlaşılmaktadır. Ancak olası Rus, İslam İttihadı veya Ortadoğu müttefikliğine, itidalli olarak, müspet fikirlerini sunmaktadırlar. Tam bu noktada sistemin verdikleriyle, toplum isteklerinin birbiriyle uyuşmadığı görülür. Fakat toplumdaki bir birey sistemin başına geçtiği anda, aynı politikaları, memleketin refahı için uygulamak durumunda kalmaktadır. Bu vaziyet, dünyanın konjonktürel siyaset meseleleriyle bağlanmış denge yörüngelerinin hareketleri neticesinde gerçekleşmektedir. Yıllarca; Osmanlı-Rus harpleri yaşanmasına karşın, Millî Mücadele Döneminde, Rusların,

hassas nokta olan Anadolu'ya, işgalci sıfatıyla ayak basmamış olması, Rus müttefikliğine karşı müspet bir tavır takınılmasının yegâne sebebidir. İslam ve Orta Asya birlikteliği ise, Türklerin anatomisinde var olan kızıl elma fikri ve imparatorluk arzularını yansıtan epistemolojik tarihsel birikimlerinden kaynaklanmaktadır. Toplum; dayatmalardan sıyrılmaya çalıştığı cüzi seçim iradesiyle, yıllarca bu arzusunu müdafaa etmeye çalışmıştır.

Türk toplumu 61 Anayasası'nı %60; 82 Anayasası'nın onaylanmasını ise %92'lik ezici bir güçle kabul etti. Bunun nedeni; toplumun DP'yi cüzi iradesiyle iktidara taşıması ve bu iradenin ordu tarafından yok sayılması durumu iken; 80 darbesi öncesinde yaşanan kargaşaya karşı menfi bir tavır takınması vaziyetinden ileri gelmekte idi. Şimdilerde Kenan Evren, modern toplum tarafından seilmeyen bir karakter olsa da, o devirde Türkiye'nin İkinci Banisi ve ikinci Atatürk'ü olarak tabir ediliyor ve toplumun gözünde bir kurtarıcı olarak alkışlanıyordu. Burada ilginç olan şey, 12 Eylül öncesi iç savaşın şiddetli hararetinin, darbe olur olmaz bir anda kesilmesi ve faillerin derhal tutuklanarak cezalandırılması olmuştur. Şayet ortada bir art niyet söz konusu değilse, toplumsal şiddet eylemleri bir anda başlayıp bir anda sona eremez.

Türk toplumu şiddet ve iç savaş yerine askeri vesayeti tercih etmesine karşın, Kenan Evren'in seçimlerde desteklediği Milliyetçi Demokrasi Partisi'ne yönelmeyerek, evrimsel yasalara olan sadakati gereği, Turgut Özal'ın ANAP'ını iktidara taşımıştır. Bu seçimde MDP, halkın ancak %23.3'lük geçici desteğini alabilmiştir.¹⁸³ Ordu, halkın gözünde kutsal sayılmasına karşın, 1925'den itibaren, aslında askerle halk arasında gizli bir iktidar mücadelesi vukua gelmiştir. Ordu inat ettikçe, toplum, askeri vesayete karşı daha saygılı; ancak

¹⁸³ Cemal ALTAN, "Genel Seçimler- Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:3, sayı:12 (Bahar 2005), s.174-190

militar isteklere daha muhalif bir tutumla sivrilme göstermiştir. Bu vakitten sonra toplumda, Batı'ya ve askeri vesayete karşı gelebilen bir siyasi aktör arayışı ve ihtiyacı belirmiştir. Bu arzunun siyasal tatminini 2002 yılına kadar bekleterek, liderine kavuştuğu anda, onu koşulsuz sahiplenmesiyle belli edecektir. Erdoğan'ın bu denli içselleştirilmesinin nedeni, Terakkiperver'in kazınmasından itibaren halkın tercihlerinin bastırılmış olmasından ileri gelmektedir. Aslında millet, Cumhuriyet rejimine, rejime tabii olduğunu iddia edenlerden daha fazla bağlanmıştı.

Türk toplumu, yukarıda bahsedilen arayış gereği, tüm siyasi fraksiyonlara, gerek iktidar gerekse muhalefette denge sağlayarak ayrı zamanlarda ayrı şanslar verdi. Şöyle ki; 21 Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları Çoğunluk Sistemine göre, CHP %85.4, DP %13.1; 14 Mayıs 1950 Genel Seçim Sonuçları Liste Usulü Çoğunluk Sistemine göre, DP %55.2, CHP %39.6; 2 Mayıs 1954 Genel Seçim Sonuçları Liste Usulü Çoğunluk sistemine göre, DP %58.4, CHP %31.1; 27 Ekim 1957 Genel Seçim Sonuçları Liste Usulü Çoğunluğa göre, DP %48.6, CHP %41.4; 15 Ekim 1961 Genel Seçim Sonuçları Çevre Barajlı d'Hont sistemine göre, CHP %36.7, AP %34.8, CKMP %14, YTP % 13.7; 10 Ekim 1965 Genel Seçim Sonuçları Milli Bakiye sistemine göre, AP %52.9, CHP %28.7, MP %6.3; 12 Ekim 1969 Genel Seçim Sonuçları Barajsız d'Hondt sistemine göre, AP %46.6, CHP %27.4, CGP %6.6; 14 Ekim 1973 Genel Seçim Sonuçları Barajsız d'Hondt sistemine göre, CHP %33.3 AP %29.8 DP %11.9 MSP %11.8; 5 Haziran 1977 Genel Seçim Sonuçları Barajsız d'Hondt sistemine göre, CHP %41,4 AP %36.9 MSP %8.6 MHP %6.4; 6 Kasım 1983 Genel Seçim Sonuçları Çifte Barajlı d'Hondt (%10) sistemine göre, ANAP %45.1 HP %30.5 MDP %23.3; 29 Kasım 1987 Genel Seçim Sonuçları Çifte Barajlı d'Hondt+ Kontenjan (%10) sistemine göre, ANAP 36.3 Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) %24.8 DYP 19.1; 20 Ekim 1991 Genel Seçim Sonuçları Çifte Barajlı d'Hondt+ Kontenjan (%10) sis-

temine göre, DYP %27 ANAP %24 SHP %20.8 Refah Partisi (RP) % 16.9 DSP %10.8; 24 Aralık 1995 Genel Seçim Sonuçları Ülke Barajlı d'Hondt (%10) sistemine göre, RP %21.4 ANAP %19.6 DYP %19.2 DSP %14.6 CHP %10.7; 18 Nisan 1999 Genel Seçim Sonuçları Ülke Barajlı d'Hondt (%10) sistemine göre, DSP %22.2 MHP %18 Fazilet Partisi (FP) %15.4 ANAP %13.2 DYP %12 şeklinde oy oranlarına sahip olmuştur.¹⁸⁴ 3 Kasım 2002 itibarıyla de küçük bir kesinti haricinde, Türk toplumu Adalet ve Kalkınma Partisi'nde arayışını noktalamıştır. Oranlardan anlaşıldığı üzere, uzun bir müddet dengeye bağlı ve güvensiz bir halk iradesi mecliste yaratılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın nihayete ermesini güçleştiren etkenler, içsel ve dışsal dinamikler sebebiyle çoğu zaman sekteye uğramıştır. Belki de toplumun patlama noktasına gelerek ideolojik tutumlarını tam anlamıyla muhafazakâr ve Cumhuriyetçi olarak ayırması için; 1999 depremini ve 2001 ekonomik krizini yaşaması gerekiyordu.

O zamanın Türkiye'si ile bugünün Türkiye'si arasındaki fark, gece ile gündüz kadar açık ve pürüzsüzdür. AKP'nin tek başına iktidara tutunması, 1927 elitlerinin halkın çoğunluğunu ötekileştirmesi, askeri vesayetin demokratik tercihlere saygı duymaması ve muhafazakarlığın; halifeliğin kaldırılmasından itibaren (3 Mart 1924), okyanusun dibine doğru batırılmaya başlanarak, en dibe ulaştığında, ayaklarıyla dipteki kumlardan ivme alıp, tam anlamıyla 2002'de görkemli bir şekilde su yüzüne çıkmasında etkili olmuştur. Fakat 1924'ten beri muhafazakâr ideolojinin oksijensiz kalmasının, onda birtakım fikri değişimlere neden olduğu açıkça ifade edilebilir. Bu değişim, AKP hükümetindeki ideolojik doktrinlerle fikri uyumsuzlukta bulunan birtakım kimseler ve politikaların uygulanmasıyla kendisini göstermektedir. Bu politikalar Erdoğan'dan sonra, yeniden yaşanacak olan arayış

¹⁸⁴ https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf
Erişim tarihi; 30.08.2018.

bunalımlarının belirmesine yol açacaktır. Nitekim azınlıkta kalan muhalefet ve kimlikler, iştahla döngünün terse doğru işlemesini beklemektedirler.

Bir toplumda azınlıklar her zaman çoğunluğa göre, içti-mai manada, daha güçlüdür. Çünkü çoğunluk, birbirine karşı hissizleşerek, bir süre sonra, bireyselleşmeyi ve fırsatçılığı olağan karşılar. Bu fırsatçılıkta yeterli paya sahip olmadığını düşünen azınlıklar, birbirlerine kenetlenip, çoğunluğun sis-temini demokratik yollarla ve çoğunluk guruplarını etki altı-na alma metoduyla devirmeye uğraşırlar. Azınlık gurup, ikamet ettiği mahallelerde birbirini tanıyıp korurken; çoğun-luk kendinden olanın farkında varmayarak elde ettiği ayrıca-lıklarla, cemiyetçi tutumun eklediği başarısını devam ettir-me çabasına girer. Ancak çoğunluğun asıl başarısı, vaktiyle birlik olabilmesinden ileri gelmiştir. Ondaki zayıf hafıza, top-lumda meydana gelen mücadeleyi kavrayana dek, egemen-lik haklarını devretmiş veyahut toplumsal kuvvetini kaybet-miş olur. Böylece azınlıktaki ideolojinin gayri resmi deneti-mine fertlerini kurban eder. Halk arasındaki bu soyut müca-dele daha çok kozmopolit şehirlerde cereyan ederek, dina-mik uğraşların karmaşası altında göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Burada azınlıktaki ideoloji, çoğunluğu temsil eden zihniyeti parçalayabildiği kadar başarı sağlamaktadır. Türkiye’de; Cumhuriyet, Atatürk ve Osmanlı İmparatorlu-ğu’nun birleştirici vasıfları çoğunlukta olan Anadolu zihniye-tinin seçimlerini ara dönemlerde etkileyip, onları farklı ku-tuplara yönelterek, aristokratik bir zafer kazanmaktadır. Halbuki; iktisadi anlamda ne denli kuvvetli olursa olsun bu yapılar, halen daha, Anadolu’nun yıllar yılı ezilmiş kitlelerini temsil etmektedirler. Ancak hafızaları, radikal guruplar ka-dar sağlam ve kırılmaz değildir. Bu nedenle toplumun de-mokratik savaşında yenilgiye uğramaktadırlar.

2002 yılında çoğunluğun zaferiyle sonuçlanan bu klasik savaş, 7 Haziran 2015 seçimlerinde yeniden alevlenmeye

yaklaşmış, sonraki seçimle toparlanarak mücadelesini daha geç dönemlere bırakmıştır. Türkiye; çoğunluğu muhafazakâr seçmenlerden oluşan bir yapıyı teşkil ettiğinden, bu çoğunluğu tatmin edecek ve mefkuresini her daim kaynama noktasında sabitleyebilecek liderler gelmedikçe, klasik mücadelenin nüksetme ihtimali her zaman var olacaktır. Bu nedenle, halihazırda, Erdoğan'dan sonra, bu nabız layıkıyla analiz edebilecek bir lider belirmediği için, gelecek dönemlerde Türkiye'nin eskiden olduğu gibi koalisyon ya da şaibeli küçük oranlarla siyasal bir sürece evirileceği öngörülmektedir. Tam burada hayati öneme sahip bir soru karşımıza çıkar. Acaba toplum bütün bu olasılıkları analiz edebildiği için mi Erdoğan'ın arkasından yürüyor?

Önceki sayfalarda, parça parça olarak, aslında bu sorunun cevabı verilmişti. Konuyu toparlamak için; 1924 Halifelik İlgasını, 1926 tasfiyelerini, 1960, 1971, 1980 ve 1997 darbelerini yeniden ele almak beyhudedir. Onun yerine, tarihsel süreçleri hafızada tutarak, Erdoğan'ın, 1923'ten itibaren ezilen Anadolu halkının bu menfi duygularını dindirdiğini söyleyebiliriz. Hangi amaçla olursa olsun, Erdoğan'ın 2007'de ki Dolmabahçe görüşmeleriyle askeri vesayete son vermesi, Batı'ya karşı direnmesi ve Türkiye'nin arzu ettiği güçlü bir söylemle siyaset yapması, Anadolu'nun genlerinde barındırdığı kodları yeniden aktif hale getirmiştir. Entelektüel muhafazakârların Erdoğan'ın birtakım politikalarını eleştirmesi olağan karşılanmakla birlikte, onların olağanüstü vaziyetlerde Erdoğan'ın yanında olmaları gayet tabii bir durumdur. Şu an da Erdoğan, İkinci Cumhuriyet'in kurucusu olarak Türkiye siyasetinde boy göstermekte ve toplum nezdinde, yeni Cumhuriyetin sıkıntılarını aşmasında yegâne katalizör olarak göze çarpmaktadır. Nitekim İkinci Cumhuriyet, iktisadi sorunlar ve iç çatışmalarla evrimsel devinimine başlamış durumdadır.

“Türkiye’nin, enternasyonal siyasette, özel olarak ilgi çekmesinin nedeni; yaşadığı iç çatışmanın, dünyanın diğer bölümlerindeki çatışma durumunu yansıtan genel özelliklere sahip olmasından” kaynaklanır. Türkiye’de bir dönem yaşanan mezhepsel ayrışmalar ve halihazırda mücadele verdiği kimlik bunalımı kaynaklı terör meseleleri, dünyanın dikkatini fazlasıyla Anadolu’nun üzerine yoğunlaştırmaktadır. Aslında Türkiye, neredeyse tek başına, bir devletin yaşayabileceği; tarihsel sorumluluklara, kimliksel ve mezhepsel ayrışmalara, iktisadi buhranlara, Doğu ile Batı’nın uyuşmazlığını aynı anda yaşamaya ve hatta dahili ve harici hoşnutsuzluğa mukavemet etmek mecburiyetinde kalarak, sıra dışı sorunlar ek-lentileriyle, mücadelesini sürdürmektedir. Bu nedenle Türkiye’nin ve Türk toplumunun özellikle Batı siyaseti üzerinde, 1923’ten bu yana, sansasyonel bir etkisi mevcuttur.

Batı, 3 Kasım 2002 seçimlerinden sonra, AKP hareketine bir şans vermekle birlikte, topluma ve siyasete, Batı’nın bir parçası olduğunu unutturmamak için 2003 Eurovision şarkı yarışmasında Türkiye’yi birincilik ödülüne layık gördü. Batı Avrupa ülkeleri için Eurovision şarkı yarışması çok büyük bir anlam ifade etmemekle birlikte, Doğu Avrupa ve Türkiye gibi ülkelerde bu yarışmada kazanılacak başarı, bir Avrupalı sayılmakla eşdeğer tutuluyordu. Batı bu zihniyeti doğru bir şekilde teşhis ettiğinden, 2002 seçimlerinin akabinde, Türkiye’ye böyle bir mesaj vermeyi uygun buldu. Fakat hakiki manada, Batı’nın algılayamadığı şey, Türk toplumunun bu tarz yarışma ve spor müsabakalarında başarı elde ederek kendisini bir Batılı olarak hissettiği değil, Batıya karşı zaferler kazanıp, 1683 Viyana Bozgunundan beri yaşadığı travmaları dindirme duygusundan ileri gelmekte idi. Bu çıkarımla, Batı’nın; Anadolu coğrafyasını, siyasetini ve toplumunu iyi tanımakla beraber, bu birlikteliğin evrimsel değişimlerini doğru bir şekilde analiz edemediği neticesine ulaşılmaktadır.

Sonuç

2018 yılına kadar Türkiye’de yaşanan siyasal ve toplumsal hadiseler; Orta Asya, İslam ve Osmanlı İmparatorluğu ile Erken Cumhuriyet genetiğine dayalı faktöriyel sonuçların eklentileri şeklinde birleşerek, anatomi içerisinde zaman zaman tahrip edici tepkisel kıyamlara neden oldu. Bu özelliğin, laik devlet sistemini zayıflattığı iddia edilse de -belki bu çıkarım siyasal açıdan haklı olabilir- bireysel ve toplumsal anlamda seküler yaşam, kodlandığı Erken Cumhuriyet Devrine göre, şu an, daha fazla bir oranla içselleştirilmiş durumdadır. Bununla beraber iktidarda, Anadolu Muhafazakârlığının egemen varlığını; köklerini 1927 topluluğundan alan radikal entelijansiya grupların ve bu oluşuma bağlı militar yapıların, toplumun istekleri ve evrimini görmezden gelmeleri sebebiyle; kuvvetlendirmiş oldukları sonucuna varılmaktadır.

Kemalist dönemin klasik çağında, sisteme karşı girişilen her muhalif hareketin, sistemi daha da güçlendirerek katılaştırması gibi, toplumun devinimsel akıntısının önüne çekilen her set, aşındırıcı kuvveti bu duvarların önüne yığarak, bir süre sonra, yıkılmalarına ve şiddeti yüksek debinin serbest kalmasına neden olmuştur. Birikimin tamamen boşalmasının ardından, düzensiz rejim eski halini alıp, yeniden olağan seyrine dönerek, yavaş; fakat birlikteliğin sindirebileceği bir hızda ve toplumsal arzuların konjonktürel amaçları doğrultusunda umumi nizamını devam ettirecektir. Bu realite, yalnızca Türkiye’yi ilgilendiren bir durum olmayıp, dünya üzerindeki bütün toplumlar için geçerli bir yasa hükmüyle dolaşımını sürdürür.

Modern Türkiye Anatomisi, kavramların iç içe geçmesiyle birlikte, bir çeşit, anlam genişlemesine uğrayarak, birbirleriyle bağdaşmayan farklı kriter ve farklı ideolojilerin, müşterek ihtiyaçların tatminine yönelik giriştikleri, siyasal mücadelelerine sahne olmaktadır. Bu nedenle, eski alışkanlıklar

doğrultusunda, ideolojik kavramları sınırlandırmak gibi bir hataya düşmememiz gerekir. Nitekim; İslam inancına mensup bir bireyin herhangi bir partiye oy verebildiği gibi, Atatürk'ü sindirebilmiş kişilerin de farklı ve ideolojisine karşı görüşlerdeki partilere rey haklarını bağışladıkları görülmektedir. Bu durumun tamamen demokratik bir zihniyete erişilmiş olmasından kaynaklandığını iddia etmek doğru olmaz. Ancak aktüel hislerin yönlendirdiği bazı kitlesel hoşnutsuzluğun insanları, farkında olmadan, bireysel demokratikleşme parametrelerine eriştiirdiği söylenebilir. Bu nedenle tarihsel şuur ağırlıklı tutularak, güncel meselelerin ehemmiyeti de, yaratılan toplumsal hipotezlerde kullanılmalıdır. Aksi halde güçlü bir analize ve bilimsel doyuma ulaşılammış olur.

Anatomideki ana kavramlar; Orta Asya, İslam ve Osmanlı ve Erken Cumhuriyet noktalarına ayrıştırılabilir. Bunun yanı sıra bu ana kavramlar, kendilerine eklenen ve ana kavramların alt kümelerini oluşturan, esnek ve geçişken ideoloji kılcallarıyla da genişlemeye uğramıştır. Fakat bu kılcallar, ana kavramlar gibi sabit bir konumda bulunmamaktadırlar. Aksine, dinamik ve her türlü yer değişimine uygun olarak evrimleşebilmişlerdir. Bu nedenle Modern Türkiye Anatomisinde ideolojik bir kavram karmaşasından söz etmek mümkün olamaz. Onun yerine, şehrsel kozmopolitliğin ideoloji genetiğinde söz sahibi olduğu kanısına varılır.

Daha net bir şekilde ifade edip konuyu toparlamak gerekirse; Modern Türkiye Anatomisi, üç ana eksenle toplumsal gelişim süreçlerini oluşturmuş ve bu üç ana eksenin, bidatlarla beraber, yeni kavramlar doğurmasıyla yörüngesini genişletmiştir. Bu durum; zamanın gerekliliğiyle, bir şekilde, kendi kendini baypas edip, yeni kılcal damarların toplumsal vücudu beslemeye başlaması olarak yorumlanabilir. Ancak merkezi çekirdeğinde Orta Asya, İslam ve Osmanlı İmparatorluğu ve Erken Cumhuriyet ideolojileri mevcut bulunmaktadır.

Hülasa; günümüz modern Türkiye'sinin, Erken Cumhuriyet dönemiyle; Erken Cumhuriyet'in Osmanlıyla ve Osmanlı'nın başlarda Orta Asya ve sonraki dönemlerde İslam realitesiyle etkileşimde olduğu ve bütün bu devirlerin toplanarak Modern Türkiye Anatomisini ve Modern Türk toplumunu yarattığı, açık bir şekilde ifade edilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

Acemoğlu, Daron ve Robinson, James A, *Ulusların Düşüşü*, çev: Faruk Rasim Velioğlu, Doğan Kitap, 24. Baskı, İstanbul, 2017.

Ağaoğlu, Ahmet, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2018.

Ağaoğlu, Samet, *Babamın Arkadaşları*, Baha Matbaası, 3. Baskı, İstanbul, 1969.

Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Kilit Yay., Ankara, 2011.

Akşin, Sina, *31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 2015.

Armstrong, Harold C, *Bozkurt*, çev: Gül Çağalı Güven, Nokta Kitap, İstanbul, 2005.

Arslan, Emir Şekip, *İttihatçı Bir Arap Aydınının Hatıraları*, çev: Halit Özkan, Klasik Yay., İstanbul, 2005.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Başbakanlık Basımevi, c. I-II-III, Ankara, 1984.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi, İstanbul, 1969.

-----, *Zeytindağı*, Pozitif Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2010.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, 26. Baskı, İstanbul, 2013.

Aydın, Suavi ve Taşkın, Yüksel, *1960'Tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul, 2014.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yay., 26. Baskı, İstanbul, 2018.

- Bloch, March, *Feodal Toplum*, çev: Melek Fırat, Kırmızı Yay., İstanbul, 2007.
- Cleveland, William, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev: Mehmet Harmancı, Agorakitaplığı, İstanbul, 2008.
- Çaykara, Emine, *Tarihçilerin Kutbu "Halil İnalıcık Kitabı"*, Türkiye İş Bankası Yay., 14. Baskı, İstanbul, 2017.
- Demirel, Ahmet, *Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yay., 7. Baskı, İstanbul, 2015.
- Emecen, Feridun M., *Fetih ve Kıyamet 1453*, Timaş Yay., 6. Baskı, İstanbul, 2013.
- Esendal, Memduh Şevket, *Ayaşlı İle Kiracıları*, Bilgi Yay., 41. Baskı, İstanbul, 2013.
- Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000.
- Goloğlu, Mahmut, *Millî Mücadele Tarihi-I Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2017.
- , *Millî Mücadele Tarihi-II Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2017.
- Gökalt, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.
- Gözler, Kemal, *Devletin Genel Teorisi*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2007.
- Güner, Selda, *Osmanlı Arabistan'ında Kıyam ve Tenkil Vehhabi-Suudiler (1744-1819)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2013.
- Hitler, Adolf, *Kavgam*, çev: A. Basad Kocaoğlu, İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2016.
- Hobsbawm, Eric, *Devrim Çağı 1789-1848*, çev: Mustafa Sina Şener, Dost Kitabevi Yay., 6. Baskı, Ankara, 2012.
- Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, çev: Yavuz Alogan, İletişim Yay., 8. Baskı, İstanbul, 2009.
- İnan, Afet, *İzmir İktisat Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1989.
- , *Medeni Bilgiler Türk Milletinin El Kitabı*, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 2008.
- İnönü, İsmet, *İsmet İnönü Hatıralar*, Bilgi Yayınları, 5. Baskı, der: Sabahattin Selek, Ankara, 2018.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Zoraki Diplomat*, İletişim Yay., 3. Baskı, İstanbul, 1984.

- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2012.
- Kinross, Lord, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, çev: Ayhan Tezel, Sander Kitabevi, İstanbul, 1969.
- Kitsikis, Dimitri, *Türk-Yunan İmparatorluğu*, çev: Volkan Aytaç, İletişim Yay., İstanbul, 1996.
- Koçak, Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yay., 6. Baskı, c.I, İstanbul, 2012.
- Krüger, Karl, *Kemalist Türkiye Ve Ortadoğu*, çev: Nihal Önal, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1981.
- Lapidus, Ira M, *İslam Toplulukları Tarihi*, çev: Yasin Aktay, İletişim Yay., 3. Baskı, c. I, İstanbul, 2002.
- Lewis, Bernard, *İslam’ın Siyasal Söylemi*, çev: Ünsal Oskay, Phoenix Yay., 2. Baskı, Ankara, 2011.
- , *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1984.
- , *Ortadoğu*, çev: Selen Y. Kölay, Arkadaş Yay., 9. Baskı, Ankara, 2013.
- Mango, Andrew, *Atatürk Modern Türkiye’nin Kurucusu*, çev: Füsün Doruker, Remzi Kitabevi, 15. Baskı, İstanbul, 2017.
- Meram, Ali Kemal, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kıtış Yay., İstanbul, 1969.
- Merçil Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., 6. Baskı, Ankara, 2011.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Timaş Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2010.
- , *Türkiye’nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2010.
- Plotnik, Rod, *Psikolojiye Giriş*, çev: Tamer Geniş, Kaknüs Psikoloji Yay., İstanbul, 2009.
- Sadak, Necmeddin, *Atatürk’ün Armstrong’a Cevabı*, Kayna Yayınları, der: Sadi Borak, İstanbul, 1997.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları., *Türkiye İş Bankası Kültür Yay.*, 2. Baskı, c.III, Ankara, 1985.
- Todorova, Maria, *Balkanlar’ı Tahayyül Etmek*, çev: Dilek Şendil, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2010.

- Tocqueville, Alexis, *Eski Rejim Ve Devrim*, çev: Turhan Ilgaz, İmge Kitabevi Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2004.
- Ülman, Haluk A, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, İmge Kitabevi Yay., 3. Baskı, Ankara, 2002.
- Vaidis, Thomas A, *Kemal Atatürk Yeni Türkiye'nin Kurucusu*, çev: Ahmet Angın, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yay., İstanbul, 1967.
- Volkan, Vamık ve Itzkowitz Norman, *Atatürk'ün Psikanalitik Biyografisi*, Pusula Yayınevi, Ankara, 2017.
- Yılmaz, Hasan, *Çankırılı Hoca Cumhuriyet'in Öteki İnsanları Bir Köy İmamının Hayatı*, Ankara, 2013.
- Zürcher, Eric Jan, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, çev: Nüzhet Salihoglu, İletişim Yay., 8. Baskı, İstanbul, 2013.
- , *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev: Yasemin Saner, İletişim Yay., 31. Baskı, İstanbul, 2014.

2. Makaleler

- Akkaya, Bülent, "Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı", *Akademik Bakış Dergisi*, 2012, s.1-20.
- Altan, Cemal, "Genel Seçimler- Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005, s.174-190.
- Aysal, Necdet, "Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara, 2009, s.581-625.
- Babaoğlu, Resul, "An Evaluation On The Probable Perpetrators Of The 6/7 September 1955 Events", *International Journal of Social Science*, February, 2013. P. 1349-1371.
- Bakar, Bülent, "İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'dan Anadolu'ya Göç ve Paniğe Karşı Propaganda", *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü*.
- Benhür, Çağatay, "14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Konya, 2007, s.61-75.
- BİBER, Ahmet Emre, "Değişen Devlet Anlayışı, Müdahalecilik ve Piyasa Ekonomisi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bolu, 2008, s.56-69.

- Birol, Sinem, "1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 2012, s.39-54.
- Boztaş, Asena, "Wilson İlkelerinin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif", *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, Ankara, 2014, s. 163- 167.
- Çağatay, Neşet, "Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1978, s.105-138.
- Çakır, Faruk, "Amerikan Bakış Açısından Türkiye’de 1957-60 Dönemi Siyasal Gelişmeleri ve Türk-Amerikan İlişkileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ankara, 2004, s.59-81.
- Demir, Mustafa, "II. Bayezid Devrinde Padişah Tarikat İlişkisi Bağlamında Devlet-Din İlişkisi", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sakarya, 2017, s.55-75.
- Dokuyan, Sabit, "Soyadı Kanunu ve Kanunun Uygulanma Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2016, s.129-166.
- Ertem, Barış, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Ordu, 2010, s.71-92.
- Göktepe, Cihat, "Bağdat Pakti’ndan CENTO’ya Geçiş", *Yeni Türkiye Dergisi*, Ocak-Haziran 2016, s.885-890.
- Gül, Murat, "Kuruluşundan 21. Yüzyıla: 1990’larda NATO’da Devamlılık ve Dönüşüm", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2015, s.247-265.
- Kasarcı, Rüya, "Türkiye’de Nüfus Gelişimi", *A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Türkiye Coğ. Anabilim Dalı*, s.247-266.
- Kelkitli, Fatma Aslı, "İki Savaş Arası Dönemde İtalya’ya Karşı Balkanlar’da Bir Dengeleme Politikası Denemesi: Balkan Antantı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ankara, 2017, s.423-443.
- Keskin, Yusuf Ziya, "Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Erzincan, 2012, s. 107-130.
- Özatalay, Cem, "Türkiye’nin Toplumsal Yapısının Temsili Meselesi Bağlamında Sınıflar ve Sınıflandırma Savaşları", *Modus Operandi Dergisi*, Ankara, 2015, s.95-130.
- Paksoy, İrfan, "Halil Kut Paşa’nın Hatıraları", *Tarih Kritik Dergisi*, Ocak, 2016, s.147-158.
- Palabıyık, Mustafa Serdar, "Sadabad Pakti (8 Temmuz 1937): İttifak Kurumları Açısından Bir İnceleme", *Ortadoğu Etütleri Dergisi*, 2010, s.147-179.

- Serbest, Bürkan, “Bağdat Paketi’nin Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye’nin Rolü”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Manas, 2016, s.401-424.
- Seyitdanlioğlu, Mehmet, “Türkiye’de Liberal Düşüncenin Doğuşu ve Gelişimi”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Ankara, 1996, s. 103-111.
- Şahin Enes ve Tunç Bilal, “Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP siyasi Mücadelesi (1945-1947)”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2015, s.31-69.
- Şeker, Kadir, “İnönü Dönemi Basın Hayatı ve 1948-50 Arasında CHP ile Muhalefet Arasında Basın Alanında Yaşanan Tartışmalarda Merzifon Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Isparta, 2011, s.39-54.
- Şeyhanlioğlu, Hüseyin, “12 Temmuz Beyannamesi’nin Siyasal Etkileri ve Önemi, Siyasal Hayatımızda Çatışma Çözümüne Bir Başarı Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Isparta, 2012, s.77-100.
- Tuncer, Polat, “İttihatçı Cavid Bey (Liberal Mazlum)”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Ankara, 2004.
- Uluslan, Şayan, “Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi*, 2008, s.237-258.
- ÜLKER ERKAN, B. Ayça, “Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Manisa, 2010, s.183-194.
- Yalçın, Osman, “İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara, 2011, s.701-731.

MODERN TÜRKİYE ANATOMİSİ

ORTA ASYA'DAN ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ
SÜREÇLERİNİN GÜNÜMÜZ TÜRKİYE'SİNE YANSIMALARI

ERDEM USTA

2018 yılına kadar Türkiye'de yaşanan siyasal ve toplumsal hadiseler; Orta Asya, Türk-İslam Devletleri, ve Osmanlı İmparatorluğu ile erken Cumhuriyet genetiğine dayalı faktöriyel sonuçların eklentileri şeklinde birleşerek, anatomi içerisinde zaman zaman tahrip edici tepkisel kıyamlara neden oldu. Bu özelliğin, laik devlet sistemini zayıflattığı iddia edilse de -belki bu çıkarım siyasal açıdan haklı olabilir- bireysel ve toplumsal anlamda seküler yaşam, kodlandığı erken Cumhuriyet devri ile kıyaslandığında, günümüzde daha fazla bir oranla içselleştirilmiş durumdadır.

Bununla beraber iktidarda, Anadolu muhafazakârlığının egemen varlığını; köklerini 1927 topluluğundan alan radikal entelijansiya grupların ve bu oluşuma bağlı militar yapıların, toplumun istekleri ve evrimini görmezden gelmeleri sebebiyle; kuvvetlendirmiş oldukları sonucuna varılmaktadır...

*Atatürk ve Cumhuriyet,
Modern Türkiye,
Osmanlı ve İslam,
Orta Asya ve Genetik Miras
Ve Dünya...*

Tarih, siyaset, sosyoloji üçgeninde teorilerle dolu çarpıcı bir kitap...

Okunacak eser ve eleştirileri için
ek@nobelbilimeseler.com
facebook.com/nobelbilimeseler
twitter.com/nobelbilimeseler
nobelbilimeseler.com

ISBN 978-605-2149-82-9

NOBELBİLİMSELELER

Rasimpasha Mah. Rıhtım Cad. Nemilzade Sok. Güleriyüz Apt.
No:9 Daire:3 Kadıköy / İSTANBUL Tel-Faks: +90216 418 20 10
nobel@nobelbilimeseler.com - www.nobelbilimeseler.com

